

Пам'ятки історії та культури

Вінницької області

**СЛОВНИКОВА
ЧАСТИНА**

Вінницька обласна державна адміністрація
Вінницька обласна рада
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Інститут історії, етнології і права
Обласна робоча група тому Зводу пам'яток історії
і культури Вінницької області

Пам'ятки історії та культури Вінницької області словникова частина

Вінниця
ДП «Державна картографічна фабрика»
2011

УДК 904:502.8(477.44)(038)

ББК 63.3(4УКР-4ВІН)-7я2

П15

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 1 від 30 вересня 2011 р.)

Відповідальні за випуск: Ю.А. Зінько, А. О. Калінчук

Упорядники:

С.М. Василюк, А.В. Войнаровський, С.Д. Гальчак, С.О. Гусев, Ю.А. Зінько, О.В. Зінько, А.О. Калінчук, П.М. Кравченко, О.А. Коляструк, В.В. Кононенко, В.А. Косаківський, О.І. Криворучко, Ю.В. Легун, А.К. Лисий, В.М. Мазур, О.А. Мельничук, І.П. Мельничук, Т.А. Мельничук, М.Р. Мудраченко, В.І. Петренко, Т.П. Пірус, А.М. Подолинний, М.В. Потупчик, І.М. Романюк, О.І. Роговий, О.Г. Рудик, І.М. Смірнов, Ю.С. Степанчук, А.І. Сторожук, Т.Р. Соломонова, В.А. Тучинський, С.О. Царенко, Л.П. Яшук

Рецензенти:

О.К. Струкевич — доктор історичних наук, професор кафедри історії України Вінницького державного педагогічного університету ім. М.М. Коцюбинського;
К.І. Висоцька — директор Вінницького обласного краєзнавчого музею

П15 Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина [Текст] / Упорядники: Ю.А. Зінько, М.Р. Мудраченко та ін. — Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. — 400 с. : табл.; кол. вкл. фото [32].

ISBN 978-617-533-042-5

У виданні подано перелік пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, архітектури та містобудування Вінницької області. Опис пам'яток містить назву об'єкта, його адресу, виду належність та час створення, а також додаткову роз'яснювальну інформацію.

Праця є результатом підготовчого етапу створення «Зводу пам'яток історії та культури України» по Вінницькій області.

Для істориків, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією подільського краю.

УДК 904:502.8(477.44)(038)

ББК 63.3(4УКР-4ВІН)-7я2

ISBN 978-617-533-042-5

© ДП «ДКФ», оригінал-макет, 2011

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКІВ	4
«Пам'ятки історії та культури Вінницької області: словникова частина» як історичне джерело	6
Археологічні пам'ятки м. Вінниці	46
З історії пам'яткоохоронної діяльності на Вінниччині.....	51
Пам'ятки археології	72
Пам'ятки історії	142
Пам'ятки архітектури і містобудування	313
Пам'ятки монументального мистецтва	387
Перелік використаних скорочень	399

ВІД УПОРЯДНИКІВ

«Не можна любити того, чого не знаєш», — писав свого часу наш земляк, письменник Михайло Стельмах. Пам'ятки історії та культури є тими свідками минулого, які ми постійно зустрічаємо у нашому буденному житті. Їх вивчення, збереження та популяризація допомагає нам усвідомити себе єдиною нацією, аналізувати пройдений шлях, глибоко ознайомитися з життям народу. Не випадково пам'яткознавство як галузь наукових досліджень інституалізувалося тільки у роки незалежності України.

Одним з головних проєктів пам'яткоохоронної діяльності в країні на сучасному етапі є підготовка «Зводу пам'яток історії та культури України» — першого енциклопедичного науково-довідкового видання про всі відомі на території держави нерухомі пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, ландшафту, науки і техніки, монументального та садово-паркового мистецтва.

Концептуальна основа «Зводу» була вироблена після отримання Україною незалежності, відходу від ідеологічних кліше, суб'єктивних уподобань та односторонніх оцінок, введення до наукового обігу нових документів та матеріалів та їх критичного переосмислення. Основним критерієм відбору пам'яток до цього унікального видання було їх значення для розкриття вирішальних етапів історичного, соціально-економічного та культурного розвитку України, процесу її становлення як незалежної держави. В процесі підготовки «Зводу» приділялася увага всім історичним періодам, значущим явищам та персоналіям крізь призму пам'яток історії та культури.

Географічне розташування України на межі «двох світів», двох цивілізацій перетворило наш край в арену спустошливих війн, в яких постійно гинули культурні скарби. Терени колишньої Брацлавщини, може, як ніяка інша земля, відчули вагу цих утрат, тому схоронність місцевої історико-культурної спадщини набуває особливого значення. Для підготовки «Зводу» пам'яток по Вінницькій області 2005 року було сформовано обласну редакційну колегію, редакційну раду та авторський колектив, які презентують даною працею перші підсумки своєї роботи.

Згідно з вітчизняним законодавством об'єкти культурної спадщини поділяються на:

— археологічні — рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворюваним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації;

— історичні — будинки, споруди, їх комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, місця масових поховань військовослужбовців (у тому числі іноземців), які загинули у війнах, внаслідок депортацій та політичних репресій на території України, місця бойових дій, місця загибелі бойових кораблів, морських та річкових суден, у тому числі із залишками бойової техніки, озброєння, амуніції тощо, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народу;

— об'єкти монументального мистецтва — твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями);

— об'єкти архітектури — окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються ознаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів;

— об'єкти містобудування — історично сформовані центри населених місць, вулиці, квартали, площі, комплекси (ансамблі) із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей;

— об'єкти садово-паркового мистецтва — поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами;

— ландшафтні — природні території, які мають історичну цінність;

— об'єкти науки і техніки — унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.

Деякі пам'ятки культурної спадщини можуть поєднувати риси декількох типів пам'яток. Такі об'єкти вважаються **комплексними**.

Пропоноване видання містить статті-довідки з історії краю крізь призму збережених історико-культурних пам'яток, історичного огляду пам'яткоохоронної діяльності на теренах нашого краю та словника-довідника пам'яток (понад 5 тисяч об'єктів). До складу словника увійшли об'єкти історико-культурної спадщини, котрі занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України згідно з рішенням Кабінету Міністрів України (щодо об'єктів національного значення) або відповідного центрального органа виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини (щодо об'єктів місцевого значення), а також певна кількість об'єктів, які досліджені впродовж останнього часу та визначені фахівцями як пам'ятки історико-культурного значення, але ще не включені до Реєстру.

Словник-довідник складається з чотирьох розділів: пам'ятки археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва. Кожний розділ сформовано за принципом адміністративно-територіального поділу та абеткою назв населених пунктів. Опис пам'яток містить назву об'єкта, його адресу, видову належність та час створення, а також додаткову інформацію, що пояснює або уточнює значущість пам'ятки.

Наступним етапом роботи над «вінницьким» томом «Зводу» має стати написання статей про кожен пам'ятку історико-культурної спадщини України. Упорядники будуть вдячні за пропозиції і побажання щодо вдосконалення змісту словника. Свої пропозиції просимо надсилати на адресу:

21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32,

Інститут історії, етнології і права

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

«ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СЛОВНИКОВА ЧАСТИНА» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Вінниччина є одним із найбагатших на історичну спадщину регіонів України. Впродовж століть на її території відбулась велика кількість різноманітних подій. Перебуваючи на перехресті землеробської і скотарської культур, східної і західної цивілізацій, подільська земля залишила чимало пам'яток життя і діяльності різних етнічних спільнот, з-поміж котрих панівне місце займають представники українського етносу. Аналізуючи особливості регіональних аспектів культурної акумуляції та виснаження, варто наголосити, що значна частина матеріальних пам'яток історії краю були втрачені внаслідок численних військових кампаній, якими густо насичена історія краю. Тому сьогодні вкрай важливим завданням є організація збереження пам'яток історії, археології, архітектури і мистецтва. Облік та збереження культурної спадщини мають велике значення для об'єктивної реконструкції минулого краю та України, патріотично-виховної роботи.

За існуючим нині адміністративно-територіальним поділом переважна частина Вінницької області належить до історико-географічного регіону Поділля. Географічно його межі визначають басейном Південного Бугу та лівобережжям басейну Дністра. Поділля — це край, що охоплює частину Центральної та Південно-Західної України. Він розташований між річками Дністром, верхів'ями Горині, Случі, Росі, Кодими. У центрі Поділля розташована значна водна артерія — Південний Буг.

Більша частина Вінницької області розташована на Волино-Подільській та Придністровській височинах. Поверхня її — підвищене плато, яке понижується в напрямку з північного заходу до південного сходу. За характером рельєфу територія області — хвиляста рівнина, порізана численними долинами річок, ярами і балками, особливо на території південних районів.

В області густа мережа річок, які належать до басейнів Південного Бугу, Дніпра та Дністра. За повноводністю та протяжністю першість має Південний Буг (320 км), який на Вінниччині має понад 30 приток. На межі з Чернівецькою областю та Республікою Молдова протікає Дністер, найбільшими притоками якого є ріки Лядова, Мурафа, Жван, Серебря, Немія.

На Вінниччині поширена лісостепова рослинність. Переважають широколисті мішані ліси. Найбільш поширені дерева — граб, клен, липа, ясен, дуб, сосна, ялина; серед кущових рослин — ліщина, шипшина, глід, терен. Налічується більше тисячі видів рослин. Характеризується різноманітністю тваринний світ регіону, особливістю якого є поєднання представників лісової і степової фауни. З-поміж птахів найбільш поширені граки, ворони, галки, сороки, шпаки, синиці, дрозди, сови, дятли, солов'ї. У лісах водяться зайці, куниці, лисиці, дикі свині, козулі, борсуки. Зрідка зустрічаються олені, лосі, вовки. На берегах водойм мешкають видри, норки, по водоймах — дикі гуси, качки, лебеді.

На території краю зареєстровано понад 800 родовищ різноманітних копалин — вапняки, мергелі, піски, глини, фосфорити, граніти. В Козятинському і Липовецькому районах є поклади каоліну. В області виявлено також запаси торфу та незначні поклади кам'яного і бурого вугілля.

Вінниччина відома родовищами мінеральних вод, в тому числі родоновими та мінеральними водами Хмільника; понад сторічну історію має мінеральна вода «Регіна» (Мурованокуриловецький район).

В області переважають чорноземні ґрунти, також зустрічаються сірі та світло-сірі опідзолені. Зима — м'яка, літо — тепле, середня температура січня становить $-4...-6^{\circ}\text{C}$, липня — $+18...+20^{\circ}\text{C}$. Середня річна норма опадів становить 550–600 мм на рік. Ґрунтово-кліматичні умови, а саме теплі весна та осінь і помірна вологість, сприяють заняттю землеробством, садівництвом та скотарством.

Назва Поділля, яка вживалася в географічному, адміністративному і політичному розумінні, походить з давньоруської назви «Пониззя» (південно-західна частина Київської Русі). Таку назву з IX до першої половини XIV ст. носив наш регіон. З кінця XII ст. вона поступово змінюється на Подол, Поділля, ця назва з 60-х років XIV ст. остаточно утверджується в юридичних документах, а згодом і в побутовому вжитку. Обидві назви означають «Русь дольна, країна долин, Поділля», на відміну від сусідньої Русі гірської, Прикарпаття. Територія Поділля складалась порізно, змінюючись залежно від політичних обставин.

Територія Поділля була заселена людьми починаючи з давнього кам'яного віку. Мустьєрські пам'ятки відомі в селі Суботівка Могилів-Подільського району Вінницької області. Продовжуючи займатись полюванням на мамонта, дикого коня та зубра, жителі Поділля наприкінці мустьєрської епохи поступово переходять від первісного людського стада до роду, що об'єднував групу родичів по материнській лінії. Родова община стала в порівнянні з первісним людським стадом більш згуртованим виробничим колективом. У період пізнього палеоліту (38–10 тисяч років тому) кількість населення, що проживала на Поділлі, збільшується, орієнтовно тут проживало від 300 до 500 чоловік. Свідченням цього є значно більша, в порівнянні з раннім палеолітом, кількість стоянок. Стоянки пізнього палеоліту (ориньякської, солютрейської та мадленської епох) відкриті археологами поблизу сіл Нагоряни, Озаринці, Яришів, Яруга Могилів-Подільського району Вінницької області. В епоху пізнього палеоліту мешканці Поділля дали вдосконалюють техніку виготовлення кремінних знарядь. Від довгастих призматичних за формою нуклеусів вони відщеплювали пластини, які в результаті додаткової обробки перетворювалися в скрепки, різці, вістря, скобелі, ножі. На Дністрі було чимало прекрасної сировини для виготовлення знарядь.

Удосконалення кремінних знарядь і поява їх нових форм сприяли дальшому розвитку полювання, збільшенню його продуктивності. Пізньопалеолітичне населення Поділля вже мало можливості створювати

певні запаси їжі. Це призводило до осідання людей в даній місцевості на досить тривалий час, свідченням чого є тривалі постійні людські поселення в епоху пізнього палеоліту на Дністрі та Південному Бузі.

Початок мезолітичної епохи (приблизно 10–8 тисяч років тому) співпадає на території Поділля, як і в Європі загалом, із закінченням льодовикового періоду. Клімат поступово наближається до сучасного. Вкриваються лісами землі, які на етапі пізнього палеоліту нагадували тундру, в лісах з'являються нові види тварин: благородний олень, лось, зубр, бурий ведмідь, кабан та інші. Зникнення крупних тварин вимагало від людини нових засобів полювання та нової зброї для полювання на будь-якого звіра, особливо дрібного. Були винайдені лук та стріла. Стародавні жителі Поділля від облавного полювання на крупних тварин переходять до полювання на дрібних нестадних тварин. Мисливці цієї епохи мали можливість часто змінювати місце поселення, тому їхні стоянки здебільшого невеликі. Озброєні луками і стрілами, племена епохи мезоліту продовжували займатися полюванням і збиранням; набуває поширення й рибальство.

Приблизно в VI–V тисячоліттях до н. е. племена, які населяли Поділля, вступили в заключну фазу кам'яного віку — новий кам'яний вік (неоліт), що тривав до рубежу IV–III тисячоліть до н. е. З цією епохою на території краю пов'язаний розвиток землеробства і скотарства. Були приручені бик, свиня, вівця і коза. Населення вирощувало культурні злаки, головним чином ячмінь та пшеницю. Від того часу збереглися пам'ятки Буго-Дністровської неолітичній культурі, залишки якої є поблизу сіл Скибинці Тростянецького району і Сокільці Гайсинського району Вінницької області. Археологи відкрили там неолітичні поселення. Основними типами жител були наземні будови. Вони мали кам'яні вогнища, стіни, зведені з обплетеного дерев'яного каркасу і обмазані глиною, а також двоскатну покрівлю. Жителі користувалися крем'яними сокирами, які давали змогу обробляти дерево, що було необхідно в житловому та господарському будівництві. Характерним для племен Буго-Дністровської неолітичної культури було також винайдення й поширення першого глиняного посуду (кераміки). Кераміка неолітичних племен Поділля була ліпною, мала округле або плоске дно й вкривалася горизонтальними лініями, спіральним і меандровим орнаментом.

На поселеннях Буго-Дністровського неоліту знайдено найдавніші знаряддя для обробітки землі — рогові мотики. Використовувалися як мотики і спеціально виготовлені шліфовані з каменю знаряддя. Виявлені й перші кам'яні зернотерки — переконливе свідчення розвитку землеробства. Про землеробський уклад господарства свідчать також і окремі відбитки зерен злакових у глині неолітичного посуду.

На території Поділля відомі й інші пункти, пов'язані з історією неолітичних племен. Це поселення Шурівці, Самчинці, Хмільник, Саврань Вінницької області.

Матеріали досліджень Буго-Дністровських неолітичних старожитностей фіксують процес дальшого формування й розвитку тих осеред-

ків суспільної організації, які відомі як парні родини-сім'ї, що склалися лише з представників різних родів. Поселення Буго-Дністровської культури склалися, очевидно, з невеликих груп одного племені. Групи неолітичних поселень із земельними ділянками, що до них прилягають, перебували, мабуть, під юрисдикцією племені. Вищою ланкою у суспільстві була матриархальна родо-племенна організація. Говорячи про етнічну історію Буго-Дністровських неолітичних племен, вчені вважають, що завершальна фаза їх проживання співпала з формуванням давньої мовної індоєвропейської єдності. Дальший розвиток індоєвропейців на землях Поділля припадає вже на добу міді та бронзи.

У добу енеоліту (IV — початок II тис. до н. е.) племена лісостепового Подністров'я та Південного Побужжя почали використовувати мідь. Ця доба представлена у краї широко відомою Трипільською культурою. Трипільські племена IV–III тисячоліть до н. е. проживали головним чином на землях Правобережної України та Молдови. Матеріальна та духовна культура трипільських племен сформувалася в умовах досить складних взаємовідносин, що склалися між племенами після переселення на ці землі задунайського та балканського населення. Трипільські поселення досить густо вкривали землі Подністров'я та Південного Побужжя.

Селище дуже раннього етапу трипільської культури (початок IV тис. до н. е.) досліджено поблизу с. Бернашівка Могилів-Подільського району. На Південному Бузі ранньотрипільські пам'ятки відомі у Тростянці, Шкуринцях, Ладижині.

Детально досліджувалося поселення розвинутого Трипілья в с. Кліщів (лівобережжя Південного Бугу у Тиврівському районі). У процесі розкопок відкрито 48 жител і 17 господарських споруд. Речовий інвентар типовий для пам'яток першої половини III тис. до н. е.

До пізнього етапу трипільської культури на Поділлі (друга половина III тис. до н. е.) належить також значна група пам'яток, розташованих, крім с. Кліщів, у Печері, Сандраках, Стратіївці. У цей час жителі поступово переходять від великих глинобитних жител до напівземлянок. В кераміці з часом зникає розписний посуд і з'являється прикрашений відбитками шнура та ямками, що є однією з характерних ознак пізньотрипільських пам'яток.

Матеріали досліджень пам'яток трипільської культури свідчать про те, що населення Поділля, як і Південно-Східної Європи загалом, вже знало не тільки мотичне, а й орне землеробство. Землю трипільці могли неглибоко зорювати за допомогою дерев'яного рала і парної упряжки великої рогатої худоби. Вони культивували м'яку та тверду пшеницю, ячмінь, просо, бобові. Тваринництво представлено у трипільців всіма головними сільськогосподарськими видами. Дані розкопок фіксують також, поряд із землеробством та скотарством, розвиток ремісничої діяльності населення в умовах родоплеменного ладу. У трипільському суспільстві вже розпочалося виділення таких напрямів обцинного ремесла,

як здобування кременю і виготовлення з нього різноманітних знарядь, а також керамічне ремесло. Йдеться, таким чином, про виділення відповідної общинно-ремісничої галузі виробництва у трипільців.

Серед трипільських пам'яток Поділля представлені й матеріали, які свідчать про духовну культуру населення IV–III тис. до н. е. До найбільш масових належать керамічні вироби, які у своїх орнаментальних мотивах відбили комплекс досить складних ідеологічних уявлень населення. Стародавні землероби доби міді висловлювали в орнаментах розписного посуду ряд понять: зміну дня і ночі, світла і темряви, зміну пори року. В їхньому лексиконі, очевидно, вже були небо і земля, сонце, зоря, місяць, холод і спека, дощ і вітер, поняття часу, послідовність. В орнаментах трипільської кераміки зображені різні символічні знаки, пов'язані з землеробським характером господарства і певним розумінням світу. Це головним чином зображення сонця, місяця та рослинності. Розумова діяльність давніх землеробів-трипільців приводить їх до перших синтезованих уявлень про природні явища і світ у цілому. Разом з цим в ідеологічних уявленнях населення Поділля доби міді простежується й безсилля перед природою, що зародило відповідні серії релігійних аграрних обрядів.

У зв'язку з цим зазначимо, що на більшості трипільських поселень Поділля виявлені залишки жертovníків, що розміщувалися в житлах. Це вимазані з глини підвищення округлої, прямокутної та хрестоподібної форми. З жертovníками пов'язуються цілі серії глиняних жіночих статуєток, які уособлювали ідею родючості, господарського благополуччя. Цікаво, що в глині жіночих статуєток трапляються відбитки зерен злакових культур. Отже, обожнювання жінок було, очевидно, в першу чергу пов'язане з ідеєю про родючість.

Про релігійні вірування трипільських племен IV–III тис. до н. е. розповідають і місця захоронень, які були обваловані невеликими кільцевими насипами, що символізували, очевидно, сонце і були пов'язані з поклонінням йому.

Трипільські племена Поділля зробили значний внесок у розвиток продуктивних сил населення Південно-Східної Європи. Матеріальна і духовна культура стародавніх землеробів залишала настільки рельєфний слід, що господарські, побутові та орнаментальні елементи доби міді значно вплинули на подальший розвиток культури стародавнього населення Південно-Східної Європи. Вони зафіксовані в археологічних пам'ятках ранніх слов'ян і Київської Русі, а також етнографічних матеріалах XIX–XX ст.

У другому періоді епохи раннього заліза на території України розпочалася нова епоха, позначена докорінним зломом соціально-економічних структур. На цей час припадають процеси розкладу первіснообщинного ладу й початок переходу до системи соціальної диференціації, характерної для станового суспільства. Поява додаткового продукту спричинила створення досить міцних ієрархічно організованих об'єднань, що, в свою

чергу, сприяло виділенню військово-аристократичної верхівки суспільства. В її руках відтепер зосереджується значна влада, а отже, й спроможність шляхом данницьких відносин відчужувати та привласнювати певну частину суспільного додаткового продукту. Неабияке значення мали торговельні контакти із сусідами, які закуповували традиційну продукцію степів (зерно, худобу), а натомість тогочасним кочовим народам Півдня України — скіфам, сарматам — можна було продавати чи обмінювати витвори своїх ремісників, зокрема (і в першу чергу) предмети розкоші для аристократії, зброю, гончарні вироби. Степовики прагнули до мирних стосунків з античними містами-державами Північного Причорномор'я, і рідко коли політична ситуація тут загострювалася аж до воєнної конфронтації. Починаючи з VII ст. до н. е. історичний процес на території України позначений впливом давньогрецької цивілізації — як у матеріальному, так і в соціально-економічному й духовному аспектах. Це відбулося в прискоренні формування у кочовиків державотворчої традиції.

Передскіфський період представлений на Поділлі неукріпленими поселеннями, городищами (наприклад, Немирівське на східному Поділлі за 40 км від Вінниці; за Геродотом, це було величезне місто з дерев'яними укріпленнями, будинками, храмами. Подібні городища були побудовані на випадок небезпеки — нападу скіфів-кочовиків: там могли ховатися десятки тисяч людей зі своїми скарбами та стадами) та курганними і безкурганними могильниками. Кургани ранньоскіфського часу досліджені біля с. Тютки Вінницької області, на лівому березі Південного Бугу. Захоронення-трупокладення супроводжувалися тут керамічним матеріалом VIII–VII ст. до н. е. Переважна більшість пам'яток передскіфського часу на Поділлі представлена старожитностями чорноліської культури VII ст. до н. е. Вони відомі поблизу сіл Грушка, Немія, Серебря, Мервинці Вінницької області.

Цінними є пам'ятки ґрунтового могильника передскіфського часу поблизу с. Бернашівка Могилів-Подільського району. Тут представлені трупокладення й трупопалення з цікавими наборами кераміки, а також ювелірних прикрас VIII ст. до н. е. На правому березі Дністра відкриті залишки селищ, жертovníків і захоронень ранньоскіфського часу біля сіл Дністровка і Непортове. Ці пам'ятки вказують на дальше проникнення чорноліської культури у середовище фракійських племен.

Починаючи з VII ст. до н. е. частина праслов'ян потрапила під скіфський вплив. Саме у той час у північному Причорномор'ї утворився племінний союз, відомий під назвою Скіфії. Очолили цей союз кочовики, що прийшли з прикаспійських просторів і оселилися на сході від Дніпра в причорноморських степах. У самій Скіфії праслов'янськими були терени дніпровського лісостепового Правобережжя. Але більша частина скіфського племінного союзу складалася з автохтонного населення, що жило по Дніпру, Південному Бузі та Дністру і займалося переважно хліборобством. Геродот розповідає, що вздовж середньої течії Південного

Бугу жили скіфи-орачі. Далі на північ, у верхній течії Бугу, за межами Скіфії, жили неври, землі яких називали Неврідою. Своїми звичаями вони нагадували скіфів-орачів. Неври та скіфи-орачі, як і більшість населення Наддніпрянщини, Побужжя та Наддністрянщини, склалися з ранньослов'янських племен, що походили від стародавніх слов'ян, або, як їх ще називають, протослов'ян, які здавна населяли величезні простори Східної Європи. Територія, на якій розташована тепер Вінниця, була в безпосередній близькості від північно-західних кордонів Скіфії і входила, очевидно, до складу Невріди. Це був типовий хліборобський район.

У скіфський час (VII–III ст. до н. е.) на території Поділля місцеві протослов'янські землеробські племена жили здебільшого на відкритих, неукріплених поселеннях; одне з найбільш цікавих таких поселень виявлено поблизу села Яруга Могилів-Подільського району. Поряд з такими селищами у скіфський час функціонують і досить значні укріплені поселення — городища. Немирівське серед них — найбільше на Правобережній Україні. Площа його становить 150 га і датується воно VII–VI ст. до н. е. Городище має високий (до 9 м) вал протяжністю в 4 км і глибокий рів. Розкопки відкрили землянкові житла з глинобитними вогнищами, господарські ями та зольник. Жителі городища займалися землеробством і скотарством, вони мали міцні економічні та культурні зв'язки з містами Північного Причорномор'я, зокрема з Ольвією.

На Поділлі відкрито чимало курганів скіфського часу. Вони відомі поблизу населених пунктів Кальник, Курилівка, Мервинці, Переорки Вінницької області.

У VII–VI ст. до н. е. більшість скіфських племен вже перебували на останній сходинці первіснообщинного ладу. Родові зв'язки все ще були сильними. Основною суспільною одиницею була родова община, що складалася з кількох патріархальних сімей. Рід, родова община володіли землею, виділяючи кожній патріархальній сім'ї ділянку землі за жеребом. Приватної власності на землю в той час не існувало. Проте у скіфському суспільстві VII–VI ст. до н. е. вже можна виявити ознаки, що свідчать про розклад родового ладу. З середовища вільних общинників — осілих землеробів — виділялася родоплемінна знать (родові старійшини, племінні вожді та ін.). Як свідчать археологічні дані, ставала все більш помітною майнова диференціація. З'являються у скіфів і раби, яких вони здобували під час численних воєнних походів. Щоправда, роль рабської праці у Скіфії була незначною. Досягнутій скіфами сходинці розвитку відповідали й організація управління у формі військової демократії. Найважливіші питання розглядалися на народних зборах воїнів. Значним впливом користувалися ради родових старійшин і перш за все союзна рада. Але особлива роль у союзі належала військовим вождям — «царям», які очолювали скіфське військо під час походів. Влада «царів» передавалась у спадщину, але кандидатури «царя» та його спадкоємця все ще затверджувалися народними зборами. Розвиток виробництва, зростання майнової та соціальної диференціації сприяли посиленню

влади скіфських військових керівників, розвитку спадкової знаті та дійсної царської влади. Значно прискорила зміни, що назрівали у скіфському суспільстві, війна скіфів з військами перського царя Дарія I у 514–513 рр. до н. е. Згідно зі свідченнями Геродота, скіфські племена, що вступали у боротьбу з персами, склалися з трьох основних частин-угруповань. Кожну з них очолював свій військовий вождь — «цар». Один з них на ім'я Іданфірс був головним, і йому підкорялися інші вожді. Боротьба з Дарієм I, що закінчилась перемогою скіфів, сприяла зміцненню скіфського союзу племен, піднесла політичний авторитет Скіфії. Крім того, у цій боротьбі кочові племена, у першу чергу царські скіфи, виступили на захист всього союзу, чим забезпечили собі панівне становище у союзі племен. Це надало їм можливість експлуатувати землеробські племена, вимагати від них данину. Значно зміцнилася після перемоги над Дарієм I влада «царів» і військово-дружинної знаті. У підсумку на рубежі VI–IV ст. до н. е. у Скіфії, як вважає ряд скіфологів, відбувається становлення класового суспільства та виникнення рабовласницької держави. Саме у цей час скіфський цар Атей усунув інших «царів» і узурпував усю владу. Атей в IV ст. до н. е. зумів об'єднати під своєю владою майже всю країну — від Азовського моря до Дунаю, перетворивши Скіфію на могутнє царство. Центр держави Атея знаходився на нижньому Дніпрі, де наприкінці V ст. до н. е. виникло велике укріплене поселення — Каменське городище. Однак сутичка скіфів з македонським царем Філіпом II у 339 р. до н. е. закінчилась поразкою і смертю Атея. Як свідчать писемні й археологічні джерела, царство, створене Атеєм, існувало з IV до III ст. до н. е.

Рівень господарського життя населення Скіфії на той час був досить високим. Панівне становище в економіці мали орне землеробство і скотарство. Скіфи вирощували різні культури рослин. Скіфи-орачі сіяли хліб не тільки для власних потреб, але й на продаж до грецьких торгових факторій і чорноморських міст, а натомість одержували вино, дорогу кераміку, ювелірні вироби (основні торговельні шляхи проходили річками Дніпро та Південний Буг). Обробіток землі здійснювався за допомогою запряженого волами плуга, врожай збирався залізними серпами, зерно змолочувалось у зернотерках. Основи родоплемінної структури у скіфському суспільстві підірвалися зростанням приватної власності, майновою нерівністю, розвитком рабства. У руках імущих опинялися кращі ділянки землі, пасовища, величезні стада худоби, табуни коней, раби. Ще Геродот повідомляв про скіфських багатіїв, які вважалися «найбагатороднішими, що користувалися найбільшим майном», і про скіфську бідноту, яка мала «найнижче походження». Внаслідок цього з загальної маси вільних землеробів і скотарів виділилася пануюча верхівка, до якої належали царська сім'я, військова аристократія, дружинники, родоплемінна знать, що зливалась з оточенням правителя, багаті торговці. Саме у неї зосереджувалися основні багатства, джерела яких були різноманітними. Так, важливим засобом збагачення пануючої верхівки залишалися, як і раніше, грабіжницькі воєнні походи. З часом усе

більшого значення набувала експлуатація вільних общинників, данників і рабів. Істотний прибуток приносила й торгівля, особливо хлібом, з грецькими містами Північного Причорномор'я. У скіфів, за даними Геродота, було, багато жерців, котрі являли собою відособлену соціальну групу, окремі категорії якої мали досить високе становище. Найбільш численну верству скіфського суспільства складали вільні общинники. Вони відбували військову службу, платили данину, виконували різні повинності. У тяжкому становищі були скіфи-орачі, які опинились у данницькій залежності від степових кочівників. Нижню сходинку соціальної градації скіфського суспільства займали раби. Як правило, вони використовувалися у домашньому господарстві, для охорони худоби. Дуже часто вони виступали як товар у торгівлі з грецькими містами.

Наочне уявлення про соціальне розшарування і класову структуру суспільства скіфів дають розкопки поховань, особливо грандіозних курганів скіфської знаті, що відомі в літературі під назвою «царські». У таких курганах археологи виявили багато золота й коштовностей, дорого кераміку, зброю. Різкий контраст з «царськими» курганами складають поховання простих скіфів під невисокими земляними насипами із скромним набором речей або взагалі без інвентарю.

Скіфське царство може бути віднесено до держав рабовласницького типу. За формою правління це був один з різновидів рабовласницької монархії. Главою Скіфської держави був цар, його влада передавалася у спадщину. Царю віддавали велику шану як за його життя, так і після смерті. Як показують розкопки царських курганів, скіфських царів ховали у глибоких і складних похоронних спорудженнях. Поруч з царем поміщали вбитих дружин або наложниць, слуг, рабів. Навколо скіфського царя утворювався апарат державного управління. Як і у багатьох інших народів, він включав до свого складу, з одного боку, найближчих родичів правителя, а з іншого — його особистих слуг, переважно військових, що забезпечувало міцну підтримку владі царя. Цим теж пояснюється особлива роль військової дружини правителя та воєначальників. Найбільш впливові помічники правителя входили до складу царської ради. Проте виникнення державного апарату не знищило повністю колишню родову організацію, її пережитки ще довгий час давались взнаки, особливо у місцевому управлінні, де зберігалися свої старійшини та вожді. Основним джерелом права у скіфів був звичай, перетворений згідно з інтересами правлячої верхівки на звичаєве право. Скіфи, за Геродотом, уникали запозичення чужоземних звичаїв від інших народів і особливо від еллінів. Скіфська культура протягом усієї історії залишалася безпосередньою, тому й фіксація норм звичаєвого права не могла бути здійснена. Поряд зі звичаєм досить рано з'являється й інше джерело права — правила, встановлені царською владою. Норми скіфського права захищали приватну власність на худобу, домашні речі, рабів. Розкопки поховань свідчать, що особисту приватну власність у скіфів становили зброя, знаряддя виробництва, прикраси. Верховна власність на землю належала

царю, який встановлював порядок користування пасовищами і землями. Зобов'язальне право регулювало договірні відносини міни, дарування, купівлі-продажу. Договори у скіфів зазвичай скріплювали клятвою, як це робилося, наприклад, при укладенні договору знаменитого скіфського побратимства. Правова регламентація торкалась і данницьких відносин. На практиці відмова від сплати данини вважалася достатнім приводом для початку воєнних дій, які супроводжувалися грабуванням майна, крадіжкою худоби, захопленням полонених з наступним перетворенням їх у рабів. Шлюбно-сімейне право базувалося на принципах патріархату. Родовід вівся по чоловічій лінії. У сім'ї панував чоловік, практикувалося багатоженство. Старша жінка мала привілейоване становище. Після смерті чоловіка вдова переходила як майно в спадщину до старшого брата померлого. Нерівність у сім'ї визначалася не тільки підкореним становищем жінки, але й тим, що старші сини у випадку одруження одержували частку майна і право на виділ ще за життя глави дому, а молодший з синів ставав спадкоємцем батьківського господарства. Найбільш небезпечними злочинами у скіфів вважались злочини проти царя (замах на життя шляхом чаклунства, непокоря царському наказу). Злочином була також неправдива клятва богам царського вогнища. Усі названі злочини каралися смертю. Порушення звичаїв і відступ від віри в богів також тягли за собою смертну кару винного. Відомі злочини проти власності (крадіжка, грабїж), проти особи (вбивство, перелюбство, ображання). Найбільш поширеними видами покарання були смертна кара, відрубання правої руки, вигнання. Довгий час у скіфів зберігалася кровна помста. Можна гадати, що справи про злочини, які не зачіпали основ царської влади і взагалі інтересів держави, розглядалися у порядку здійснення змагального процесу.

Полювали скіфи на кабанів і оленів, про що свідчать знахідки їхніх кісток. На полюванні крім зброї, що брали з собою, використовували ще й мисливських собак. Оскільки у скіфів були розвинені ремесла, багатий матеріал дають розкопки їхніх могил; але, на жаль, не завжди можна виділити їхнє власне виробництво від грецьких завізних речей через колонії чи з метрополії. Прості вироби належали скіфам, а багаті і мистецькі — грекам, хоч серед скіфів були вже власні майстри художніх виробів. Щодо зброї, то вона мала велике значення для скіфів. Зброя скіфів складалася зі списа, ножа або кинджала, лука зі стрілами, щита і лат. Спис мав ратище і наконечник. Найгострішим був залізний, бронзовий або мідний наконечник, своєю формою він нагадував довгий і вузький лист з ребрами посередині. Лезо меча завжди було залізне; були держало і піхви; піхви робилися з золота, заліза, кості, дерева. Мечі зазвичай знаходяться в багатих могилах, а в бідних їх немає; отже, їх уживали знатні воєначальники. Сокирами звичайно билися, не випускаючи їх із рук. Вельми поширеною зброєю були лук та стріли. Лук робили з дерева, стріли — з міді, бронзи, заліза, кості. Формою своєю вони дуже різноманітні — тригранні, круглі й т. ін. Ратище було дерев'яне або очеретя-

не; сагайдак шкіряний, дерев'яний або залізний. Захищали скіфа щит та лати або панцирі, які теж подібуються в могилах. Лати і панцири вироблялися з заліза, рідко — з бронзи, металеві пластинки нашивалися на шкіру або полотно, і вони мали форму луски. Серед посуду, що мав жертвне значення, специфічно скіфськими були бронзові казани на досить високих ніжках, іноді зверху ще прикрашені фігурками барана, вівці, а іноді — просто орнаментом. Часто в розкопках траплялася кераміка місцевого виробу — горщики, глечики й т. ін., що своїми формами нагадує пізнішу русько-українську; мабуть, була в цих виробках наступність форм. Багатий матеріал дають розкопки і про одяг скіфів, як чоловічий, так і жіночий, і він, здається, має національні ознаки. Верхня одяг складалася з чинарки, сорочки і штанів. Чинарка була коротка, з вузькими рукавами, косими полами, що були довші спереду, ніж ззаду; деякі по краях оточені хутром. Сорочки були шерстяні, не доходили до колін і теж мали вузькі рукава. Скіфський одяг був не широкого, а вузького покрою і міцно облягав тіло. Шкіряний пояс, який стягував живіт, мав прорізи для краси і пряжку. На поясі власник носив мішок із стрілами, лук і меч. Штани, однак, були і вузькі з шкіри, і широкі з матерії. Взувалися скіфи в шкіряні черевики, перев'язані двома ремінцями. Царі і вельможне панство носили на голові пов'язки або хутрянні високі шапки. Прості люди ходили або без шапок (улітку), або носили (взимку) башлики з верблюжої шерсті, що спускалися навіть на спину. Жінки носили на головах очіпки. Жіночий одяг складався з довгої мантії з довгими ж, але вузькими рукавами; зверху ще вдягали накидку з товстої матерії, що нагадувала халат. Залежно від знатності і багатства на одяг нашивали багато золотих цвяшків (іноді декілька сотень). У могилах скіфських царів і панства знайдено велику силу золотих прикрас, іноді чудового художнього виробу — намиста, привісок, бубонців, браслетів, золотих гривень, перснів; сережки та шийні гривні носили навіть чоловіки, але по одній сережці, як це потім було у київського князя Святослава.

Майже п'ять століть осілого життя нараховують археологи в хліборобській частині Скіфії. Але культура «скіфів-орачів» десь у III–II ст. до н. е. обривається на декілька століть — вторгається нова кочова орда. Нових володарів причорноморських степів — сарматів — ще з більшими підставами, ніж скіфів, відносять до іранців. Сарматська епоха накладає на топонімичну систему завойованого краю свій відбиток: замість Скіфії з'являється Сарматія.

У перші століття нової ери на територію придніпровської частини Поділля і Прикарпаття з Причорномор'я просочується окрема група сарматського населення, яка виступає у письмових історичних джерелах під назвою язигів. Окремі сарматські могильники відкриті в селах Пороги, Северинівка. Вони фіксують проникнення на Поділля та у Прикарпаття іраномовного населення, яке з плином часу було асимільовано у слов'янському середовищі так само, як і серед фракійців південного ареалу Прутсько-Дністровського межиріччя. В епоху перших століть

нашої ери значну роль в історії населення Поділля відіграли також економічні і культурні впливи з боку Причорномор'я і римських провінцій.

Унікальним є поховання сарматської жриці I ст. н. е. в Соколовій Могилі на Південному Бузі. Її було покладено на дерев'яному помості на спині, з розкинутими руками, головою на захід. Півквадратна в плані поховальна яма, перекрита дерев'яними колодами, була випущена в курган епохи бронзи. Одяг померлої та її покривало, виготовлені з прозорого серпанку й червоного шовку, прикрашали кольорове намисто, золоті бляшки, гаптування золотом; шкіряні чобітки були обшиті золотими бляшками. Дно могили й дерев'яний поміст посипані крейдою. Археологи знайшли на кістках й біля нього прикрашені коштовним та напівкоштовним камінням головний убір з підвісками, три низки намиста, сережки, браслети, персні, коштовні предмети туалету, культові посудини, амулети, статуетки, оригінальне бронзове люстерко із срібним позолоченим держаклом, багато інших речей. Предмети поховального інвентарю походили з Близького Сходу, античних міст. До цього ж поховання, як вважають, належало й поховання коня в насипу. Пишність заупокійного обряду, наявність предметів, відомих як символи не лише знатності, а й світської влади (булава, рештки штандарта), поховання коня — все це дає підстави стверджувати, що тут похована не жриця, а представниця «царського дому». Сарматські поховання відзначаються особливими предметами матеріальної культури: ножами з вузькими держаками, біконічними та яйцеподібними пряслами, а також притаманною лише їм зброєю. У II–I ст. н. е. сармати користувалися короткими мечами з кінцевим навершям і прямим перехрестям, а потім у них з'явилися довгі мечі; з I ст. до н. е. поширилися й залізні трилопатеві наконечники стріл. Основні форми посуду репрезентовані горщиками з кулястим тулубом, циліндричною шийкою і відігнутими вінцями; вони орнаментовані горизонтальними лініями, зигзагами. Пізніше з'явилися горщики з широким дном і високими вінцями. Вживалися також глеки яйцеподібної й грушеподібної форм, із циліндричними шийками, а також бронзові казани з циліндрично-конічними ніжками. Менше знайдено місцевих мисок і зовсім мало — античного посуду. На відміну від скіфів, сармати дуже полюбили фібули — закладки для одягу.

Основу господарства переважної частини сарматських племен становило, очевидно, кочове тваринництво. Стадо складалося передусім із коней, овець, великої рогатої худоби. Частина сарматського населення займалася землеробством. Сарматська культура зникла на тлі загальної кризи суспільств раннього залізного віку, коли загинув античний світ. На цьому епоха раннього заліза закінчилася.

Унікальні скарби сарматської доби були відкриті археологами поблизу сіл Пороги, Северинівка, Писарівка Ямпільського району. Це прикраси із золота, зброя, предмети розкоші.

Скіфи і сармати зробили величезний внесок у розвиток світової культури. Завдяки їхній близькості до античної цивілізації в писемних дже-

релах залишилося дуже багато відомостей про духовне життя цих народів. У скіфів і сарматів остаточно склалася релігійна система, в якій відбилися їхні життєві умови, їхній поділ на східні та західні племена. І скіфи, й сармати мали розвинуту міфологію. У зв'язку з величезною роллю війни в житті скіфів і сарматів та наявністю у їхньому суспільстві потужного прошарку воїнів значне місце належало богу війни, символом якого виступав меч. Скіфи споруджували жертвовники з хмизу із прикріпленим нагорі старовинним залізним мечем, а сармати встромляли меч у землю й поклонялися йому. Постійні військові сутички, пошуки шляхів виживання у боротьбі проти ворогів послужили основною причиною виникнення стилю мистецтва, що одержав назву скіфського й сарматського звіриного стилю. Він полягав у зображенні хижаків, сцен їхньої боротьби, шматування ними здобичі, руху загалом, в тому числі й кругового. Значна частина таких зображень на предметах із коштовних матеріалів (насамперед із золота) знайдена в найбільших скіфських курганах, може бути пояснена скіфськими міфами. Існує думка, що певна кількість коштовних предметів у звіриному стилі виготовлена скіфськими та сарматськими майстрами. Проте під впливом на скіфську культуру греків із VI ст. до н. е. значення звіриного стилю зменшується (в сарматів мало місце своєрідне його відродження), поширюються зображення сцен із грецьких міфів. У скіфів та сарматів збереглася основна частина рис поховального обряду, які утвердилися ще в епоху бронзи: два призначення поховального обряду (одне — для знаті, друге — для простолюду), астральна й космічна символіка, котра забезпечувала потрапляння душ на небо, антропоморфні скульптури тощо. Останнім часом зроблено висновок щодо ритуального характеру пограбувань курганів сарматів ще на стадії їх добудови, оскільки предмети, забрані з могили, вважалися священними. Очевидно, найбільше значення духовної культури скіфів і сарматів полягало в тому, що вона стала своєрідним містком між Азією та Європою, між давниною й сучасністю, зберігши частину рис ранньозалізного віку.

Таким чином, впродовж VII ст. до н. е. — IV ст. н. е. населення тогочасного Поділля прожило останню епоху древності — ранній залізний вік. Це була й остання епоха економічного та соціально-політичного домінування степового тваринницького населення за поєднання ресурсів Степу та Лісостепу.

Лісостепова смуга Правобережної України починаючи з рубежу перших століть нової ери була заселена ранньослов'янськими племенами, про які є вже перші письмові історичні свідчення. Типовими пам'ятками ранніх слов'ян були старожитності зарубинецької культури, поширені головним чином у Подніпров'ї. Зарубинецькі пам'ятки були відкриті на Південному Бузі і у Подністров'ї, де вони мають сильні впливи з боку пшеворських і гето-фракійських старожитностей. На Південному Бузі П. Хавлюк відкрив залишки зарубинецьких поселень поблизу сіл Мар'янівка та Носовець Гайсинського району, які датуються I ст. н. е. За-

рубинецькі селище і могильник були відкриті цим самим дослідником поблизу с. Рахни Гайсинського району.

У Середньому Подністров'ї відкрито поселення Бернашівка Могилів-Подільського району. Зарубинецькі ранньослов'янські племена Лісостепу II ст. до н. е. — II ст. н. е. займалися орним землеробством і приселищним скотарством. Житла зарубинецьких племен — це наземні або злегка заглиблені в ґрунт невеликі прямокутні будови. В приміщеннях виявляються залишки печей або вогнищ з каменю та глини. Поблизу жител, а іноді у заглибленнях під їх долівкою розміщуються господарські споруди і ями. Вони служили для зберігання зерна та інших продуктів. Про розвинуту, як на ті часи, систему землеробства свідчать відбитки зерен проса, ячменю, м'якої пшениці жита, полби, гороху, конопель та інших культур на окремих зразках зарубинецької кераміки. Про орну техніку землеробства безпосередньо свідчить знахідка залізного наральника на селищі в Круглику. Осілий землеробський характер племен засвідчують також знахідки кісток великої рогатої худоби та свиней на поселеннях зарубинецької культури. У суспільстві землеробських ранньослов'янських зарубинецьких племен вже виділяються ремесла, зокрема залізоробне, бронзоліварне та ювелірне. Населення Поділля рубежу і перших століть н. е. мало інтенсивні торговельні та культурні зв'язки з містами Північного Причорномор'я та центральноєвропейськими культурними осередками.

Господарське життя та побут епохи відображено на прикладі черняхівського поселення в с. Косанове Гайсинського району. Тут розкопано рештки двох наземних жител. В одному з них була піч-кам'янка. Зібрано типовий речовий матеріал II–V ст. н. е. Також були проведені розкопки черняхівського могильника. Досліджено 121 захоронення. Поховання здійснено за двома обрядами — трупоспалення й трупопокладення. Тут також виявлено групу багатих за речовим інвентарем поховань. Зокрема, в одному з жіночих захоронень знайдено срібну шийну гривну та кільця, шість керамічних посудин, дві бронзові пряжки, кістяний гребінь, дві бронзові фібули, різні намиста. Поряд з такими захороненнями на косанівському, як і на інших черняхівських могильниках Поділля, було виявлено чимало бідних, безінвентарних захоронень. Крім названих, на території Поділля вивчалися й інші черняхівські могильники с. Клекотина Шаргородського району. В період з II ст. до н. е. до II ст. н. е. (доба слов'янської Зарубинецької культури) на території Поділля мешкало близько 115 тисяч осіб (в середньому на 1 кв. км мешкало від 2 до 3 осіб).

На території Поділля зафіксовано близько 300 пунктів, у яких знайдено римські срібні монети. У переважній більшості випадків вони пов'язані з черняхівськими поселеннями та могильниками. Зафіксовані й цілі скарби римських монет. Вони виявлені в селах Грабовець (80 монет), Забужжя (100 монет), Переорки (400 монет), Погоріла (450 монет), Комсомольське (800 монет), Богданівка (770 монет), Горішківка (74 монети). Виявлені на Поділлі римські монети свідчать не тільки про головні напрямки зов-

нішньої торгівлі слов'янських племен з Причорномор'ям і Задунав'ям, а й про можливі війни з Римською імперією та про внутрішній обіг цієї монети у слов'янському суспільстві першої половини I тисячоліття н. е. Наявні монетні скарби яскраво засвідчили нагромадження багатств у руках племінної знаті. Отже, йдеться про інтенсивний процес майнового розшарування, що мав місце серед черняхівських племен. Про соціально-економічне та політичне життя тогочасного населення свідчать і письмові документи. Йдеться, зокрема, про повідомлення Йордана, що в 70-х роках IV ст. н. е. остготський король Вінітар вів війну із слов'янами, на чолі яких стояв Бож і 70 наблжених до нього осіб-вельмож. Вказане письмове історичне свідчення давньогерманського автора VI ст. н. е. фіксує напівдержавний характер черняхівського суспільства. На базі черняхівських племен і утворився Антський (східно-слов'янський) союз державного типу, який у першій половині I тис. н. е. займав лісостепові землі межиріччя Дністра–Дніпра. Територія Поділля, безсумнівно, входила до складу Антського військово-політичного утворення. Таким чином, давнє східнослов'янське населення Поділля, як і інших суміжних районів Правобережної України, створило у першій половині і середині I тис. н. е. необхідні передумови для формування державності. Але внаслідок гунської та аварської навал цей процес в середині I тис. н. е. уповільнився. Дальші напрями формування держави у східних слов'ян пов'язані з наступним періодом — з третьою чвертю I тис. н. е. Після Великого переселення народів та пов'язаних з цим військових дій і як наслідок — економічного занепаду та міграції кількість населення краю зменшується та повертається до показників початку тисячоліття. На Поділлі у той час могло мешкати від 96 до 129 тисяч населення.

У середині I тис. н. е. слов'яни стають широко відомими в Європі. Особливо помітною їх роль стає в VI ст., коли вони взяли участь у Балканських війнах. У суспільстві черняхівських племен — прямих історичних попередників ранньосередньовічних слов'ян V–VIII ст. — разом з елементами домашнього рабства існували вже і зародки ранньофеодальних відносин, особливо у зв'язку з появою приватної власності на землю. Цілком закономірно, що і у наступну епоху третьої чверті I тис. н. е. в слов'янському суспільстві продовжували співіснувати елементи рабства, раннього феодалізму й пережитки родоплемінної структури. В II–V ст. на теренах краю мешкали, за підрахунками І. Винокура, близько 140 тисяч чоловік. Середня густина населення становила від 2,5 до 3,75 чоловіка на 1 кв. км.

Зовнішньополітичні потрясіння середини I тис. н. е., безсумнівно, вплинули на матеріальну та духовну культуру слов'янських племен взагалі і Поділля зокрема. Основною причиною цих відчутних змін, як вже говорилось, були гунська і аварська навали. Відбувається деяка архаїзація всієї культури, всього загального укладу життя слов'янських племен. Особливо відчутно це простежується при вивченні масової кераміки. На зміну високорозвинутим формам гончарського виробництва черняхів-

ців приходять масовий ручний спосіб ліплення посуду. Очевидно, в процесі дій гунських орд були знищені важливі гончарські ремісничі центри у зоні порубіжжя степу та лісостепу. Перервалися традиційні зв'язки з Північним Причорномор'ям. Все це наклало відчутний негативний відбиток на матеріальну культуру слов'ян V–VII ст., особливо на масову кераміку. Негативну роль в історії слов'янських племен середини I тис. н. е. відіграли й авари. Але навіть у цих складних умовах основні галузі господарства — землеробство, металургія та металообробка — продовжували розвиватися.

За даними археологічних досліджень, у Південному Побужжі та Середньому Подністров'ї виявлено залишки понад 100 поселень V–VII ст. Для слов'янських селищ характерне розміщення на перших надзаплавних терасах, поблизу чорноземних ґрунтів та добрих пасовищ. Більшість ранньосередньовічних слов'янських селищ концентрувалася «гніздами» по 5–7 поселень, на відстані 3–5 км одне від одного. Площі, зайняті під оселі, складали на Поділлі в середньому 1,5 га. Найкраще досліджені селища поблизу сіл Семенки, Самчинці, Скибинці. У Семенках — 12 жител, господарських приміщень, 8 господарських ям та залізоплавильний горн; в Самчинцях — 14 жител, 2 господарських приміщення та 2 залізоплавильні печі; в Скибинцях — 2 житла, 2 господарських приміщення та кілька господарських ям. Вивчення слов'янських селищ Поділля V–VIII ст. свідчить про дальший розвиток орного землеробства і приселищного скотарства. Це означає, що господарські і побутові традиції черняхівських лісостепових племен знайшли своє продовження в історичних умовах третьої чверті I тис. н. е. Цікавими щодо цього є так звані перехідні старожитності від черняхівської культури до ранньосередньовічних слов'янських пам'яток V–VIII ст. Це, наприклад, комплекси III–V ст., які добре датовані фібулами й своєрідним співвідношенням черняхівського та ранньосередньовічного керамічного посуду. Місцеве східнослов'янське населення обробляло землю за допомогою дерев'яного рала з залізним наральником. Серед сільськогосподарських культур значне місце займали пшениця та просо. Зернові культури збирали залізними серпами, обмолот хліба здійснювали з допомогою палиці й ціпка. Перемелювання зерна на борошно здійснювали за допомогою круглих кам'яних ротаційних жорен.

Утворенням у IX ст. Давньоруської держави було завершено важливий історичний період у житті східнослов'янських племен. Про політичну та воєнну боротьбу київських князів IX ст. за розширення території і зміцнення влади Києва розповідається в літописі. Згадуючи 885 р., літописець зазначив, що київський князь Олег «...с уличи й тиверци имяше рать». Однак у літописі не сказано про успішність цієї військової кампанії, що дозволяє припустити невдалий похід для Олега. Встановлення контролю над територією Пониззя було здійснено за князювання Ігоря, очевидно, у 941 р. після трирічної облоги воєводою Свенельдом центру уличів Пересічня. Однак у зв'язку з відносною складністю сталих кому-

нікацій між Києвом та територією Поділля Київ навряд чи мав сталий та потужний контроль за цією територією. Для зміцнення політичної влади київських феодалів Володимир Святославич замінив племінні династії представниками київського великокнязівського роду. У складі Київської Русі землі Поділля перебували майже 200 років. Це сприяло прискореному економічному і культурному розвитку слов'янського населення краю. Анонімний баварський автор, географ другої половини XI ст. зазначав, що «численний народ уличів має 318 міст, а народ тиверців — 148 міст». У VIII–X ст. кількість населення краю зростає. Це було пов'язано з удосконаленням землеробства, а саме переходом до двопільної/трипільної системи. Вдосконалились й інші форми господарювання та ремесла. Чисельність громади гнізда, за переконаннями окремих дослідників, могла зрости до 350–400 осіб. Відповідно, чисельність населення Пониззя в часи Давньої Русі могла становити 225–250 тисяч осіб. Щільність населення, ймовірно, зростає до 4–6 чоловік на 1 кв. км. У середині XII ст. територія Поділля входить до складу Галицької Русі, а з 1199 р. — до Галицько-Волинського князівства. У Придністров'ї є ряд засвідчених у літописах давньоруських міст XI–XIII ст. Крім центрального міста Галицько-Волинської Русі — Галича, розташованого на території сучасної Івано-Франківської області, важливе місце посідали й інші міста Подністров'я. Це Теревовля, перша літописна згадка про яку пов'язана з князівським з'їздом 1097 р. у Любечі. В роки правління Василька Ростиславича (1092–1124 рр.) роль Теревовлі для Подністров'я надзвичайно зростає. Крім подністровського регіону, важливе місце в давньоруський період займали землі, які лежали між верхів'ями Південного Бугу, по Случі і аж до Тетерева. Вказана територія, що займала північно-західну частину Поділля й південно-східну частину Волині, відома в історичній літературі під назвою Болохівська земля. Так, в Іпатіївському літописі вперше згадано про місто Болохів (1150 р.), яке було розташоване десь на південно-західній околиці Київської землі. У 1231 та 1235 рр. в літописі знову згадуються землі Болохівського князівства. Болохівські князі не хотіли коритися владі Галицько-Волинського князя Данила Романовича, а спиралися на силу князя Михайла Чернігівського та київського князя Ізяслава. За непокору й блокування з силами, що протидіяли Галицько-Волинській землі, Данило Романович провів каральну експедицію у Болохівську землю. Очевидно, розорення Болохівської землі Данилом не було все ж повністю спустошливим, оскільки трохи пізніше, у 1257 р., військам Данила та Василька знову довелося приборкувати Болохівську землю.

Містечко Прилука розташоване за 30 км від Вінниці на березі річки Десна. Перша згадка про місто датується 1146 р., коли галицький князь Володимир Володаревич, воюючи з київським князем Всеволодом, взяв штурмом містечко. Прилука була складовим містом болохівської землі, і її особливістю було етнічне змішання місцевого слов'янського населення з осілими на цій території степовиками (чорні клобуки, берендеї, торки,

кумани). Через цю територію проходили вальні тракти з Києва до Балкан, Угорщини, Чехії, Польщі. Назва «Болохівська земля» була в користуванні ще у XVI ст.

Територія краю, яка з 1226 р. відома під назвою Пониззя, входила до складу Галицько-Волинського князівства. Літописні джерела характеризують Південно-Західну Русь як регіон з розвинутою, як на ті часи, економікою. У давньоруських билинах край не випадково виступає як багата земля. На тучних чорноземах процвітало орне землеробство. Під час археологічних досліджень виявлені різноманітні сільськогосподарські знаряддя. Техніка землеробства поступово прогресувала. У XII–XIII ст. тут широко використовувався плуг із залізним лемешем та різакочереслом, в який впрягали волів. Це давало можливість зорювати важкі чорноземні ґрунти Поділля. Князі та бояри володіли численними стадами. Наявність різних видів тварин підтверджено й під час археологічних досліджень. Крім того, жителі займались мисливським промислом, рибальством і бортництвом. Високого рівня досягло й ремісниче виробництво. Археологічні дослідження зафіксували різноманітні знаряддя, які характеризують розвиток ремесел та їх диференціацію: залізні лемеші та різакочересла, лопати, замки, цвяхи, рибальські гачки. Під час розкопок на території Поділля знайдені серпи, коси, зубила, тесла, свердла із заліза, чимало кам'яних круглих ротаційних жорен, а також гончарних виробів. Серед знахідок представлені й предмети озброєння: кольчуги, шоломи, мечі, сокири, наконечники списів і стріл. Особливою майстерністю відзначались ювелірні вироби: срібні з позолотою браслети-наруч, медальйони, скроневі прикраси, сережки.

Монголо-татарське нашествя призвело до розорення Південно-Західної Русі, різкого погіршення становища селянства, дезорганізації адміністративного й господарського апарату державної великокнязівської влади. З іншого боку, частина знаті пішла на співпрацю з монгольськими завойовниками і, визнавши їх владу над собою, взяла управління в свої руки.

У 1258 р. ординці організували черговий військовий каральний похід, аби ліквідувати незалежність Галицько-Волинського князівства. Сюди був направлений з ордою досвідчений монгольський воєначальник Бурндай. З того часу Південно-Західна Русь була змушена визнати себе данницею Золотої Орди, територію ж Поділля було включено до складу самої татарської держави. Завойовники наказали зруйнувати всі оборонні споруди, які давали можливість боротися проти татар. Однак залежність Галицько-Волинської землі від Орди була меншою у порівнянні з іншими областями Русі. Після монголо-татарської навали та внутрішніх конфліктів (каральні експедиції Данила і Лева Галицьких) кількість населення зменшується. Проте на початок XIV ст. населення краю могло складати від 150 до 180 тисяч осіб.

Слід відзначити, що докорінних змін у соціально-економічних відносинах у системі феодалізму внаслідок монгольського панування не

відбулося. Ординці всіляко підтримували феодальний лад, вели боротьбу проти антифеодальних настроїв. Зокрема, вони підтримували православну церкву. Про це свідчать згадки про православний монастир в Бакоті. Князівська влада стала опорою для панування Орди над Руськими землями. Уміло використовуючи чвари між окремими князями і князівствами, монголо-татари успішно заважали об'єднанню Русі. Будівництво замків з періоду монгольської окупації на Поділлі було заборонено.

В часи монголо-татарської навали руські громади Побужжя виступають вільно та автономно, немає згадок про баскаків, залоги. Обов'язок сплати хлібної данини, очевидно, не був вкрай обтяжливим, враховуючи дотримання в Золотій Орді «Ясси».

У татарський період поширюється назва Поділля. В литовських і руських літописах є згадки про Подільську землю, в Золотій Орді існував Подільський улус, поділений на три тьми: Кам'янецьку, Брацлавську і Сокальську. Правителі тьми були наділені повноваженнями військової, судової, фіскальної влади. Керував тьмою дідич через призначених чи обраних отаманів, котрі правили громадами, з яких баскаки збирали данину.

У 1359 р. відбувається розпад Золотої Орди на кілька окремих ханств. Подія співпала з піднесенням Великого князівства Литовського і його експансією на українські землі. У 1362 р. відбулась битва на Синіх Водах, де об'єднані литовсько-руські війська під керівництвом князя Ольгерда розгромили збройні сили дідичів подільської землі Хаджибея, Котлубука і Дмитра. Поділля було передано синам Коріата (брат Ольгерда) Олександру, Костянтину, Юрію і Федору: «...все країни с Подолем поручил им и дал в пановане».

З 1363 р. Поділля перебуває у складі Литви; керують ним Юрій, Олександр, Костянтин і Федір Коріатовичі. У 1394 р. Федір Коріатович, не витримавши протистояння з польськими військами, втікає до Закарпаття. У 1395 р. Західне Поділля стає ленним володінням польського шляхтича Спитка, а Східна частина перебуває у безпосередньому розпорядженні польського короля. З 1400 р. ленником Поділля стає Свидригайло. У 1402–1411 рр. Поділлям управляють старости, а з 1411 р. в зв'язку з допомогою Вітовта Ягайлу у боротьбі з Тевтонським орденом Поділля повертають Литві. У 1411–1430 рр. краєм керують старости, призначені Вітовтом (Грабовський, Петро Монтигердович, Гедигольд, Довгірд). Литовська шляхта у 1430 р. обирає правителем Свидригайла. Це спонукає до початку польсько-литовської війни за Поділля. В 1432 р. край поділений на східну і західну частини. У 1434 р. Федір Несвізький, правитель Східного Поділля, призначений Свидригайлом, записав Короні свої держання Кремінець і Поділля за умови, що його залишать державцем цих земель. Великий князь Сигізмунд у тому ж році визнав Західне Поділля за Польщею. У 1447 р. поляки заволоділи Хмільником і Меджибіжем. Інкорпорація Поділля до складу Великого князівства Литовського в середині XIV ст. та стимуляція колонізації краю сприяла зростанню чисельності його населення на середину XV ст. до 280 тисяч осіб.

З середини XV ст. Західне Поділля закріплюється за польським королівством, а Брацлавщина — за великим князівством Литовським. Адміністративно-територіальний устрій литовсько-руської держави за статутом 1566 р. поділяв державу на 13 воєводств в тому числі Брацлавське і 30 повітів, і відповідні староства — Брацлавське, Вінницьке, Звенигородське. Очолювали староства повітовий хорунжий і маршалок, які підкорялися воєводі. Головним військовим керівником Великого князівства Литовського був великий гетьман. У кожному повіті існували три судових установи: суд земський вирішував майнові суперечки; суд підкоморський розглядав територіальні претензії; суд гродський на чолі з повітовим старостою розглядав карні справи. Характерною рисою даного періоду є активна розбудова фортифікаційних споруд, але фактично жодна з них не збереглася до нашого часу.

Середина XVI ст. є періодом послаблення Литовської держави. Внаслідок Лівонської війни (1558–1583 рр.) з Московським царством Литовське князівство опинилося на межі катастрофи і змушене було піти на поступки Польщі, погодившись на підписання Люблінської унії. Король і Великий князь обиралися Сеймом, Литва втратила право на самостійні дипломатичні стосунки, але зберегла ознаки державності (армія, адміністративна та фінансова система, законодавство, уряд). Всі українські землі, що входили до складу Литви, переходили під контроль польських магнатів та де-юре включались до складу Королівства Польського. Найбільші володіння тут захопили Конєцпольські (740 сіл і 170 містечок на Побужжі), Потоцькі, Замойські, Любомирські, Синявські, Збараські, Четвертинські.

Спроби литовців повернути втрачені землі було здійснено після смерті Сигізмунда-Августа (червень 1572 р.), але вони не увінчалися успіхом. Ініціативною групою тут виступала українська шляхта, висунувши певні вимоги — збереження всіх існуючих привілеїв, свободи віросповідання, збереження в діловодстві руської мови.

У другій половині XVI ст. на Поділлі інтенсивно розвивалося сільське господарство. Річ Посполита претендувала на роль головного постачальника збіжжя до Європи. Інтенсивно розвивається фільваркове господарство. Під фільварки відводиться краща земля, а їх розвиток уможливує панщина, де використовується примусова праця селян. Розгортання фільваркової системи зменшило селянські наділи, призвело до збільшення панщини, примусів і втрати селянами права переходу. Магнати і шляхта використовують різні способи економічного і переважно позаекономічного примусу, щоб забезпечити своє господарство робочою силою. Вагомий вплив на ці процеси справила аграрна реформа 1557 р., відома під назвою «Статуту на волоки», яка встановлювала співвідношення між фільварковими і селянськими володіннями. З кінця XVI ст. проявляється тенденція до неухильного поширення фільваркового господарства на південь та південний схід Поділля. У 1629 р. у Подільському воєводстві було вже 540 фільварків. На середину XVII ст. фільварки по-

ширюються на центральні райони Брацлавщини. Виникають величезні латифундії Заславських, Потоцьких, Конєцпольських та інших магнатів. У Брацлавському воєводстві їм належало 80 % селянських господарств. Частка малоземельних і безземельних селян досягла у Подільському воєводстві 40%, у Брацлавському — 50%.

Селяни перетворюються у безправних кріпаків, стають предметами купівлі-продажу, «дарування». На середину XVII ст. панщина утверджується на південному і східному Поділлі. Спостерігається прагнення польських феодалів ліквідувати «свободи» поселенців-колонізаторів, яких була чимала кількість на півдні та сході Брацлавщини. Крім панщини, селяни повинні були виплачувати державний податок — «подимне», давати десятину від бджіл і худоби, виконувати різноманітні повинності на будівництві та інших роботах.

Система державного устрою Речі Посполитої надавала магнатам необмежені права, які використовувались також і в плані експлуатації селянства. Один із сучасників зазначав, що великій шляхті не вистачає лише права карбувати монету, щоб стати справжніми монархами. Право власності шляхти на землю фактично освячувалося і вважалося недоторканим. Міщани ж могли володіти землею лише колективно, на підставі королівського привілею з виплатою чиншу королю. Але досить часто старости за рахунок міських володінь розширювали свої фільварки.

Збагачення краю, його інтенсивне заселення спонукало до інтенсивного будівництва фортечних укріплень. У цей же час в умовах інтенсивної експансії католицької церкви відбувається розбудова сакральних споруд. Так, у Вінниці споруджується комплекс фортечних укріплень та монастир єзуїтів, нині комплекс «Мури».

Характеризуючи становище міст, слід відзначити, що друга половина XVI — перша половина XVII ст. були часом їх швидкого економічного зростання. Насамперед кидається у вічі їх кількісне зростання. Так, якщо у подільському воєводстві в 1583 р. налічувалося 64 міста, то через півсторіччя — 111, і в них уже мешкало 34% населення воєводства. На Брацлавщині в 1629 р. було 122 міста, де проживало 63,5% населення. В першій половині XVII ст. у Брацлавському воєводстві виникло близько 100 міст і містечок. Зазначимо, що феодалі були зацікавлені у заснуванні міст, оскільки вони значно збільшували їхні доходи. За кількістю населення можна виділити такі найбільші населені пункти, як Брацлав (10 тисяч мешканців), Бар (близько 9 тисяч), Чернівці (5 тисяч), Вінниця (майже 5 тисяч мешканців).

У містах і містечках Східного Поділля в першій половині XVII ст. населення належало до різних конфесій та було строкатим за етнічним складом. У Могилеві і Барі, наприклад, були вірменські колонії. В багатьох містах і деяких селах знаходились колонії татар — здебільшого це була наймана кіннота магнатів. У Могилеві проживали греки, головним видом діяльності яких, як і вірмен, була транзитна торгівля з Османською імперією. З другої половини XVI ст., особливо після Люблінської унії,

розпочинається інтенсивна міграція єврейського населення, яке згодом буде займатись суборендою, торгівлею, ремеслом і стане значною складовою населення містечок Поділля.

Міста на Поділлі відігравали важливу роль не лише як центри ремесла і торгівлі, але і як оборонні центри в боротьбі з набігами татарських чамбулів. Тому навколо них, як правило, зводилися фортифікаційні споруди, будувалися фортеці. Одним з обов'язків міщан був їх ремонт та захист від ворогів. На випадок небезпеки сюди прибували з майном селяни з навколишніх міст. Саме завдяки порівняно густій мережі міст-фортець вдалося послабити татарські напади у 20–40-ві роки XVII ст., що позитивно впливало на колонізацію півдня Поділля. Зауважимо, що татарські напади, особливо протягом першої третини XVII ст., завдали краю чималого шкоди. За підрахунками дослідників, на землях, що зазнавали нападів, селянська хата не стояла більше десяти років. Відомо, що протягом 1605–1633 рр. лише на західноукраїнських землях татари забрали в ясир більше 100 тис. людей і вбили більше 24 тис. Особливо спустошливими для Поділля були напади 1615–1618 рр.

Переважає більшість володінь на Поділлі і Брацлавщині належали магнатам. В Брацлавському воєводстві лише шість міст були королівськими, а в Подільському — сім. Становище приватновласницьких міст було гіршим, феодалі не поспішали надавати їм магдебурзьке право, а якщо й надавали, то в обмеженому вигляді. В кінці XVI — на початку XVII ст. магдебурзьке право отримали на Поділлі більше 20 міст, серед них Вінниця.

Неповнота магдебурзького права проявлялась у тому, що часто вїт не обирався, а призначався, але мав право набирати радників. Воєводи, старости, власники міст втручалися у міські справи, зводили нанівець самоврядність, збирали з міщан побори та змушували їх виконувати різноманітні повинності. Для прикладу: у Шаргороді, який отримав магдебурзьке право у 1589 р., ним могли користуватися за умови, коли діловодство буде вестися польською мовою. Жителі Брацлава змушені були нарівні з селянами нести грошові й натуральні повинності, утримувати замкову і польову сторожу, лагодити мости і шляхи, а ремісники повинні були видавати частину своїх виробів.

У боротьбі з феодалами, захищаючи інтереси свого виробництва і доходи від конкурентів, які прибували з села, для задоволення потреби в приміщеннях, де б продавалися товари, ремісники об'єднувалися у виробничих корпораціях — цехах. Близько 300 кравців і ткачів мали свій цех у Дашеві. У Вінниці цехові організації мали ковалі, ювеліри, лучники, гончарі, кравці, шевці, пивовари. Фактично у всіх містах Поділля були цехові організації. В харчовій промисловості розвиваються гуральництво, броварство та медоварство. Поступово вдосконалювалися ремесла, виділялися нові спеціальності, особливо у сфері обробки дерева, металу, хутра. Збільшується кількість ремісників, які працювали в галузі харчування: пекарів, булочників, м'ясників, ковбасників.

Зростання міст та концентрація в них виробництва сприяли розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі. В містах і містечках відбувались ярмарки і торги: перші — кілька разів на рік, другі — один-два рази на тиждень у визначені дні. По кілька разів на рік відбувались ярмарки. Так, двічі на рік вони проходили в Уланові і Зінькові, тричі — в Шаргороді, Барі; чотири рази — в Копайгороді. Тривалість ярмарків була різною: деякі тривали кілька днів, інші — кілька тижнів. Після одного ярмарку купці відразу могли потрапити на інший.

Поділля відіграло важливу роль у торгівлі худобою і зерном. Звідси активно експортували цінні сорти деревини, смолу, дьоготь, поташ, віск. Деякі міста були ключовими центрами міжнародної торгівлі. Так, у Могилеві іноземні купці торгували турецькими товарами: шовком, вином, бакалією, тютюном. Місцеві купці продавали їм шкіряні вироби, посуд, бочки, зброю. Через місто йшли торговельні шляхи до Криму і на Балкани. Були налагоджені стабільні торговельні стосунки з Молдовою. Обсяг поставок окремих товарів був досить значним.

Міське населення ділилося на три групи: патриціат; поспільство, ядро якого складали ремісники і торгівці; міські низи. Міську верхівку становили заможні міщани-землевласники, великі купці й лихварі (часто іноземного походження у великих торговельних містах). Найнижчою соціальною верствою були позацехові ремісники (партачі), підмайстри, учні, наймити, селяни-втікачі, городники, підсусідки, коморники, халупники.

У 1640 р. магдебурзьке право отримала Вінниця. Відтоді містом правив міський магістрат з шести бургомістрів на чолі з війтом. Ця установа виконувала адміністративні і судові функції. Першим вінницьким війтом був Парфен Омелянович, потім його обирали бургомістром, а в 1645 р. він був обраний війтом вдруге. З моменту отримання магдебурзького права Вінниця має свій герб і печатку. Значення міста зросло й через наявність тут резиденції єзуїтів та заснованої ними у 1612 р. школи, згодом колегії. В колегії викладали граматику, поетику і риторіку. Єзуїтська колегія знаходилась на території нового міста. Водночас у місті діяв і православний чоловічий Вознесенський монастир, заснований у 1616 р. Турботами Петра Могили тут не пізніше 1632 р. було засновано православну колегію, про що писав Сильвестр Косів: «...існування шкіл у Вінниці і Києві дипломом Владислава IV підтверджено». При колегії і монастирі активно діяло братство. Міщани-землевласники обдаровували православну колегію хуторами з ставками та млинами. Наприклад, міщанин Лукашевич передав монастиреві хутір та став з млином, оцінивши майно в заставному листі на 500 злотих. Але, незважаючи на активну підтримку громади, православна колегія швидко припинила свою діяльність. Пояснювали це тим, що між її учнями і студентами єзуїтського колегіуму траплялися бійки, які давали привід «до бунтів і свавілля у Вінниці». Тому П. Могила перевів колегію до Гоцанського монастиря на Волині.

Істотну фінансову підтримку надавали магнати і шляхта косялоу. У 1647 р. Мартін Каліновський подарував Вінницькій єзуїтській колегії 30 тисяч злотих, їй же чернігівський каштелян Ожевольський подарував 20 тисяч злотих. На Поділлі будується велика кількість косялів — домініканські, францисканські, бернардинські. У 1612 р. засновується резиденція ордену єзуїтів, а згодом і колегія у Вінниці, а в 1636 р. — школа в Шаргороді. В Кам'янці найбільш впливовим був домініканський орден, йому належали чималі земельні володіння. З-поміж найвідоміших пам'яток тієї доби, які вціліли в тій чи іншій мірі до нашого часу, у Вінниці слід згадати келії «Мурів» XVII ст., монастир єзуїтів, єзуїтський косял 1610–1617 рр., оборонні стіни з вежею XVII–XVIII ст., під якими відбувались бої козаків І. Богуна з польськими загонами, комплекс фортеці XV–XVII ст. та римо-католицький косял 1603 р. у Хмільнику.

Однією з найважчих сторінок в історії українського народу стали події другої половини XVII ст., коли розпочалась боротьба за збереження прав та привілеїв козацтва і міщанства, розгорнувся масовий селянський антифеодальний рух, було закладено витоки української державності. Східне Поділля опинилося в епіцентрі тих подій. У травні 1648 р. на територію Поділля вступив М. Кривонос і спочатку захопив Погребище, потім вирушив до Немирова, а згодом військом козаків і повсталих селян та міщан було захоплено майже всі містечка Східного Поділля. Події Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького стають важким випробуванням для краю. Населення значно постраждало від військових дій, каральних експедицій та спустошливих набігів татар, а також перманентної зміни влади. У ході війни було понищено архітектурні споруди та пам'ятки мистецтва. Сьогодні пам'ять про ті події увічнюють такі пам'ятки: місце переправи військ Б. Хмельницького через річку Південний Буг в 1652 р. та пам'ятне місце Батозької битви 1652 р. в Тростянецькому районі; могила Данила Нечая (1651 р.) в с. Черемошному Тиврівського району; братська могила жертв різни у Немирові (1648 р.), козацькі сторожові могили XVII ст. в селах Мухівцях, Ситківцях, Соکیلці Немирівського району, пам'ятний знак на честь Кальницького полку в Іллінцях; «Козацькі хрести» в с. Василівка Іллінецького району.

Друга половина XVII ст. для історії Поділля постала як час боротьби за волю, як чорна доба масового винищення населення регіону та його руйнації внаслідок військових дій. За спогадами очевидців, край було перетворено на пустелю.

Самійло Величко пише: «Перед моїми очима постали численні безлюдні міста й замки, порожні вали, колись висипані працею людською, як гори і горби. Всі вони правили за пристанище й поселення диких звірів. Я побачив, що фортеці, які траплялися нам на шляху у військовому поході, одні стоять малолюдні, інші зовсім спорожнили — зруйновані, зарослі, запліснявілі, обсажені бур'яном і повні лише черв'яків і зміїв, й усякого гаддя, що там гніздиться. Роздивившись, побачив я порослі мохом, очеретом і зіллям просторі українсько-малоросійські поля й роз-

логі долини, ліси й великі сади, красні діброви й річки, стави й занедбані озера. І це був той край, який правдиво колись, уже шкодуючи за його втратою, називали й проголошували поляки раєм світу — він був перед війною Хмельницького немовби друга обітована земля, що кипіла молоком і медом. Бачив я, окрім того, в різних місцях багато людських кісток, сухих і голих — їх прикривало саме небо».

Численні військові дії, татарські набіги, голод, епідемії зумовили різке скорочення населення на Поділлі. Станом на 1702 р. у 1524 сільських населених пунктах Брацлавщини мешкало 4578 осіб; населення містечок, за приблизними оцінками, становило близько 103 тисяч. Особливістю адміністративно-територіального устрою була фактична відсутність поділу на повіти. Судово-адміністративні установи функціонували лише у центрі воєводства — Вінниці, їх дія поширювалася на всю територію, а тому поділ на повіти нівелювався. Межі воєводства визначалися належністю населених пунктів до парафіяльних костельов Брацлавського і Гранівського деканатів.

За Карловицьким мирним договором 1699 р. Поділля і Брацлавщина зі складу Османської імперії поверталися до Польського королівства. Влада поставила за мету ліквідувати козацтво як фактор загрози стабільності. Ухвалою Сейму в 1699 р. було прийнято рішення про ліквідацію козацьких полків. Універсал коронного гетьмана Яблоновського наказував козакам розійтися по домівках. Місцеве населення сприйняло такі заходи влади вкрай невдоволено, розпочалися стихійні козацько-селянські заворушення. Було піднято масові повстання в Могилеві та Іллінцях. Полковники Абазин і Самусь здійснили похід і захопили Немирів, Бар, Вінницю. У 1702 р. вся територія Східного Поділля перебувала під контролем козацьких полковників. Подільська шляхта звернулася за військовою допомогою до коронного гетьмана для захисту від нападів загонів левенців, і Сейм організує у 1703 р. похід шляхетських військ під проводом гетьмана Сенявського. Самусь змушений був втекти до Палія, Абазин був схоплений під Ладижином і страчений. На весну 1703 р. повстання на Поділлі було придушено.

Протест населення набирає форм втечі з цієї території до Молдови і Лівобережжя, що змушує гетьмана Яблоновського видати універсал про повернення населенню давніх прав. Шляхта була зацікавлена у відновленні господарського життя краю, тому тимчасово надаються пільгові роки, зменшується тиск на селян, створюються сприятливі умови для колонізації, яка набуває бурхливих темпів у першій чверті XVIII ст. Найбільший потік переселенців був із Волині, Галичини, північної Київщини. Місцева шляхта закривала очі на те, що часто переселялися втікачі, особи, які підозрювались у крадіжках худоби. За підрахунками, старожилами на цій території були лише близько 30% мешканців. Особливістю колонізації була міграція польських селян, єврейського населення. Компактно оселилися в кількох місцях нашого краю російські старообрядці.

Поступово відновлюється фільваркове господарство, що стимулює зріст відробіткової ренти. Наприклад, селяни Вінницького повіту у 20-х р. XVIII ст. відробляли 2 дні на тиждень, а в 30-х рр. — вже 5 днів і 7 злотих чиншу. Зростає кількість фільварків. Різко зменшується селянське землеволодіння — до 1/4–1/6 волоки.

Відповідно до перепису 1775 р., у приватній власності було 82% поселень, у державній — 12,7%; церква мала 5,3% поселень. Відбувається зріст магнатського володіння. Наприклад, у 1788 р. Потоцький викупив Дашівське володіння (23 села) та Гайсинське староство за 1 млн. 700 тис. злотих. Господарство Чарторийського складало 49 фільварків, 16 тисяч десятин пашні, з яких щорічно збирали 400 тис. пудів зерна; сорок відсотків його споживалося в маєтку, а решта йшла на продаж. Посилюється експлуатація, свідченням чого було зростання панщини до 180–250 днів на рік. Таке становище зумовило масові втечі селян у 70–80-х рр. XVIII ст. в Новосербію та на Лівобережжя. Відбувається певний занепад міст і торгівлі, скорочується чисельність населення.

Зубожіння селян краю паралельно супроводжувалося люксуризацією життя знаті: будувалися пишні палаци, храмові комплекси. Найбільш відомими пам'ятками того часу у Вінниці є Миколаївська православна церква (1746 р.), монастир домініканців, костель Успіння Пресвятої Богородиці (1758 р.), а тепер Спасо-Преображенський храм української православної церкви з житловими приміщеннями; монастир капучинів-францисканців (1741 р.), костель Матері Божої Ангельської (1761 р.); садиба Грохольських у П'ятничанах; палац Потоцьких у Тульчині; «Гайдамацька хата» в селі Селинцях Немирівського району; Окописько (єврейське кладовище, кінець XVIII ст.) в селі Жабокрич Крижопільського району та інші.

Життя краю того часу вирізнялося активними проявами боротьби селянства проти національного та економічного гноблення, відомої під назвою «гайдамаччина».

Мешканці краю у XVIII ст. належали до різних конфесій — греко-католицької, православної, католицької, іудейської. На території краю співіснували представники різних етнічних спільнот. Переважну більшість населення складали українці, які в абсолютній масі належали до селян; євреї, які на той час становили значний сегмент містечкового населення; поляки, які здебільшого належали до шляхетського стану.

Після другого поділу Речі Посполитої та приєднання Поділля у 1793 р. до Російської імперії було утворено Ізяславську та Брацлавську губернії. У 1794–1795 рр. до складу Брацлавської губернії було передано частину колишнього Подільського воєводства, з якої у 1796 р. утворено Хмельницький, Могилівський, Махнівський повіти і частково розширено територію Літинського повіту.

На початковому етапі перебування земель у складі Російської імперії зберігалася стара система адміністративного управління. Катерина II звільнила населення від частини податків на два роки. Після третього

поділу Речі Посполитої російська імператриця видала наказ про створення замість двох губерній (Брацлавської та Ізяславської) трьох намісництв: Брацлавського, Подільського та Волинського. 22 травня 1795 р. було затверджено адміністративний штат Брацлавського намісництва з 13 повітів: Брацлавського, Вінницького, Літинського, Хмельницького, Сквирського, Гайсинського, Тульчинського, Ямпільського, Могилівського, Махнівського, Липовецького, П'ятигірського і Бершадського. Губернським містом було визначено Брацлав, але з огляду на відсутність належно підготовлених приміщень тимчасово центром намісництва ставала Вінниця. Значну частину території від Брацлавщини було передано Вознесенському і Київському намісництвам. Урочисте відкриття намісництв відбулось навесні 1796 р., та проіснували вони дещо більше року: в кінці 1796 р. Павло І ініціював проведення чергової територіально-адміністративної реформи, в результаті якої ліквідовувалася частина повітів, а на правобережній Україні утворювались Київська, Подільська і Волинська губернії.

У XIX ст. Подільська губернія займала площу 42 тис. кв. км. і мала в складі такі повіти: Кам'янець-Подільський, Балтський, Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Летичівський, Літинський, Могилівський, Ольгопільський, Проскурівський, Ушицький і Ямпільський. Губернський центр знаходився в Кам'янці, адміністративні функції належали губернатору. Йому також підпорядковувалися губернська судова палата, повітові справники, станові пристави. В губернії налічувалося 17 міст і 7327 населених пунктів (120 містечок). На початку XIX ст. тут мешкало близько 1 258 000 осіб, а в 1859 р. — майже 1 750 000. На Поділлі був високий відсоток кріпосних: напередодні реформи 1861 р. 59,5% мешканців губернії були кріпосними; лише 3,7% селян сплачували оброк, всі інші виконували панщину; не було жодного випадку відпуску селян на волю.

З початком XIX ст. більшість панських маєтків намагається перевести господарювання на товарно-грошові відносини. На середину XIX ст. площа посівів збіжжя зросла вдвічі, продаж хліба на початку XIX ст. сягав 36% від вирощеного, а в 1854 р. — 60%. Набуло розвитку тваринництво: в поміщицьких маєтках налічувалося 300 тис. тонкорунних овець, у 1845 р. на базі вівчарства діяло 65 суконних фабрик, у кожному повіті було не менше 10 кінних заводів. Великого значення набуває цукрове господарство: у 1840 р. на Поділлі налічувалося 8 заводів; у 1847 р. — 25; у 1852 р. — 32 заводи. Цукровим буряком засаджують 16% території, через кілька років — 22%. У 1845 р. в губернії діяло 488 промислових підприємств, в 1860 р. — 246. На підприємствах Поділля здебільшого виробляли сап'ян, свічки, папір, капелюхи, сукно, шкіру, мило та інше. Однак у загальному балансі на середину XIX ст. промислова продукція становила тільки 5%. Протягом 1825–1865 рр. втричі зростає міське населення (купці, міщани, ремісники, дрібні торговці). Кількість крамниць зростає з 300 до майже 2 тис., лавок — з 700 до 2,5 тис. Важливе місце продовжує належати ярмаркам і базарам. У 1817 р. в Подільській губернії збиралося 250 ярмарків (10,6 % від усіх в Україні); 6 ярмарків збиралося у Вінниці.

у 1818–1821 рр. на Поділлі розгортає свою діяльність підпільна дворянська організація «Союз благоденства», центром управи якої був Тульчин (штаб 2-ї російської армії). В 1821 р. Тульчинська управа оголошує себе Південним товариством. Саме тут П. Пестель підготував програмний документ «Руську правду», яким передбачалося здійснення корінних змін в державному устрої. Активно розгорнули свою діяльність польські політичні сили. У 1831 р. на Поділлі було розпочато повстання польських патріотів. Втім, повсталі зазнали поразки, але це не зупинило їх подальшої боротьби, що спонукало російську владу до антипольських заходів в освіті й адміністративній сфері. Численні скарги селян на поміщиків спонукали генерал-губернатора Бібікова провести заходи, що сприяли б протистоянню між польськими панами та українськими селянами. У 1847–1848 рр. була проведена «Інвентарна реформа», за положеннями якої зменшувалась тривалість відробіткової ренти, селянським господарствам у користування виділялося по шість десятин землі. Було закріплено за селянами земельні наділи, зменшено панщину до 2–3 днів на тиждень.

Кризові явища в соціально-економічному житті поставили Російську імперію перед необхідністю проведення реформ. Першочергове значення надавалося реалізації аграрної реформи та скасування кріпосного права. У 1858 р. було відкрито підготовчі комітети до проведення реформи.

Даний період, а саме перша половина XIX ст., в історії нашого регіону репрезентований такими пам'ятками, як поміщицькі садиби на території області, релігійні споруди (православні й католицькі храми, синагоги), приміщення польської гімназії 1814–1832 рр. у м. Вінниці (нині корпус Вінницького художнього музею). В цю історичну епоху з Подільським краєм пов'язані імена видатних українських письменників Степана Руданського, Анатолія Свидницького, Марко Вовчок.

Проведені в Російській імперії реформи 60–70-х рр. XIX ст. створили передумови для прискореного соціально-економічного розвитку краю. Було скасовано кріпосне право, селян наділено земельними ділянками за викуп, припинено рекрутські набори та запроваджено загальну військову повинність для чоловіків. Особливістю Подільської губернії було значно пізніше запровадження структур місцевого самоврядування — земств. Це було пов'язано з домінуванням серед заможних та привілейованих верств населення польської шляхти — керівництво Російської імперії побоювалось, що земства в цих регіонах можуть перетворитися на осередки боротьби польських патріотичних сил з царським урядом. Тому земства будуть утворені лише на початку XX ст.

Перепис населення, проведений в 1897 р. в Подільській губернії, вказує на понад 3 мільйони населення. За щільністю населення Поділля посідало друге місце в імперії, поступаючись лише Московській губернії. Населені пункти розподілялись наступним чином: 17 міст, 118 містечок, 1383 села, 68 слобод, 15 колоній, 102 хутори. Населення м. Вінниці на момент перепису складало 30 тис. осіб. Етнічний склад був таким: укра-

їнці — 80%, росіяни — 5,2%, поляки — 2,3%, євреї — 12,2%. Дані перепису вказують і на освітній рівень мешканців Подільської губернії: функціонально грамотних (тобто тих, хто вмів читати і писати) — 15,5%; у містах — 33,8%; 0,06% населення мали вищу освіту, 0,56% — середню. Втім, завершення XIX — початок XX ст. є досить динамічним періодом в житті регіону. Звільнення від кріпосної залежності та отримання селянами землі за виплату зумовили процеси прискореної соціальної диференціації, спонукали значну частину селян до заробітчанства. Спираючись на дані перепису 1897 р., можна визначити характер зайнятості мешканців краю: 75,4% населення працювало в сільському господарстві, 7,4% — в промисловості; 91,2% губернії складало сільське населення, 8,8% проживало в містах (дані на 1915 р.). У промисловості 98% становили харчова і переробна галузі.

Важливою віхою в історії краю стала побудова залізниць, які істотно вплинули на промисловий розвиток та урбанізаційні процеси. Перша залізнична гілка Балта–Одеса вступила в дію у 1865 р. У 1871 р. було налагоджено залізничне сполучення між Києвом і Одесою. Мережа залізниць розбудовувалась досить швидко: за їх густотою Поділля поступалося тільки польським землям у складі Російської імперії. Швидко розрослися стратегічні залізничні вузли — Жмеринка, Козятин. Створення нової транспортної системи позитивно позначилось на собівартості товару і сприяло вкладенню інвестицій та розбудові промисловості, здебільшого пов'язаної з аграрним комплексом. Так, на зламі XIX–XX ст. у Вінниці було збудовано насінневий завод «Товариства Раббетте і Гізеке», у 1910 р. було закладено суперфосфатний завод, який у 1912 р. дав першу продукцію. У тому ж році почала працювати взуттєва фабрика «Ястреб». У Вінниці було збудовано теплову електричну станцію, пущено в експлуатацію трамвайну лінію. В цей період по містах губернії будуються чавуноливарні заводи, підприємства харчової і переробної промисловості. Порівняльний аналіз кількості населення міст і чисельності робітників станом на 1910 р. вказує на незначний відсоток робітничого класу: у Вінниці — 52,2 тис., Проскурові — 28 тис., Гайсині — 12,1 тис. осіб. Лише 18% всіх робітників працювали постійно, решта були зайняті 2–3 місяці на рік. Всього робітничий клас Поділля нараховував у 1910 р. близько 40 тис. осіб (інші губернії: Чернігівська — 29,7 тис., Полтавська — 23,3 тис., Волинська — 19,3 тис.), з них майже 15 тис. осіб працювали на залізничному транспорті на великих вузлових станціях, в першу чергу Жмеринці і Козятині.

Серед мешканців міст і містечок достатньо великим був відсоток кустарів — майже 78 тис. осіб (50% — ткачі, 14% — чоботарі, 13% займались обробкою деревини). Ще один соціальний прошарок — ремісники — налічував 104 тис. осіб, які займались гончарством, ковальством, столярною справою. Інші категорії: будівельники — 18 тис. осіб, сільськогосподарські робітники — 132 тис., прислуга і сфера послуг — майже 40 тис. осіб. Всього робітників різних категорій і тимчасових заробітчан налічувалось близько 426 тис.

Після реформи 1861 р. змінився розподіл земельних володінь. Напередодні першої світової війни по губернії він був таким: поміщицька — 33,19%, державна власність — 6,6%, заможні селянські господарства — 15%, середняцькі та дрібні господарства — 45%. Кількість поміщицьких маєтків, що займали площу більше 500 десятин, була найбільшою серед губерній України — 820 маєтків. Найбагатшими латифундистами були родини Сабанських — 63,3 тис. десятин, Потоцьких — 43,8 тис. десятин. Середньостатистично посівна площа селянського господарства становила 2,1 десятини, заможного — 146 десятин. 64% селянських господарств не мали ніякої худоби, 60% — належного реманенту.

Формується новий суспільний прошарок на селі, який поступово претендує на роль головного виробника товарної аграрної продукції — заможне селянство. Так звані (за радянською термінологією) «куркулі» складали до 10% від усього селянства регіону. Прискорило цей процес проведення головою уряду російської імперії А. Столипіним у 1906–1910 рр. аграрної реформи. Але процедура купівлі землі була досить складною. Існували пільги при здійсненні даних угод для «ширих православних» і відповідно простежувався негатив до поляків, іновірців та неблагонадійних; євреям заборонялося купувати землю у приватну власність, тож вони претендували лише на оренду. Для купівлі землі існували черги; виняток становили чиновники.

Зріст населення зумовив зниження розміру земельного наділу: в 1877 р. він становив 6,7 десятини, у 1905 р. — 3,8. Звідси — заохочення владою міграції на Далекий Схід і до Сибіру. За 1896–1910 рр. з теренів краю виїхало 76 452 осіб. Але важкі кліматичні умови і специфіка господарювання змусили повернутися у 1907–1914 рр. 33 тис. селян-переселенців.

У 1905–1907 рр. край був охоплений революційними подіями. На Поділлі першими застрайкували робітники залізниць і металообробних підприємств. Участь у страйку навесні 1905 р. взяли 15 тис. робітників: поширеними були селянські акції непокори, які вилилися в підпали маєтків. Всього на Поділлі відбулось 475 виступів селян. Восени 1905 р. працівники вузлових залізничних станцій «загасили маневрові паровози, вивели з ладу телефон і телеграф... Рух товарних поїздів і роботу станцій припинено». Втім, були і прибічники монархічної влади. Осередки «Союзу архангела Михайла» (чорносотенці) діяли у 75 населених пунктах Поділля. В окремих випадках мали місце єврейські погроми. Проте впровадження в життя столипінського плану придушення революції, діяльність військово-польових судів збили революційний запал. Ситуація на теренах краю була стабілізована.

З розвитком земств на початку XX ст. здійснюються заходи, спрямовані на покращення стану охорони здоров'я, будуються земські лікарні та аптеки, пропагуються здоровий образ життя та дотримання гігієни. Хоча в цілому становище було не вельми втішним: на початок XX ст. на майже 4 мільйони мешканців губернії припадало 228 лікарів, 342 ме-

дичні сестри, на обліку було 2259 лікарняних ліжок. З іншого боку, в порівнянні з кріпосницькою добою це був крок уперед.

У цей час під протекторатом православної церкви розбудовується мережа початкової освіти. На початок ХХ ст. функціонувала майже тисяча парафіяльних шкіл. Педагогічну освіту мешканці краю могли здобути в учительському інституті, який почав працювати у 1912 р. і є найстарішим вищим навчальним закладом міста, та в учительській семінарії, що з 1909 р. була переведена до Вінниці. У 1912 р. Вінницькі педагогічні курси для жінок дали перший випуск учителів початкових народних училищ. Діяло два міських училища, в 1911 р. з бюджету міста на народну освіту було асигновано майже 18 тис. карбованців, з них на церковно-парафіяльні школи — 1800 карбованців.

Істотний вплив на розвиток освіти у місті здійснювало земство, яке розпочало свою діяльність у 1911 р.: більше третини земського бюджету витрачалось на освіту. Земство утворило комісію з народної освіти, до якої ввійшли прогресивні і високоосвічені діячі: В. Боржковський, Й. Лозинський, Д. Маркович. Комісія зініціювала перехід до обов'язкового початкового навчання дітей. Було започатковано літні педагогічні курси, земські стипендії отримували студенти педагогічних навчальних закладів. Велика увага приділялась відродженню української національної школи.

Земства сприяли розвитку мистецтва та освіти на місцях, але не меншим у цій сфері був вплив приватних осіб. Так, наприкінці ХІХ ст. Ц. Вайнштейн, вінницький купець, виділив чималу суму на побудову реального училища, згодом заповів все своє рухоме та нерухоме майно на розвиток навчального закладу.

Чималий внесок у розбудову міста Вінниці зробив художник, педагог, колекціонер, патріот В. Коренев. З 1896 р. він працював вчителем малювання в реальному училищі, організовував художню студію, яку через кілька років нагородили золотою медаллю на ІІ Всеросійській виставці у Санкт-Петербурзі. Весною 1910 р., за підтримки графа Т. Грохольського та ще деяких заможних вінничан, В. Коренев організує училищний клуб з водних видів спорту, який переростає в справжнє спортивне містечко: причал для човнів, два басейни (один для малюків), трамплін, крикет, кегельбан, гімнастичний майданчик. Як наслідок у 1912 р. училище отримує золоту медаль з фізичного виховання у Петербурзі на Всеросійській виставці гігієни. Розташовувався спортивний клуб на островах Бугу від Кумбар до П'ятничан.

З Подільським краєм в період від реформ до початку першої світової війни пов'язані долі багатьох знаменитих людей. У маєтку Вишня під Вінницею жив і працював лікар із світовим ім'ям Микола Пирогов. Тут працювали і творили Михайло Коцюбинський, Кирило Стеценко, Микола Леонтович, Михайло Старицький, Олена Пчілка.

З найвідоміших пам'яток тих часів на сьогодні на теренах Вінниччини можемо назвати пам'ятні знаки на честь скасування кріпосного пра-

ва 1861 р. в селах Андріївка і Лозова, пам'ятний хрест на честь 900-річчя хрещення Русі в селі Політанки Шаргородського району, комплекс будівель чавуноливарного заводу початку ХХ століття у місті Хмільнику, земська аптека у місті Тульчині початку ХХ ст., палац Ярошинського у Тиврові, де творили М. Леонтович та К. Стеценко, будинок земської лікарні в селі Новофастові Погребищенського району 1912 р. Збереглось приміщення синагоги у селі Плискові. Знаменною пам'яткою є маєток родини фон Мекк у Браїлові, де творив великий композитор П. Чайковський. Збереглося приміщення гімназії у Немирові, будинок окружного суду по вулиці Грушевського, будинки жіночої гімназії, міської думи, публічної бібліотеки, реального училища по вулиці Соборній, будинок, де мешкав Михайло Коцюбинський, по проспекту, який нині носить його ім'я у місті Вінниці. Загалом варто наголосити, що значна частина пам'яток була знищена у вихорі війн та революційних потрясінь ХХ сторіччя.

З початком першої світової війни край стає прифронтовою зоною. Значна частина працездатного чоловічого населення була мобілізована на службу до армії і флоту. Війна, крім іншого, різко загострила соціальні проблеми, що існували в суспільстві, але на її першому етапі, коли домінуючими були ура-патріотичні настрої, конфлікти не проявилися. На 1917 р. 50% подільських селян перебували в діючій армії, виникла гостра нестача тяглової сили через мобілізацію худоби для потреб війни (близько 40% волів і коней). Зменшення робочих ресурсів зумовило скорочення посівних площ, в цілому по губернії на 17%. Різко знизилась врожайність, занепадало тваринництво. Бурхливо прискорюється соціальна диференціація, зростають ціни на продовольство та товари широкого вжитку. У 1916 р. порівняно з 1914 р. ціни на продовольство зросли на 242%, на товари широкого вжитку — на 213%. Війна істотно погіршила ситуацію на теренах краю, хоча, характеризуючи громадські настрої, варто підкреслити, що ситуація загалом була спокійною. Лютнева революція 1917 р. для багатьох подолян була несподіваною подією.

Важкі випробування припадали на долю подолян в роки революції та громадянської війни 1917–1921 рр. Досить частими стали зміни політичної влади, які часто супроводжувалися соціальними потрясіннями. Мешканцям краю довелось пережити виснажливі реквізиції, пограбування. Територія краю неодноразово була ареною кровопролитних боїв між військами УНР, ЗУНР, Добровольчої армії, Червоної армії, анархістських і партизанських загонів, формувань самооборони, військових підрозділів Австро-Угорщини, Німеччини, Польщі і Румунії. Край потерпав від червоного і білого терору, продовольчих розкладок, здійснюваних більшовиками, масових єврейських погромів. Наслідками революції і громадянської війни в економічному відношенні були спустошення краю, занепад господарства; змінилась соціальна структура населення — більша частина привілейованих при Російській імперії його верств або загинула, або ж виїхала за кордон; у політичному аспекті територія

сучасної Вінниччини опинилась під контролем більшовиків, але достатньо сильним на початку 1920-х років був опір новій владі.

Меморіальними знаками відзначено перебування на теренах краю в роки першої світової війни, революційних подій та національно-визвольної боротьби військових керівників і політичних лідерів, поховання воїнів, вшанування видатних осіб.

Встановлення радянської влади на теренах краю, її діяльність у 1920–1930-х рр. характеризується такими визначальними рисами: жорсткою адміністративно-командною системою; новим адмініструванням території — розформуванням у 1923 р. повітів і створенням округ, скасуванням у 1925 губернського устрою та утворенням у 1932 р. Вінницької області; розгортанням перманентних політичних репресій; зубожінням населення та голодоморами 1921–1923 рр. і 1932–1933 рр.; активною пропагандою атеїзму. В роки голодомору 1932–1933 рр., за оцінками В. Васильєва, померло близько 500 тисяч мешканців області. В цей період Вінниччина була прикордонним регіоном СРСР, тут будували довготривалі оборонні точки та інші оборонні споруди «лінії Сталіна» (Могилів-Подільський та Летицький укріплені райони), поставали промислові підприємства.

Цей період в історії зафіксовано у пам'ятних знаках жертвам голодоморів, політичних репресій. Частково збереглися залишки оборонних споруд 1930-х років, архітектурні пам'ятки.

Однією з найбільш трагічних сторінок в історії нашого краю є події Великої Вітчизняної війни. З початком війни 22 червня 1941 р. ситуація в краї істотно загострюється. Місцеве партійне керівництво виявилось морально не готовим до кампанії. Розпочались заходи щодо мобілізації, організація боротьби з диверсійними загонами. Втім, обласна партійна номенклатура із запізненням розпочала проведення евакуації, адже сталінське гасло закликала до війни на ворожій території, а з іншого боку, наступ вермахту та його союзників здійснювався стрімкими темпами.

Вже у кінці липня 1941 р. територія Вінницької області була окупована. 19 липня було укладено договір між Німеччиною та Румунією про передачу останній у тимчасове володіння так званої Трансністрії, адміністративно-територіальної округи з частини південно-західних українських земель, в тому числі і районів Вінницької області на південь по лінії Могилів-Подільський–Жмеринка–Бершадь (Могилів-Подільський, Краснянський, Шаргородський, Яришівський, частини Жмеринського і Барського, Бершадський, Брацлавський, Чечельницький, Ободівський, Тростянецький, Тульчинський, Шпиківський, частково Крижопільський, Чернівецький, Ямпільський райони). 20 серпня нацистським командуванням було утворено рейхскомісаріат «Україна» з центром у місті Рівному, складовою частиною якого став генеральний округ «Волинь–Поділля», до якого входила частина земель Барського, Мурованокуріловецького, Житомирського та Яришівського районів. До генерального округу «Житомир» рейхскомісаріату були включені такі території Вінниччини: Гайсинський, Турбівський, Джулинський, Теплицький, Іллінецький, Липовецький,

Плисківський, Калинівський, Комсомольський, Уланівський, Козятинський, Самгородокський, Погребищенський, Літинський, Хмільницький, Дашівський, Оратівський, Немирівський, Ситковецький, Вороновицький райони та частина Жмеринського району. На окупованій території було запроваджено нову систему урядування; головною метою представники окупаційних властей вважали забезпечення ефективного господарювання. Були засновані районні та гебітскомісаріати, призначені коменданти. Діяли управи, сформовані з місцевого населення, які переважно займалися організацією економічного виробництва. У румунській зоні були призначені претори, а по селах — старости. Запроваджувалася комендантська година в залежності від пори року. Особливий режим безпеки було запроваджено в районі ставок Гітлера та Герінга. Ставка Гітлера «Вервольф» була розташована за 8 кілометрів від Вінниці між селами Стрижавка та Коломихайлівка, ставка Герінга «Штайнбрух» — поблизу села Черепашинці Калинівського району.

З початку окупації розгорнулись репресії проти комуністів та євреїв. Упродовж другої половини 1941–1942 рр. було винищено або вислано у табори смерті значну частину єврейської громади. На території області було створено 127 гетто, 9 таборів примусової праці для євреїв, 19 концентраційних таборів для військовополонених.

У зв'язку з дефіцитом у Німеччині трудової сили здійснювався вивіз населення на роботи. За роки окупації до III Рейху було депортовано 78 650 мешканців області з окупованих нацистами територій і 1388 осіб з території Вінниччини, включеної до Трансністрії. Було запроваджено загальну трудову повинність, яка в німецькій зоні охоплювала вікові межі від 18 до 45 р., у румунській — від 16 до 40 р. Порушення трудової дисципліни жорстоко каралися, тривалість робочого дня становила до 12 годин на добу, запроваджувалися окремі податки на худобу (включаючи котів і собак) та навіть на окремі види майна, наприклад, рушник, ковдру, простирадло. В 1942–1943 рр. фіксуються факти голоду, набувають поширення епідемічні захворювання. Була запроваджена система заручництва з метою не допустити розгортання партизанського руху: за вбитого німецького офіцера передбачалось знищити 50 мирних мешканців, за солдата — 25, за старосту чи поліцає — 20.

Партизанський рух на теренах краю активізувався лише восени 1943 р., напередодні наступу радянських військ. Діяли представники націоналістичних українських сил.

У часи окупації в області діяло 10 розвідувальних шкіл абверу, формувалися частини Російської визвольної армії, донські козаці підрозділи, які співпрацювали з нацистським режимом.

Після визволення збройними силами СРСР Києва та Житомира війська 38 армії з важкими боями продовжували наступ на Вінницькому напрямі. 24 грудня після інтенсивної артилерійської і авіаційної підготовки війська 38 загальновійськової (генерал К. Москаленко) та першої танкової (генерал М. Катюков) армій розпочали наступ в напрямі Він-

ниці та Липовця. На другий день наступу передові частини вступили на територію Вінницької області. 28 грудня звільнили Козятин, 9 січня 1944 р. — Липовець, 68 і 241 стрілецькі дивізії зайняли Вороновицю і Комарів. 10 січня танкісти 8 механізованого корпусу форсували Південний Буг і прорвалися в Жмеринку, а 11 танковий корпус зайняв ст. Яришівку і перерізав залізницю на ділянці Вінниця — Жмеринка.

У той же час частини 18 армії вели важкі бої в районі Комсомольсько-го та Уланова. Виснажені й знекровлені боями з переважаючими силами ворога, відірвані від баз частини 18, 38 і 40 армій в кінці січня відійшли на підготовлені позиції і зайняли оборону.

Після ліквідації Корсунь-Шевченківського плацдарму війська трьох Українських фронтів продовжили навальний наступ з метою визволення Правобережної України. 8 березня війська 1-го Українського фронту розпочали Проскурівсько-Чернівецьку операцію. 38 армія генерала К. Москаленка наступала на вінницькому напрямку. На правому фланзі 305 стрілецька дивізія полковника О. Васильєва після звільнення Калинівки в районі села Лаврівка форсувала Південний Буг і 16 березня зайняла Мізяківські Хутори. 241 стрілецька дивізія генерала Арабея 15 березня з боєм захопила с. Тяжилів, знищивши два батальйони піхоти, та підійшла до суперфосфатного заводу. 15 березня 70 гвардійська дивізія звільнила Малі Хутори та залізничний вокзал.

Німецьке командування очікувало головного удару Червоної Армії в напрямку Вінниці і заздалегідь стягувало в цей район найбільш боєздатні частини. В районі Вінниці зайняли оборону 340 німецька піхотна дивізія, 18 артилерійська дивізія, що прибула з Франції, та інші частини, які розташувалися в навколишніх селах.

Успішний наступ 18 армії в напрямку Проскурова і встановлення нею контролю над шосейною дорогою Вінниця—Проскурів позбавив німецьке командування можливості використати її як стратегічну магістраль і примусило його передислокувати сили в район Бару, Ялушкова.

В зв'язку з цим командування 38 армії вирішило перекинути головні сили в район Бару, щоб відрізати шлях відступу німецьким частинам в напрямку Кам'янець-Подільського.

16 березня наказом командуючого армією командир 101 стрілецького корпусу генерал Голубковський вивів з-під Вінниці 70 гвардійську, 241, 221, 211 стрілецькі дивізії у напрямку Жмеринки і Бару. Враховуючи те, що Вінниця все ще залишалася вузлом опору, визволення Вінниці було доручено 183 Харківській дивізії полковника Л. Василевського. Скориставшись з того, що 241 і 70 дивізії поспішно зняли з позиції, а 183 не встигла перегрупувати сили, німецьким військам вдалося захопити суперфосфатний завод та залізничний вокзал.

До пізнього вечора йшла підготовка радянських військ до форсування річки. В ніч на 20 березня було зведено переправу. Під шквальним вогнем німців річку форсували в районах острова Кемпа, на П'ятничанах, біля с. Шкуринці. З повітря удари по позиціях ворога завдавали льотчи-

ки 5 штурмового корпусу. 20 березня 1944 р. о 15-й годині була повністю звільнена Вінниця, а 26 березня 1944 р. — вся територія області.

На Вінниччині за роки окупації нацисти розстріляли 204 781 осіб цивільного населення, 45 972 військовополонених. Великими були обсяги матеріальних збитків — зруйновано 376 підприємств, спалено 433 школи, 29 лікарень. Загальні збитки, за тодішніми розрахунками, становили 24 мільярди карбованців.

Події 1941–1944 рр. зафіксовані у чисельних пам'ятниках, пам'ятних знаках, похованнях воїнів та партизанів, які загинули під час війни.

По визволенню краю від окупантів розгортається робота з відродження економіки. Першочергове значення надавалось відбудові мереж комунікації, промислових підприємств, колгоспів. Вже на завершення 1940-х років на Вінниччині було відроджено майже всі довоєнні підприємства; ці досягнення було здобуто завдяки виснажливій праці подолян. В заручниках знову опинились мешканці села: з колгоспів вилучалися майже всі можливі ресурси, чим і було зумовлено голод 1946–1947 рр. Найбільша увага у пам'яткоохоронній діяльності стосувалася увічнення героїв комуністичної партії.

В часи «хрущовської відлиги» здійснювалася реконструкція і переоснащення працюючих підприємств регіону, будувалися нові. Поставала гостра потреба у спеціалістах, набули прискореного розвитку урбанізаційні процеси. Окрім того, відбувалась активна розбудова освітніх і культурних установ. По області було збудовано чимало монументів слави на вшанування пам'яті учасників військових дій, збудовано об'єкти садибно-паркового мистецтва.

Із здобуттям Україною незалежності на початку 1990-х років активна увага була зосереджена на дослідженні «білих плям» радянського минулого. Розкриваються архівні фонди матеріалів і документів, що перебували під грифом «Цілком таємно», в яких приховувались злочини комуністичного режиму: політичні репресії, голодомори 20–40-х рр. ХХ ст. Великих зусиль було докладено для введення в науковий обіг та доступність для громадськості цих матеріалів. Наступним кроком стала організація заходів щодо вшанування жертв трагічних періодів подільської історії радянської доби.

У післявоєнний час, до здобуття Україною незалежності у 1991 р., на Вінниччині проводилися заходи щодо збереження пам'яток історії і культури, проте спроби створити їх детальний перелік та опис залишилися незавершеними. У роки незалежності, незважаючи на скрутне фінансове становище, в області триває створення обласного тому зводу пам'яток історії і культури Вінницької області.

Метою цього історичного огляду є відображення важкої та трагічної минувшини нашого регіону, яка тривала тисячі років і залишила нащадкам, хоч і не в цілості, значну кількість визначних історичних пам'яток. Нині вкрай важливим завданням є збереження цієї історичної спадщини. Автори-упорядники словника свідомі того, що весь масив пам'яток

неможливо відобразити у першій редакції, але вважають важливим здійснення цього кроку. З іншого боку, важливо підкреслити унікальність культурного розвитку нашого регіону, зумовлену його історичними, етнографічними та іншими особливостями, насиченістю різноманітними мистецько-культурними стилями, що зумовлює неповторність Східного Поділля.

Відповідно, укладення словника історичних пам'яток виконує важливе завдання: фіксування об'єктів культурної спадщини нашого краю з визначенням їх локалізації. З переліку пам'яток варто виділити окремі групи за хронологічними критеріями, характером подій, зокрема висвітленням подій, що відбувалися на теренах нашого краю, шанування пам'яті видатних земляків. Характеризуючи артефакти історико-культурної спадщини, виокремлюємо найважливіші з них:

— група пам'яток давньої історії: поселення, стоянки, кургани, городища;

— ранньосередньовічні часи: давні слов'янські городища, залишки поселень;

— доба класичного середньовіччя та ранньомодерновий час: стели і знаки на вшанування героїчних подій Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, гайдамаччини, залишки фортифікаційних споруд, фрагменти релігійно-культових споруд, палаци та маєтки шляхти, залишки господарських споруд;

— період XIX–початку XX ст. — пам'ятки садибного мистецтва, аптеки, виробничі споруди, меморіальні знаки на вшанування пам'яті видатних громадсько-політичних діячів, науковців, військових;

— період першої світової війни, революції і національно-визвольної боротьби — братські могили і поховання, пам'ятні знаки на вшанування діячів українського національно руху та діяльності УНР, командирів Червоної Армії, іноземних діячів, доля яких пов'язана з історією краю;

— період 20–30-х років XX ст. — пам'ятні знаки і хрести на вшанування жертв голодомору, політичних репресій, видатних діячів науки і культури, об'єкти господарської діяльності;

— Велика Вітчизняна війна — братські могили військових, поховання жертв нацистського режиму, меморіальні пам'ятки на вшанування героїв війни;

— друга половина XX ст. — пам'ятники, культурно-мистецькі комплекси, меморіальні знаки на вшанування знаних вінничан.

Укладений словник стане цінним джерелом для дослідників історії Вінниччини, він виконуватиме важливі завдання: означити визначні місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

На сьогодні у Вінницькій області проведено конкурс щодо визначення найвидатніших історико-культурних об'єктів. Переможцями серед історико-культурних пам'яток в номінації обласного конкурсу «Сім чудес Вінниччини» стали:

— Національний музей-садиба М. І. Пирогова (м. Вінниця);

— Браїлівська скарбниця: Свято-Троїцький жіночий монастир Української Православної Церкви, парк-садиба графині фон Мекк (Жмеринський район);

— Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир Української Православної Церкви (с. Лядова, Могилів-Подільський район);

— Немирівське скіфське городище — Великі вали (м. Немирів);

— палац Потоцьких (пам'ятка архітектури XVIII ст., Тульчинський район);

— історико-культурний центр духовності та злагоди (м. Шаргород);

— історико-культурний комплекс: «Буша» та «Гайдамацький яр» (Ямпільський район).

Перлинами Поділля визнані історично-культурні пам'ятки:

— Літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського (м. Вінниця);

— Кармелітський монастир (м. Бар);

— Архітектурно-парковий комплекс — маєток Грохольських-Можайських (пам'ятник архітектури України XVIII ст., смт Вороновиця Вінницького району);

— Михайлівська церква (пам'ятник архітектури України XVIII ст., с. Дашів Іллінецького району);

— Свято-Преображенська церква (пам'ятка архітектури XVII ст., с. Поличинці Козятинського району);

— Грушківська свита (геологічна пам'ятка, с. Грушка Могилів-Подільського району);

— Палац та парк княгині Щербатової (м. Немирів);

— Музей просто неба (с. Круподеринці Погребищенського району);

— Олександрівський парк (с. Благодатне Томашпільського району);

— Одвічна Русава (с. Стіна Томашпільського району);

— Храм Покрови Пресвятої Богородиці (пам'ятка архітектури XVIII ст., с. Каташин Чечельницького району);

— Місто-курорт «Хмільник» — родонова скарбниця;

— Палац та парк графа Львова (архітектурна пам'ятка XVIII ст., с. Чернтян Жмеринського району);

— Комплекс пам'яток архітектури і містобудування національного значення «Мури» (домініканський та єзуїтський монастир, м. Вінниця);

— Музей-садиба Д. К. Заболотного (с. Заболотне Крижопільського району);

— Літературно-меморіальний комплекс М. Стельмаха (с. Дяківці Літинського району).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России. Ч. 7., Т 1 : Акты о заселении Юго-Западной Руси. — К., 1886.
2. Баженов Л. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX — початку XX століть. — Хмельницький, 1995.
3. Баженов Л. Нариси історії Поділля. — Хмельницький, 1990.
4. Баран В. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. — К., 1972.
5. Васильев В., Лінн Віола. Колективізація і селянський опір на Поділлі. — Вінниця, 1997.
6. Васильев В. Механізми арештів та допитів в НКВД-МГБ в 30–40-х рр. XX ст. // Політичні репресії на Поділлі в XX столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Вінниця, 23–24 листопада 2001 р.). — Вінниця, 2002.
7. Вінниця. Историчний нарис / Гол. ред. Подолинний А. — Вінниця, 2007.
8. Вінниччина у Великій Вітчизняній війні: Збірник документів і матеріалів. — Одеса, 1964.
9. Верменич Я. Исторична регіоналістика в Україні : спроба концептуального аналізу. — К., 2001.
10. Величко Самійло. Літопис. — К., 1991.
11. Гайдамацький рух в Україні у XVIII ст. : Збірник документів. — К., 1970.
12. Гальчак С. Визволення Вінниччини від нацистських загарбників. — Вінниця, 2005.
13. Гальчак С. Краєзнавство Східного Поділля. — Вінниця, 2005.
14. Гальчак С. Краєзнавці Вінниччини. Біографії. Бібліографія. — Вінниця, 2005.
15. Гальчак С. Поділля: природа, людина, еволюція, історичний розвиток. — Кам'янець-Подільський, 2006.
16. Голод та голодомор на Поділлі 1920–1940 рр. Збірник документів та матеріалів / Автори-упорядники Р. Подкур, В. Васильев, П. Кравченко, В. Лациба, І. Мельничук, В. Петренко. — Вінниця, 2007.
17. Голод 1932–1933, 1946–1947 рр. Вінницька область: документи і матеріали : Збірник документів / Винокурова Ф., Подкур Р. — Вінниця, 1998.
18. Грушевський М. Барське староство. — Львів, 1996.
19. Жизнь в оккупации. Винницкая область 1941–1944 гг. / Составители: В. Васильев, Р. Подкур, С. Гальчак, Д. Байрау, А. Вайнер. — Москва, 2010.
20. Завальнюк К. Провісники волі (повстанський рух в 20-х роках в персоналіях). — Літин, 2005.
21. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне. До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. — Вінниця, 2008.
22. Зінченко А. Наш край — Поділля. — Вінниця, 2000.
23. Історія міст і сіл УРСР : Вінницька область / Зав. ред. Кулаковський В. — К., 1972.
24. Калитко С., Кравчук О. Исторична демографія Поділля : гіпотези і статистика // Вінниччина : минуле та сьогодні. Краєзнавчі дослідження. — Вінниця, 2007.
25. Колесник В. Відомі поляки Поділля. — Вінниця, 2008.
26. Легун Ю. Генеалогія подільського селянства. — Вінниця, 2006.
27. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля (1852–1923) : Бібліографічний посібник. Укладач Т. Соломонова. — Вінниця, 2006.
28. Отомановський В. Вінниця у XIV–XVII ст. — Вінниця, 1993.
29. Павлович П. Ще про злочин у Вінниці / Вінниця: злочин без кари (Документи, свідчення, матеріали про більшовицькі розстріли у Вінниці в 1937–1938 роках). — Київ, 1994.
30. Поділля в роки громадянської війни: Документи і матеріали. — Вінниця, 1959.
31. Поділля в період відбудови народного господарства, 1921–1925 : Документи і матеріали. — Вінниця, 1957.
32. Подільська старовина. Збірник наукових праць. — Вінниця, 1993.
33. Подільська старовина. Ювілейний випуск до 80-річчя з часу заснування музею. Науковий збірник. — Вінниця, 1998.
34. Подільська старовина. Ювілейний випуск до 85-річчя з часу заснування музею. Науковий збірник. — Вінниця, 2003.
35. Подільська старовина: Науковий збірник. Випуск IV. Ювілейний випуск до 90-річчя з часу заснування музею / Відповід. ред. Висоцька К. — Вінниця, 2008.
36. Поділля : Историко-етнографічне дослідження / Відп. ред. А. Пономарьов. — К., 1993.
37. Політичні репресії на Поділлі 20–30-ті рр. XX ст. / Васильев В., Калитко С., Кравченко П., Подкур Р. — Вінниця, 1999.
38. Петренко О. Історія адміністративно-територіального устрою Вінниччини від найдавніших часів до сучасності. — Вінниця, 2008.
39. Реабілітовані історією. Вінницька область. (Політичні репресії) / Упорядники В. Лациба, В. Білокінь, К. Бухін, В. Васильев, К. Завальнюк, С. Калитко, П. Кравченко, І. Паламар, Р. Подкур, О. Струкевич. — Книга 1. — Вінниця, 2006.
40. Реабілітовані історією. Вінницька область. (Політичні репресії) / Упорядники В. Лациба, В. Білокінь, К. Бухін, В. Васильев, В. Вижда, К. Завальнюк, С. Калитко, П. Кравченко, І. Паламар, Р. Подкур, О. Струкевич. — Книга 2. — Вінниця, 2007.
41. Реабілітовані історією. Вінницька область. (Політичні репресії) / Упорядники В. Лациба, В. Білокінь, К. Бухін, В. Васильев, К. Завальнюк, С. Калитко, П. Кравченко, І. Паламар, Р. Подкур, О. Струкевич. — Книга 3. — Вінниця, 2010.
42. Устим Кармелюк: Збірник документів і матеріалів. — К., 1948.
43. Смолій В., Степанков В. Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст. : проблема державотворення. — К., 1993.
44. Шульга І. Г. Голод на Поділлі. — Вінниця, 1993.

*Войнаровський А. В., канд. іст. наук, доцент;
Кравченко П. М., канд. іст. наук, доцент*

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ М. ВІННИЦІ

Заселення Середнього Побужжя давніми людьми розпочалося в епоху пізнього (верхнього) палеоліту близько 40 тис. років тому. В цей же час виникають перші мисливські стоянки на території сучасної Вінниці та на її найближчих околицях. Пізньопалеолітична пам'ятка у межах міста відома в районі теперішньої вулиці Вишневий узвіз, на правому високому березі гирла річки Вишеньки. В середині 1960-х рр. тут було знайдено характерні для верхнього палеоліту ножеподібні знаряддя праці з кременю¹, що й дало підстави історично атрибутовати пам'ятку епохою мустье. Стаціонарних розкопок на стоянці не проводилося, а сучасні археологічні обстеження з метою перевірки даних піввікової давнини успіху не мали, оскільки місцина повністю забудована приватними будинками.

У наступний історичний період кам'яного віку (епоха мезоліту, X–VI тис. до н. е.) територія Вінниці, як і усього Середнього Побужжя, певно, не була густо заселена. Саме у цей час на євразійському континенті припинилися періодичні зледеніння, почали формуватися близькі до сучасних природні умови — гідромережа, флора та фауна, температурний режим. З настанням т. зв. кліматичного оптимуму (6000–2500 рр. до н. е.) люди перейшли від привласнюючих до відтворюючих форм господарювання зі спеціалізаціями у землеробстві та тваринництві. Щоправда, спочатку вирощування культурних рослин і розведення худоби не відіграло значної економічної ролі, а лише доповнювало традиційні заняття — полювання, збиральництво та рибальство. Однак цей крок мав важливе історичне значення для переходу давнього населення від мандрівного способу життя до осілості. В науці він отримав назву «неолітична революція».

Поява у Середньому Побужжі першого ранньоземлеробського населення пов'язана з просуванням племен Буго-Дністровської неолітичної культури з Подністров'я та з Нижнього Надбужжя. Їх поселення виявлені та частково досліджені вище і нижче за течією Південного Бугу щодо Вінниці². Окремі джерела містять інформацію про те, що й на території міста знайдено неолітичні матеріали VI–V тис. до н. е.³, однак про які конкретно археологічні об'єкти міської чи приміської зони йдеться і де вони розташовані досі встановити не вдалося. Зазвичай бугодністровці

¹ Хавлюк П. І. Вінниця та її околиці в давнину // Матеріали II історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне». — Вінниця, 1994. — С. 8.

² Хавлюк П. І. Стоянки развитого неоліта в северной части среднего течения Южного Буга // КСИИМК. — 1959. — Вып. 75. — С. 169–173.

³ Історія міст і сіл Української РСР. Вінницька область. — К., 1972. — С. 76; Воловик В. П. Заснування міста Вінниці: наукові пошуки, гіпотези // Матеріали I Вінницької науково-теоретичної конференції. — Вінниця, 1993. — С. 7.

оселялися на берегах річок, низинних надзаплавних терасах, заплавних підвищеннях. Багатолітня забудова міської набережної, спорудження мостів, земельні роботи довкола острова Кемпа та підвищення урізу води Південного Бугу через спорудження Сабарівської ГЕС, швидше за все, зруйнували неолітичні поселення, які цілком могли тут існувати.

Кількість стародавніх пам'яток Вінниці зростає за доби енеоліту (IV–III тис. до н. е.). У цей час Середнє Побужжя інтенсивно обживається ранньоземлеробським населенням відомої трипільської культури. Перші відомості про трипільське поселення поблизу Сабарівської ГЕС, яке археолог І. І. Заець відніс до розвинутого етапу культури (IV–III тис. до н. е.)⁴, надійшли від часів Великої Вітчизняної війни⁵. Про інше трипільське селище у Вінниці (Вінниця-1), яке розташоване на пагорбі ліворуч мосту на Старе місто, науковцям стало відомо наприкінці 1960-х років завдяки обстеженням краєзнавця А. В. Кучерука. Він зібрав колекцію кераміки та знарядь праці з цієї пам'ятки, а окремі знахідки навіть якось потрапили до фондів Національного музею історії України у м. Києві⁶. Останніх два десятиліття ранньотрипільське поселення Вінниця-1 неодноразово вивчалось археологами шляхом шурфовки та збором підйомного матеріалу. Вдалося встановити, що селище розташовувалося у північно-західній частині високого пагорба лівого берега Південного Бугу. Більша його частина наприкінці XIX ст. була знищена гранітним кар'єром, прокладанням заглибленого провулку (тепер вул. Петровського), розбудовою садиб місцевих жителів та облаштуванням на поселенському пагорбі кладовища. Втім, навіть без проведення стаціонарних розкопок фахівцям вдалося встановити, що Вінниця-1 належить до найпізніших фаз раннього етапу АII — початку середнього етапу VI Трипілля (рубж V–IV тис. до н. е.) і доповнює знання про шляхи заселення та етапи розвитку трипільської культури в Середньому Побужжі в цілому⁷.

Важливо зазначити, що неподалік від Вінниці-1 у 2004 р. зафіксовано ще одне ранньотрипільське поселення (Вінниця-2), яке у часі було практично синхронне з Вінницею-1. Воно знаходилося на теперішній території приватних садіб №№ 60–70 по лівій стороні вул. Кармалюка. За останнє століття будівельні роботи видозмінили місцеву топографію і суттєво пошкодили культурний шар пам'ятки. Вірогідно, поселення розташовувалося на невеликому мисоподібному підвищенні (5–10 м над

⁴ Заець І. І. Трипольская культура этапов В-II, С-I на Южном Буге и Днестре // Археологические исследования на Украине в 1976–1977 гг.: Тез. докл. — Ужгород, 1978. — С. 43.

⁵ Потупчик М. В., Потупчик М. Е. З історії формування археологічної колекції Вінницького краєзнавчого музею // Подільська старовина. — Вінниця, 1998. — С. 21.

⁶ Якубенко О. О., Панченко Ю. В. Випадкові знахідки доби енеоліту — раннього залізного віку // Археологічні відкриття в Україні 1998–1999 рр. — К., 1999. — С. 57.

⁷ Гусев С. О., Косаківський В. А. Трипільські поселення у м. Вінниці // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. — Вінниця: ВДПУ, 2005. — С. 57–60.

сучасним рівнем води) лівого берега Південного Бугу, праворуч гирла річки Віннички.

Залишки трипільських поселень простежено також на підвищеннях лівого (територія лікарні ім. акад. О. І. Ющенка) і правого (неподалік від вищезгаданої пізньопалеолітичної стоянки) берегів гирла Вишеньки⁸, а також на південно-західній околиці міста, на першій надзаплавній терасі лівого берега Вишеньки, праворуч і ліворуч Барського шосе⁹. Стаціонарних розкопок на зазначених пам'ятках не проводилося.

Поселення бронзового віку (II тис. до н. е.) у Вінниці виявлено лише одне — на лівому березі Південного Бугу, в районі гуманітарно-педагогічного коледжу¹⁰.

Матеріали передскіфського часу (чорноліська культура, IX–VIII ст. до н. е.) у межах сучасної Вінниці зафіксовані під час археологічних розкопок черняхівського поселення Вишенька-1¹¹ на західних околицях міста, ліворуч автошляху на Бар.

Поселення скіфського часу (VII–VI ст. до н. е.) знайдені, але спеціально не досліджені, на лівому березі Південного Бугу (поблизу гуманітарно-педагогічного коледжу)¹² та на території тієї ж таки пам'ятки Вишенька-1¹³.

Скіфських городищ поблизу Вінниці відомо два. Найкраще вивчене велике укріплення у Сабарові¹⁴. Воно знаходиться на стрімкому лівому березі Південного Бугу, неподалік від «каменя Коцюбинського». Городище утворене системою ровів та земляних валів з напільного (східні, південні, західні румби) боку. З північного боку, з боку високого скелястого берега, укріплення відсутні. У зовнішньому валу розташовано четверо вхідних воріт. В середині укріплення насипано два менших дугоподібних вали, вигнутих до напільного боку. Загальні габарити городища, за уточненими даними, становлять 270 x 360 м. Сабарівське городище, збудоване населенням скіфського часу, неодноразово використовували стародавні слов'яни та русичі. Два невеликих внутрішніх вали археологи пов'язують саме з цим середньовічним населенням.

На сусідньому пагорбі (нижче за течією ріки, навпроти сезонної пристані) виявлено ще одне городище, певно, також скіфського періоду. Особливістю цього укріплення є те, що воно з невідомих причин зали-

⁸ Хавлюк П. І. Вінниця та її околиці... — С. 7, 8.

⁹ Магомедов Б. В., Левада М. Є. Черняхівське поселення Вишенька-1 у м. Вінниці // Подільська старовина. — Вінниця, 1993. — С. 131.

¹⁰ Хавлюк П. І. Вінниця та її околиці... — С. 8.

¹¹ Магомедов Б. В., Левада М. Є. Вказана праця. — С. 131.

¹² Хавлюк П. І. Вінниця та її околиці... — С. 7.

¹³ Магомедов Б. В., Левада М. Є. Вказана праця. — С. 131; С. 145. — Рис. 10.

¹⁴ Артамонов М. І. Південно-подільська експедиція // АП. — К., 1949. — Т. I. — С. 261; Брезовець Т. Д. Розвідка у верхів'ях р. Південного Бугу // АП. — К., 1952. — Т. III. — С. 214.

шилося недобудованим. Потужний вал та рів, аналогічний за габаритами до попередньо описаного городища, дугою простягається на 290 м вздовж західного яру.

Археологічних пам'яток рубежу нашої ери на території м. Вінниці не зафіксовано.

З II по V ст. н. е. на Правобережній Україні динамічно розвивається черняхівська археологічна культура. Її вивчення має особливе значення для встановлення етнічних коренів слов'янства, оскільки частина дослідників під поняттям «черняхівська культура» розуміють різноманітне переплетення ранньослов'янських (венедських), германських, пізньоскіфських, сарматських та фракійських культурних рис¹⁵. Наприкінці II ст. н. е. готські племена, переселившись зі Скандинавії, проникли на територію сучасного Поділля і, підкоривши венедські племена, частково осіли тут¹⁶. У Побужжі переселенці залишили пам'ятки «чистої» готсько-вельбарської культури, що у більшій чи меншій мірі вплинуло на подальший культурний розвиток місцевого населення. Такий вплив яскраво спостерігається у археологічних матеріалах черняхівського поселення Вишенька-1, розташованого на західній околиці Вінниці, на низькому березі річки Вишеньки, ліворуч Барського шосе. Археологи Б. В. Магомедов та М. Є. Левада, проводячи тут розкопки у 1991–1992 рр., дослідили два наземних т. зв. «довгих» глинобитних житла, кілька відкритих вогнищ і дуже пошкоджений невеликий гончарний горн без паливного каналу¹⁷. Загалом, дослідники пам'ятки вважають, що тут, на околицях Вінниці, у другій половині III–IV ст. мешкало стародавнє населення, яке зазнало впливу з боку германських племен готського племінного союзу, позначеного в археологічних матеріалах Вишеньки-1 «довгими» будинками та ліпним шершавим посудом.

Наприкінці I — на початку II тис. н. е. в околицях сучасної Вінниці присутність східнослов'янського та ранньоруського населення за археологічними пам'ятками простежується краще. Одне з поселень X–XI ст. розташовувалося неподалік від сучасної території Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (ближче до лісу)¹⁸. Селище стаціонарно не розкопувалося.

Наростаюча загроза з боку печенігів і половців примусила осілі землеробські племена захищатися у земляних укріпленнях. Так, на високому береговому мисі поблизу лікарні ім. акад. Ющенка, швидше за все уличі спорудили невелике городище. З напільного боку воно відділялося

¹⁵ Етнічна історія давньої України. — К., 2000. — С. 153–163.

¹⁶ Баран В. Д. Проблеми етнокультурного розвитку на території України в I тис. н. е. // Давня і середньовічна історія України. — Кам'янець-Подільський, 2000. — С. 127–136.

¹⁷ Магомедов Б. В., Левада М. Є. Вказана праця.

¹⁸ Хавлюк П. І. Вінниця та її околиці... — С. 7.

валом. Загальні розміри укріплення становлять 100 x 115 м. Вірогідно, це городище-форпост існувало й у XIII–XV ст. Його за давньоруською традицією додатково укріпили дерев'яними клітками, заповненими обпаленою глиною і землею, що зафіксувала розвідковими розкопками у 2006 р. археолог Л. І. Виногородська.

Така загальна характеристика виявлених і обстежених археологічних пам'яток м. Вінниці. Стан збереженості переважної більшості з них поганий, деякі об'єкти старовини знищені практично повністю. Окрім стаціонарних розкопок черняхівського поселення на південно-західних околицях Вінниці (Вишенька-1), усі згадані пам'ятки належним чином не розкопувалися. Нагальною залишається проблема ґрунтового вивчення та збереження археологічної спадщини як неоціненного джерела з історії та культури краю.

Гусєв С. О., канд. іст. наук, доцент

З ІСТОРИЇ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВІННИЧЧИНІ

Вінниччина багата на історико-культурну та мистецьку спадщину, але цілеспрямована діяльність з її збереження почалася тільки у першій половині XIX ст. До революції 1917 року в Російській імперії так і не було створено єдиного координуючого пам'яткоохоронного центру. Різні відомства, зокрема Міністерство внутрішніх справ, Імператорська Академія наук, Імператорська археологічна комісія Міністерства імператорського двору, Найсвятіший Синод тощо час від часу здійснювали певні кроки з виявлення та збереження пам'яток. Так, 1829 року церквам Подільської єпархії був надісланий указ Найсвятішого Синоду «Про пошук при церквах давніх прапорів, зброї та доспівів». Треба зауважити, що благочинні Літинського та Брацлавського повітів у своїх відповідях заперечували наявність подібних предметів у своїх церквах (у всякому випадку за збереженими архівними документами) [1]. З 1855 року тривали спроби збору історичних відомостей про парафії та церкви Подільської єпархії, у контексті яких повідомлялося й про видатні сакральні пам'ятки. Організаційними можливостями духовенства скористалася Імператорська археологічна комісія, що спрямовувала священників на збирання інформації про археологічні пам'ятки у їхніх парафіях. Наприклад, 1873 року за її запитом були обміряні та коротко описані давньоруські городища Поділля [2]. 1887 року Імператорська Академія наук розіслала предводителю повітового дворянства запитальник про пам'ятки старовини на території їхніх повітів. З Вінницького повіту інформація надійшла тільки про м. Вінницю, де було згадано 6 пам'яток.

Зі створенням у регіонах губернських статистичних комітетів, вчених архівних комісій, церковно-історичних товариств ця робота набувала більш-менш систематичного характеру. Так, на Поділлі про збереження пам'яток дбали Подільський губернський статистичний та Подільський єпархіальний історико-статистичний комітети. Громадські організації об'єднували вчених, духовенство, творчу інтелігенцію та аматорів-краєзнавців, які проводили археологічні розкопки, обстеження курганів, печер, валів і церковних споруд, збирали історичні документи та старожитності. Чимале значення мала діяльність таких громадських діячів, як В. К. Гульдман¹⁹, О. М. Прусевич²⁰, М. В. Симашкевич²¹, П. І. Орловський²², Ю. Й. Сіцінський²³ тощо.

¹⁹ Гульдман Вільгельм Карлович (1854–1907) — статистик. Впродовж 1886–1903 років — секретар Подільського губернського статистичного комітету. Автор книги «Памятники старины в Подолии: Материалы для составления археологической карты Подольской губернии» (1901).

²⁰ Прусевич Олександр Миколайович (1878–1944) — бібліограф, музеєзнавець. У 1907–1915 роках — головний зберігач Подільського Давньосховища (історичного музею). Захоплювався історією, етнографією, природою Поділля.

²¹ Симашкевич Митрофан Васильович (1845 — після 1928) — священник, ректор Подільської духовної семінарії (1877–1884), митрополит. Автор узагальнюючих праць з історії та етнографії Поділля. Репресований.

²² Орловський Петро Іванович (1825–1913) — священник, історик релігії. Передав чимало старожитностей та літератури до Подільського Давньосховища.

²³ Сіцінський Юхим Йосипович (1859–1937) — священник, відомий історик Поділля, етнограф, мистецтвознавець, музеєзнавець. Один із засновників Подільського Давньосховища

Спробу узагальнити й систематизувати подільські старожитності на підставі описів парафій і церков Подільської єпархії 1866–1875 років у праці «Указатель историко-археологических достопримечательностей Подолии» (1884) зробив протоієрей, ректор Подільської духовної семінарії М. Симашкевич. Для стандартизації описів і отримання найповнішої інформації про старожитності від духовенства за дорученням Подільського єпархіального історико-статистичного комітету він розробив спеціальну програму-питальник для «собирания историко-археологических сведений о Подолии». Чи не першою спробою узагальнення інформації про пам'ятки старовини на території регіону стала книга В.К. Гульдмана «Памятники старины в Подолии (Материалы для составления археологической карты Подольской губернии)» (1901). Того ж року в «Трудах» XI Археологічного з'їзду, що відбувся 1889 року у Києві, була опублікована «Археологическая карта Подольской губернии» Ю. Сіцинського, де містилися дані про майже усі відомі на той час археологічні пам'ятки, зокрема IX–XIII ст. Ця праця являла собою своєрідний реєстр старожитностей, містила карту із позначенням на ній археологічних пам'яток, знахідок, скарбів тощо.

Завдяки приватній ініціативі пам'яткоохоронна діяльність набувала іншого спрямування. Впродовж XVIII–XIX ст. в маєтках заможної польської шляхти (Орловських, Потоцьких, Собанських, Ярошинських, Якубовських та ін.), а згодом і російського дворянства (Гейденів, Львових, Моркових, Строганових-Щербатових та ін.) накопичувалися родинні збірки живопису, меблів, порцеляни, зброї, книг та документів. Відомими колекціонерами Поділля, які, не маючи великих статків, зібрили чималі збірки пам'яток старовини, були М. Грейм²⁴, Ю. Ролле²⁵, К. Подвисоцький²⁶, В. Побуг-Гурський²⁷, К. Пулаский²⁸.

Питання збереження історико-культурної спадщини і створення музею як закладу, відкритого широкій публіці Поділля, вже у середині XIX ст. постало на часі. Члени Товариства подільських лікарів, створеного у Кам'янці-Подільському 1859 року, спробували реалізувати цю ідею. Але швидке закриття товариства призвело до зникнення музею. Впродовж другої половини XIX ст. визрівали умови для заснування місцевого істо-

і згодом впродовж 33 років його директор на громадських і штатних засадах. Автор понад 200 праць, зокрема «Исчезающий тип деревянных церквей Подолии» (1904), «Археологическая карта Подолии» (1901), «Опись предметов старины. Музей Подольского церковного историко-археологического общества» (1909/1911).

²⁴ Грейм Міхал (1828–1911) — друкар, фотограф, археолог, колекціонер. Мав визначну нумізматичну колекцію.

²⁵ Ролле Юзеф (1830–1894) — лікар, історик, громадський діяч. Брав участь у створенні медико-краєзнавчого музею Товариства подільських лікарів, Давньосховища Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. Збирав колекції старожитностей й документів з приватних архівів шляхетських родів Поділля. Мав картотеку значних приватних колекцій краю.

²⁶ Подвисоцький Конstantи (1810–1868) — письменник, історик, колекціонер, бібліофіл. Серед всіх колекцій старожитностей найціннішими були колекція рукописів, здебільшого з історії краю, і автографів (понад 500).

²⁷ Побуг-Гурський Владислав (1822–1902) — історик, колекціонер, громадський діяч. Мав значні колекції архівних документів, гравюр, монет і автографів.

²⁸ Пулаский хеологічні пам'ятки, документи з родових архівів шляхти.

ричного музею, про що свідчив постійно зростаючий інтерес до минулого краю. 1890 року при Подільському єпархіальному історико-статистичному комітеті було відкрито церковне Давньосховище — музей старожитностей у м. Кам'янці-Подільському. Вже 1910 року його фонд становив понад 7,5 тис. предметів [3]. Таким чином, наприкінці XIX ст. для подолання збереження рухомих пам'яток історії та культури вже було введено практикою.

Паралельно зростало усвідомлення дбайливого ставлення до нерухомих об'єктів. На початку XX ст. Російська імперія святкувала чимало ювілеїв видатних осіб та подій, що сприяло зростанню історичної свідомості, зокрема поширенню поважного ставлення до пам'яток минулого. Не маючи спеціального товариства, яке опікувалося би тільки збереженням та охороною пам'яток старовини, східні подільці співпрацювали з Київським товариством охорони пам'яток старовини та мистецтва [4]. Вони також брали участь у зборі коштів для будівництва пам'яток Б. Хмельницькому, І.П. Котляревському, М.Ю. Лермонтову, М.І. Пирогову, П.І. Чайковському тощо. Місцева громада вже усвідомлювала привабливість історичних пам'яток, про що, наприклад, свідчить зміст історичного нариса путівника «Вся Винница» (1910) або листування Вінницької міської управи з московськими видавцями стосовно розміщення інформації про місцеві пам'ятники у рекламних або туристичних довідниках [5].

Але цей поступальний рух перервала перша світова війна, коли дослідження нерухомих пам'яток культури було практично згорнуто, а увага зосереджена на їх збереженні та популяризації. Використовуючи подібне становище, вінницькі прихильники старовини ініціювали створення спеціального товариства. У квітні 1917 року вінницька повітова земська управа виділила 100 руб. на його організацію. «Товариство ревнителів збереження культурно-історичних пам'яток Поділля» очолив В.Е. Ващенко²⁹ [6]. Серед активних діячів товариства були Ю.С. Александрович³⁰, О.К. Бабенко³¹, М.І. Білінський³², І.О. Шипович³³ та І. Шульц [7].

²⁹ Ващенко Володимир Еразмович — голова Вінницького окружного суду.

³⁰ Александрович Юрій (Георгій) Семенович (1894 — після 1942) — етнолог, архівіст, музеєзнавець. Організатор Державного архіву Вінницької області, учасник створення Вінницького обласного краєзнавчого музею, голова Подільського товариства охорони культурно-історичних пам'яток (1917–1920). Ініціатор створення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при ВУАН. У губкописі очолював архівно-бібліотечно-бібліографічну секцію. 1924 року виїхав з Вінниці до Києва, де працював у 20–30-х роках у Музейному містечку.

³¹ Бабенко Олександр Калістратович (1881–1959) — вчитель. Випускник фізико-математичного факультету Київського університету (1907). Викладач Вінницького реального училища (з 1908 р.), згодом Вінницького інституту народної освіти. У 1921 році організував і очолював технікум цукроваріння у Гнівані. Тривалий час опікувався охороною пам'яток історії та культури на Поділлі. З 1930 року викладач у вищій школі м. Києва, професор Київського педагогічного інституту ім. М.О. Горького.

³² Білінський Микола Іванович (1852–193?) — історик, етнограф, мовознавець, краєзнавець і бібліограф Поділля. Випускник історико-філологічного факультету Київського університету (1875), член Старої Громади, бібліотекар Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії (1875–1877), директор Александрійської бібліотеки Херсонської гімназії (1888–1893). З 1911 року у Вінниці. У Філії працював з 1 травня 1921 року до 1926 року. Завідувач загально-го відділу. Згодом переїхав у Кам'янець-Подільський.

³³ Шипович Іван Омелянович (1857–1936) — священник. Голова Вінницької археологічної комісії (з 1910 року). Передав багато старожитностей у Кам'янець-Подільське Давньосховище,

З 1917 роком пов'язана перша спроба організації державної системи охорони пам'яток в Україні, коли у квітні розпочалось формування Центрального комітету охорони пам'яток старовини й мистецтва в Україні, членами якого стали і подоляни: бершадчанин І. Ч. Зборовський³⁴ [8], вінничанин О. К. Бабенко та кам'янчанин Ю. Й. Сіцинський [9]. Згодом був створений відділ охорони пам'яток старовини й мистецтва у складі Генерального секретарства справ освітніх УЦР. Українська влада намагалася брати посильну участь в пам'яткоохоронних діях, особливо на тлі серії погромів маєтків у вересні–жовтні 1917 року, коли територія Поділля постраждала чи не найбільше: половина всіх спалених садиб (109 з 226) знаходилася у цьому регіоні (за реєстром, укладеним сучасниками) [10].

Урядовці також намагалися фінансово допомогти активістам пам'яткоохоронного руху. Так, 20 червня 1918 року М. П. Василенко, міністр народної освіти, звернувся до Ради Міністрів з доповідною запискою, в якій, висловивши занепокоєння станом охорони пам'яток в Україні, просив уряд асигнувати 100 тис. крб. на невідкладні пам'яткоохоронні заходи [11], зокрема і на фінансову підтримку вінницького музею, який планувало створити «Товариство ревнителів збереження культурно-історичних пам'ятників Поділля». Однак Рада Міністрів прийняла відповідне рішення лише 24 вересня 1918 року [12]. На підтримку всіх 4 згаданих у доповідній музеїв було спрямовано тільки 25 тис. крб. [13]. Приміщенням вінницького музею опікувався також відділ охорони пам'яток [14], який, крім того, весною–влітку 1918 року давав кілька доручень Ю. Александровичу та О. Бабенку [15], зокрема скласти список пам'ятників по Вінниці. В результаті цей перелік містив «Мури» (колишній єзуїтський кляштор), колишні домініканський та капucinський кляштори, стару єврейську синагогу, Лучанське городище (ранньослов'янське) біля с. Сабарова, вали городища біля с. Якушинці, могильник в с. Стрижавці та Переорках [16].

Бурхливі події революційного часу вимагали створення на місцях спеціальних пам'яткоохоронних органів, наділених адміністративними повноваженнями і підпорядкованих безпосередньо відділу охорони пам'яток. Першим кроком в цьому напрямку стало розроблене восени 1918 року у відділі положення про місцевих комісарів з охорони пам'яток [17]. Причому ще до його затвердження у вищих інстанціях відділ надав тимчасові повноваження комісарів з охорони історико-культурної спадщини на Поділлі А. Мальваному і Є. Сувчинському [18]. Їм були надіслані Вінницький краєзнавчий музей. Автор численних краєзнавчих розвідок з історії та етнографії Поділля.

³⁴ Зборовський Іполит Чеславович (1875–1942) — етнограф, музеєзнавець, один з організаторів кооперативного руху на Поділлі. Засновник краєзнавчого музею у Бершаді (1918), організатор краєзнавчого музею і товариства у Тульчині (1927). Опікувався реставрацією будинку Пестеля у Тульчині. Ініціатор і автор циркулярного листа Тульчинського окривконкому «Про облік усіх значних земляних робіт у межах Тульчинської округи та охорону пам'яток культури» (1928).

детальні інструкції, в яких визначались першочергові пам'яткоохоронні заходи та особливо наголошувалось на необхідності створення комітетів охорони пам'яток. Певні надії покладалися й на громадські наукові товариства (Подільське церковне історико-археологічне товариство, Подільське товариство природодослідників, Товариство ревнителів збереження культурно-історичних пам'ятників Поділля).

У наступному 1919 році подоляни обмежились тільки збором інформації про стан пам'яток. На теренах, які контролювала Директорія УНР, пам'ятки опинилися без державного догляду і охорони. Нова хвиля погромів поміщицьких маєтків 1918–1919 років, масова міграція населення, тривалі військові дії призвели до того, що багато пам'яток культурної спадщини опинилося на межі загибелі.

Навесні 1919 року з приходом Червоної Армії на Поділлі цю проблему спробували вирішити згідно з радянськими декретами. Так, при культурно-просвітницьких відділах губернського і повітового ревкомів було створено комісії мистецтв і охорони пам'яток старовини. 16 квітня 1919 року Подільський губревком розіслав у повіти телеграму «про охорону пам'яток старовини та предметів мистецтва», про облік «бібліотечно-історичних пам'яток та предметів мистецтва та видачу охоронних свідоцтв на них» [19]. Водночас пропонувалося націоналізувати збірки пам'яток, які залишилися без нагляду.

Наприкінці літа 1919 року, коли уряд Директорії УНР більш-менш стало осів у Кам'янці-Подільському, було відновлено заходи української влади щодо рятування культурної спадщини. Для охорони націоналізованих пам'яток історії та мистецтв 14 серпня 1919 року подільський губернський комісар Куриленко видав наказ про створення при повітових і міських управах комісій з обліку культурно-історичних пам'яток, які підпорядковувалися архівно-музейному відділу Подільської народної управи на чолі з Ю. Александровичем [20]. Комісії повинні були реєструвати пам'ятки і не могли повертати націоналізовані речі нікому без особливого розпорядження. Хоча подібні комісії були утворені у Вінницькому [21] та Гайсинському [22] повітах, але через військові дії вони не встигли налагодити систематичної роботи. А пам'ятки масово гинули у воєнній хаосі.

Ще 15 вересня 1919 року відділ оприлюднив законопроект про державну охорону пам'яток старовини і мистецтва, який невдовзі було ухвалено Радою Народних Міністрів УНР [23]. В ньому, зокрема, йшлося про перевезення нерозграбованих збірок старовинних речей, бібліотек, архівів з покинутих помешкань до громадських установ, переважно шкіл або громадських бібліотек, та передачу їх під розписку і за описом завідувачам цих установ. Завдяки цій постанові, наприклад, Ю. Александровичу вдалося врятувати згадані вже націоналізовані більшовиками приватні бібліотеки, з яких згодом було утворено Вінницьку філію Всенародної бібліотеки України при Українській академії наук.

Масова еміграція наприкінці 1919 — на початку 1920 років багатьох авторитетних діячів культури знову призвела до згортання активних охоронних та рятувальних дій, що в умовах радянсько-польської війни 1920 року мало катастрофічні наслідки, до яких додався вивіз колишніми польськими власниками маєтків, які повернулися разом з військом, решток родових колекцій до Польщі.

З поверненням радянської влади у червні 1920 року при Подільській губнаросвіті було організовано секцію охорони пам'яток старовини і мистецтва, головою якої став О. Бабенко [24], але через зростання розрухи, відсутність зв'язку їй важко було провадити роботу. Ситуація стала настільки загрозливою, що з серпня як губернська [25], так і повітові наросвіти (Ольгопільська [26], Гайсинська [27]) намагалися налагодити видачу охоронних листів усім, хто зареєструє «культурно-художньо-історичні вартості». До рятування культурної спадщини залучали всіх бажаючих. Наприклад, в Ольгопільському повіті цим опікувався професор А. Ярошевич, економіст за фахом [28]. Наприкінці року відновився процес націоналізації приватних збірок.

Охороною культурної спадщини тепер опікувався Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини, створений у лютому 1919 року. Треба відзначити, що ще 7 травня 1919 року комітет звертався до Подільського губвиконкому з телеграмою, в якій пропонувалося організувати губернський комітет [29]. Але бурхливі події наступних місяців не дали можливості для організаційних заходів. Тільки на початку січня 1921 року з Харкова до Вінниці прибув представник Всеукраїнського комітету професор Загайкевич з метою організації губернського комітету [30].

У складі створеного 3 березня 1921 року [31] Подільського комітету охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи (далі — губкопису) мали діяти археологічна, етнографічна, архітектурно-монументальна, музейна, бібліотечно-бібліографічна, архівна секції, а також секція природи. Його головою призначили комуніста А. Найдишева³⁵, а згодом, у лютому 1922 року, члена ВУАН В. Камінського³⁶. Секціями керували: завідувач губернського архівного управління Ю. Александрович — архівною та бібліотечно-бібліографічною, В. Камінський — етнографічною, А. Найдишев — музейною, архітектор М. Ваксман³⁷ — архітектурно-монументальною, лікар В. Доппельмайр³⁸ — секцією природи [32]. В кожній секції було розроблено інструкцію, в якій визначались основні завдання

³⁵ Найдишев А. — з московських робітників, завідувач Подільської губполітосвіти.

³⁶ Камінський В'ячеслав Арсенович (1869–1939) — філолог, етнограф, співробітник ВУАН, педагог, етнолог. Випускник історико-філологічного факультету Варшавського університету (1896). З 1919 року співробітник Української Академії наук. У 1921–1923 роках проживав у Вінниці. Репресований.

³⁷ Ваксман Михайло Аронович (1886–1953) — архітектор.

³⁸ Доппельмайр Володимир Георгійович (1868–1927) — ботанік, агроном, еколог.

і напрями діяльності, принципи її організації. Так, бібліотечна секція мала на меті реєстрацію всіх видавців Поділля, складання книговидавничого репертуару краю та подоліки, підтримку існуючих бібліотек [33]. Етнографічна секція спрямовувала зусилля на етнографічне вивчення регіону, популяризацію інформації, складання галузевої бібліографії. Вона мала поділятися на підсекції: а) народознавства; б) фольклору; в) народного (звичаєвого) права; г) народного мистецтва; д) народної музики [34].

Спочатку всі секції губкопису були численні: до складу музейної входило 11 осіб [35], археологічної — 6, етнографічної — 11, бібліотечно-бібліографічної — 8, архівної — 13, природи — 5 [36]. Але вже впродовж найближчих місяців відбулось значне скорочення штатів і згортання пам'яткоохоронної діяльності. Так, у серпні 1921 року в етнографічній секції залишилося 5 співробітників [37]. Повітові комітети так і не встигли налагодити систематичної роботи, а ВУКОПИС ліквідували.

Діяльність губкопису неможливо назвати плідною: якщо працівники архівної, бібліотечно-бібліографічної, етнографічної та музейної секцій брали участь у збереженні рухомих пам'яток культури, то архітектурно-монументальна секція на вимогу часу відгукнулася лише встановленням пам'ятників героям революції, а про діяльність секції природи нічого не відомо (перші нами знайдені документальні свідчення спроб охорони пам'яток природи датуються 1924 роком). Подібне становище зумовила ціла низка причин: економічна розруха, відсутність систематичного зв'язку з повітами, локальні військові сутички на теренах регіону; експропріаторський настрій сільського населення, його негативне ставлення до поміщицького майна, зокрема до мистецьких збірок; важкі фінансові, моральні умови діяльності членів кописів (фактично люди працювали на громадських засадах, майже без оплати, як правило, поєднуючи цей рід занять з основним); дублювання архівною, бібліотечною і музейною секцією відповідних відділів губнаросвіти.

Тільки наприкінці 1922 року поновилися спроби налагодження пам'яткоохоронної діяльності. 30 грудня Подільським губвиконкомом було видано наказ «Про охорону пам'ятників старовини». В наказі відзначалося, що на території губернії спостерігаються випадки зневажливого ставлення до цінностей культури, «їх знищення або псування тягнуть за собою прямий збиток і навіть шкоду і для розвитку широких народних мас, адже кожний знищений або спалюваний пам'ятник старовини або мистецтва у більшості випадків не може бути відновлений» [38]. Треба зауважити, що тогочасні розпорядження місцевої влади обмежувалися охоронними заходами тільки стосовно рухомих пам'яток музейного характеру.

Внаслідок реорганізації органів влади в грудні 1922 року Подільський губкопис, як і кописи інших губерній, було ліквідовано, а замість нього

створено комісію з охорони позамузейних пам'яток, що мала організувати окружні філії, реєструвати, облікувати, фотографувати або малювати цінні пам'ятки [39]. Нарешті відбувся розподіл охоронних обов'язків: тепер пам'яткоохоронні структури опікувалися тільки нерухомими пам'ятками. [40]. Наприкінці 1923 року на Поділлі вже було зареєстровано 27 позамузейних пам'яток [41].

Подальші дії Подільського губвиконкому були окреслені в його постанові від 25 вересня 1924 року «Про охорону пам'ятників революційного минулого, старовини, мистецтва і природи», що наголосила на необхідності обліку та охорони як рухомих, так і нерухомих пам'яток [42]. Цим документом заборонялося проведення археологічних розкопок на території губернії без спеціальних дозволів, пропонувалося передавати в музеї випадкові знахідки та окремі предмети старовини, виявлені у культових спорудах і колишніх маєтках. Під охорону держави було взято всі житлові та громадські будівлі, культові та військові споруди, збудовані до 1800 року, заборонялося їх нищення, перебудова і ремонт без висновків спеціалістів. На Вінниччині місцеві органи влади зобов'язані були взяти під охорону будинок Пестеля у Тульчині, історико-архітектурний комплекс «Мури» та садибу М. Коцюбинського у Вінниці, залишки фортеці у Хмільнику. З метою проведення обліку пам'яток історії та архітектури райвиконкоми губернії мали скласти реєстри старовинних будівель та споруд, що знаходилися на їх території, вказати точне місцезнаходження і докладно описати. Наприклад, Барська комісія з дослідження і збереження старовини склала список таких історичних пам'яток: «фортеця; руїни монастиря XVI ст.; руїни церкви; руїни католицького собору; земельні вали; міні-підземні ходи; пам'ятники на старому цвинтарі; василіанський монастир» [43]. 1925 року було оприлюднено спеціальну інструкцію з охорони пам'яток історії та культури [44].

З пропагандистською метою радянська влада докладала особливих зусиль до увічнення революційного минулого. Вже 10 вересня 1920 року на засіданні президії Подільського губраднаргоспу обговорювалося питання про спорудження пам'ятників жертвам контрреволюції [45], впродовж декількох наступних років на засіданнях президії губвиконкому розглядалися проблеми спорудження пам'ятників на братських могилах борців за Радянську владу [46]. З 1924 року почалася багаторічна кампанія з увічнення пам'яті засновника комуністичної партії та радянської держави В. І. Леніна [47] (хоча перший його бюст з'явився у Гайсині ще у 1921 році [48]).

Вшанування пам'яті відомих земляків також було складовою державної пам'яткоохоронної політики. Вже 1921 року будинок М. Д. Леонтовича у Тульчині був оголошений під охороною держави [49]. 1926 року було прийнято постанову «Про перетворення садиби і будинку письменника Коцюбинського у пам'ятник культури» [50], а згодом — рішення про створення на його базі меморіального музею та встановлення пам'ятника

письменнику³⁹ [51]. 1930 року будинок, в якому народився президент ВУАН Д. К. Заболотний, в с. Чоботарці (тепер с. Заболотне Крижопільського р-ну) також взяли під охорону держави [52]. Одним з перших видатних українців, кому було встановлено пам'ятник, став Тарас Григорович Шевченко. Його пам'ять було увічнено наприкінці 1920 року у Лядовій (тепер Могилів-Подільського р-ну), а 1923 року — в Ободівці (тепер Тростянецького р-ну) [53].

Разом з тим навіть сучасники вважали, що «стан охорони пам'яток жаклиний, ...за роки 1917–1920 знищили менше, аніж за роки 1923–1925» [54]. У 20-х роках руйнівниками архітектурних пам'яток стали представники різних органів місцевої влади, які розглядали уцілілі пам'ятки старого будівництва як фонди будівельного матеріалу. За їхніми рішеннями почали розбирати старі будівлі — дерев'яні переважно на паливо, а кам'яні — на матеріал, на цеглу. Розбирали старовинні фортеці, панські палаци, старовинні церкви й пам'ятники. У с. Борщівцях (тепер Могилів-Подільського р-ну) була старовинна садиба, яку розграбували 1917 року, але палац залишився цілим. 1922 року місцева влада продала його на цеглу, чомусь не використавши для цієї мети руїн старої гуральні, яку не можна було вже відбудувати. У м. Озаринцях 1923 року розібрали трьохбанну дерев'яну церкву, збудовану 1729 року, і продали її в сусіднє село, де місцева влада спочатку ухвалила зробити з неї основи для сільського театру, а потім продала на паливо. Одночасно місцеві селяни розбирали на камінь руїни старовинної фортеці. На паливо тоді ж було продано церкву в с. Кричанівці (тепер Могилів-Подільського р-ну), збудовану 1754 року [55]. У м. Могилеві-Подільському розібрано на цеглу будинок торгових рядів XVIII ст., намагалися розібрати й унікальну старовинну ратушу. Протестуючи, відомий український мистецтвознавець Ф. Л. Ернст писав у Могилів-Подільський окрвиконком: «Архітектура ратуші чисто барокова й являється одним з гарних зразків цивільного барокового будівництва на Україні. Спеціально як ратушовий будинок — він унікальний, оскільки Київська ратуша знесена ще коло 1811 року, Кам'янецька — зіпсована, Чернігівська — значно пізніша і теж зіпсована, в решті міст ратушових будинків майже ніде не збереглося. Оскільки переважна більшість пам'ятників старовинного будівництва на Україні носить культовий характер, подібні будови чисто цивільного характеру, зв'язані з міським самоврядуванням та цеховим устроєм, мають для нас особливу цінність» [56]. Цю будівлю вдалося відстояти, а от у Гайсині наприкінці 20-х років без висновків експертів було знесено всі культові споруди [57]. У Тульчині неодноразово під загрозою опинявся будинок Пестеля.

Про поганій стан організації охорони нерухомих історико-культурних цінностей та слабку методичну базу свідчить, наприклад, той факт, що реєстри пам'яток Вінницької та Тульчинської округ були затверджені тільки у 1927 році. Більшість об'єктів Вінницької округи

³⁹ Ідея встановлення монументального пам'ятника М. М. Коцюбинському у Вінниці реалізувалася тільки у 1989 році.

знаходилася у Вінниці та її передмістях, причому жодний палац, навіть пам'ятник революційному минулому, до списку не входили. Відповідно, вінницький реєстр містив 5 об'єктів (через два роки додали ще 3) [58], в той час як тульчинський — 18 [59]. Навіть після критичних зауважень на початок 1929 року по Вінницькій окрузі рахувалася 1 архітектурна пам'ятка республіканського значення, Могилівській — 8 архітектурних та 2 історико-революційних і меморіальних, Тульчинській — 6 архітектурних та 1 історико-революційна [60]. Відповідно багато пам'яток вітчизняної історії та культури або втрачалася, або перебувало у жалюгідному становищі. Особливо складно було з культовими спорудами, які найчастіше використовувалися як комори, кінотеатри, будинки та клуби культури.

Місцева інтелігенція намагалася власними силами захистити історико-культурну спадщину. На допомогу державним органам охорони пам'яток залучалися культурно-освітні установи (Вінницька філія ВБУ при ВУАН, Вінницький історико-побутовий музей) та громадські організації (Кабінет виучування Поділля, Вінницьке, Тульчинське, Могилів-Подільське краєзнавчі товариства). Виділялися активною діяльністю місцеві громадські діячі Ю. С. Александрович, В. Д. Отамановський⁴⁰, Г. В. Брілінг⁴¹, І. Ч. Зборовський, О. О. Кривицький⁴² та ін. Широку роботу розгорнули співробітники Кабінету виучування Поділля. Вони стали авторами проекту постанови про охорону пам'яток природи й старовини, ініціювали створення вінницької комісії увічнення пам'яті М. М. Коцюбинського, дбали про зберігання могил композитора П. І. Ніщинського у с. Ворошилівці, письменника С. Руданського в Ялті, одного з діячів Центральної Ради Д. Марковича, склепу видатного хірурга М. І. Пирогова у Вінниці, досліджували єврейські пам'ятки культури, фотографували пам'ятки архітектури регіону. Завдяки їхнім зусиллям було створено фототеку з понад 200 фотографіями подільських краєвидів, пам'яток природи й старовини, які згодом передбачалося поширити у вигляді поштових листівок. Першими на Вінниччині вони звернули увагу на пам'ятки природи, наприклад, охорону вимираючого дерева — береки [61]. Працівники Вінницького історико-побутового музею

⁴⁰ Отамановський Валентин Дмитрович (1893–1964) — видатний історик права, бібліолог, краєзнавець. У Вінниці з грудня 1920 року працював у Філії Всенародної бібліотеки України при ВУАН, яку очолював у 1924 році. Організатор Кабінету виучування Поділля, ініціатор його.

⁴¹ Брілінг Густав Вольдемарович (1867–1941) — юрист за фахом, один із засновників Вінницького обласного краєзнавчого музею. Автор постанови губвиконкому «Про охорону пам'яток революційного минулого, старовини, мистецтва і природи» (1924) та інструкції по охороні пам'яток історії та культури (1925). За спогади «Ітоги життя» та щоденник репресований 1940 року за ст. 54–10 КК УРСР за антирадянську агітацію. Реабілітований 1988 року.

⁴² Кривицький Олександр Олексійович (1886–1946) — вчитель, краєзнавець. Засновник одного з перших шкільних краєзнавчих музеїв (с. Озаринці Могилів-Подільського р-ну) в Україні.

також докладали зусиль до фотофіксації пам'яток старовини. 1939 року в музеї зберігалися 22 знімки Єрусалимки, 14 — історичних будівель Вінниці, 21 — пам'ятника з немирівського єврейського кладовища, 8 — пам'ятників з вінницького польського кладовища, 50 — селянських хат Поділля [62].

Таким чином, важливою умовою пам'яткоохоронного руху на Поділлі у 1920-х роках стало налагодження дієвої системи нормативних документів зі збереження культурної спадщини. Їх поява значно посилила контроль за станом охорони, наукового вивчення та використання пам'яток історії та культури в регіоні. На «хвилі» політики українізації цей період був сприятливим для розвитку пам'яткоохоронних інституцій на Поділлі. Ініціатива членів громадських осередків, залучення до свого кола фахівців, представників наукової і творчої інтелігенції в основному дозволяли втілювати в життя заплановані заходи з охорони пам'яток. Хоча варто вказати на пасивний характер щодо виявлення нових пам'яток, більшу зосередженість на їхньому збереженні. Основною проблемою, яку вирішували пам'яткоохоронці цього періоду, стало рятування рухомих пам'яток, тобто книжкових зібрань, архівів, мистецьких колекцій, окремих предметів музейного значення.

Наприкінці 1920-х років розпочинається кардинальний спад зацікавленості радянського уряду у збереженні культурної спадщини. До середини 30-х рр. XX ст. тоталітарний режим штучно ліквідував майже всі пам'яткоохоронні установи та осередки регіону за винятком УКОПК (ліквідований у 1937 р.). Тепер інформація про пам'ятки історії та культури, їхній стан та перспективи використання надходила лише крізь призму мистецтвознавчих розвідок та звітів про результати культурного розвитку нової держави. Певним поверненням до проблем збереження історико-культурної спадщини стала постанова СНК УРСР «Про організацію Комітету охорони та збереження історико-культурних, архітектурних і археологічних пам'ятників УРСР» (1940). Відповідно того ж року на засіданні Вінницького обкому КП(б)У обговорювалося питання організації обласного підрозділу Комітету [63]. Однією з нагальних проблем вінницьких пам'яткоохоронців цього періоду стало збереження церкви-некрополя М. І. Пирогова, що обговорювалося і на засіданнях Вінницького міськкому партії [64].

Але подальші події другої світової війни не тільки зупинили цей процес — через них Україна зазнала значних втрат культурних цінностей. Після війни почався змістовно новий етап більш відповідального ставлення радянського уряду до охорони історико-культурної спадщини. Знову було створено органи охорони пам'ятників. З 1944 року нею опіку-

валися відділ архітектури і відділ культурно-освітніх установ Вінницького облвиконкому. Після реорганізацій початку 50-х років, відповідно до державних рішень, охорона пам'яток історії, археології та мистецтва була доручена обласному управлінню культури.

На всіх рівнях влади систематично йшла мова про збереження історико-культурної спадщини, складалися списки пам'яток, що потребували державної охорони. Так, уже у вересні 1944 року на засіданні виконкому Вінницької міської ради була створена Комісія з уточнення і виявлення архітектурних, художніх та історичних пам'ятників у Вінниці [65]. Того ж року було здійснено історико-містобудівне дослідження деяких міст Вінниччини (Вінниця, Бар, Козятин, Гайсин), під час якого складено списки пам'яток архітектури [66]. Обласною владою було прийнято низку нормативних актів з виявлення, наукового опису й державного обліку пам'яток. Постановою «Про стан благоустрою і охорони пам'ятників культури і старовини видатних історичних місць на території Вінницької області» (1946) заборонялося будь-яке використання пам'ятників історії та культури, крім культурно-освітніх цілей, вимагалось виявити, взяти на облік і охороняти всі пам'ятники історії та культури, зокрема періоду Великої Вітчизняної війни [67]. Результатом цього стало те, що на початок 1948 року із 3445 пам'яток, зафіксованих на Вінниччині, 3415 були братськими та одиничними могилами радянських воїнів [68].

Згодом рішенням облвиконкому 1950 року були затверджені реєстри пам'ятників історії, археології та мистецтва, що містили 188 об'єктів, серед яких 133 — республіканського та 55 — місцевого значення [69]. Серед пам'яток республіканського значення переважали археологічні об'єкти — 119. Це були, наприклад, Немирівське городище, наскельні зображення в с. Буша Ямпільського району, поселення і кургани трипільської культури в с. Стіна Томашпільського району, але більшість об'єктів була внесена необґрунтовано, адже пропонувалося фіксувати навіть недосліджені пам'ятки або місця випадкових знахідок. Серед 14 пам'яток історії, включених у республіканський реєстр, були садиби М.М. Коцюбинського (Вінниця) та Д.К. Заболотного (с. Заболотне Крижопільського р-ну), будинок О.В. Суворова (с. Тиманівка Тульчинського р-ну), будинки декабристів (Тульчин), в'язниця, де утримувався Устим Кармалюк (Літин), місце страти Кочубея та Іскри (с. Борщагівка Погребищенського р-ну), місця поховання Д. Нечая, П. Ніщинського, М. Леонтовича, Героїв Радянського Союзу В.С. Коноваленка, Н.Ф. Степового, П.В. Дробішева, І.Л. Могильчука [70]. До списку пам'яток місцевого значення внесли тільки історичні об'єкти, пов'язані з уродженцями або перебуванням ви-

датних осіб на території краю, з революційним минулим та боротьбою партизан та підпільників під час Великої Вітчизняної війни. Братські могили радянських воїнів, партизан і підпільників, які загинули у цій війні, так і не включили до реєстру.

З 1951 року почалася паспортизація пам'яток, побудована на вивченні архівних матеріалів і опублікованих джерел, виділялися кошти на спорудження та встановлення пам'ятників, їх ремонт, реставрацію та благоустрій. Ремонтні та реставраційні роботи здійснювалися, наприклад, на таких пам'ятках архітектури, як «Мури», домініканський костел у Вінниці, будинок декабристів, будинок Пестеля, Успенська та Михайлівська церкви у Тульчині, Миколаївська церква в Могилів-Подільському, Успенська церква в Барі, костел у с. Жданові, костел і комплекс Миколаївського монастиря у Шаргороді, палац і парк у Немирові, палаци у Вороновиці та Верхівці [71]. Під час відновлення поруйнованих населених пунктів вивчали архітектурні пам'ятки [72]. Систематична робота незабаром дала позитивний результат: якщо на початок 1948 року на облік було взято 8 об'єктів (з них 4 — у Вінниці), то вже наприкінці року пропонувалося 62, здебільшого культові споруди та палаци, з яких обласна влада затвердила 37 об'єктів [73] (хоча серед виключених, наприклад, були й такі старовинні пам'ятки, як залишки фортеці у Хмільнику). Різні методики визначення та опису архітектурних об'єктів призводили до плутанини щодо кількості пам'яток, взятих на облік. У 1951 році реєстр містив 58 архітектурних пам'яток [74], а у 1956 році — 43 [75].

Але традиційне фінансування сфери культури за залишковим принципом призводило до браку коштів, тому вже у 50-х роках сучасники неодноразово відзначали низький рівень художнього виконання пам'ятників, особливо встановлених на братських могилах, нетривкий матеріал пам'яток [76]. Для виправлення ситуації у Вінниці в 1954 році був створений спеціальний цех з виготовлення та встановлення пам'ятників [77], наслідком чого стало поширення типових проектів. Спостерігалися випадки неухважного, байдужого ставлення до збереження пам'яток. Так, у повоєнні роки було розібрано на цеглу одну зі стін вінницьких «Мурів», замкову стіну XVII ст. у Тульчині [78].

На 1 січня 1954 року обласне управління культури Вінницької області взяло на державний облік 418 пам'ятників, з яких 190 — історії, 203 — археології, 25 — мистецтва. Дожовтневих пам'яток нараховувалося тільки 96. Найменша частина облікованих була серед мистецьких пам'яток, адже до цього реєстру увійшло 12 пам'ятників В.І. Леніну та 8 — Й.В. Сталіну [79]. Окремим списком обліковано братські могили періоду Великої Вітчизняної війни — 979. При збільшенні питомої ваги пам'яток воєнної історії

періоду другої світової війни та історико-революційних помітним було упереджене ставлення до пам'яток дорадянської історії України.

Система охорони пам'яток історії та культури постійно перебувала під ідеологічним тиском з боку офіційної влади, що позначалося на концептуальних підходах до визначення критеріїв поцінування, виявлення й обліку пам'яток. Державна опіка призначалася тим історичним об'єктам, які не заважали впливу комуністичної ідеології на населення. Основні напрямки охоронної діяльності повністю відповідали партійним та радянським директивним документам. В процесі підготовки до відзначення 300-річчя так званого возз'єднання України з Росією було проведено чималу роботу з виявлення пам'яток історії, пов'язаних із національно-визвольною війною під проводом Б. Хмельницького (41 пам'ятне місце) [80]. Чергова кампанія стосувалася виявлення пам'яток, пов'язаних з соціалістичним будівництвом, — 26 об'єктів на 1954 рік [81]. Водночас чергова антирелігійна кампанія початку 60-х років, масові репресії проти митців, архітекторів, вчених, які стали жертвами звинувачень в «українському буржуазному націоналізмі», завдали непоправної шкоди історико-культурній спадщині. У Вінницькій області різко скоротилася кількість пам'яток архітектури, що охоронялися державою, — з 57 до 22 об'єктів [82], адже більшість з них були культовими спорудами, які легко було пристосувати для використання з будь-якою метою. З формулюванням «не мають архітектурно-художнього значення», «як такий, що не існує», «занепалий» з обліку було знято скельний монастир XI–XIX ст. у с. Лядова Могилів-Подільського р-ну; будинок декабристів, житлові будинки, костел (все XVIII ст.) у м. Тульчині; старовинні замки в м. Барі та с. Озаринцях Могилів-Подільського р-ну; палаци XVIII–XIX ст. в с. Дашеві Іллінецького р-ну, с. Андрушівці, Ободівці та Спичинцях Погребищенського р-ну, с. Чернятині Жмеринського р-ну та ін. [83].

З іншого боку, 1960 року під державну охорону вперше було взято парки — пам'ятки садово-паркової архітектури у Антополі Томашпільського р-ну, Верхівці Тростянецького р-ну, Чернятині Жмеринського р-ну, Немерчому Мурованокуріловецького р-ну, Немирові, Ободівці Тростянецького р-ну, Тиврові [84]. Цей напрямок виявився настільки актуальним, що у 1987 році на території області охоронялося 8 пам'яток природи республіканського і 205 — місцевого значення, 29 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, з яких 11 — республіканського значення [85].

На початку 60-х років в Україні почався новий етап обліку та охорони пам'яток історії та культури. З 1967 року у структурі обласного управління культури працював інспектор з охорони пам'яток і відділ охорони пам'ятників історії та культури при Вінницькому обласному краєзнав-

чому музеї⁴³. Охорону пам'яток архітектури здійснював обласний відділ будівництва та архітектури, де у штат було спеціально введено посаду старшого інспектора. 1963 року Вінницький облвиконком прийняв рішення про проведення реєстрації та паспортизації пам'яток історії, археології і мистецтва на новій методичній основі. Тому багато об'єктів опинилися поза державної охорони. За новими вимірами наступного року державою обліковувалося 302 пам'ятника історії, 17 — археології, 47 — монументального мистецтва [86], 25 — архітектури. З того часу цей список постійно доповнювався. І вже через п'ятнадцять років у 1978 року на території Вінницької області нараховувалося 1 730 пам'яток історії та культури, серед яких 225 пам'ятників В.І. Леніну, 350 братських кладовищ і могил, 800 — пам'ятників загиблим воїнам, 201 — археології, 25 — архітектури⁴⁴ [87]. Серед цієї кількості тільки 28 об'єктів було визнано пам'ятками загальносоюзного, 57 — республіканського значення [88].

Як продовження систематичної роботи з організації державної охорони пам'яток історії та культури можна розглядати складання «Списку старовинних міст, селищ і сіл Української РСР, в яких проекти планування і забудови повинні узгоджуватися з органами охорони пам'яток культури» (1968). Такими населеними пунктами по Вінницькій області було визнано Антопіль, Бар, Браїлів (Жмеринський р-н), Буша (Ямпільський р-н), Верхівка, Вінницю, Вороновицю (Вінницький р-н), Григорівка (Могилів-Подільський р-н), Гулівці (Калинівський р-н), Дербчин (Шаргородський р-н), Лядову, Могилів-Подільський, Муровані Курилівці, Немерче, Немирові, Ободівку, Пархомівку (Іллінецький р-н), Печеру (Тульчинський р-н), Пирогово (Вінницький р-н), Северинівку (Жмеринський р-н), Тиврів, Тульчин, Чернятин, Шаргород [89].

З утворенням 1965 року Українського товариства охорони пам'яток історії та культури до пам'яткоохоронної діяльності почали активно залучати широку громадськість. Наступного року було створено обласну організацію, яку очолив В.М. Борщевський⁴⁵ і яка вже наприкінці 70-х років була однією з найчисельніших в УРСР — понад 600 тис. осіб. Товариство будучи громадською організацією, конкретними діями та фінансуванням допомагало споруджувати пам'ятники видатним землякам і воїнам, які загинули під час військових дій на території області у ХХ ст., реставрувати пам'ятки, встановлювати охоронні знаки на пам'ятках археології, організовувати пошукову роботу в архівах СРСР.

⁴³ Тривалий час (1970–2005) відділ очолював Лобай Борис Іванович (1938 р.н.) — археолог, пам'яткознавець.

⁴⁴ Новий реєстр пам'яток архітектури з 68 об'єктів затвердили 1979 року [90].

⁴⁵ Борщевський Василь Митрофанович (1909–1990) — літературознавець, доктор філологічних наук, професор (з 1965 року) Вінницького державного педагогічного інституту, голова Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (1966–1979).

Важливим напрямком пам'яткоохоронної роботи була видавнича діяльність. У 60-80-х роках побачили світ такі путівники, як «Пам'ятні місця Вінниччини» (1966), В. І. Кравчука та А. М. Подолінного «Пам'ять землі Подільської» (1976), «Гордість Поділля» (1979), І. П. Пшука «В пам'яті покоління» (1984), а також численні плакати «Дбайливо охороняти культурну спадщину нашого народу» (1970), «Село трьох музеїв (с. Тиманівка Тульчинського району)» (1972), «Жива пам'ять покоління: з досвіду роботи первинної організації Товариства охорони пам'ятників історії та культури Вінницької середньої школи №1» (1978), «Пам'ятники історії і культури — скарби народу» (1979), «Охорона пам'яток — всенародна справа» (1988).

За діяльністю товариства невинно стежили партійні органи всіх рівнів. Саме вони контролювали основні напрямки та зміст його діяльності, перевибори керівництва. Так, 1972 року Вінницький обком, виконуючи постанову ЦК КПУ «Про роботу Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури», вимагав від міськкомів і райкомів партії, міських і районних правлінь товариства «постійно турбуватися про її [пропаганду пам'ятників історії та культури] партійну спрямованість і підвищення ідейно-теоретичного рівня. Звернути особливу увагу на популяризацію пам'ятників епохи соціалізму, визначних пам'яток і реліквій революційної та трудової слави радянського народу» [91]. Тому пам'яткоохоронці вимушені були посилену увагу приділяти пам'яткам радянського періоду, залишаючи іноді дореволюційні об'єкти без належної опіки.

У 70-80-х роках тривала активна робота з виявлення пам'яток, зростала кількість об'єктів взятих на облік. Так, 1977 року вінницький облвиконком взяв під державну охорону 515 пам'яток історії, археології та мистецтва [92], 1987 — 144 [93], 1988 — 88 [94], 1990 — 144 [95]. Постійно зростало фінансування реставраційних і ремонтних робіт. До дослідницької роботи залучалися викладачі Вінницького педагогічного інституту, співробітники Вінницького обласного краєзнавчого музею. На II Всеукраїнській науковій конференції з історичного краєзнавства, яка 1982 року проходила у Вінниці, працювала секція «Вивчення і охорона пам'яток історії та культури», що мала допомогти розв'язанню деяких методичних пам'яткоохоронних проблем.

Цього ж року розпочалася підготовка «Зводу пам'яток історії та культури» (згідно з рішенням Ради Міністрів від 3 вересня 1982 р.). У Вінницькій області також було створено редакційну колегію та авторський колектив. Так, у 1988 році до головної редакції «Зводу» ними було здано 511 статей, з яких 268 — з археології, 80 — з історії, 13 — з монументального мистецтва, 150 — з архітектури. Виготовлено 27 карт розташування

пам'яток по районах області, 62 карти-схеми пам'яток археології. Сфотографовано 210 пам'яток археології, історії та мистецтва та 150 — архітектури [96]. Працівники Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва підготували бібліографічний покажчик «Пам'ятники історії та культури Вінницької області» (1986). Спільно із співробітниками Інституту історії УРСР АН УРСР викладачі історичного факультету Вінницького педагогічного інституту 1990 року оприлюднили однойменний збірник матеріалів [97]. Він містив характеристику джерельної бази, оглядові статті про пам'ятки, а також зразки типових статей про окремі об'єкти.

Разом з тим залишалося чимало невирішених проблем. Тривав процес встановлення охоронних зон, не завжди вони включалися до проектів планування забудови та реконструкції населених пунктів, складалися охоронні зобов'язання з представниками організацій, на балансі яких перебували пам'ятки, не було встановлено охоронні знаки на всіх пам'ятках, що є під державним захистом, пам'ятки археології масово знищувалися шляхом розорювання ґородищ і курганів.

У досліджуваний період відбувалося поступове окреслення функцій органів охорони історико-культурної спадщини, розвивалася теоретична думка, накопичувався практичний досвід, що позначилося врешті-решт на звуженні об'єкту охорони. І сьогодні саме нерухомі пам'ятки культурної спадщини України залишаються в центрі уваги пам'яткоохоронних служб.

В незалежній Україні розпочався новий етап пам'яткоохоронної діяльності. Хоча економічні, фінансові негаразди останніх двох десятиріч негативно позначалися на охороні пам'яток історії та культури, поступово формується новий підхід до цієї справи. Вже створено нову законодавчу та методологічну базу пам'яткоохоронної сфери. 2007 року у Вінницькій області для оптимізації пам'яткоохоронної діяльності створено сектор охорони культурної спадщини при управлінні культури і туризму Вінницької облдержадміністрації. 2005 року відновлено підготовку до випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України», сформовано обласну редакційну колегію, обласну редакційну раду тому, авторський колектив. Поряд з державними органами активно діють громадські організації — Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Український фонд культури, краєзнавчі товариства тощо.

2001 року був затверджений новий список історичних населених місць України, в якому було 23 населених пункти Вінницької області (Бар, Бершадь, Браїлів, Брацлав (Немирівського р-ну), Вороновиця (Вінницького р-ну), Гайсин, Дашів (Іллінецького р-ну), Жмеринка,

Іллінці, Копайгород (Барського р-ну), Могилів-Подільський, Муровані Курилівці, Оратів, Погребище, Немирів, Ситківці (Жмеринського р-ну), Томашпіль, Тульчин, Тиврів, Хмільник, Чечельник, Шаргород, Ямпіль), що має особливе значення для збереження традиційного середовища, зокрема охорони пам'яток містобудування та архітектури. 2000 року створений єдиний на теренах краю історико-культурний заповідник «Буша» (Ямпільського р-ну) для збереження пам'яток архітектури, археології та історії.

Сьогодні на території Вінницької області налічується 19 пам'яток археології, 7 — історії, 2 — монументального мистецтва, 116 — містобудування та архітектури національного значення, а також 1 371 пам'ятка археології, 1 695 — історії, 172 — монументального мистецтва, 500 — містобудування та архітектури місцевого значення, музей-заповідник «Буша». Щороку виявляються нові пам'ятки, особливо під час роботи над Зводом.

Авторський колектив звертає особливу увагу на пам'ятки дорядянського періоду, пов'язані з національно-визвольним рухом українського народу, його боротьбою за незалежність і творення своєї державності, з життям і діяльністю несправедливо забутих державних, громадських і культурних діячів. Актуальним напрямком залишається виявлення нових та впорядкування вже відомих пам'яток і пам'ятних місць, спорудження пам'ятних знаків на честь видатних осіб та визначних подій історії козацтва. Значної корекції вимагає висвітлення пам'яток радянської епохи, вивчення яких зазнало найбільших концептуальних змін. Переосмислення подій тоталітарної доби, зокрема періоду другої світової війни, пам'ятки якої становлять найчисленнішу групу у томах «Зводу», вносять зміни в концептуальні підходи щодо дослідження пам'яток. Разом з тим невирішеними залишаються й деякі проблеми. Відсутність державного фінансування призвела до згорання реставраційних робіт на пам'ятках архітектури і містобудування, проведення охоронних археологічних досліджень. Залишаються малодослідженими пам'ятки науки і техніки. Більшість з них і досі обліковується як пам'ятки історії або архітектури. Якщо у 1991 році на території Вінницької області діяло 39 цукрових заводів, з яких 37 було побудовано до революції, то сьогодні половина з них вже зникла, відповідно з часом зникне і з пам'яті нащадків. Недостатня увага приділяється пам'яткам національних громад, що традиційно проживали на території регіону. Неявляючою проблемою є кадрове забезпечення охорони пам'яток. Якщо фахівців-істориків вистачає, то археологів, мистецтвознавців, архітекторів, дендрологів обмаль.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО), ф. Д-604, оп. 1, спр. 51, арк. 1-15; ф. Д-799, оп. 1, спр. 115, арк. 1-17.
2. Сведения 1873 г. о городищах и курганах // Зап. Отделения русской и славянской археологии Рус. археол. об-ва. — СПб., 1896. — Т. VIII. — Кн. 1. — С. 237-243.
3. Кривецький І. Рецензія // Зап. НТШ. — 1911. — Т. 104. — С. 204. — Рец. на кн.: Музей Подольского церковного историко-археологического общества. Описание предметов старины / Сост. Е. Сецинский. — Каменец-Подольск, 1909. — С. 105.
4. ДАВО, ф. Д-286, оп. 2, спр. 69, арк. 4-5.
5. Павлушков Н. Винница: ист. очерк / Н. Павлушков // Вся Винница : литер.-худ. календарь : справ. и адрес. кн. / С. Рехлис, Н. Павлушков. — К., 1910. — С. 6-18.
6. ДАВО, ф. Д-281, оп. 1, спр. 17, 28 арк.
7. Пам'ятки: археогр. щорічник. Вип. 1 / Упоряд. К. Климова та ін.; Укр. держ. НДІ архів. справи і документознавства. — К., 1998. — С. 50-52.
8. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні: Доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії. — К., Полтава, 1994. — С. 26.
9. Там само. — С. 45.
10. Реестр уничтоженных польских садиб [1917 року] : фрагмент / Переклад з польської та примітки С. В. Роїка // Подільський книжник. 2009 рік. / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тимирязева; упоряд. Т. Р. Соломонова. — Вінниця, 2010. — Вип. 2. — С. 57-62.
11. Нестуля О. Біля витоків... — С. 110.
12. Там само. — С. 111.
13. Хроніка // Наше минуле. — 1918. — № 3. — С. 150; Нестуля О. Біля витоків. — С. 116.
14. ДАВО, ф. Д-230, оп. 1, спр. 1923, арк. 20-22.
15. Нестуля О. Біля витоків... — С. 121.
16. ДАВО, ф. Д-230, оп. 2, спр. 10, арк. 2-5.
17. Наше минуле. — 1918. — № 2. — С. 199-200.
18. Нестуля О. Біля витоків... — С. 121.
19. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (листоп. 1918 — серп. 1919 рр.) : зб. документів і матеріалів. — К., 1962. — С. 525.
20. ДАВО, ф. Д-286, оп. 1, спр. 98, арк. 565; Пам'ятки... — С. 17.
21. ДАВО, ф. Д-255, оп. 1, спр. 133, арк. 217.
22. Там само, ф. Д-286, оп. 1, спр. 98, арк. 565.
23. Пам'ятки... — С. 18.
24. ДАВО, ф. Р-254, оп. 1, спр. 227-а, арк. 3.
25. Там само, ф. Р-2625, оп. 2, спр. 115, арк. 79-80.
26. Там само, спр. 43, арк. 1.
27. Там само, ф. Р-907, оп. 1, спр. 8, арк. 68-69.
28. Там само, ф. Р-254, оп. 1, спр. 84, арк. 5 зв.
29. Кот С. І. Документы Государственного архива Винницкой области по истории охраны памятников за годы советской власти / С. І. Кот // Памятники истории и культуры Винницкой области. — К., 1990. — С. 11. — (Материалы к Зводу памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР; вип. 8).
30. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Архів НБУВ, спр. 40, арк. 20.

31. ДАВО, ф. Р-2625, оп. 3, спр. 2, арк. 21 зв.
32. Там само, ф. Р-254, оп. 1, спр. 18, арк. 16.
33. Там само, спр. 43, арк. 141-142.
34. Там само, арк. 143.
35. Там само, спр. 279, арк. 16.
36. Там само, спр. 227-а, арк. 79-80.
37. Там само, спр. 15, арк. 631.
38. Там само, ф. Р-400, оп. 3, спр. 15, арк. 4.
39. Там само, ф. Р-254, оп. 1, спр. 673, арк. 7; спр. 313, арк. 23.
40. Там само, ф. Р-847, оп. 1, спр. 313, арк. 23.
41. Там само, ф. Р-254, оп. 1, спр. 673, арк. 11 зв.
42. Там само, ф. Р-254, оп. 1, спр. 64, арк. 552-552 зв.
43. Там само, спр. 294, арк. 689-690.
44. Там само, ф. Р-256, оп. 1, спр. 696, арк. 17.
45. Там само, ф. Р-992, оп. 1, спр. 45, арк. 47.
46. Там само, ф. Р-925, оп. 2, спр. 206, арк. 93; спр. 206, арк. 99-100; спр. 499, арк. 204; ф. П-1, оп. 1, спр. 1087, арк. 35, 37.
47. Там само, ф. Р-925, оп. 1, спр. 124, арк. 170, 171, 190.
48. Там само, ф. Р-847, оп. 1, спр. 72, арк. 47.
49. Там само, ф. Р-925, оп. 2, спр. 165, арк. 20.
50. Там само, ф. Р-595, оп. 1, спр. 200, арк. 67.
51. Там само, спр. 326, арк. 70.
52. Історія Національної академії наук України: 1929-1933 : документи і матеріали. — К., 1998. — С. 397-399.
53. ДАВО, ф. Р-847, оп. 1, спр. 72, арк. 47.
54. Дубровський В. Поточні справи охорони пам'яток культури на Україні / В. Дубровський // Наука на Україні. — 1927. — № 2-4. — С. 351-353.
55. Щербаківський Д. Культурні цінності в небезпеці / Д. Щербаківський // Життя й революція. — 1927. — № 1. — С. 98-99.
56. ДАВО, ф. Р-489, оп. 1, спр. 299, арк. 32-32 зв.
57. Там само, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 2, арк. 7 зв; оп. 2, спр. 13, арк. 4 зв.
58. Там само, ф. Р-151, оп. 1, спр. 149, арк. 286-287; ф. Р-522, оп. 1, спр. 392, арк. 4.
59. Там само, ф. Р-847, оп. 1, спр. 61, арк. 366; спр. 72, арк. 47.
60. Дубровський В. Поточні справи ... — С. 352.
61. Соломонова Т.Р. Вінницька філія Всенародної бібліотеки при УАН (ВУАН) як науковий центр (1920-1930) / Т. Р. Соломонова // Бібліотека в контексті світової культури, науки, інформації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Вінниця. ОУНБ ім. К. Тімірязєва. — Вінниця, 2007. — С. 160-166.
62. Брилинг Г.Г. К истории Винницкого краеведческого музея : очерк / Г.Г. Брилинг // История музея у документах і спогада / Вінниц. обл. краєзн. музей. — Вінниця, 1998. — С. 60-61; Інвентарна книга Вінницького обласного краєзнавчого музею 1938 року.
63. ДАВО, ф. Р-2700, оп. 1, спр. 57, арк. 99.
64. Там само, ф. П-87, оп. 3, спр. 1, арк. 32-33.
65. Там само, ф. Р-151, оп. 9, спр. 15, арк. 2, 29.
66. Там само, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 2, арк. 4, 15, 20; спр. 3, арк. 6-10.
67. Там само, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 77, арк. 61.
68. Горбик В.О. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В.О. Горбик, Г.Г. Денисенко // Укр. іст. журн. — 2004. — № 2. — С. 133.

69. ДАВО, ф. Р-2700, оп. 6, спр. 231, арк. 198.
70. Там само, арк. 198-220.
71. Кот С.І. Документи... — С. 30.
72. ДАВО, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 2, арк. ; оп. 2, спр. 13, арк. 4-8.
73. Там само, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 35, арк. 23, 25-а-25-з.
74. Там само, спр. 67, арк. 3, 19.
75. Там само, спр. 140, арк. 94.
76. Там само, ф. Р-4971, оп. 1, спр. 10, арк. 196.
77. Там само, ф. Р-151, оп. 9, спр. 619, арк. 44.
78. Там само, ф. Р-2700, оп. 5, спр. 77, арк. 61.
79. Там само, ф. Р-4971, оп. 1, спр. 10, арк. 56-63.
80. Там само, арк. 63-65.
81. Там само, арк. 56.
82. Там само, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 202, арк. 67.
83. Там само, арк. 36-66 ; спр. 284, арк. 12.
84. Там само, спр. 189(а), арк. 42-43.
85. Там само, ф. Р-2700, оп. 17, спр. 3100, арк. 10-11.
86. Там само, ф. Р-4971, оп. 8, спр. 40, арк. 39.
87. Борщевський В. Берегти і примножувати / В. Борщевський // Вінниц. правда. — 1978. — 1 серп.
88. Борщевський В. Гордість поколінь / В. Борщевський // Вінниц. правда. — 1976. — 7 жовт.
89. ДАВО, ф. Р-4510, оп. 1, спр. 284, арк. 58-61.
90. Там само, спр. 462, арк. 25-32.
91. Там само, ф. П-136, оп. 64, спр. 69, арк. 33-35.
92. Там само, ф. Р-2700, оп. 17, спр. 1735, арк. 364-407.
93. Там само, спр. 3356, арк. 117-144.
94. Там само, арк. 19-25.
95. Там само, арк. 116-121.
96. Там само, спр. 3100, арк. 26.
97. Памятники истории и культуры Винницкой области. — К., 1990. — 136 с. — (Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР по Украинской ССР ; вып. 8).

Соломонова Т.Р., канд. іст. наук, доцент

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

м. ВІННИЦЯ

№ з/п	Адреса пам'ятки	Назва пам'ятки
1	2	3
		Стоянка, пізній палеоліт, 40–10 тис. років тому, біля гирла р. Вишеньки
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., ліворуч мосту на Старе місто, на «Замковій горі» («Литовський замок»)
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., біля гирла р. Вишеньки, в районі лікарні ім. акад. О. І. Ющенко
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., праворуч гирла р. Віннички, вул. Кармелюка
		Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е.; ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., лівий берег р. Вишеньки, праворуч і ліворуч автошляху Вінниця–Бар
1	м. Вінниця, центр обласної та міської рад	Поселення, доба бронзи, II тис. до н. е., біля гирла р. Вишеньки, район Сабарова
		Поселення, багатощарове, доба бронзи, II тис. до н. е.; ранній залізний вік, скіфський час, VII–VI ст. до н. е.; середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., лівий берег р. Південний Буг, в районі Старого міста
		Поселення, ранній залізний вік, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е., лівий берег р. Вишеньки, район лікарні ім. акад. О. І. Ющенко
		Поселення, ранній залізний вік, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е., лівий берег р. Вишеньки, мікро-район Вишенька, за 450 м від перехрестя вулиць Келецька та Квятека
		Городище, багатощарове, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е.; середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–XI ст., праворуч від гирла р. Вишеньки, район лікарні ім. акад. Ющенко
		Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–XI ст., лівий берег р. Південний Буг, в районі Старого міста
		Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–XI ст., правий берег р. Південний Буг, північна околиця міста, в районі П'ятничан

№ з/п	Адреса пам'ятки	Назва пам'ятки
1	2	3
		Городище, двошарове, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., середні віки, давньоруський час, X–XII ст., лівий берег р. Південний Буг, навпроти Сабарова
	м. Вінниця, центр обласної та міської рад	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від міста, правий берег р. Південний Буг, район П'ятничан
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від міста, правий берег р. Південний Буг, район П'ятничан, у колективних садах

БАРСЬКИЙ РАЙОН

№ з/п	Адреса пам'ятки	Назва пам'ятки
1	м. Бар, центр районної та міської рад	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від міста
		Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–V ст. до н. е., на захід від міста
2	с. Васютинці, Луко-Барська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на захід від села
3	с. Гармаки, Гармаківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Калинівка»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на території цегельного заводу
4	с. Комарівці, Комаровецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Барське»
5	с. Митки, Митківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Гратарка»
6	с. Першотравневе, (Степанки) Мальчовецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від села
		Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села
7	с. Пилипи, Журавлівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-східна околиця села
8	с. Семенки, Терешківська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. до н. е., на південь від села
9	с. Сеферівка, Журавлівська с/р	Поселення, двошарове, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села

1	2	3
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
10	с. Ходаки, Ходацька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села
11	с. Українське, Колайгородська селищна рада	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
12	с. Ялтушків, Ялтушківська с/р	Поселення, ранній залізний вік, пердскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села, на правому березі р. Пядова
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села

БЕРШАДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Бершадь, центр районної та міської рад	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на правому березі р. Дохна
2	с. Баланівка, Баланівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північно-східна околиця села
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села
3	с. Бирлівка, Бирлівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна частина села
		Курганна група (4), епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на захід від села
4	с. Війтівка, Чапаєвська с/р	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на північ від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
5	с. Джулинка, Джулинська с/р	Курганна група (2), епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на північний схід від села
6	с. Кидрасівка, Кидрасівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-західна околиця села
7	с. Кошаринці, Кошаринецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села

1	2	3
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
	с. Кошаринці, Кошаринецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Бучак»
8	с. Красносілка, Красносіпська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-західна околиця села
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села
9	с. Лісничче, Лісниченська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Колубове поле»
10	с. Маньківка, Маньківська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села
11	с. Мала Киріпка, Осіївська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села
12	с. М'якохід, М'якохідська с/р	Курган, ранньозалізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на південь від села
13	с. Осіївка, Осіївська с/р	Курган, ранньозалізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на північний схід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
14	с. П'ятківка, П'ятківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Дрижків Кут»
		Курган, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на захід від села
15	с. Ставки, Ставківська с/р	Курган, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на південний захід від села
		Курганна група (3), епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на північний захід від села
16	с. Сумівка, Сумівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села, в урочищі «Зайців Яр»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
17	с. Тернівка, Тернівська с/р	Курган, ранньозалізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на схід від села
18	с. Чернятка, Чернятська с/р	Курганна група (2), ранньозалізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на захід від села

1	2	3
19	с. Яланець, Яланецька с/р	Багатшарова пам'ятка, могильник, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. ст. до н. е.; поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Скибинова Левада»
ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН		
1	смт Вороновиця, Вороновицька селищна рада	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., поблизу залізничної станції Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на території селища Городище, пізнь середньовіччя, XVII ст., біля кам'яного кар'єру, район «Кемпа»
2	смт Стрижавка, Стрижавська селищна рада	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північ від селища Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на березі р. Південний Буг Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця селища Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на північ від селища
3	с. Бохоники, Бохоницька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. ст. до н. е., на південний схід від села
4	с. Вінницькі Хутори, Вінницько- Хутірська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
5	с. Зараваці, Якушинська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. ст. до н. е., південно-західна околиця села Поселення, раннь середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-східна частина села
6	с. Іванівка, Іванівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
7	с. Ільківка, Ільківська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., східна околиця села, в урочищі «Курятник» Курган, культура приналежність не встановлена, на північ від села
8	с. Комарів, Комарівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура IV–III тис. до н. е., на південь від села

1	2	3
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південна околиця села Поселення, багатшарове, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е.; зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села
	с. Комарів, Комарівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., у центрі села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., на північ від села Поселення, раннь середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., північна околиця села Поселення, раннь середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., у центрі села
9	с. Ксаверівка, Ксаверівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. до н. е., східна околиця села
10	с. Лисогора, Ксаверівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. до н. е., на захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., південно-західна околиця села
11	с. Лука- Мелешківська, Луко-Мелеш- ківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Городище, ранній залізний вік, скіфський час, V–III ст. до н. е., на захід від села, у місцевості «Сабарів-ське городище»
12	с. Майдан, Майданська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
13	с. Медвеже Вушко, Медвежо- Вушківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
14	с. Некрасове, Некрасовська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села

1	2	3
15	с. Переорки, Мізківсько-Хутірська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Курганна група (57), культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
16	с. Писарівка, Писарівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
17	с. Побережне, Побереженська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
18	с. Прибузьке, Луко-Мелешківська с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на лівому березі р. Південний Буг Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на правому березі р. Південний Буг
19	с. Сокиринці, Сокиринецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північно-східна околиця села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села
20	с. Степанівка, Степанівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., південна околиця села
21	с. Хижинці, Парпуровецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
22	с. Цейжин, Іванівська с/р	Поселення, багатопарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., східна околиця села
23	с. Широка Гребля, Широкогребельська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
24	с. Шітки, Писарівська с/р	Стоянка, пізній палеоліт, 40–10 тис. років тому, східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села

1	2	3
25	с. Якушинці, Якушинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на правому березі р. Вишенька Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на північ від села Городище, ранній залізний вік, скіфський час, IV–III ст. до н. е., на північний схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північний захід від села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., східна околиця села
ГАЙСИНЬСЬКИЙ РАЙОН		
1	м. Гайсин, центр районної та міської рад	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця міста, район селища Млинки Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села
2	с. Адамівка, Гунчанська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура (анти), VI–VII ст. н. е., на захід від села
3	с. Басаличівка, Ярмолинецька с/р	Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
4	с. Бондурі, Бондурівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура (тип Луки-Раковецької), VIII–IX ст., на південь від села
5	с. Борсуки, Куцинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села
6	с. Бубнівка, Бубнівська с/р	Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на південь від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
	с. Бубнівка, Бубнівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
7	с. Бур'яни, Зятковоцька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
8	с. Гнатівка, Кущинецька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Сухий Яр» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Палий Горб» Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на південь від села
9	с. Грані, Гранівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час (жаботинський тип), VIII–VII ст. до н. е., на північний схід від села, в урочищі «Сичикова» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
10	с. Губник, Губницька с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура (скибинецька фаза), V–VI тис. до н. е., на південь від села, в районі «Джолів мис» (острів) Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
11	с. Гунча, Гунчанська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північний захід від села, в урочищі «Сажанецьке» («Марусина») Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
12	с. Зятківці, Зятковоцька с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
13	с. Дмитренки, Бубнівська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села
14	с. Карбівка, Карбівська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села

1	2	3
	с. Карбівка, Карбівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., східна околиця села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північна околиця села
15	с. Кисляк, Карбівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., на південний схід від села
16	с. Косанове, Носовецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час (жаботинський тип), VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–VI ст. до н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Поселення, могильник, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура (анти), V–VII ст. н. е., на північний схід від села
17	с. Кочурів, Кунянська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Стоянка, ранній палеоліт, 300–150 тис. років тому, на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний захід від села
18	с. Крутогорб, Кунянська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час (жаботинський тип), VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
19	с. Кузьминці, Кузьминецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
20	с. Куна, Кунянська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села, в урочищі «Гиків Яр» Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., північна околиця села, в урочищі «Городицтво» Поселення, ранне середньовіччя, пізньослов'янська культура (тип Луки-Райковецької), VIII–IX ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села, в урочищі «За чавункою» Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XV ст. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура (тип Луки-Райковецької), VIII–IX ст. н. е., північно-західна околиця села
21	с. Кунка, Кунківська с/р	
22	с. Кушніці, Кушнінецька с/р	
23	с. Ладжинські Хутори, Ладжин- сько-Хутірська с/р	
24	с. Мар'янівка, Кунянська с/р	
25	с. Мелешків, Кіблицька с/р	

1	2	3
26	с. Мітлинці, Мітлинецька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північний захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Могилиник курганний, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на південь від села Могилиник курганний, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна частина села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, могилник, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Пристаць» Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., західна околиця села Курган, ранній залізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села
27	с. Митків, Митківська с/р	
28	с. Михайлівка, Михайлівська с/р	
29	с. Нараївка, Нараївська с/р	
30	с. Носівці, Носовецька с/р	
31	с. Рахни, Семиріцька с/р	
32	с. Степашки, Степашківська с/р	
33	с. Тарасівка, Чечелівська с/р	
34	с. Тимар, Жерденівська с/р	

1	2	3
35	с. Тишківка, Митківська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-західна околиця села
36	с. Харпачка, Харпачка с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села
37	с. Чечелівка, Чечелівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села
38	с. Шура- Бондурівська, Бондурівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., східна околиця села, в урочищі «Штаніна»
39	с. Щурівці, Кузьминецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
40	с. Ярмолинці, Ярмолинська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на північ від села Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час (жаботинський тип), VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура (анти), VI–VII ст. н. е., на південь від села

ЖМЕРИНСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Будьки, Тарасівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
2	с. Вознівці, Тарасівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
3	с. Демидівка, Демидівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Могилик курганний, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
4	с. Жуківці, Жуковецька с/р	Зольники, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на південь від села
5	с. Кам'яногірка, Кам'яногірська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південна околиця села
6	с. Лопатинці, Біликівецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Страховка»
7	с. Мартинівка, Біликівецька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
8	с. Межирів, Рівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села
9	с. Новоселиця, Куриловецька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села
10	с. Носківці, Носковецька с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на захід від села
11	с. Олексіївка, Ка- м'яногірська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., східна околиця села
12	с. Потоки, Потоківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Канцерівка» Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Садок»
13	с. Почапинці, По- чапинецька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний схід від села
14	с. Рів, Рівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села
15	с. Рожели, Стодулецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села

1	2	3
16	с. Северинівка, Северинівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
17	с. Слобода- Носовецька, Коростівська с/р	Поселення, багатощарове, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села
18	с. Слобода, Почапинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села
19	с. Станіславчик, Станіславчицька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
20	с. Стодульці, Стодулецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
21	с. Тарасівка, Тарасівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села
22	с. Тартак, Леяцька с/р	Поховання, епоха бронзи, культура кулястих амфор, II тис. до н. е., на правому березі р. Ров
23	с. Токарівка, Чернятинська с/р	Курганна група (2), епоха бронзи, культура кулястих амфор, II тис. до н. е., біля села

1	2	3
1	м. Іллінці, центр районної та міської рад	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північний захід від міста Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від міста Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., південна околиця міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний схід від міста
2	с. Бабин, Бабинська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на західній околиці міста Курган, культурна приналежність не встановлена, південна околиця міста Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., біля цукрового заводу Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., в урочищі «Оболоня»
3	с. Борисівка, Іллінська міськ/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–X ст. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від села Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південний захід від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на захід від села

1	2	3
		Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «Сологойове»
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північний захід від села
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
4	с. Василівка, Василівська с/р	Городище, багатощарове, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е.; середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від села, в урочищі «Замчисько»
		Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села
		Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., південна околиця села
		Курганна група (5), курганна приналежність не встановлена, на південь від села
5	с-ще Вербівка, Криштопівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від селища, в урочищі «Гуральня»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Камінне»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
6	с. В'язовиця, Жорницька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села
7	с. Городок, Городоцька с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., східна околиця села
		Курган, курганна приналежність не встановлена, на північ від села
		Курганна група (2), курганна приналежність не встановлена, на північ від села
8	с. Даньківка, Бабинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села
		Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північний схід від селища
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північний схід від селища
9	с.мт Дашів, Дашівська селищна рада	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., біля млина
		Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на захід від селища, в урочищі «Гегова»
		Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., в урочищі «Куряча»
		Курган, курганна приналежність не встановлена, на захід від селища
		Курган, курганна приналежність не встановлена, на північ від селища

1	2	3
10	с. Жадани, Жаданівська с/р	Курганна група (3), курганна приналежність не встановлена, східна околиця села
		Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села, в урочищі «Плюшкове»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села
		Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., східна околиця села
11	с. Жорнище, Жорницька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північний схід від села
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села
		Курганна група (7), ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на південний захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
12	с. Іванівка, Копіївська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села
13	с. Іллінецьке, Іллінецька с/р	Курганна група (2), курганна приналежність не встановлена, на північ від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села, в урочищі «Гегова»
		Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села
14	с. Кальник, Кальницька с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний схід від села
		Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VI–III ст. до н. е., на околиці села
		Курганна група (16), курганна приналежність не встановлена, в урочищах «Перепелиця» та «П'ятниця»
		Курган, курганна приналежність не встановлена, на захід від села
		Курган, курганна приналежність не встановлена, на схід від села
		Курганна група (2), курганна приналежність не встановлена, на схід від села

1	2	3
15	с. Кантелина, Кантелинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Курганна група (7), курганна приналежність не встановлена, на південь від села
16	с. Кам'яногірка, Китайгородська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
17	с. Китайгород, Китайгородська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села
18	с. Копівка, Копівська с/р	Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Город» Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., у центрі села
19	с. Красенське, Красенківська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північний схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північний схід від села
20	с. Криштопівка, Криштопівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села, в урочищі «Хронополь»
21	с. Купчинці, Купчинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Курган, курганна приналежність не встановлена, поблизу залізничного переїзду Курган, курганна приналежність не встановлена, на схід від села Курган, курганна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курганна група (2), курганна приналежність не встановлена, на північний схід від села
22	с. Леухи, Леухівська с/р	Курган, курганна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, курганна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, курганна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, курганна приналежність не встановлена, південно-західна частина села

1	2	3
23	с. Лугова, Якубівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Курган, курганна приналежність не встановлена, на схід від села
24	с. Лиса Гора, Красненківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
25	с. Неменка, Іллінецька міська рада	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., східна околиця села Курган, курганна приналежність не встановлена, на схід від села Курганна група (3), курганна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
26	с. Павлівка, Павлівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Курган, курганна приналежність не встановлена, північна околиця села Курган, курганна приналежність не встановлена, на північ від села
27	с. Пархомівка, Хрнівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, ранній залізний вік, пізньоскіфський час, IV–III ст. до н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Гонтове» Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Курганна група (3), курганна приналежність не встановлена, західна околиця села Курганна група (3), курганна приналежність не встановлена, східна околиця села Курган, курганна приналежність не встановлена, на захід від села Курганна група (2), курганна приналежність не встановлена, південно-західна околиця села Курган, курганна приналежність не встановлена, північно-західна околиця села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
28	с. Парівка, Парівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний захід від села

1	2	3
с. Паріівка, Паріівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села, в урочищі «Попове поле»	
29	с. Райки, Паріівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північна околиця села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на північ від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північно-східна околиця села
30	с. Росохвата, Ро- соховатська с/р	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на північ від села
31	с. Романово-Ху- тір, Іллінецька с/р	Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
32	с. Слобідка, Павлівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
33	с. Слободище, Слободищенська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
34	с. Сорока, Жаданівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Курган, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, пізньоскіфський час, IV–III ст. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
35	с. Тягун, Тягунська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., південно-східна околиця села, в урочищі «Передеріів Яр» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села
36	с. Улаївка, Якубівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села

1	2	3
37	с. Хрінівка, Хрінівська с/р	Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Капустисько»
38	с-ще Червоне, Хрінівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від селища Поселення, ранній залізний вік, пізньоскіфський час, VI–III ст. до н. е., на південь від селища Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від селища
39	с. Чорторія, Городоцька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села
40	с. Шабельня, Кальницька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села, в урочищі «Галіявина»
41	с. Шевченкове, Жорницька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села, в урочищі «Вапельня» Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на північний захід від села
42	с. Якубівка, Якубівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., в урочищі «Плошкові левади» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Поле Чоловського» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
43	с. Яструбинці, Купчинська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
1	с. Байківка, Байківська с/р	КАЛИНІВСЬКИЙ РАЙОН Поселення, багатозарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., в центрі села

1	2	3
	с. Байківка, Байківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, середні віки, слов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., північна околиця села Городище, пізнє середньовіччя, XVI ст., північно-західна частина села, в урочищі «Бурти» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Заруда» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Огородок» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Городище, середні віки, давньоруський час, XI–XII ст., південна околиця села Курганна група (40), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Городище, культурна приналежність не встановлена, в урочищі «Замчисько» Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «За окопом» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села, в урочищі «Горб за водою» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села, в урочищі «Гончарівка» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Янівське» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, жаботинський тип, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
3	с. Грушківці, Байківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села
4	с. Гушчинці, Гушинецька с/р	Городище, культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села
5	с. Жигалівка, Жигалівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «За окопом» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села, в урочищі «Горб за водою» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села, в урочищі «Гончарівка»
6	с. Іванів, Іванівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Янівське» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, жаботинський тип, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
7	с. Кам'яногірка, Гушинецька с/р	Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села

1	2	3
8	с. Комунарівка, Комунарівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., південна околиця села
9	с. Мізяків, Мізяківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села, у дельті р. Згар Курганна група (32), ранній залізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., в урочищі «Хомів Яр» Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
10	с. Нова Гребля, Новогребельська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
11	с. Павлівка, Павлівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, жаботинський тип, VIII–VII ст. до н. е., у центрі села
12	с. Пиків, Пиківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «За окопом» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-західна околиця села
13	с. Писарівка, Писарівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–VI ст. н. е., на південь від села
14	с. Радівка, Радівська с/р	Городище, пізнє середньовіччя, козацька доба, XVII ст., в урочищі «Рудава» («Рудня»)
15	с. Хомутинець, Хомутинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села, поблизу ставка
16	с. Шепівка, Пиківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3
1	с. Безіменне, Безіменська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
2	смт Бродецьке, Бродецька сел/р	Поселення, епоха бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е., східна околиця селища Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі селища Поселення, черняхівська культура, III–V ст. н. е., у центрі селища Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від селища
3	с. Вернигородок, Вернигородська с/р	Поселення, багатшарове, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е.; пізнє середньовіччя, XV–XVI ст., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, багатшарове, черняхівська культура, III–IV ст. н. е.; середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст. південно-західна околиця села Поселення, багатшарове, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; пізнє середньовіччя, XVI–XVII ст. н. е., на північний схід від села
4	с. Вовчинець, Вовчинецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північ від села Поселення, багатшарове, епоха бронзи, II тис. до н. е.; зарубинська культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е., на захід від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XI ст. до н. е., східна околиця села Поселення, багатшарове, епоха бронзи, XVI–XI ст. до н. е.; ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на захід від села Поселення, багатшарове, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е.; пізнє середньовіччя, XVI–XVII ст., західна частина села Поселення, багатшарове, ранній залізний вік, скіфський час, VII–V ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села

1	2	3
1	с. Вовчинець, Вовчинецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–V ст. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XI ст. до н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на правому березі р. Бродянки Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на лівому березі р. Бродянки Курган, культурна приналежність не встановлена, у центрі села
5	с. Воскодавинці, Воскодавинецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
6	смт Глухіві, Глуховецька селищна рада	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від селища
7	с. Жежелів, Жежелівська с/р	Поселення, багатшарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; епоха пізньої бронзи XII–IX ст. до н. е., на схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села Поселення, зарубинська культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на лівому березі р. Гнилоп'ять Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села
8	с. Іванківці, Козятинська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи XII–IX ст. до н. е., на північний схід від села
9	с-ще Катеринівка, Вовчинецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, південна околиця селища

1	2	3
	с-ще Катеринівка, Вовчинецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, північна околиця селища
10	с. Кашперівка, Кашперівська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на лівому березі р. Сігна Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на лівому березі р. Сігна Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, багатощарове, епоха бронзи, II тис. до н. е.; середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст., на південь від села
11	с. Комсомольське, Комсомольська с/р	Поселення, багатощарове, епоха бронзи, II тис. до н. е.; середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст., в урочищі «Березівка» Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–X ст. до н. е., південно-східна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–X ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–X ст. до н. е., в урочищі «Стара Махнівка» Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–X ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
12	с. Лопатин, Миколаївська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
13	с. Малишівка, Йосипівська с/р	Поселення, багатощарове, епоха бронзи, II тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
14	с. Махаринці, Махаринецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
15	с. Медведівка, Комсомольська с/р	Поселення, пізні середньовіччя, XV–XVII ст., на південний схід від села
16	с. Мшанець, Комсомольська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Свинивод»

1	2	3
	с. Мшанець, Комсомольська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., південна околиця села Поселення, багатощарове, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
17	с. Перемога, Переможнянська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, багатощарове, епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Америка»
18	с. Пляхова, Пляхівська с/р	Поселення, багатощарове, епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е., західна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XIII–IX ст. до н. е., у центрі села Курганна група (5), культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура IV–III тис. до н. е.; епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, багатощарове, епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е., зару бинецька культура III ст. до н. е. — II ст. н. е., північно-західна околиця села
19	с. Пустоха, Пиковецька с/р	Поселення, епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е., на захід від села
20	с. Самгородок, Самгородоцька с/р	Поселення, епоха бронзи, комаровська культура, XV–XII ст. до н. е., на північний захід від села
21	с. Селище, Білопільська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села, в урочищі «Березина» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний схід від села	
	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села	
	с. Селище, Білопільська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; пізні середньовіччя, XVI–XVII ст., на південний захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
22	с. Сестринівка, Сестринівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на лівому березі р. Шапова
23	с. Сошанське, Зозулинська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села
24	с. Туча, Куманівська с/р	Поселення, пізні середньовіччя, XV–XVII ст., західна околиця села
		Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XI–X ст. до н. е., східна околиця села
25	с. Юрівка, Юрівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, у центрі села

КРИЖОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

		Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
1	с. Вербка, Вербська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села
2	с-ще Вербецьке, Вербська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села
3	с. Вільшанка, Вільшанська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця селища
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від селища
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села

1	2	3
	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села	
	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села	
	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села	
	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села	
	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села	
	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села	
	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села	
4	с. Гарячівка, Гарячківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села
		IV ст. н. е., південно-західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села
5	с. Голубече, Голубецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села
6	с. Городківка, Городківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села
		Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
		Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
7	с. Джугастра, Джугастрянська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
8	с. Долинка, Вербська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
9	с. Доярна, Вільшанська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села
10	с. Жабокрич, Жабокрицька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села
		Поселення, ранній залізний вік, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е., на південний схід від села

1	2	3
	с. Жабокрич, Жабокрицька с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села
11	с. Кісниця, Кісницька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
12	с. Красне, Голубецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південь від села
13	с. Красносілка, Красносільська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
14	с. Крикливець, Крикливецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на південний схід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., західна околиця села
15	с. Куниче, Куничька с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південь від села Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північний захід від села Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північний захід від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., в урочищі «Замчисько»
16	с. Одаї, Гарячківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; епоха пізньої бронзи, білоградська культура, XI–IX ст. н. е., на північний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
17	с. Павлівка, Павлівська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., східна околиця села

1	2	3
18	с. Петрунівка, Джугастрянська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
19	с-ще Суха Долина, Джугастрянська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від селища
20	с. Тернівка, Тернівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північний схід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
21	с. Шарпанівка, Шарпанівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села
ЛИПОВЕЦЬКИЙ РАЙОН		
1	м. Липовець, центр районної і міської рад	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від міста Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний захід від міста Курган, культурна приналежність не встановлена, північна околиця міста Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на північний схід від міста
2	с. Богданівка, Богданівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південа околиця міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця села, в урочищі «Попів Яр»
3	с. Брицьке, Брицька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
4	с. Вахнівка, Вахнівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села
5	с. Вернянка, Попівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села, в урочищі «Скала»

1	2	3
6	с. Війтівці, Війтовецька с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., південна частина села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Баштан» Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села
7	с. Гордіївка, Трощанська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північний захід від села
8	с. Зозів, Зозівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний схід від села, в урочищі «Хутори» Поселення, черняхівська культура, II–IV ст. н. е., у центрі села
9	с. Іваньки, Іванківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села, в урочищі «Висілок» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
10	с. Костянтинівка, Костянтинівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
11	с. Косаківка, Приборівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села, в урочищі «Трясовина» Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північна частина села
12	с. Лукашівка, Лукашівська с/р	Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
13	с. Нападівка, Нападівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
14	с. Приборівка, Приборівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена на схід від села Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX до н. е., на південний захід від села
15	с. Пісочин, Іванківська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села, в урочищі «Пустовійтівка»

1	2	3
16	с-ще Пилипенко- ве, Війтовецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від селища
17	с. Росоша, Росошанська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
18	с. Славна, Славнянська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., у центрі села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
19	с. Струтинка, Струтинська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, північна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села, в урочищі «Руди»
20	с. Стара При- лука, Старопри- луцька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
21	с. Троща, Трощанська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села, в урочищі «Гураленья» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
22	смт Турбів, Турбівська сел/р	Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., південно-східна околиця селища, в урочищі «Лісок»
23	с. Щаслива, Щасливська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села

ЛІТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Літин, центр районної та селищної рад	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північ від селища, в урочищі «Кар'єр» Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від селища Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від селища
2	с. Білозірка, Соснівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села

1	2	3
3	с. Бірків, Бірівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села
4	с. Бруслинів, Бруслинівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села, в урочищі «Лиса Гора»
5	с. Вербівка, Бруслинівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села, в урочищі «За болотом»
6	с. Вишенька, Малинівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села, в урочищі «Поляна»
7	с. Городище, Соснівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Рибгосп» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села Городище, середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст., на південний захід від села
8	с. Дяківці, Дяківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
9	с. Журавне, Журавненська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., в урочищі «Кемпа» Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-східна околиця села
10	с. Залужне, Бірівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південний схід від села
11	с. Кам'янка, Осолинська с/р	Городище, ранній залізний вік, пізньоскіфський час, IV–III ст. до н. е., в урочищі «Залечисько»
12	с. Кожухів, Кожухівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
13	с. Лісне, Кожухівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села

1	2	3
14	с. Лисогірка, Шев- ченківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села
15	с. Миколаївка, Осолинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
16	с. Новоселиця, Бруслинівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північ від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північний схід від села
17	с. Олександрівка, Журавненська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., в урочищі «Лядське поле» Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на південний схід від села
18	с. Пенківка, Пенківська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, VIII–IX ст. до н. е., на північ від села
19	с. Сосни, Соснівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Городище, середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст., східна околиця села
20	с. Уладівка, Уладівська с/р	Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VI–III ст. до н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північний схід від села Поселення, середні віки, давньоруський час, XI–XIII ст., південно-східна частина села

МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Бандишівка, Бандишівська с/р	Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, V–IV тис. до н. е., на південь від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села
2	с. Борщівці, Вен- дичанська сел/р	Поселення, могильник, черняхівська культура, III–V ст. н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Могильник, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села
3	с. Воеводчинці, Сказинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села

1	2	3
4	с. Грабарівка, Се- ребриньська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
5	с. Григорівка, Бронницька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Городище, багатощарове, ранній залізний вік, скіфський час, VI–III ст. до н. е.; середні віки, піньослов'янська культура, VIII–IX ст., на південний схід від села, в урочищі «Щовб»
6	с. Івонівка, Ярузька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
7	с. Кричанівка, Кричанівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
8	с. Кукавка, Кукавська с/р	Курган, пізнє середньовіччя, козацька доба, XVI–XVII ст., на північний захід від села
9	с. Липчани, Козлівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
10	с. Мервинці, Мервиньська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села, в урочищі «Селисько» Курганна група (4), ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
11	с. Нагоряни, Козлівська с/р	Стоянка, піаній палеоліт, 40–10 тис. років тому, у дельті р. Лядова
12	с. Нижчий Ольчедатів, Ку- кавська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-західна околиця села Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., північна околиця села
13	с. Озаринці, Озариньська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, скіф- ський час, VII–IV ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села
14	с. Оленівка, Бронницька с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на північ від села
15	с. Садова, Конівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села, в урочищі «Дубина»

1	2	3
16	с. Серебря, Серебряйська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Горби» («Бужей») Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села, в урочищі «Костів Яр»
17	с. Суботівка, Суботівська с/р	Стоянка, середній палеоліт, 100–40 тис. років тому, в урочищі «Деренівка»
18	с. Юрківці, Юрковецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Костів Яр»
19	с. Яришів, Яришівська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, скіф- ський час, VI–IV ст. до н. е., східна околиця села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південний схід від села
20	с. Яруга, Ярузька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., в урочищі «Фігура» Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–IV ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «Патпа- івська Одає» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Попова долина»

МУРОВАНОКУРИЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН		
1	с. Вищеольче- даїв, Вищеольче- млинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Шинків млин»
2	с. Біляни, Попе- люхівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–XI ст. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Біля двору»
3	с. Дерешова, Дерешівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села
4	с. Котюжани, Ко- тожанівська с/р	Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VII–III ст. до н. е., на південь від села
5	с. Обухів, Обухівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села, в урочищі «Ревер до- лина»
6	с. Привітне, Обухівська с/р	Поселення, черняхівська культура III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура III–IV ст. н. е., на південь від села

1	2	3
7	с. Попелюхи, Попелюхівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північний захід від села
8	с. Перекориці, Роздолівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Попова долина»

НЕМИРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Немирів, центр районної та міської рад	Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VII–VI ст. до н. е., на південний схід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., територія санаторію «Авангард»
2	с. Байраківка, Байраківська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на північ від міста Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північний захід від села Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села, в урочищі «Горб» Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
3	с. Боблів, Боблівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
4	с. Бондурівка, Бондурівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
5	сmt Брацлав, Брацлавська сел/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця селища Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від селища Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця селища Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північний схід від селища Городище, середні віки, XIV–XV ст., східна околиця селища
6	с. Бугаків, Бугаківська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села

1	2	3
7	с. Вища Кропивна, Вищекропивнянська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села
8	с. Вишківці, Вишківецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
9	с. Воловодівка, Воловодівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., у центрі села
11	с. Воробітка, Воробітська с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на південь від села
12	с. Гвоздів, Сокилецька с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на північ від села
13	с. Глинське, Новоселівська с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на схід від села Поселення трипільської культури, IV–III тис. до н. е., 300 м, на південь від села
14	с. Голівеньки, Голівеньківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села
15	с. Грабовець, Грабовецька с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села
16	с. Гунька, Язвинківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
17	с. Гула, Вищекропивнянська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на схід від села

1	2	3
18	с. Джуринці, Джуринецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Городище, багатощарове, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е.; середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на південний захід від села
19	с. Дубовець, Кудлаївська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північний схід від села
20	с. Забужжя, Вишковацька с/р	Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., на схід від села
21	с. Зарудинці, Зарудинецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
22	с. Зеленянка, Зарудинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
23	с. Зяньківці, Зяньковецька с/р	Поселення, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
24	с. Йосипенки, Зарудинецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., північна околиця села
25	с-ще Кароліна, Зарудинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на захід від селища Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця селища Курган, культура приналежність не встановлена, у центрі селища
26	с. Кірове, Кіровська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від селища Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села
27	с. Коржівка, Коржівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села

1	2	3
1	с. Коржівка, Коржівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Городище, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Курган група (4), ранній залізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на північ від села
28	с. Ковалівка, Ковалівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
29	с. Коровайна, Кіровська с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–V ст. до н. е., на захід від села
30	с. Криківці, Криковецька с/р	Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., північна околиця села Поселення, епоха ранньої бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., східна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від села Курганна група (10), культурна приналежність не встановлена, східна околиця села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на схід від села
31	с. Лука, Никифоро- ровецька с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села
32	с. Марксове, Марківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північ від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на південь від села
33	с. Мар'янівка, Бондурівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
34	с. Межигірка, Ковалівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Генове»
35	с. Мельниківці, Мельниківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на південь від села

1	2	3
36	с. Монастирок, Кіровська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний захід від села
37	с. Мухівці, Муховецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на захід від села
38	с. Нижча Кропивна, Райгородська с/р	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., східна околиця села
39	с. Опеківа, Сокільська с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на південний захід від села
40	с. Никифорівці, Никифоровецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, багатощарове, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
41	с. Ометинці, Ометинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села

1	2	3
42	с. Ометинці, Ометинецька с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північний схід від села Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
43	с. Перепеличчя, Чуківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села
44	с. Потоки, Ковалівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села Стоянка, неоліт буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на схід від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., на південь від села
45	с. Райгород, Райгородська с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–VI ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VII–VI ст. до н. е., на північний захід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., південна околиця села Городище, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на захід від села

ОРАТІВСЬКИЙ РАЙОН

1	сmt Оратів, центр районної та селищної рад	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північна околиця селища Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на північ від селища Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південна околиця селища Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., північна околиця селища Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на захід від селища
2	с. Бартошівка, Кожанська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села
3	с. Дібровинці, Кошланівська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села

1	2	3
4	с. Животівка, Животівська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
5	с. Заруддя, Заруддянська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південь від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, VI–III тис. до н. е., на захід від села
6	с. Кожанка, Кожанська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний схід від села
7	с. Кошлани, Кошланівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
8	с. Лопатинка, Лопатинська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
9	с. Медівка, Медівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
10	с. Новоживотів, Новоживотівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
11	с. Оратів, Оратівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від залізничної станції
12	с. Осична, Осичнянська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. до н. е., на захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., західна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
13	с. Очитків, Очитківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
14	с. Синарна, Стрижаківська с/р	Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села

1	2	3
15	с. Стрижаків, Стрижаківська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передсікфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села
16	с. Фронтівка, Фронтівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
17	с. Чагів, Чагівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
18	с. Яблунювиця, Яблунювицька с/р	Курганна група (5), культурна приналежність не встановлена, на північ від села

ПІЩАНСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Піщанка, центр районної та селищної рад	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від селища
2	с. Болган, Болганська с/р	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південний захід від селища Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
3	с. Дмитрашівка, Дмитрашівська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
4	с. Кукули, Кукулівська с/р	Курганна група (7), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
5	с. Миролобівка, Миролобівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на околиці села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
6	с. Рудницьке, Рудницька с/р	Городище, ранній залізний вік, скіфський час, VII–III ст. до н. е., на південний схід від села, в урочищі «Замчисько»
7	с. Студена, Студенянська с/р	Поселення, багатозарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села
8	с. Трибусівка, Трибусівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села, в урочищі «Костюків Яр»

1	2	Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на захід від села

ПОГРЕБИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Погребище, центр районної та міської рад	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від міста Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., східна околиця міста Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е.
2	с. Адамівка, Адамівська с/р	Поселення двошарове, енеоліт, трипільська культура IV–III тис. до н. е.; епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на південь від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на схід від села
3	с. Андрушівка, Андрушівська с/р	Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
4	с. Бабинці, Бабинецька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північ від села
5	с. Білашки, Білашківська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села
6	с. Борщатівка, Борщатівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північ від села
7	с. Бухни, Морозівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
8	с. Василівці, Спличинецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
9	с. Голчиця, Голчицька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південно-західна околиця села
10	с. Іваньки, Старостинецька с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села
11	с. Круподеринці, Павлівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., південно-східна околиця села

1	2	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, багатшарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Кар'єр» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села
12	с. Кур'янци, Саражинецька с/р	Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
13	с. Ліщинці, Старостинецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села
14	с. Морозівка, Морозівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
15	с. Новофастів, Новофастівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села
16	с. Паріівка, Андрушівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
17	с. Педоси, Педосівська с/р	Поселення, багатшарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
18	с. Плисків, Плисківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села
19	с. Розкопане, Розкопанська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Кар'єр»
20	с. Саражинці, Саражинецька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
21	с. Святинци, Ширмівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села

1	2	3
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
	с. Свитинці, Ширівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
22	с. Ширівка, Ширівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
23	с. Юнашки, Саржинецька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., західна околиця села

ТЕПЛИЦЬКИЙ РАЙОН

1	сmt Теплик, центр районної та сел/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від селища, в урочищі «Коноволове»
2	с. Веселівка, Веселівська с/р	Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на захід від селища
		Курганна група (3), ранній залізний вік, скіфський час, V–IV ст. до н. е., на південний схід від села
		Курганна група (2), епоха бронзи, II тис. до н. е., на південний захід від села
3	с. Завадівка, Завадівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
4	с. Карабелівка, Степанівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Перший горб»
5	с. Петрашівка, Петрашівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села
6	с. Побірка, Побірська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Горб»
7	с. Погоріла, Погорільська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села
8	с. Пологи, Пологівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села
9	с. Росоша, Росошанська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села

7	2	3
10	с. Сокиряни, Сокирянська с/р	Курган, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села
11	с. Степанівка, Степанівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
12	с. Стражгород, Стражгородська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села
13	с. Удич, Удицька с/р	Курганна група (3), ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села

ТИВРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	сmt Тиврів, центр районної та селищної рад	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на захід від селища
		Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на північний схід від селища
		Поселення, епоха бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на схід від селища
		Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на захід від селища
		Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від селища
2	с. Борсків, Ворошилівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
3	с. Бушинка, Бушинська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села, в урочищі «Німецьке»
4	с. Велика Вулига, Великовулизька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Завалля»
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Левада»
5	с. Ворошилівка, Ворошилівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села
		Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на північ від села
6	с. Гришівці, Гришовецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на південний схід від села
		Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на захід від села
7	с. Дзвонича, Дзвониська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
		Поселення, епоха бронзи, XVI–XIV ст. до н. е., західна околиця села

1	2	3
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., південно-західна околиця села
	с. Дзвониха, Дзвониська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села
		Поселення, багатощарове, черняхівська культура, III–IV ст. н. е.; раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., північно-західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Довга Гребля»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села
8	с. Довгополівка, Довгополівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., південна околиця села, в урочищі «Скала»
		Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на північ від села
		Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., у центрі села
9	с. Жахнівка, Жахнівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села, в урочищі «Лиса гора»
10	с. Зарваанка, Василівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
11	с. Іванківці, Іванковецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села, в урочищі «Жахнівський Яр»
		Поселення, багатощарове, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е.; зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., західна околиця села, в урочищі «Побірки»
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північна околиця села, в урочищі «Гуовка»
12	с. Кальнишівка, Марківська с/р	Поселення, багатощарове, епоха пізньої бронзи, біпогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
		Стоянка, енеоліт, буго-дністрівська культура, V–IV тис. до н. е., на захід від села
13	с. Кліців, Довгополівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., східна околиця села, в урочищі «Ворота»
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села

1	2	3
	с. Кліців, Довгополівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села
14	с. Курники, Василівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
15	с. Мала Вулига, Маловулизька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північна околиця села, в урочищі «Скала»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села, в урочищі «Друга скала»
16	с. Марківка, Марківська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., східна околиця села, в урочищі «Федорівський ставок»
		Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., на захід від села
17	с. Пирогів, Рахно-Полівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
		Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., західна околиця села, в урочищі «Саулякові джерела»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села, в урочищі «Панське поле»
18	с. Рахни-Польові, Рахно-Полівська с/р	Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., на південний схід від села
		Поселення, раннє середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., на північ від села, в урочищі «Рапаїха»
		Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на схід від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села, в урочищі «Поле Ключківського»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села, в урочищі «Садок»
19	с. Рогізна, Маловулизька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південно-східна частина села, в урочищі «Закрута»
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., захід від села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на північ від села, в урочищі «Тимчишино»

1	2	3
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північна околиця села, в урочищі «Вулизьке»
	с. Рогізна, Маловулизька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на захід від села, в урочищі «Проти долини»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., півднна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села, в урочищі «Поле Варфоломія»
		Курган, культура приналежність не встановлена, південна околиця села
20	с. Селище, Селищенська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села, в урочищі «Місто»
21	с. Соколинці, Колюхівська с/р	Поселення, епоха бронзи, XIX–XVII ст. до н. е., у центрі села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села, в урочищі «Романовське»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села, в урочищі «Четверте поле»
22	с. Сліди, Слідянська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села, в урочищі «Гончариха»
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села, в урочищі «Лісок»
		Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VIII ст. н. е., східна околиця села
23	с. Польова Слобідка, Маловулизька с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XI–IX ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «Безводне»
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
24	с. Тростянець, Тростянецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
25	с. Уяринці, Уяринецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села

1	2	3
		Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «Скринне»
	с. Уяринці, Уяринецька с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села, в урочищі «Мазура»
		Курган, культура приналежність не встановлена, на південний захід від села
26	с. Федорівка, Марківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села, в урочищі «Городництво»
27	с. Черемошне, Черемошенська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села
		Кургана група (3), культурна приналежність не встановлена, на схід від села
28	с. Шендерів, Шендерівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-східна околиця села
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
29	с. Шершні, Шершнівська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний схід від села
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Томашпіль, центр районної та селищної рад	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Козуб»
2	смт Вапнярка, Вапнярська сел/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від селища
3	с. Гнатків, Гнатківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Садок»
4	с. Кислицьке, Кислицька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
5	с. Комаргород, Комаргородська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села

1	2	3
6	с. Липівка, Липівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
7	с. Марківка, Марківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південно-західна околиця села
8	с. Пилипи-Борівські, Пилипо-Борівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
9	с. Стіна, Стінянська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на Замоквій горі Монастир печерний, середні віки, XI ст., в горі «Стінка», навпроти Замоквої гори
10	с. Яланець, Яланецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села
11	с. Яришівка, Липівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Тростянець, центр районної та селищної рад	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від селища Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від селища Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від селища, в урочищі «Полович»
2	с. Буди, Будівська с/р	Могильник, епоха бронзи, II тис. до н. е., у центрі села
3	с. Глибочок, Глибочанська с/р	Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, південно-східна околиця села
4	с. Гордіївка, Гордіївська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села
5	м. Падижин, центр міськ/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на схід від міста Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на південний схід від міста

1	2	3
	м. Ладжжин, центр міськ/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від міста Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від міста Городище, багатощарове, ранній залізний вік, передкїфський час, VIII–VII ст. до н. е.; середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від міста
6	с. Ободівка, Ободівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південний схід від села Поселення, ранній залізний вік, передкїфський час, VIII–VII ст. до н. е., південна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передкїфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села
7	с. Оляниця, Оляницька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, VI–III тис. до н. е., на захід від села
8	с. Скибинці, Глибочанська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села
9	с. Тростянчик, Тростянчицька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передкїфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села, в урочищі «Бучак» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, північно-західна околиця села Курганна група (6), культурна приналежність не встановлена, північна околиця села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курганна група (6), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
10	с. Четвертинівка, Четвертинівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села

ТУЛЬЧИНСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Білоусівка, Білоусівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
		Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
2	с. Бортники, Бортницька с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., східна околиця села, в урочищі «Кут» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
3	с. Гути, Клебанська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., в урочищі «Біля шинку» Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., північна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
4	с. Журавлівка, Журавлівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
5	с. Заозерне, За- озерненська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
6	с. Зарічне, Заріченська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села, в урочищі «Шлях» Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на схід від села
7	с. Клебань, Клебанська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
8	с. Копіївка, Копіївська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села
9	с. Кришинці, Кришинецька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села, в урочищі «Маяк» Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села

1	2	3
		Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села
10	с. Мазурівка, Кинашівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від села
11	с. Маньківка, Михайлівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., у центрі села
12	с. Михайлівка, Михайлівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на схід від села Стойка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., північно-східна околиця села Стойка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-східна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від села, в урочищі «Гуцулова скала»
13	с. Печера, Печерська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., пізні середньовіччя, XVII ст., східна околиця села Курганна група, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Котлунов» Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південно-східна околиця села, в урочищі «Вішалники» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села, в урочищі «Могилки» Поселення, ранні середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., південно-східна околиця села
14	с. Сільниця, Сільницька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села, в урочищі «Ляльки»
15	с. Суворовське, Суворовська с/р	Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південний захід від села
16	с. Тарасівка, Тарасівська с/р	Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на захід від села Городище, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на південь від села

1	2	3
17	с. Торків, Торківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на схід від села Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., південно-східна околиця села
18	с. Холодівка, Холодівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Кургана група, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
19	сmt Шликів, Шликівська сел/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., східна околиця селища
20	с. Шликівка, Шликівська сел/р	Кургана група, культурна приналежність не встановлена, на захід від села
21	с. Юрківка, Юрківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села

ХМІЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Березна, Березнянська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
2	с. Білий Рукав, Сьомаківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села
3	с. Великий Острожок, Великоостро- жоцька с/р	Городище, середні віки, X–XVII ст., східна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
4	с. Вербівка, Пелітська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., південно-західна околиця села

1	2	3
5	с. Воронівці, Уланівська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села, в урочищі «Скаржинці» Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–III ст. до н. е., на південь від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південний схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
6	с. Голодьки, Голодьківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., північна околиця села, в урочищі «Шабашова»
7	с. Держанівка, Терешпільська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
8	с. Думенки, Лозівська с/р	Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XIII ст. н. е., на схід від села
9	с. Жданівка, Жданівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
10	с. Зоулинці, Пус- товійтівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
11	с. Клітенка, Кро- півнянська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села
12	с. Кривошії, Кривошіївська с/р	Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
13	с. Кропивна, Кро- півнянська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на північний схід від села Кургана група (2), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села
14	с. Крутнів, Лелітська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний схід від села, в урочищі «Кругляк»
15	с. Курилівка, Порицька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західні околиці села

1	2	3
16	с. Кустівці, Кустовецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села
17	с. Кушелівка, Ве- ликомитницька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
18	с. Лип'ятин, Лип'ятинська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
19	с. Малий Митник, Великомитниць- ка с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села, в урочищі «Вовчий Яр» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-східна околиця села, в урочищі «Кушнеринка»
20	с. Маркуші, Маркушівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
21	с. Митинці, Маркушівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
22	с. Морозівка, Лип'ятинська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села
23	с. Пагурці, Уланівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
24	с. Петриківці, Петриківська с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села
25	с. Рибчинці, Рибчинецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, північна околиця села
26	с. Рогинці, Кустовецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, північно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села
27	с. Сальниці, Сальницька с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села, в урочищі «Отрудок» Городище, пізнє середньовіччя, козацька доба, XIV–XVII ст., у центрі села

1	2	3
28	с. Скаржинці, Скаржинецька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
29	с. Сміла, Петриківська с/р	Поселення, пізнє середньовіччя, XIV–XVII ст., на південний захід від села, в урочищі «Голендри» Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, в урочищі «Голендри»
30	с. Соколова, Соколівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села
31	с. Ступник, Кро- півнянська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на схід від села
32	с. Сьомаки, Сьо- маківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
33	с. Торчин, Сулківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села
34	с. Уланів, Уланівська с/р	Городище, пізнє середньовіччя, козацька доба, XIV–XVII ст., у центрі села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на північний схід від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на північ від села Поселення, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на захід від села
35	с. Філіопіль, Вели- комитницька с/р	Городище, пізнє середньовіччя, козацька доба, XIV–XVII ст., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
36	с. Чеснівка, Лип'ятинська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села
37	с. Чернятинці, Пустовійтівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південь від села
38	с. Широка Гребля, Широкогребель- ська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е.; ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., на південній околиці с. Сандраки, в урочищі «Пагурок» Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., північна околиця села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на південь від села

1	2	3
с. Широка Гребля, Широкогребельська с/р		Поселення, зарубинецька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, середні віки, пізньослов'янська культура, VIII–IX ст. н. е., на південь від села Курганна група (2), кургатурна приналежність не встановлена, північна околиця села

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	с.мт Чернівці, центр районної та селищної рад	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від селища
2	с. Абрамівська Долина, Мазурівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., західна околиця села
3	с. Березівка, Березівська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., північна околиця села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північній схід від села
4	с. Біляни, Білянська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., західна околиця села
5	с. Букатинка, Вило-Ярузька с/р	Стоянка, неоліт, буго-дністровська культура, V–IV тис. до н. е., у центрі села Поселення, епоха пізньої бронзи XII–IX ст. до н. е. Могильник, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., поблизу мосту
6	с. Вила-Ярузькі, Вило-Ярузька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., у центрі села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., в урочищі «Кладовище» Могильник, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Кладовище» Городище, ранне середньовіччя, ранньослов'янська культура, VI–VII ст. н. е., на схід від села, в урочищі «Халасов»
7	с. Гонтівка, Гонтівська с/р	Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північ від села
8	с. Мазурівка, Мазурівська с/р	Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села
9	с. Ромашка, Мазурівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села

1	2	3
10	с. Сайна, Сайнська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	с.мт Чечельник, центр районної та селищної рад	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від селища
2	с. Бондурівка, Бондурівська с/р	Курганна група (4), кургатурна приналежність не встановлена, на південь від селища Городище, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південний захід від села
3	с. Білий Камінь, Білокамінська с/р	Поселення, середні віки, давньоруський час, IX–XI ст., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села, в урочищі «Ситнички» Могильник, епоха пізньої бронзи, білогрудівська культура, XII–IX ст. до н. е., на схід від села, в урочищі «Ситнички»
4	с. Жабохричка, Каташинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
5	с. Луги, Лузька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
6	с. Рогізка, Рогізьківська с/р	Поселення, середні віки, давньоруський час, X–XI ст., на північній схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села
7	с. Стратіївка, Стратіївська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північ від села
8	с. Тартак, Тартацька с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північно-східна околиця села

ШАРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Шаргород, центр районної та міської рад	Поселення, ранній залізний вік, передкіфський час, VIII–VII ст. до н. е., південна околиця міста
2	с. Андріївка, Носиківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села

1	2	3
3	с. Гибалівка, Гибалівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. до н. е., на схід від села
4	с. Дерев'янки, Гибалівська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., східна околиця села
5	с. Довжок, Мурафська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
6	с. Клекотина, Клекотинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний захід від села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Могильник, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села
7	с. Колистрин, Колістринська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на захід від села
8	с. Лозова, Лозівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
9	с. Михайлівка, Михайлівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, епоха пізньої бронзи, білогородська культура, XII–IX ст. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села
10	с. Мурафа, Мурафська с/р	

1	2	3
	с. Мурафа, Мурафська с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, північна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, південна околиця села
11	с. Носиківка, Носиківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., південна околиця села
12	с. Пасинки, Пасинківська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села
13	с. Писарівка, Писарівська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села
14	с. Покутине, Калитинська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села
15	с. Політани, Політанківська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села
16	с. Руданське, Руданська с/р	Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на схід від села
17	с. Сапіжанка, Сапіжанська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села
18	с. Слобода- Шаргородська, Слобода-Шар- городська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., на південь від села
19	с. Стрільники, Стрільницька с/р	Поселення, ранній залізний вік, скіфський час, VI–IV ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села
20	с. Федорівка, Федорівська с/р	Поселення, ранній залізний вік, передскіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., у центрі села

1	2	3
		Поселення, зарубиницька культура, III ст. до н. е. — II ст. н. е., на південний захід від села
21	с. Хоменки, Хоменківська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., північно-східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., західна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., східна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
22	с. Юліямпіль, Юлі- ямпільська с/р	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., північна околиця села
23	с. Юхимівка, Юхимівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Ямпіль, центр районної та міської рад	Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північ від міста Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на північний схід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від міста Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села
2	с. Біла, Гальжбіївська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний захід від села Курганна група (10), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
3	с. Буша, Бушанська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, перед- скіфський час, VIII–VII ст. до н. е., західна околиця села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., в урочищі «Підмет»
4	с. Велика Кісниця, Ве- ликокісницька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на північ від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курганна група (6), культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на північ від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на північний схід від села

1	2	3
5	с. Гальжбівка, Гальжбіївська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на схід від села Курганна група (4), культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
6	с. Довжок, Довжоцька с/р	Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курганна група (2), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
7	с. Дорошівка, Бушанська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, перед- скіфський час, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е., північно-західна околиця села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., в урочищі «Дрескова» Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на південь від села
8	с. Дзигівка, Дзигівська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на північ від села
9	с. Дзюброве, Дзигівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на схід від села
10	с. Качківка, Качківська с/р	Курганна група, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села
11	с. Клембівка, Клембівська с/р	Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Курган, культурна приналежність не встановлена, на південь від села Курганна група (3), культурна приналежність не встановлена, на захід від села
12	с. Миронівка, Петрашівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, багатощарове, епоха бронзи, II тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на пів- денний захід від села

1	2	3
13	с. Михайлівка, Михайлівська с/р	Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, перед-скіфський час, чорноліська культура, XI–VIII ст. до н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., південна околиця села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південний захід від села Поселення, епоха бронзи, II тис. до н. е., на захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південь від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний захід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на захід від села Курганна група (2), кургатурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на схід від села Курганна група (3), кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на захід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на захід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Поселення, ранній залізний вік, сарматська культура, III ст. до н. е. — IV ст. н. е., на північний схід від села Поселення, ранній залізний вік, сарматська культура, III ст. до н. е. — IV ст. н. е., на північ від села Курганна група, ранній залізний вік, сарматська культура, III ст. до н. е. — IV ст. н. е., на північний схід від села Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на південь від села
14	с. Петрашівка, Петрашівська с/р	
15	с. Писарівка, Писарівська с/р	
16	с. Підлісівка, Слободо- Підлісівська с/р	
17	с. Пороги, Порогівська с/р	
18	с. Придністрян- ське, Слободо- Підлісівська с/р	

1	2	3
19	с. Радянське, Русавська с/р	Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на захід від села Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на захід від села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, скіф-ський час, V–IV ст. н. е., на схід від села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північ від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на схід від села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; ранній залізний вік, скіф-ський час, IV–III ст. до н. е., на північ від села Поселення, епоха пізньої бронзи, XII–IX ст. до н. е., на схід від села, в урочищі «Сива Земля» Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, у центрі села Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на південний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північ від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на південний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на схід від села Курганна група (2), кургатурна приналежність не встановлена, на південний захід від села Курганна група (2), кургатурна приналежність не встановлена, на північний захід від села Поселення, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е., на південь від села Поселення, багатощарове, енеоліт, трипільська культура, IV–III тис. до н. е.; черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на схід від села
20	с. Русава, Русавська с/р	
21	с. Северинівка, Северинівська с/р	
22	с. Слобода- Бушанська, Бушанська с/р	
23	с. Тростянець, Тростянецька с/р	
24	с. Улянівка, Галь- жбівська с/р	
25	с. Цекинівка, Цекинівська с/р	Поселення, черняхівська культура, III–IV ст. н. е., на північний схід від села Курган, кургатурна приналежність не встановлена, на північний схід від села Курганна група, кургатурна приналежність не встановлена, на схід від села Курганна група (2), кургатурна приналежність не встановлена, на північний схід від села

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ

м. ВІННИЦЯ

№ з/п	Населений пункт	Назва пам'ятки	Адреса пам'ятки	Примітки
1	2	3	4	5
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Толбухіна	
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак воїнам-землякам, 1976 р.	Вул. Черняхівського, 16 (Сабарів)	
		Братські могили жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Максимовича, 5 (на території Зеленого господарства)	4 могили
		Будинок, початок ХХ ст., в якому жив Брусилов О. О., 1913–1914 рр.	Вул. Артинова, 5	Встановлено меморіальну дошку, 1957. Замінено, 1971. Олексій Олексійович — російський військовий діяч, генерал від кавалерії
		Будинок К. Толчевського, початок ХХ ст., в якому містились губернські установи, 1919–1920 рр.	Вул. Артинова, 21	Губернські надзвичайні комісії, 1919–1920; губернський краєзнавчий музей, 1921–1928. Нині дитяча музична школа
1	м. Вінниця	Будинок окружного суду, 1910–1912 рр., в якому працював Маркович Д. В., 1919 р.	Вул. Грушевського, 17	Дмитро Васильович (18.11.1848 — грудень 1920) — український громадський діяч, юрист, письменник
		Будинок Червоної армії, де містилася школа, в якій навчався Черняхівський І. Д., 1928–1930 рр.	Вул. Козицького, 22	Іван Данилович — двічі Герой Радянського Союзу, генерал армії, командуючий 3-м Білоруським фронтом. Меморіальна дошка, 1976. Граніт
		Будинок, в якому жив Примаков В. М., 1920–1922 рр.	Вул. Зої Космодем'янської, 13	Віталій Маркович (1897–1937) — радянський військовий діяч. Меморіальна дошка, 1968
		Будинок реального училища, 1891 р., в якому здавав екстерном екзамени Коцюбинський М. М., 1891 р., навчався Тарногородський М. П., 1906–1913 рр.	Вул. Соборна, 87	Михайло Михайлович — український письменник; Микола Павлович — радянський партійний діяч. Меморіальна дошка, 1962. Замінено, 2008

№ з/п	Населений пункт	Назва пам'ятки	Адреса пам'ятки	Примітки
1	2	3	4	5
		Будинок жіночої гімназії, 1900 р., в якому містились відомства уряду Директорії УНР, 1919 р. та навчались: Соболев В. С., 1919–1921 рр., Соболев В. М., 1933–1940 рр.	Вул. Соборна, 94	Володимир Степанович (1908–1982) — академік АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці; Володимир Михайлович — підпільник, на честь якого встановлена меморіальна дошка, 1971. Замінено, 1984
		Будинок міської думи, 1911 р., в якому Рада робітничих та селянських депутатів проголосила встановлення радянської влади, 17.01.1918 р.; перебував громадський та політичний діяч УНР, юрист, письменник Маркович Дмитро; 17.05.1920 р. перебував голова Польської Держави Юзеф Пілсудський	Вул. Соборна, 67	Встановлено меморіальні дошки: 1957; 2008; 2009
	м. Вінниця	Вінницька міська публічна бібліотека ім. М. В. Гоголя, 1907 р.	Вул. Соборна, 73	Нині Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва в якій працював Філіповський Іван Митрофанович (1952–1974) — Герой Радянського Союзу. Меморіальні дошки
		Вінницька теплова електрична станція, 1910 р.	Вул. Першотравнева, 2	Пам'ятка виробництва
		Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського, 1927 р.		
		Адміністративний будинок, в якому знаходилася конспіративна квартира підпільної комуністичної організації Бєвза І. В., 1941–1942 рр.	Вул. І. Бєвза, 21	Меморіальна дошка, 1966
		Комора, ХІХ ст.		
		Пам'ятник Коцюбинському М. М., 1988 р.	Пр. Коцюбинського, біля музею	Ск. Вронський В., арх. Гнезділов К.
		Погруддя Коцюбинського Ю. М.		

1	2	3	4	5
	Сторожка, ХХ ст. Хата-музей, 30-ті рр. ХІХ ст.		Пр. Коцюбинського, біля музею	
	Будинок управління Південно-західної залізниці		Вул. Острозького, 32	Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, в якому навчалися: Волинець Петро Каленикович — Герой Радянського Союзу; Левада Олександр Степанович — поет, драматург; Мазуркевич Олександр Романович — академік Академії педагогічних наук; Стельмах Михайло Панасович — український радянський письменник, Герой Соціалістичної Праці; Шварцман Мойсей Фроїмович — Герой Радянського Союзу
	Військовий об'єкт «Скеля», 1930-ті рр.		Вул. Свердлова, 185/а	Будувався як ставка Південного фронту. Меморіальна дошка, 2004
	Вінницький національний медичний інститут ім. М. Пирогова, 1932–1933 рр.		Вул. Пирогова, 54	Нині Вінницький національний медичний університет
	Вінницький м'ясокомбінат, 1930 р.		Вул. Кірова, 1	Пам'ятка виробництва
	Водопапірна башта, на якій 20.03.1944 р. піднято прапор на честь звільнення міста від гітлерівців		Вул. Козицького, 20	
	Гідроелектростанція, 1924 р.		Вул. Черняхівсько-го, р. Південний Буг (Сабарів)	Пам'ятка виробництва
	Готель «Савой», в якому перебували міністри Директорії УНР з 2.02–6.03.1919 р.; штаб 1-ї Української Радянської дивізії ім. Щорса, березень 1919 р.		Вул. Козицького, 36	Встановлені меморіальні дошки: 1957; 1996
	Ілюзіон «Амбрось», 1911 р.		Вул. Козицького, 47	Перший кінотеатр м. Вінниці (нині кінотеатр «Родина»)

1	2	3	4	5
	Кладовище «Підлісне»:		Вул. Підлісна	
	– Могила Атамана А.І., 1992 р.		2-й почесний квартал	Адам Іванович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Бахтіна М.І., 1968 р.		15-й квартал	Михайло Іванович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Бобрука С.А., 1962 р.		Центральна частина, 8-й квартал	Сергій Антонович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Бойчука В.С., 1996 р.		Алея Героїв	Василь Софонович — Герой Соціалістичної Праці
	– Могила Бруя Ф. П., 1982 р.		1-й почесний квартал	Федір Пилипович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Булата В.А., 2008 р.		2-й почесний квартал	Володимир Андрійович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Верещагіна Ф. Г., 1996 р.		5-й квартал, п'ята у першому ряді	Федір Григорович — народний артист СРСР
	– Могила Воропаєва В. М., 1981 р.		1-й почесний квартал	Василь Миколайович — Герой Радянського Союзу
	– Могила В'язовського В. А., 2005 р.			Володимир Андрійович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Германа Г.І., 2006 р.			Григорій Іванович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Глушкова М. М., 1992 р.			Микола Миколайович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Громова С. П., 1980 р.		2-й почесний квартал	Сергій Прокопович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
	– Могила Гулеватого Т. Я., 2002 р.			Трохим Яремкович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Гуменюка В. М., 1981 р.			Володимир Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
		– Могила Дахновського Ф. Т., 1990 р.	8-й квартал	Федір Тарасович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Дикого М. П., 1967 р.	15-й квартал	Михайло Прокопович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Железного М. Я., 1974 р.	1-й почесний квартал	Микола Якович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Западницького О. С., 2002 р.		Олександр Семенович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Кабанова А. О., 1985 р.	2-й почесний квартал	Анатолій Олександрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Качура В. З., 1989 р.		Василь Захарович — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Кізіона П. К., 1979 р.	1-й почесний квартал	Петро Кіндратович — Герой Радянського Союзу
	м. Вінниця	– Могила Ковальчука І. І., 2001 р.	2-й почесний квартал	Іван Іванович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Козаченка О. К., 1976 р.	1-й почесний квартал	Олексій Костянтинівич — Герой Радянського Союзу
		– Могила Кондратюка А. Г., 1984 р.	Біля церкви	Анатолій Герасимович — командир Другої партизанської бригади
		– Могила Коняєва А. М., 1993 р.		Аркадій Миколайович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Корольова П. М., 1998 р.	2-й почесний квартал	Павло Михайлович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Костюка А. В., 2004 р.		Андрій Васильович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Матковського В. М., 2010 р.	22-й квартал, сімнадцята у першому ряді	Володимир Михайлович — Народний артист УРСР

1	2	3	4	5
		– Могила Котрбая В. О., 1995 р.	2-й почесний квартал	Василь Онуфрійович — кавалер орденів Слави
		– Могила Краснова М. П., 1978 р.	1-й почесний квартал	Микола Петрович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Лук'янчикова П. М., 2003 р.		Павло Михайлович — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Молчанова С. Ю., 1986 р.	Алея Героїв	Сергій Юрійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Новак У. О., 1972 р.		Устина Омелянівна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Овчаренко А. М., 2007 р.	Квартал 33-ка, місце у першому ряді	Анатолій Миколайович — народний артист УРСР
		– Могила Однорогова В. Ю., 1993 р.		Василь Юхимович — кавалер орденів Слави
		– Могила Педоренка О. І., 1985 р.		Олександр Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Педошенка М. Є., 1992 р.	34-й квартал, двадцять шоста у чотирнадцятому ряді	Микола Євгенович — Народний артист СРСР
		– Могила Петрова М. П., 1967 р.	15-й квартал	Михайло Петрович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Пилипенка Я. П., 2001 р.		Яків Павлович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Пліса І. Г., 2004 р.		Іван Григорович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Раділовського С. Ю., 1998 р.	2-й почесний квартал	Семен Юхимович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Русакова К. С., 1996 р.		Климентій Сергійович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
		– Могила Рябошапки М. Т., 1984 р.	1-й почесний квартал	Михайло Трохимович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Сардаковського М. М.	22-й квартал, чотирнадцять у першому ряді	Микола Миколайович — Народний артист України
		– Могила Сироватко В. Я., 1994 р.	2-й квартал, четверта у десятому ряді	Валерія Яківна — Народна артистка УРСР
		– Могила Сікала І. М., 1975 р.	8-й квартал, четверта у першому ряді	Іван Михайлович — Народний артист УРСР
		– Могила Слободянюка М. С., 1982 р.		Маркіян Сергійович — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Соловйова В. О., 1979 р.		Володимир Олександрович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Стрельникова В. А., 1980 р.	1-й почесний квартал	Валерій Анатолійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
	м. Вінниця	– Могила Тарапати І. К., 1995 р.	34-й квартал, тринадцять у першому ряді	Іван Кузьмич — Народний артист СРСР
		– Могила Тарнавського В. Б., 1985 р.		Валерій Болеславович — учасник радянсько-афганської війни
		– Могила Тищенко Г. П., 2003 р.	26-й квартал, місце у другому ряді	Григорій Пилипович — Народний артист УРСР
		– Могила Трифонова Б. П., 1974 р.	1-й почесний квартал	Борис Павлович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Фігічева В. О., 1988 р.		Валентин Олексійович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Філіповського І. М., 1992 р.	2-й почесний квартал	Іван Митрофанович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Фіщука В. М., 1991 р.		Василь Максимович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
		– Могила Штельмаха Д. Л., 1971 р.	Військовий квартал	Дмитро Лаврентійович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Шуміхіна В. Г., 1952 р.	6-й квартал	Василь Пнатович — Герой Радянського Союзу
		– Пам'ятний знак жертвам політичних репресій	На кладовищі біля входу	
		Кладовище (П'ятичанське)		
		– Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.		
		– Могила Панченка Ю. М., 1980 р.	Вул. Кобилянської, 4	Юрій Митрофанович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Смоляного В. О., 1986 р.		Володимир Олександрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
	м. Вінниця	Кладовище:		
		– Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Примакова, 31 (старе місто)	Поховано 200 воїнів
		– Могила Врублевської Т. А., 1984 р.		
		Пам'ятний знак на честь загиблих та померлих січових стрільців, 1918–1920 рр.	Хмельницьке шосе, 5	Тетяна Анатоліївна — учасниця радянсько-афганської війни, загинула в Афганістані
		Пам'ятник жертвам Голодомору, 2008 р.	Хмельницьке шосе, 5	
		Комплекс «Мури», XVII–XVIII, початок XX ст.:	Вул. Соборна, 17 — П. Осипенко, 1 — Володарського — Ш. Алейкема.	Найстаріший квартал на правому березі р. Південний Буг
		– Будинок гімназії, в якому навчався Стельмах М. П., 1930–1932 рр.; діяв підпільний центр роботи з молоддю на чолі з Будаєвим І. Б., 1941–1942 рр.	Вул. Володарського, 19	Меморіальна дошка, 1970

1	2	3	4	5
		– Келії «Мурів», XVII ст.	Вул. Соборна, 17	Нині Вінницький обласний краєзнавчий музей
		– Монастир єзуїтів, єзуїтський костюль, 1610–1617 рр., XVII ст.	Вул. Соборна, 15	Нині Вінницький обласний державний архів
		– Монастир домініканців, Костюль Успіння Пресвятої Богородиці, 1758 р.		Нині Спасо-Преображенський храм української православної церкви з житловими приміщеннями
		– Оборонні стіни з вежею, XVII-XVIII ст., де проходили бої козаків І. Богуна з польськими загонами	Вул. Соборна, 21	
		– Польська гімназія, 1814–1832 рр.		Нині Вінницький художній музей
		Комплекс психоневрологічної лікарні ім. акад. О. І. Ющенка, 1897 р.		
	м. Вінниця	– Братська могила жертв фашизму та радянських військоволоненних, 1941–1942 рр.	Вул. Пирогова, 109	
		– Будівля-комплекс лікарні		
		– Могила Кузнєцова В. П., 1901 р.		Василь Петрович — перший головний лікар
		Лінія оборони м. Вінниці, 18 липня 1941 р.	На південь від міста на полі с. Лука-Мелешківська	Встановлено пам'ятний знак, 1993. Вул. Д. Нечая, 218
		Літак МІГ-17, 1969 р.	Вул. Космонавтів, 1	Пам'ятний знак на честь радянських льотчиків
		Медична школа, 1921 р., 1933 р., в якій навчався Бойко І. Н., 1927–1929 рр.		Іван Никифорович — дівчі Герой Радянського Союзу. Меморіальна дошка, 2006.
		Ковальчук І. І., 1934–1936 рр., Станіслав Дудковський, 1940–1941 рр.	Вул. Грушевського, 2	Іван Іванович — Герой Радянського Союзу. Меморіальна дошка, 2006. Станіслав Дудковський — підпільник.

1	2	3	4	5
		Юлія Рябчинська, 1967–1968 рр.	Вул. Грушевського, 2	Юлія Рябчинська — олімпійська чемпіонка XX Олімпійських ігор, 1971. Меморіальна дошка, 1985
		«Меморіал Слави», 1905 р., 1917–1920 рр., 1939 р., 1941–1945 рр.		
		– Братські та одиночні могили борців за Радянську владу, 1917–1920 рр.		
		– Братські могили радянських воїнів, 1941–1945 рр.		
		– Могила Запорожця П. К., 1905 р.	Вул. Козицького, 22	Петро Кузьмович — соратник В. Ульянова (Леніна) по Петербурзькому «Союзу боротьби за визволення робітничого класу»
		– Могила Ратушної Л. С., 1944 р.		Лариса Степанівна — Герой Радянського Союзу
	м. Вінниця	– Могила Могильчака І. Л., 1945 р.		Іван Лазарович — Герой Радянського Союзу
		– Пам'ятні знаки на честь загиблих воїнів-земляків, партизанів, підпільників та партизанським загонам, бригадам, з'єднанням		
		Меморіальне кладовище радянських воїнів, («Меморіал визволення»), 1941–1945 рр.	Вул. Київська, 175, «Меморіал визволення»	
		Місце фортеці, кінець XVI-XVII ст.	Вул. Соборна, острів Кемпа на р. Півд. Буг	
		Могила Одеського ф. І., 2002 р.	Кладовище, вул. Тиврівське шосе	Федір Ісакович — Герой Соціалістичної Праці
		Монастир капуцинів-францисканців, 1741 р. Костюль Матері Божої Ангельської, 1761 р.	Вул. Соборна, 12–14	У 30-ті роки XX ст. містився аероклуб, сев. ред. конкурсантів якого було шість майбутніх Героїв Радянського Союзу

1	2	3	4	5
		Музично-драматичний театр ім. Садовського, в якому працювали Савченко І.А., (1922–926 рр.), Верещагін Ф.Г. (1944–1984 рр.)	Вул. Театральна, 13	Ігор Андрийович — кінорежисер, лауреат державної премії СРСР; Федір Григорович — український режисер, Народний артист СРСР. Встановлено меморіальні дошки (дві), 2008
		Насінневий завод, 1899–1900 рр.	Вул. Лебединського, 7	Пам'ятка виробництва
		Національний музей-садиба М. І. Пирогова, 1947 р.		
		Аптека, 1866–1881 рр.		
		— Житловий будинок, в якому мешкав М. І. Пирогов з родиною 1866–1881 рр., меморіальна дошка, 1947 р.	Вул. Пирогова, 155	
		— Житлові будинки, в яких мешкали члени комуні ім. Джона Ріда, 1930-ті рр.		
	м. Вінниця	— Пам'ятний знак з написом: «На этом месте стояла операционная Н. И. Пирогова, 1866–1882»		
		— Погруддя М. І. Пирогова, 1947 р.	Перед будинком	
		Пам'ятна стела з барельєфом М. І. Пирогова, 1972 р.		
		— Свято-Миколаївська церква з усипальницею, де зберігаються останки М. І. Пирогова, 1882 р., 1885 р.	Вул. Пирогова	
		Особняк Друголенського, початок ХХ ст., в якому містився штаб корпусу Червоного козацтва під командуванням В. М. Примачова, 1920–1922 рр.	Вул. Першотравнева, 66	Віталій Маркович — радянський військовий діяч, командир корпусу Червоних козаків
		Особняк Б. Львовича, в якому містилася штаб-квартира Петлюри С. В., 1919 р., 1920 р.	Вул. Чкалова, 15	Симон Васильович (1879–1926) — український політичний і державний діяч. Голова Директорії УНР

1	2	3	4	5
		Особняк лікаря Вілінського, початок ХХ ст., в якому жив Фабриціус Я. Ф., 1925–1927 рр.	Вул. Грушевського, 30	Ян Францович — відомий радянський діяч, герой громадянської війни. Меморіальна дошка, 1971
		Пам'ятний знак на честь загиблих чорнобильців, 1990 р.	Вул. Київська, 8, біля автовокзалу	
		Парк культури і відпочинку ім. Горького: Алея видатних земляків:		
		— Пам'ятник Некрасову О. М., 1987 р.		Микола Олександрович — російський поет. Ск. Я. Куленко
		— Пам'ятник Коцюбинському М. М., 1987 р.		Михайло Михайлович — український письменник. Ск. В. Смаровоз
		— Пам'ятник Руданському С. В., 1987 р.		Степан Васильович — український письменник. Ск. П. Левицький
		— Пам'ятник Стельмаху М. П., 1987 р.		Михайло Панасович — український письменник. Ск. П. Левицький
	м. Вінниця	— Пам'ятник Ніщинському П. І., 1987 р.	Вул. Хлібна, 2	Петро Іванович — український композитор. Ск. О. Кривий
		— Пам'ятник Леонтовичу М. Д., 1987 р.		Микола Дмитрович — український композитор. Ск. В. Смаровоз
		— Пам'ятник Шпорті Я. Г., 1987 р.		Ярослав Гнатович — український поет. Ск. І. Довженко
		— Пам'ятник Івашкевичу Я., 1987 р.		Ярослав — польський поет. Ск. Я. Куленко
		— Пам'ятник Земляку В. С., 1987 р.		Василь Сидорович — український та російський письменник
		— Пам'ятник Трублаїні М. П., 1987 р.		Микола Петрович — український письменник. Ск. Л. Зінець
		— Пам'ятник загиблим працівникам МВС		Біля входу збоку вул. Соборної, ліворуч. Ск. В. Смаровоз

1	2	3	4	5
м. Вінниця	– Пам'ятник Горькому О. М., 1967 р.	Центральний вхід	Олексій Максимович — російський письменник. Ск. Нікогонесян-Мурадян	
	– Пам'ятний знак на честь загиблих учасників радянсько-афганської війни	Північно-західна частина парку	Вінницький художній фонд. Граніт, дюраль. Висота 8,5 м.	
	– Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 2004 р.	Північно-західна частина парку		
	– Поховання радянських військовополонених, 1941–1944 рр.	На території в/ч А2287 та вул. Чехова, 1/б	7200 чоловік; бл. 3000 чоловік	
	Садиба Грохольських у П'ятичанах, XVIII–XX ст.	Вул. Мічуріна, 32	У даний час міститься обласний ендокринологічний диспансер. На приміщенні полікліники встановлено в 2000 р. меморіальну дошку на честь засновника І-ої кафедри ендокринології в Україні Зелінського Бориса Олексійовича, доктора медичних наук, професора	
	Трамвай № 1; 1913 р.	Вул. Хмельницьке шосе, 29		

БАРСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
м. Бар, центр районної та міської рад	Барська винокурня, 1865 р.	Вул. Богдана Хмельницького, 34	Нині спиртовий комбінат	
	Барська дільниця газопроводу «Союз», 1975–1978 рр.	На розі вулиць Пролетарська та Червоноармійська	Встановлено пам'ятний знак, 1980	
	Барська фортеця, XVI–XVII ст.	Парк по вул. Бунаковського	Руїни	
	Барський цукровий завод, 1900 р., виробничі корпуси	Вул. Заводська, 15	Пам'ятка виробництва	
	Братська могила учасників громадянської війни, 1918–1920 рр. та могили радянських воїнів 1944 р.	Вул. Бунаковського, 7		

1	2	3	4	5
м. Бар, центр районної та міської рад	Братські могили жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Вул. Острівського, територія єврейського кладовища	Встановлені стели з меморіальними написами, 2007	
	Братська могила польських воїнів, 1920 р.	Вул. М. Кривоноса, у центрі старого римо-католицького кладовища	Встановлена стела з меморіальним написом, 2003	
	Будинок, в якому мешкала родина Коцюбинських, 1872–1876 рр.	Вул. св. Миколая, 19	Коцюбинський Михайло Михайлович — український письменник. Меморіальна дошка з написом, 1964; 1984	
	Будинок, в якому навчався український письменник Коцюбинський М. М., (1875–1876 рр.)	Вул. Соборна, 22		
	Кладовище: – Могила Вітомського Ф. А., 1990 р.	Вул. М. Кривоноса, західна частина нового православного кладовища	Федір Альбінович — кавалер орденів Слави	
– Могила Гуршала П. М., 1981 р.	Західна частина старого православного кладовища	Петро Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані		
Комплекс споруд реального училища 1904–1907 рр., в якому навчався Делімарський Ю. К. 1913–1927 рр.	Вул. Пролетарська, 5/4	Юрій Костянтинович Делімарський — доктор хімічних наук, академік АН УРСР, засновник вітчизняної школи фізичної хімії і електрохімії іонних сплавів. Встановлена пам'ятна стела з кованої міді, барельєфним портретом, 2006		
Машинобудівний завод, 1932 р.	Вул. Рози Люксембург, 5	Пам'ятка виробництва		
Пам'ятне місце битви загонів М. Кривоноса з польсько-шляхетськими військами, 1648 р.	Вул. Бунаковського, 7			

1	2	3	4	5
м. Бар, центр районної та міської рад	Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 2005 р.	Вул. Соборна, центр міста	Пам'ятний знак у вигляді природної кам'яної глиби	
с. Балки, центр с/р	Могила Врублевського М. Є., 1918 р.	Вул. М. Врублевського, східна частина на кладовища	Микола Євтихійович — перший голова Барського військового ревкому, член першого уряду УРСР (1918). Встановлено меморіальну дошку, 1985	
	Пам'ятне місце розташування єврейського гетто та табору радянських військовополонених, 1941–1944 р.	Вул. Червоноармійська військова частина	Меморіальна дошка відсутня	
	Братська могила жертв фашизму 1941–1942 рр.	За 2 км на південний схід від села, під лісом		
с. Верхівка, центр с/р	Будинок, в якому навчалися Богатир П. У., 1921–1928 рр.; Медвецький М. В., 1924–1931 рр.; Щербаків О. М., 1934–1939 рр.; Бував Ю. Словацький, 1825–1830 рр.	Вул. Леніна	Петро Устинович (1914–1959 рр.) — Герой Радянського Союзу; Микола Васильович (1917–1944 рр.), Олег Миколайович (1925–1945 рр.), Юліуш Словацький — польський поет-демократ. Меморіальні дошки з написами, 1987 (телев. ЗОШ I–III ст.)	
	ДОТ, 1931–1934 рр.	с. Верхівка та його околиці		
с. Гавришівка, Терешківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі кладовища		
	Братські могили жертв фашизму, 1942 р.	За 1,5 км на захід від м. Бара, в долині р. Безіменної (Калинка)	5 могил	
с. Гайове, центр с/р	ДОТ, 1931–1934 рр.		П'ять могил, встановлено обеліск із граніту, меморіальні дошки з написами, 1992	
	ДОТ, 1931–1934 рр.	За 0,5 км на захід	УР № 3	
	ДОТ, 1931–1934 рр.	За 1 км на захід	УР № 3	

1	2	3	4	5
с. Гармаки, центр с/р	ДОТ, 1931–1934 рр.	За 2 км на північний схід від села	4 споруди. УР № 3	
	ДОТ, 1931–1934 рр.	За 2,5 км на північний схід від села		
с. Гулі, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	На південному сході села		
	Трактор «Універсал», 1972 р.	Вул. Леніна		
	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Барське агролісництво, ліс, кв. №2	Могила на обліку РВК не перебуває, меморіальний напис відсутній	
с. Журавлівка, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р.	Вул. 8-го березня, біля церкви	2 могили	
	ДОТ, 1931–1934 рр.	Околиці села	УР № 3	
	Захисна підземна споруда, 1931–1934 рр.	3,5 км на захід від села		
с. Заможне, Войнашівська с/р	Могила радянського воїна, 1944 р.	Західна частина села, на узліссі	Встановлено металевий обеліск, меморіальний напис відсутній	
	Братська могила мешканців села, XVII ст.	Вул. Держинського, 28–30		
	Кладовище «Верхне»:	Південно-східна частина села		
с. Каришків, центр с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі		
	— Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У центрі	Встановлено дерев'яний хрест з меморіальним написом, 2008	
	Кам'яний хрест, XVII ст.	За 1 км у південно-західному напрямку від села, на полі «Погоня»		

1	2	3	4	5
		Могила Буняка В. І., 1982 р.	Вул. Горького, кладовище, місце у шістнадцятому ряді	Василь Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
	с. Каришків, центр с/р	Могила Савчука Ю. М., 1985 р.	Південно-західна частина нового кладовища	Юрій Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північно-західна частина села, «Нижне» кладовище	Встановлено дерев'яний хрест з меморіальним написом, 2008
		Братська могила мирних жителів села, 1672 р.	Вул. Дзержинського, 28–30.	Установлено металевий хрест, меморіальна дошка відсутня
		Братська і одиночні могили радянських воїнів, 1941 р., 1944 р., та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1946 р.	Вул. 40-річчя Жовтня, у центрі селища	Дві одиночні могили — гвардії майора Мазура В. О. та Костюкова В. А. — воєнкома селища Колайгород
		Братські могили жертв фашизму, 1942 р.	Вул. 40-річчя Жовтня, Старейське кладовище	2 могили
11	сmt Колайгород, центр селищної ради	Кладовище:	Вул. Шевченка, південно-західна частина селища	
		– Могила Гончарука А. М., 1989 р.		Антон Миколайович — Герой Соціалістичної Праці
		– Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 2008 р.	На кладовищі біля входу	
		Пам'ятний знак на честь 375-річчя Коппайгорода, 1999 р.	вул. 40 річчя Жовтня, південна частина селища	Встановлено пам'ятний знак у вигляді брили з написом

1	2	3	4	5
12	с-ще Котова, Гаївська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	За 1 км на північ від селища, на узліссі	6 могил
13	с. Кошаринці, Пловещька с/р	Братські могили радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1968 р.	У центрі села	2 могили
14	с. Лядова, Журавлівська с/р	ДОТи, 1931–1934 рр.	Околиці села	8 споруд
15	с. Мартинівка, Кузьминецька с/р	Братські могили радянських воїнів, 1941 р.	У центрі кладовища	2 могили
		Братські могили жертв фашизму, 1942 р.	За 300 м на захід від села	Могили не упорядковані
16	с. Матейків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1963 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Захід села, північна частина кладовища	Встановлено дерев'яний хрест з меморіальним написом
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	За 1 км, північний захід села	2 могили. Встановлено меморіальну дошку з написом, 1972 р.
17	с. Мигалівці, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1941 р.	Північно-західна околиця села, західна частина кладовища	2 могили
		ДОТи, 1931–1934 рр.	У селі та на його околиці	19 споруд, УР № 3
18	с. Митки, центр с/р	Могила Герасимчука В. І., 1982 р.	Вул. Жовтнева, північ села, у центрі кладовища	Василь Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
19	с. Підлісний Ялтушків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1982 р.	Пл. Леніна, центр села	
20	с. Польове, Лісівська с/р	ДОТи, 1931–1934 рр.	Околиці села	5 споруд, Ур № 3
21	с. Попівці, центр с/р	Братські могили жертв фашизму, 1942 р., 1943 р.	Південний схід села, східна частина єврейського кладовища	2 могили
22	с. Семенки, Терешківська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 2008 р.	Центр села біля с/р	Встановлено дерев'яний хрест, меморіальний напис
23	с. Терешки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, східна частина кладовища	3 могили
24	с. Українське, Копайгородська сел/р	Могила радянської воїна, 1944 р.	Північна частина села, на узліссі	Могила упорядкована
25	с. Червоне, Барської, Балківська с/р	Могила Калиника М. І., 2005 р.	Південно-західна частина кладовища, місце у другому ряді від поля	Михайло Іванович — Герой Соціалістичної Праці
26	с. Червоне, Каришківська с/р	Цегельний завод, кін. ХІХ — поч. ХХ ст.	Південно-західна частина села	Пам'ятка виробництва
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1988 р.	Північ села, західна частина кладовища	Встановлено дерев'яний хрест, меморіальний напис відсутній

1	2	3	4	5
27	с. Шипинки, Копайгородська сел/р	Могила Легкого А. П., 1999 р.	Вул. Гагаріна, західна частина кладовища	Адам Платонович — Герой Соціалістичної Праці
28	с. Ялтушків, центр с/р	Братська могила учасників громадянської війни, 1918–1920 рр. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. ДОТи, 1931–1934 рр. Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 2008 р.	Вул. Леніна, центр селища Східна частина села, територія парку цукрового заводу Вул. Леніна, центр селища Ялтушків та його околиці Вул. Леніна, у центрі села	Встановлено обеліск із граніту, з меморіальним написом, 1962 р. 4 споруди, Ур № 3

БЕРШАДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Бершадь, центр районної та міської рад	Меморіальний комплекс: Братська могила радянських воїнів, партизанів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1964 р. Пам'ятний знак загиблим учасникам радянсько-афганської війни, 1993 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р. Пам'ятний знак чорнобильцям, 2006 р. Пам'ятний знак жертвам голокосту, 2007 р.	Вул. Червоноармійська, у центрі міста	Реставація, 1975
2	с. Баланівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Набережна	

1	2	3	4	5
	с. Баланівка, центр с/р	Млин водяний, 1647 р. Вежа, XVII ст. Меморіальний комплекс: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1952 р. – Могила Мехніна Ф. М., 1944 р.	Вул. Набережна, на ставковій греблі Вул. Леніна, у центрі села У центрі села	Пам'ятка виробництва
3	с. Берези-Бершадські, Джулинська с/р	– Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1952 р.	Пров. Шкільний	Федір Михайлович — Герой Радянського Союзу
4	с. Березівка, Серебрянська с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Кладовище, південна околиця села	Пам'ятний знак, 2001
5	с. Бирлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Плахотного В. М., 1987 р.	Вул. Набережна, кладовище, південно-східна околиця села	Валерій Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
6	с. Велика Киріівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Пеліха Г. М., 1987 р.	Вул. Леніна, біля дитячого садка Кладовище	Григорій Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
7	с. Війтівка, Чапаєвська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1970 р.	Вул. Леніна, біля сільської ради	
8	с. Джулінка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1959 р.	Вул. Леніна у центрі села	

1	2	3	4	5
	с. Джулінка, центр с/р	Могила Пойдюка Г. К., 2004 р.	Вул. Карла Маркса, кладовище, північно-східна околиця села	Григорій Карпович — Герой Соціалістичної Праці
9	с. Дяківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1959 р.	Вул. Садова, біля школи	
10	с. Кидрасівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Баранюка О. С. 1980 р.	Вул. Ковальчука, біля будинку культури Пров. Центральний, на кладовищі	Олексій Семенович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
11	с. Кошаринці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.		
12	с. Красносілка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1953 р.	Вул. Леніна, біля школи у парку	
13	с. Крушинівка, Маньківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. 50-річчя Жовтня, центр села	
14	с. Лісничче, центр с/р	Могила Кушніра В. В., 1982 р.	Вул. Шевченка, кладовище	Віктор Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
15	с. Лугова, Устянська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	
16	с. Мала Киріівка, Осівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Салтановського, біля будинку культури	
17	с. Маньківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1953 р.	Вул. 60-річчя Жовтня	Реставрація 1982

1	2	3	4	5
18	с. М'якохід, М'якохідська с/р	Будинок, в якому жив Медвідь Л. І., 1905–1924 рр.	Вул. Леніна	Левко Іванович — академік АН СРСР з 1969, (кол. с. Чорна Гребля)
19	с. Осілка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1953 р.	Вул. Леніна	Реставрація 1967
		Кладовище:	Вул. Леніна, північна околиця села	
		– Могила Ільченка М. С., 1984 р.	У східній частині	Михайло Степанович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
20	с. Партизанське Осівська с/р	– Могила О. Б. Недзеленка, 1984 р.		Олег Броніславович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Хмарука М. В., 1982 р.		Михайло Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Партизанська	
21	с. Поташня, центр с/р	Братські могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Жовтнева, північна околиця села на кладовищі	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1979 рр.	Вул. Леніна, центр села	
22	с. П'ятківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
23	с. Романівка, Михайлівська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942–1943 рр.	За 3 км на схід від околиці села	

1	2	3	4	5
24	с. Серебря, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1972 р.	Вул. Гагаріна, біля с/р	
25	с. Серединка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Маковійчука, у центрі села	
		Могила Думанського В. М., 1996 р.	Вул. Думанського, кладовище	Василь Михайлович — поет, член Національної спілки журналістів України
26	с. Ставки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1964 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури	
27	с. Сумівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1955 р.	Вул. Зелена, у центрі села	Реставрація 1982
28	с. Теофілівка, Шляхівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1973 р.	Вул. Котовського, біля будинку культури	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	Тут похований Мельников Віктор Іванович — Герой Радянського Союзу
29	с. Тернівка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	За 3 км на схід від центра села, у лісі	
30	с. Тирлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна околиця села, на кладовищі	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села, біля лікарні	
31	с. Устя, центр с/р	Могила Гомелюка А. К., 1984 р.	У центрі кладовища	Анатолій Костянтинович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
32	с. Флорине, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1953 р.	У центрі села	

1	2	3	4	5
	с. Флорине, центр с/р	Могила Ободнюка В. І., 1984 р.	Південно-східна околиця села на кладовищі	Василь Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
33	с. Чернятка, центр с/р	Кладовище: — Братська могила радянських воїнів, 1944 р. — Могила Судачка Т. М., 1968 р.	Північно-західна околиця села	Тимофій Миколайович — Герой Соціалістичної Праці
34	с. Шляхова, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загинувших воїнів-земляків, 1969 р.	Вул. Леніна, у центрі села	Ск. М. Призонт
35	с. Япанець, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загинувших воїнів-земляків, 1972 р. Будинок «Народного дому», 1913 р.	Вул. Леніна Вул. Леніна, у центрі села	Побудований на кошти Зборовського Іполіта Чеславовича (1875—1937), делегат до Центральної Ради від Ольгопільського повіту

ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	с. Агрономічне центр с/р	Сільськогосподарська дослідна станція, 1960 р.	Вул. Мічуріна, 1	
2	с. Бохонжи, центр с/р	Могили радянських льотчиків, 1940 р.	Вул. Баженова, кладовище №1, у четвертому ряді	6 могил
3	с. Вінницькі Хутори, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та учасників насильницької колективізації, 1929—1932 рр. Школа, в якій навчався Матієнко П. А., 1922—1929 рр.	Вул. Леніна, біля будинку культури Вул. Сагайдачного, 100	Прах учасників насильницької колективізації перенесено у 1968 до братської могили. Пам'ятний знак встановлено у 1968 Петро Андрійович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
	с. Вінницькі Хутори, центр с/р	Кладовище «Ліпське»: — Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загинувших воїнів-земляків, 1983 р. — Могила Жолонко С. Ф., 1986 р. — Могила Швець Є. А., 1987 р. — Могила Швець (Сулима) Г. Д., 1994 р.	Схід села У південній частині У південній частині У центрі Вул. Б. Хмельницького, у центрі кладовища Вул. Леніна, у центрі селища Вул. Леніна, північна частина римо-католицького кладовища Вул. Першотравнева (Ганщина), у центрі кладовища Вул. Дальня, 3-а (хутір «Дальній») Вул. Леніна, 57 Вул. Олійника, 82 Вул. Ватутіна. Північ селища У північно-східній частині У четвертому ряді	Сергій Федорович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Євдокія Андріївна — Герой Соціалістичної Праці Ганна Дмитрівна — Герой Соціалістичної Праці
4	смт Вороновиця, центр сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських підпільників, 1943 р. Братська могила червоноармійців, 1919 р. Будинок, в якому було проголошено радянську владу, 1918 р. Будинок, в якому жив Олійник Г. М., 1916—1936 рр. Кладовище: — Братська могила радянських воїнів, 1941 р. — Могила Кекуха В. І., 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі селища Вул. Леніна, північна частина римо-католицького кладовища Вул. Першотравнева (Ганщина), у центрі кладовища Вул. Дальня, 3-а (хутір «Дальній») Вул. Леніна, 57 Вул. Олійника, 82 Вул. Ватутіна. Північ селища У північно-східній частині У четвертому ряді	Григорій Микитович — Герой Радянського Союзу Василь Іпліч — кавалер ордена Слави

1	2	3	4	5
	сmt Вороновиця, центр сел/р	- Могила Перепелюка В. М., 2000 р. - Могила Татарчука С. А., 1986 р. - Могила Ширшова В. В., 1985 р. Будинок волосного управління, кінець XIX ст. Могила Затворного П. Г., 1967 р. Сторожовий курган, XIV–XVIII ст.	У північно-західній частині Південна частина кладовища У південній частині Вул. Шкільна, 1 Західна частина кладовища 1,5–2 км від на південь від села	Володимир Максимович — фольклорист, кобзар Сергій Анатолійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Володимир Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Павло Гаврилович — Герой Соціалістичної Праці, (кол. с. Телепеньки) За архівними даними в селах Гавришівці та Гуменному на курганах вінницькі міщани несли «польову сторожу» на шляхах пересування татарських загонів
5	с. Гавришівка, центр с/р	Могила Затворного П. Г., 1967 р.	Західна частина кладовища	Павло Гаврилович — Герой Соціалістичної Праці, (кол. с. Телепеньки)
6	с. Гуменне, центр с/р	Будинок практичної школи садівництва та подільського товариства сільського господарства, 1902 р.	Вул. Леніна	За архівними даними в селах Гавришівці та Гуменному на курганах вінницькі міщани несли «польову сторожу» на шляхах пересування татарських загонів
7	с. Дорожнє, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Київська, північно-східна частина кладовища	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Кладовище № 1: - Братські могили радянських воїнів, 1944 р. - Могили радянських воїнів та партизана, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
8	с. Жабелівка, центр с/р	Кладовище № 1: - Братські могили радянських воїнів, 1944 р. - Могили радянських воїнів та партизана, 1944 р.		2 могили
9	с. Іванівка, центр с/р	Могила Кушніра П. Н., 1972 р.	Південь села, південна частина кладовища	Петро Назарович — Герой Соціалістичної Праці

1	2	3	4	5
10	с. Комарів, центр с/р	Будинок, в якому жив Савчук Г. П., 1902–1929 рр. Могила жертв фашизму, 1944 р. Оборонний рів, кінець XVI ст.	Вул. Савчука, 15 Вул. Лісова, 43 Між вул. Лисенка, 22 та вул. Леніна, 87	Григорій Петрович — Герой Радянського Союзу
11	с. Схаверівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, західна частина православного кладовища	
12	с. Лаврівка, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятне місце форсування р. Південний Буг, березень 1944 р.	Вул. Леніна, західна частина кладовища За 1 км на північ від с. Коло-Михайлівка, район бази відпочинку «Казка»	6 могил
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Незалежності, західна частина старого кладовища	
13	с. Лука-Мелешківська, центр с/р	Будинок народного училища, в якому навчався Баранюк В. Н., 1922–1926 рр. Кладовище: - Могила Кокареки Н. Л., 1966 р. - Могила Ящука Ф. Л., 1989 р.	Вул. Піонерська, 1а, (старе приміщення школи) Вул. Центральна Західна частина кладовища Західна частина кладовища	Василь Никифорович — Герой Радянського Союзу Наталія Логівна — Герой Соціалістичної Праці Федось Логійович — Герой Соціалістичної Праці
14	с. Майдан, центр с/р	Могила Найколюка Л. Д., 1981 р.	Західна частина кладовища	Лаврентій Дмитрович — Герой Соціалістичної Праці
15	с. Малі Крушлинці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	3-я частина сільського кладовища Південний-захід села, північно-західна частина кладовища	

1	2	3	4	5
16	с. Медвеже Вушко, центр с/р	Подільська науково-дослідна станція садівництва, 1969 р.	500 м на південь від села	Пам'ятка виробництва
17	с. Медвідка, Лаврівська с/р	Кладовище: – Братська могила радянських підпільників, 1944 р. – Могила жертв фашизму, 1942 р.	Північно-східна околиця села Східна частина кладовища Південно-східна частина кладовища	
18	с. Михайлівка, Гуменська с/р	Могила жертв фашизму, 1944 р.	Вул. Лісова, 43	
19	с. Мізківська Хутори, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Пушкіна, біля будинку культури	
		Могила Гончарук М. З., 1991 р.	Вул. Карла Маркса, південно-західна частина кладовища «Тарасівка»	Мотря Захарівна — Герой Соціалістичної Праці
		Могила Задніпрянець М. М., 1971 р.	Вул. Мічуріна, кладовище «Пітонники», південно-західна частина кладовища	Мотря Марківна — Герой Соціалістичної Праці
		Кладовище «Бойки»: – Могила Бойка П. С., 1952 р. – Могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Фрунзе Південно-західна частина кладовища У центрі кладовища, ліворуч від входу	Павло Семенович — Герой Соціалістичної Праці Розстріляно п'ять чоловік
20	с. Некрасове, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Вул. Садова, 11, під лісом у садибі	

1	2	3	4	5
21	с. Оленівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1990 р.	На сільському кладовищі, праворуч від входу	Встановлено бетонну скульптуру жінки з дитиною
22	с. Парпурівці, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1941 р.	Ліс. Прибузьке лісництво, квартал № 29 вул. Любенка, у центрі кладовища с. Соловіївка	Валентин Андрійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могила Любенка В. А., 1985 р.		
23	с. Писарівка, центр с/р	Кладовище :	Вул. Леніна, південно-західна околиця села	
		– Могила Томашевського П. К., 1993 р.	У центрі кладовища	Петро Казимирович — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Корсун Н. О., 2009 р. – Могила Чумака А. П.	У новій частині кладовища; У старій частині кладовища	Ніна Олексіївна Аврам Пилипович — Герой Соціалістичної Праці.
24	с. Прибузьке, Луко-Мелешківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Північна околиця села, при дорозі	
25	с. Рівець, Ільківська с/р	Могила Білоченка В. А., 1984 р. Могила, 1672–1699 рр.	Південь села, центральна частина кладовища Вул. Карла Маркса, У центрі села	Василь Анатолійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Могила XVII ст.
26	с. Слобода-Дашковецька, Майданська с/р	Школа, в якій навчався Гуменюк С. О., 1921–1925 рр.	Вул. Колгоспна, 1а	Семен Олександрович — Герой Радянського Союзу. Меморіальна дошка відсутня

1	2	3	4	5
		Могила радянського воїна, 1941 р.	За 300 м на захід від залізничного переїзду «Сосонка»	Встановлено металевий обеліск
27	с. Сосонка, центр с/р	Кладовище: – Могила Ковальчука О. М., 1984 р. – Могила Романенка П. К., 1965 р.	Центр села Шоста, у 26 ряді	Олександр Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
28	с. Стадниця, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1942 р.	У східній частині кладовища	Прокіп Каленикович — двічі Герой Соціалістичної Праці
29	с. Степанівка, центр с/р	Школа, в якій навчався Колісник П. А., 1925–1932 рр. Братська могила радянських військово-полонених, 1942 р. Братська могила радянських військово-полонених, 1942 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських партизанів, 1944 р.	Ліс, Михайлівське лісництво, квартал № 31 Вул. Леніна, біля с/р Коло-Михайлівка, вул. Київська Вул. Алеї, біля вивправного трудового закладу ІВ 301/81 Вул. Панаса Мирного, північна частина кладовища Вул. 40-річчя, біля селищної ради	Павло Автономович — Герой Радянського Союзу. Меморіальна дошка відсутня
30	сmt Стрижавка, центр сел/р	Кладовище «Граби»: – Могила Островської О. П., 1968 р. – Могила Паламарчука О. І., 1983 р.	Вул. Мічуріна та Панаса Мирного Зліва від входу, п'ятнадцята, у 9 ряді Сьома, у 15 ряді	Олександра Петрівна — Герой Соціалістичної Праці Олександр Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
		Пивоварня, друга половина XIX ст.	Вул. Стадіонна, на території садиби Ігоря Малайренка	
	сmt Стрижавка, центр сел/р	Ставка А. Гіллера «Вервольф», 1942–1944 рр.	Східна частина с. Коло-Михайлівка, 0,5 км праворуч від траси Вінниця — Камінівка	
	с. Тютьки, Луко-Мелешківська с/р	Турецьке кладовище та пам'ятний знак на честь загинув турецьких воїнів, 1672–1699 рр.	Вул. Алеї, біля дитячого садочку	Пам'ятний знак встановлено у середині ХVIII ст. Марціном Грохольським
31	с. Тютьки, Луко-Мелешківська с/р	Братська могила радянського воїна та партизана, 1944 р.	Північний захід села, південно-західна частина кладовища	
32	с. Хижинці, Парпуровецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Кладовище, праворуч від входу, у 1 ряді	
33	с. Широка Гребля, центр с/р	Зернохосвище, 1935 р.	вул. Леніна, у центрі села	Пам'ятка виробництва
34	с. Щітки, Писарівська с/р	Могила жертв фашизму, 1942 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	На розі вул. Т. Шевченка та вул. Б. Хмельницького, в гаю с. Зарванці, вул. Паркова, 6	
35	с. Якушинці, центр с/р	Могила Галіненка О. І., 1985 р. Могила жертв фашизму, 1942 р. Племінна станція елітної худоби, початок ХХ ст.	Вул. Колгоспна, біля входу на кладовищі Вул. Паркова, 6 Барське шосе, 3 км	Олександр Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Пам'ятка виробництва

ГАЙСИНЬСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
		Братська могила жертв фашизму, 1941–1944 р.	Вул. Енгельса, в урочищі «Белендівака»	В могили поховано 8000 мирних жителів
		Братська могила радянських воїнів та могила підпільника Маркелова Ф. П., 1944 р.	Урочище «Белендівака», на північ від Гайсина	Захоронено 4 воїни; Федір Петрович
		Будинок, в якому проходив з'їзд рад Гайсинського повіту, 1918 р.	Вул. Плеханова, 2	Меморіальна дошка «В цьому будинку в 1918 р. відбувся перший з'їзд рад Гайсинського повіту», 1997
		Будинок, в якому містився Гайсинський повітовий військово-революційний комітет, 1918–1919 рр.	Вул. Б. Хмельницького, 16	Меморіальна дошка: «В цьому будинку в 1918–1919 рр. містився Гайсинський повітовий військово-революційний комітет», 1982
1	м. Гайсин, центр районної та міської рад	Будинок, в якому містився штаб кавалерійської бригади Котовського Г. І., 1920 р., і штаб 45-ї Радянської стрілецької дивізії під командуванням Якіра Й. Е., 1920 р.	Вул. Б. Хмельницького, 16	Григорій Іванович — Герой громадянської війни Йона Емануїлович — радянський військової дядя
		Будинок, в якому містився штаб 8 дивізії Червоного козацтва під командуванням Примакова В. М., 1920 р.	Вул. К. Маркса, 29	Меморіальна дошка: «В цьому будинку з січня по квітень 1920 р. містився штаб 8 дивізії Червоного козацтва під командуванням В. М. Примакова», 30 жовтня 1984
		Будинок, в якому містився штаб 24 Самаро-Ульянівської дивізії, 1921 р.	Вул. 1 Травня, 46	Меморіальна дошка: «В цьому будинку з вересня по грудень 1921 р. знаходився штаб 24 Самаро-Ульянівської залізної дивізії, яка вела боротьбу з бандитизмом на території району», 30 жовтня 1984
		Будинок, в якому провів дитячі роки Володимир Висоцький 1950–1951 рр.	Вул. Енгельса, 28	Володимир Семенович — російський актор, бард

1	2	3	4	5
		Будинок, в якому містилась конспіративна квартира підпільної організації на чолі з Кропив'янським А. З., 1941–1942 рр.	Вул. Плеханова, 194	Меморіальна дошка: «Тут в роки Великої Вітчизняної війни активно боролись проти німецько-фашистських окупантів підпільно-більшовицька організація на чолі з А. З. Кропив'янським»
		Будинок, в якому жив Танцюра Г. Т., 1944–1962 рр.	Вул. Гагаріна, 3	Меморіальна дошка: «В цьому будинку жив і помер видатний український фольклорист Гнат Трохимович Танцюра 10.04.1901–12.11.1962»
		Кладовище:	Вул. І. Богуня зліва при вийзді з міста	
		– Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Східна частина кладовища	Захоронено 58 радянських воїнів
		– Могила Бакалова В. М., 1985 р.	Центр кладовища	Валерій Михайлович — учасник радянсько-афганської війни
		– Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Східна частина кладовища	Загинув в Афганістані
		Меморіальний комплекс «Схвер Преси»:	Вул. Жовтнева, 16	
		– Братська могила 1918–1920 рр. пам'ятний знак борцям за владу Рад, 1918–1920 рр.	Вул. Жовтнева, 16	Гранітний обеліск, 1969
		– Могила полковника Гулюка О. О., 1902–1939 рр.	Вул. Жовтнева, 16	Олександр Олександрович — загинув при виконанні службового обов'язку
		– Пам'ятний знак загиблим воїнам, учасникам радянсько-афганської війни, 1992 р.		
		Могила Потапенка П. С., 1978 р.	Південна частина старого кладовища	Павло Софронович — Повний кавалер ордена Слави
		Могила Топаллера А. С., 1992 р.	Східна частина кладовища	Анатолій Семенович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
		Пам'ятний знак на честь перебування в м. Гайсині в 1806 р. Котляревського І. П.	Вул. 1 Травня, 27, музична школа	Меморіальна дошка. Встановлено до 200-річчя з дня народження Івана Петрови-ча Котляревського (9.IX.1769–10.XI.1838) на честь перебування письменника в 1806 р. в м. Гайсині, 1970
	м. Гайсин, центр районної та міської рад	Пам'ятний знак на честь національно-визвольних рухів на Гайсинщині	Площа Миру Райбудинок культури	Меморіальна дошка. Встановлено на честь 200-річчя подій, які відбулись в м. Гайсині та навколишніх селах під час антифеодально-го повстання українського народу (Коліїщи-на) в 1768 р. за своє соціальне і національне визволення та возз'єднання України з Росією, 1970
		Пам'ятний знак про народження і пере-бування в м. Гайсині Високовича В. К.	Вул. Б. Хмельниць-кого, 25, медуци-лице	Меморіальна дошка: в м. Гайсині 25.01.1854 р. народився і проживав видатний український вчений патологоанатом і бактеріолог, про-фесор паталогічної анатомії Високович Володимир Костянтинович. Помер 26.05.1912 р.
		Парк ім. Б. Хмельницького :	Площа Миру, 4	
		- Братська могила партизанів і підпіль-ників, 1943 р.		Пам'ятний знак «Скорботна мати», 1959
		- Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.		Захоронено 355 радянських воїнів
2	с. Адамівка, Гунчанська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Центр села	Захоронено 10 радянських воїнів
3	с. Бубнівка, центр с/р	Пам'ятний знак про народження в селі Семенова О. І., 1866 р.		Оверко Іванович — Депутат 2-ої Державної думи
4	с. Гранів, центр с/р	Братська могила борців за радянську владу, 1918–1920 рр.	Центр села	Захоронено 43 жителів села

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр., пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків 1941–1945 рр.	Центр села	Захоронено 84 радянських воїни
	с. Гранів, центр с/р	Могила Міщенко І. К., 1932 р. Могила Парна Г. М., 1986 р.	Центр села На захід від села, центр кладовища Центр села	Іван Кіндратович — загинув під час насиль-ницької колективізації Григорій Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Віталій Маркович. Меморіальна дошка на будинку культури
		Пам'ятний знак про перебування полку Червоного козацтва під командуванням Примакова В. М., 1978 р.	Центр села	Захоронено 3 радянських воїни
5	с. Грузьке, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1987 р.	Центр села	Хрест, кам'яна глиба, 1915
		Пам'ятний знак на честь воїнів-земляків загиблих в роки Першої світової війни, 1915 р.	Територія церкви	
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1984 р.	Центр села	Захоронено 185 радянських воїнів
6	с. Губник, центр с/р	Пам'ятне місце переходу через р. Пів-денний Буг Б. Хмельницького з військом, 1648 р.	За 0,5 км на захід від села	Кам'яна глиба, 2005
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р., пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	Центр села	Захоронено 39 радянських воїнів
7	с. Жерде-нівка, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1941 р. Могила Чорноволика О. П., 1984 р.	Центр села На захід від села, південна частина кладовища	70 жителів села Олександр Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	На схід від села, центр старого кладовища	Захоронено 25 радянських воїнів
8	с. Зятківці, центр с/р	Братська могила, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1971 р. Будинок ЗСШ, в якому перебував підпільний комітет на чолі з Федиком В. А., 1941–1943 рр. Могила Гнилиці В. В., 1980 р. Могила Сивак (Зуїхи) Я., 1935 р.	Вул. Леніна, 8, на території лікарні Центр села На південний захід від села, в центрі кладовища На захід від села, східна частина старого кладовища	Василь Амосович. Меморіальна дошка: «Тут в роки Великої Вітчизняної війни перебував підпільний комітет на чолі з В. А. Федиком», 1969 Валерій Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Явдоха — українська фольклористка
9	с. Кисляк, Карбівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Могила Г. Жанова, 1921 р.	Центр села Двір ЗСШ, центр села	Захоронено 18 радянських воїнів Григорій — борець за владу Рад
10	с. Кіблич, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Пам'ятне місце загибелі Микитенка А. К., 1943 р.	Центр села Центр села, біля будинку культури	Анатолій Кирилович — секретар підпільного міграційного комітету
11	с. Косанове, Носовецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1987 р.	Північна частина села, північна частина на кладовища, при центральній дорозі на Вінницю	
12	с. Краснопілка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Будинок школи, в якій навчався Чута Д. О., 1937 р.	Центр села Центр села	Дем'ян Омелянович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
13	с. Крутогорб, Кунявська с/р	Могила Розумієнка О. Д., 1980 р.	На захід від села, в північній частині кладовища	Омелян Дмитрович — український поет, прозаїк
14	с. Кузьминці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Терещука Т. С., 1922 р.	На захід від села, східна частина кладовища Біля школи, центр села	Захоронено 12 радянських воїнів Тодосій Савич (1904–1922) — загинув під час колективізації
15	с. Куна, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На схід від села, південна частина старого кладовища	Захоронено 2 радянських воїни
16	с. Кунка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1985 р.	Центр села	Захоронено 18 радянських воїнів
17	с. Ладжинська Хутори, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1961 р.	Центр села	Захоронено 12 воїнів
18	с. Мар'янівка, Кунявська с/р	Братська могила бійців Червоної Армії, 1920 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	На захід від села, по дорозі на с. Тимар Центр села	Захоронено 28 радянських воїнів
19	с. Мелешків, Кіблицька с/р	Могила Дмитрика О. Г., 1980 р.	На захід від села, в західній частині кладовища	Олексій Григорович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
20	с. Митків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1957 р.	Центр села, біля будинку культури	Захоронено 14 воїнів
21	с. Михайлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Могила жертв фашизму, 1943 р.	Центр села Урочище Лисої гори, 2 км на північний схід від села	Захоронено 89 радянських воїнів. Пам'ятний знак встановлено в 1954 р.

1	2	3	4	5
	с. Михайлівка, центр с/р	Могила Чорнобая С. В., 1943 р.	На південь від села, в центрі кладовища	Степан Васильович — юний партизан-розвідник Великої Вітчизняної війни
22	с. Мітлинці, центр с/р	Пам'ятний знак спаленому фашистами селу, 1944 р.	Центр села	Степа, 1976. «5 січня 1944 р. с. Мітлинці було повністю спалено німецько-фашистськими загарбниками за активної дії партизан в роки Великої Вітчизняної війни»
23	с. Нараївка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Центр села, біля школи	Захоронено 11 радянських воїнів. Пам'ятний знак встановлено в 1959
24	с. Новооселівка, Бубнівська с/р	Будинок-садиба братів Герасименків: Яким (1888–1970 рр.), Яків (1891–1969 рр.)	Центр села, біля будинку культури	Захоронено 5 радянських воїнів. Пам'ятний знак встановлено в 1962
25	с. Рахнівка, Чечелівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1978 р.	Вул. Герасименків, 15	Видатні гончарі, майстри Бубнівської кераміки
26	с. Семирічка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села	Захоронено 32 радянських воїнів
27	с. Степаши, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та могила Жмурка І. М., 1955 р. Могила Куца П. І., 1980 р. Пам'ятний знак жертвам голодомору 1932–1933 рр. та політичних репресій 1937–1938 рр.; 2005 р.	На захід від села, в південній частині кладовища Центр села На північ від села, центр кладовища В центрі села за приміщенням с/р	Захоронено 6 радянських воїнів Іван Матвійович — Герой Радянського Союзу, уродженець села. Загинув при виконанні службового завдання Петро Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Хрест 5,5х3

1	2	3	4	5
28	с. Тарасівка, Чечелівська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1943 р.	За селом над дорогою в напрямку с. Мар'янівка	Захоронено понад 600 громадян
29	с. Тимар, Жерденівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1978 р.	Центр кладовища	
30	с. Тишківка, Митківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Старе кладовище, в південній стороні	Захоронено 2 радянських воїни. Пам'ятний знак встановлено в 1959 р.
31	с. Харпачка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Могила Ковальчука А. Д., 1983 р.	Центр села Кладовище, на захід від села	Захоронено 7 радянських воїнів Анатолій Дмитрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
32	с. Чечелівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1987 р. Школа, в якій навчався В. Бабій, 1941 р.	Центр села	Захоронено 49 радянських воїнів Василь, юний патріот, закатований фашистами. Меморіальна дошка: «В селі Чечелівка народився і вчився юний патріот Василь Бабій, який закатований фашистами за участь в партизанській боротьбі проти німецько-фашистських загарбників (1929–1941)», 1983
33	с. Шура Бондурівська, Бондурівська с/р	Могила Лещенка В. Ф., 1933 р. Могила Олійника І. Д., 1931 р.	На південній захід від села, південна частина кладовища Біля сільського клубу, центр села	Василь Федорович — радянський активіст Іван Денисович — радянський активіст
34	с. Шурівці, Кузьминська с/р	Могила Чорноморця О. Г., 1975 р.	На захід від села, південна частина кладовища	Олександр Григорович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
	с. Щурівці, Кузьминська с/р	Могила Ткачука, Мосійчука, Бородина, 1932 р.	Біля сільського клубу, центр села	Радянські активісти
35	с. Ярмолинці, Ярмолинська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	На території школи, центр села	Захоронено 49 радянських воїнів

м. ЖМЕРИНКА

1	м. Жмеринка, центр районної та міської рад	Братська могила радянських військово-полонених, 1944 р.	Вул. Лазо, північна частина міста	Поховано близько 10 тис. чоловік
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Одеська, південно-східна частина міста, південно-західна частина кладовища	Поховано більше 200 чоловік
		Будинок вагонного депо, в якому працював Асмолов І. Н., 1936–1940 рр.	Вул. Київська, 35	Іван Никифорович — Герой Радянського Союзу
		Будинок, в якому знаходилась підпільна друкарня, 1941–1943 рр.	Тул. Одеський, 37	
		Будинок, в якому містився Жмеринська Рада робітничих та солдатських депутатів, 1917 р.	Вул. Урицького, 7/2	
		Будинок, в якому містилося адресне бюро РСДРП, 1905–1906 рр.	Вул. Урицького, 15	
		Будинок локомотивного депо, в якому працювали Кошевич Й. С. та Кобринець П. Л., 1917–1918 рр.	Вул. Могилівська, 1	Йосип Степанович, Павло Монтіювич — учасники встановлення Радянської влади
		ЗІС-5 — пам'ятник воїнам-автомобілістам	Вул. Асмолова	Пам'ятний знак на честь воїнів-визволителів
		Місце розташування гетто, 1941–1944 рр.	Вул. Урицького — вул. Радянська	

1	2	3	4	5
1	м. Жмеринка, центр районної та міської рад	Могила Марущака А. Д., 1989 р.	Вул. Одеська, південно-східна частина міста, центральна частина кладовища	Анатолій Дорофійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могила Сизова В. Б., 1985 р.	Вул. Одеська, південно-східна частина міста, центральна частина кладовища	Вадим Борисович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могила Коноваленка В. О. та братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Київська	Володимир Онуфрійович — Герой Радянського Союзу. Поховано більше 700 чоловік
		Могила Маслоука Г. М., 1995 р.	Вул. Одеська, південно-східна частина кладовища	Григорій Михайлович — заслужений майстер народної творчості України, мікромініатюрист
		Могила Добжанського Ю. П., 1980 р.	Вул. Одеська, південно-східна частина міста, кладовище	Юрій Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Паровоз «Фелікс»	Вул. Могилівська, 1, територія локомотивного депо	Пам'ятний знак на честь трудового подвигу залізничників
		Пересильний табір радянських військово-в'язаних № 329, 1941–1944 рр.	Вул. Лазо, північна частина міста	
		Танк Т-34; 1977 р.	Вул. Кривоноса, міський парк	Пам'ятний знак на честь воїнів-визволителів
		Територія вагоноремонтного заводу, де було створено загін Червоної Гвардії, 1918 р., та виступили Калінін М. І. та Петровський Г. І., 1922 р.	Вул. Шекінська, 1	Михайло Іванович; Григорій Іванович — радянські партійні діячі

ЖМЕРИНСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
		Братська могила жертв фашизму, 1941–1943 рр.	Вул. Леніна	
		Будинок Вітомського Ф. А., 1906 р.	Вул. Шевченка	Федір Альбінович повний кавалер Орденів Слави
		Маєток родини Н. Ф. фон-Мекк, в якому жив П. І. Чайковський в 1878–1880 рр.	Вул. Чайковського, 13	Надія Фларетівна, Петро Ілліч — російський композитор
		Приміщення сокоморсового заводу, 1946 р.	Вул. Чайковського, 10	Пам'ятка розвитку виробництва
1	сmt Браїлів, центр сел/р	Селищне кладовище: — Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Калініна	
		— Могила Кир'яновського В. Й.	Вул. Калініна, кладовище	
		— Могила Ярового Г. В.	Східна частина кладовища	Василь Йосипович — повний кавалер Орденів Слави
		Скелп родини Юцевичів на кладовищі біля овочового магазину	Центр кладовища	Григорій Васильович — Герой Радянського Союзу
2	с. Вознівці, Тарасівська с/р	Могила Грабчака А. М., 1986 р.	Кладовище, південна околиця селища	Й. А. Юцевич — український окуліст і хірург
3	с. Голубіака, Северинівська с/р	Пам'ятний знак на місці розстрілу жителів села, 1944 р.	Західна частина кладовища	Андрій Михайлович — Герой Радянського Союзу
4	с. Демидівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Коцюбинського	
5	с. Дубова, центр с/р	Могила Кандирала О. П., 1985 р.	Кладовище, східна частина	
			Кладовище, західна частина	Олег Петрович — учасник Радянсько-Афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
6	с. Кармалюкове, центр с/р	Пам'ятне місце, де стояла хата У. Кармалюка	Вул. Шевченка	Устим — народний месник
7	с. Коростівці, центр с/р	Могила Тиквача Д. П., 1993 р.	Кладовище, південна частина	Данило Петрович — Герой Радянського Союзу
8	с. Кудлівці, Олександрівська с/р	Кам'яний хрест XVIII ст.	Район Здуховин	
		Могила Пирогової М. О., кінець XIX ст.	Біля церкви	Марія Олександрівна — дружина молодшого сина хірурга М. І. Пирогова
9	с. Попатинці, Біликівська с/р	Пам'ятник жертвам голодомору, 1932–1933 рр.	Центр села	
10	с. Мала Жмеринка, Леляцька с/р	Церковно-приходська школа, 1879 р.	Вул. Леніна	Пам'ятка розвитку освіти
11	с. Мартинівка, Біликівська с/р	Могила Усатого Г. Я., 1987 р.	Кладовище, північна частина	Григорій Якович — Герой Радянського Союзу
12	с. Могиливівка, Демидівська с/р	Гуральня, 1872 р.	Вул. Шевченка	Пам'ятка розвитку виробництва
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шкільна	Танкісти, які прорвали німецьку оборону села
		Кар'єр, 1894 р.		Пам'ятка розвитку виробництва
		Будинок, в якому перебував Смолчч Ю. К., 1919 р.	Вул. Шкільна	Юрій Корнійович — український письменник
13	с. Носкіаці, центр с/р	Могила Огородника М. Г., 1985 р.	На кладовищі	Учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Палац Пашенка Ю. С. XVIII ст., в якому перебував Надсон С. Я., 1885–1886 рр.	Вул. Шевченка	Семен Якович — російський поет

1	2	3	4	5
14	с. Олександрівка, центр с/р	Могила Оленича І.І., 1988 р. Могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятник жертвам Голодомору, 1932–1933 рр. Пам'ятник жертвам політичних репресій, 1937–1938 рр.	Кладовище, східна частина Центр села Центр села Центр села Центр села	Іван Іванович — Герой Радянського Союзу Пам'ятка розвитку освіти Свєгенія Прокопіана — українська актриса Медсестра Радянської армії
15	с. Олексівка, Кам'яно-гірська с/р	Приміщення школи-грамоти, 1884–1896 рр.	Центральне кладовище Центр села	Пам'ятка розвитку освіти
16	с. Потоки, центр сільської ради	Могила Є. Боярської-Богемської, XIX ст. Могила Марії Заєць, 1944 р. Турецький знак, XVIII ст.	Центр села На присадибній ділянці Сокура Петра Вул. Центральна	Свєгенія Прокопіана — українська актриса Медсестра Радянської армії
17	с. Почапинці, центр с/р	Могила Рудяка Г.С., 1991 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.	На кладовищі Старе кладовище, східна частина	Григорій Семенович — Герой Соціалістичної Праці
18	с. Рихавка, Потоцька с/р	Залишки церковно-приходської школи	Центр села	Пам'ятки розвитку освіти
19	с. Северинівка, центр с/р	Залишки каплиці Орловської Г., XIX ст. «Турецька могила», XV ст.	На старому кладовищі На південному сході села	Донька Северина Орловського Нині МТС

1	2	3	4	5
20	с. Сербинівці, центр с/р	Могила жертв голодомору, 1932–1933 рр.	Старе кладовище, східна частина	
21	с. Слобода Межирівська, центр с/р	Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Церковно-приходська школа, 1894 р.	Біля сільської ради Центр села	Пам'ятка розвитку освіти
22	с. Станіславчик, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Центральна	
23	с. Тарасівка, центр с/р	Козацькі криниці, XVII ст. Пам'ятники жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.	Східна околиця села Вул. Шевченка	
24	с. Чернятин, центр с/р	Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Центр села	

ІЛЛІНЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	м. Іллінци, центр районної та міської рад	Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Ворошилова, 86	
		Братська могила жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Вул. Карла Маркса, в районі племстанції	
1	м. Іллінци, центр районної та міської рад	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р., та пам'ятний знак загиблим воїнам-землякам, 1985 р.	Вул. Червона площа, 1	
		Братські могили радянських воїнів, 1943–1944 рр.	Вул. Залізнична, кладовище Джулинівське, у східній частині	2 могили
		Кладовище міське: — Могила Співака Б.І., 1943 р. — Могила Каменського В.М., 1943 р.	Вул. Молодіжна Північна частина Східна частина	Болеслав Йосипович — радянський партизан Володимир Мелетович — організатор підпілля

1	2	3	4	5
		– Могила Кондратенка І. П., 1944 р. – Могили радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина	Іван Петрович — радянський воїн 2 могили
	м. Іллінці, центр районної та міської рад	Могила Плахотник М. Ю., 1986 р.	Вул. Щорса, кладовище Голицьке, південно-східна частина	Мотря Юхимівна — Герой Соціалістичної Праці
		Пам'ятний знак на честь Кальницького полку, 2003 р.	Вул. Енгельса, північно-західна частина міста	Курган з гранітною плитою та хрестом
2	с. Бабин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р., 2005 р.	Вул. Ватугіна, 7, парк, західна частина	
		Кладовище:	Північно-західна околиця села	
		– Братські могили радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина	2 могили
		– Могили селян-жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У східній частині	
3	с. Білки, центр с/р	Кладовище:	Вул. Радянська	
		– Могила радянського воїна, 1944 р.		
		– Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Садова, центр старого кладовища	
4	с. Борисівка, Іллінецька міськ/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Гагаріна, кладовище, центральна частина	
5	с. Василівка, центр с/р	«Козацькі хрести», XVII–XVIII ст.	Вул. Мазура, старе кладовище «Західне», південна частина	6 кам'яних хрестів

1	2	3	4	5
		Кладовище «Східне»:	Вул. Мазура	
	с. Василівка, центр с/р	– Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південно-східна частина	
		– Могили жертв фашизму, 1944 р.	Південно-східна частина	11 могил
		Пам'ятне місце бою радянських партизанів з німецькими окупантами, 1943 р.	За 2 км на південний захід від села	Встановлена металева стела
		Кладовище:	Вул. Радянська	
	с-ще Вербівка, Криштолівська с/р	– Братська могила жертв фашизму та радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна частина	
		– Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південна частина	
		– Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північна частина	
		Кладовище:	Вул. Космонавтів	
	с. Володимирівка Таргунська с/р	– Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південна частина	
		– Могили радянських воїнів, 1944 р.	Південна частина	
	с. Вязовиця, Жорницька с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Лісова, кладовище, західна частина	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На північ від села, 11-й км залізниці	
		Кладовище:	Вул. Косовського	
	с. Городок, центр с/р	– Братські могили селян — жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Центр старого кладовища	
		– Братська могила радянських партизанів, 1943 р.	Центр старого кладовища	
		– Могила Чигорського С. П., 1986 р.	Частина нового кладовища	Сергій Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
18	с. Кантели-на, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Молодіжна, північна околиця села, у східній частині кладовища	
19	с. Китайгород, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Нова, територія колгоспного саду Східна околиця села, у центральній частині кладовища	
20	с. Коліівка, центр с/р	Кладовище: – Могили селян — жертв Голодомору, 1932–1933 рр. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Щорса У центрі старого кладовища У східній частині	
21	с. Красненьке, центр с/р	Пам'ятне місце перебування гайдамаків, 1768 р. Могили жертв фашизму, 1941 р. Кладовище: – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. – Могили жертв фашизму та радянських воїнів, 1943–1944 рр. – Могила Чернишова Г. М., 1984 р.	За 5 км на південний схід від села, ур. «Гонтове» На південний захід від села, ур. «Переволока» Вул. Леніна Східна частина Північна частина	2 могили 3 могили Григорій Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
22	с. Криштопівка, центр с/р	Могили жертвам Голодомору, 1932–1933 рр. Пам'ятний знак спаленому селу, 1990 р.	Вул. Травнева, кладовище, західна частина Вул. Круглова, на в'їзді в село з півночі	Село спалено нацистами в січні 1944. Меморіальна дошка

1	2	3	4	5
23	с. Купчинці, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1972 р. Кладовище: – Братські могили радянських воїнів, 1944 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Черняхівського Вул. Черняхівського, північно-східна околиця села Центральна частина Центральна частина Вул. Леніна, західна околиця села Північно-східна частина Центральна частина	3 могили 2 могили
24	с. Леухи, центр с/р	Могила Савишина П. І., 1984 р.	Центральна частина	Петро Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
25	с. Лиса Гора, Красненьківська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південно-західна околиця села, в північно-східній частині кладовища	
26	с. Лугова, Якубівська с/р	Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північно-західна околиця села Західна частина Західна частина	
27	с. Неменка, Іллінецька міськ/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1955 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Перемоги Вул. Перемоги, південно-західна частина старого кладовища	

1	2	3	4	5
28	с. Павлівка, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Дружби, південна частина кладовища	2 могили
		Кладовище: – «Козацький хрест», XVIII ст. – Могила Догіри С. В., 1921 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. – Могили радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Леніна, східна околиця села Східна частина старого кладовища Східна частина кладовища Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища.	
29	с. Парівка, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Набережна, церковне кладовище	4 могили
30	с. Пархомівка, Хрнівська с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	
31	с. Привільне, Білківська с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина	
32	с. Райки, Парівська с/р	Братська могила партизанів, 1944 р.	Південно-східна частина кладовища	2 могили
33	с. Романо-во-Хутір, Ілпінська с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Миру, східна частина села, центральна частина кладовища	3 могили
		Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Радянська, у сквері	
		Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Західна околиця села, центральна частина кладовища	
		Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Радянська, у сквері	

1	2	3	4	5
34	с. Росохвата, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Щорса, північна околиця села, північна частина кладовища	
35	с. Слобідка, Павлівська с/р	Могили жертв голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Чкалова, центральна частина старого кладовища	
36	с. Слободиче, центр с/р	Кладовище: – Могила Качура В. Ф., 1985 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Ворошилова, північна околиця села Західна частина кладовища Східна частина кладовища	Василь Федорович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
37	с. Тягун, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Леніна, центр старого кладовища	
38	с. Уланівка, Якубівська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південно-західна частина кладовища	
39	с. Хрнівка, центр с/р	Могила Амаросія Брацюка, 1928 р. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. – Могили жертв фашизму, 1943 р.	Вул. Першотравнева, 91 Західна околиця села Північно-східна частина кладовища Західна частина кладовища Західна частина кладовища	Герой російсько-турецької війни 1877–1878
40	с. Чорторія, Гордоцька с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Першотравнева, центральна частина кладовища	

1	2	3	4	5
		Пам'ятні місця дислокації партизанських загонів та могили партизанів, 1943–1944 рр.: – «За Батьківщину» – ім. Кірова С. М. – ім. Леніна В. І.	Шабелянський ліс, Дашівське лісництво Квартал № 40 Квартал № 32 Квартал № 39	
41	с. Шабельня, Кальницька с/р	– Могили радянських партизанів, 1943 р. – Партизанське кладовище, 1943 р. – Партизанське кладовище, 1943 р. Кладовище: Братські могили жертв фашизму, 1943 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Квартал № 40 Квартал № 52, урочище «Ясинина» Квартал № 35, урочище «Соловійово» Північна околиця села У третьому ряді Центральна частина кладовища	Встановлено гранітний обеліск, бетонна стіна, 1975
42	с. Шевченкове, Жорницька с/р	Могили жертв голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Колгоспна, західна околиця села, на кладовищі	
43	с. Якубівка, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Богдана Хмельницького, 5а, південна частина кладовища	
44	с. Яструбинці, Купчинецька с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р. Братська могила червоноармійців, 1919 р.	Вул. Щорса, 2а, церковне кладовище, східна частина За 5 км на південь, ур. «Правково»	2 могили

1	2	3	4	5
	с. Яструбинці, Купчинецька с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Західна околиця, центральна частина кладовища	

КАЛІНІВСЬКИЙ РАЙОН

	Братська могила червоноармійців, радянських воїнів та партизанів, 1919 р., 1944 р.	Вул. Леніна, 2		
	Братські могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шевченка, біля військомату		Братських могил — 3, одиночних — 2
	Могила Степового М. Ф., 1944 р., 1947 р.			Микола Федотович — Герой Радянського Союзу
	Будинки, в яких містилися прифронтові шпиталі для радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 115, у дворі ЗОШ № 1 та вул. Леніна, 13		Меморіальна дошка відсутня
	Комплекс споруд Калинівського спиртзаводу, 1901 р.: Кладовище міське:	Вул. Держинського, 1		Пам'ятка виробництва
1	м. Калинівка, центр міської та районної рад	– Могила Антоноука С. В., 1982 р. – Могила Димінського І. Й., 1999 р. – Могила Рубля П. І., 2000 р. Машинобудівний завод, 1934 р.	Вул. Колгоспна Південно-західна частина кладовища Західна частина кладовища Західна частина кладовища Вул. Леніна, 67	Степан Васильович — Герой Радянського Союзу Іван Йосипович — Герой Соціалістичної Праці Петро Іванович — Герой Соціалістичної Праці Пам'ятка виробництва
	Місце паломництва віруючих «Калинівське чудо», 1923 р.		Південна околиця міста, зупинка «Пархоменка» на трасі Калинівка—Вінниця	
	Могила Кондратьєва П. І., 1944 р.		Вул. Леніна, 18, у центрі міста	Павло Іванович — полковник, командир 15-ї гвардії бомбардувальної Гомельської авіаційної дивізії дальньої дії

1	2	3	4	5
	м. Калинівка, центр міської та районної рад	Місце масових страт громадян та братських могили жертв фашизму, 1942 р.	Південно-західна частина міста, на полі дослідного господарства «Артеміда», навпроти районної лікарні	2 могили
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Біля церкви	
		Кладовище:	Південна околиця села	
		– Могила Бездушного В. І., 1988 р.	Південно-східна частина кладовища	Володимир Ірінейович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
2	с. Байківка, центр с/р	– Могили Наумець М. А. та Чайчук Г. С., 1943 р.		Марія Андріївна — підпільниця;
		– Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	При вході на кладовищі	Григорій Савич — партизан
		Могила радянського воїна та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р.; 1974 р.	У центрі села, біля с/р	
3	с. Герасимівка, Голубівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 800 м на південь від села, на кладовищі біля входу	
4	с. Глинськ, центр с/р	Могила радянського воїна, 1944 р., Басса О. К. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1969 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури	Олексій Карпович — голова місцевого колгоспу, організатор підпілля в селі
5	с. Голубівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1973 р.	У центрі села, біля с/р	
6	с. Грушківці, Байківська с/р	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1956 р.	Вул. Телегіна, 31а	

1	2	3	4	5
7	с-ще Гулівці, Котложинецька с/р	Братська могила жертв фашизму та радянських воїнів, 1943–1944 рр.	Поруч вокзалу залізничної станції	
		Ставка Германа Герінга, 1941–1944 рр.	500 м на захід від блок-посту на станції Гулівці	Герман Герінг — німецький рейхмаршал авіації (1940), один із головних нацистських злочинців
		Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1956 р.	У центрі села, біля с/р	
		Винокурний завод, друга половина ХVІІІ ст.	За 2 км на південний захід від села	Пам'ятка виробництва
8	с. Гуцинци, центр с/р	Млин, 1882 р.	Вул. Леніна, на р. Південний Буг	Пам'ятка виробництва
		Могила Зозулі С. А., 1944 р.	Вул. Леніна, парк ВПУ, 32	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Вул. Леніна, біля старого кладовища	
		Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1950 р.	У центрі села, біля с/р	
9	с. Дружне, центр с/р	Могила Семенова Б. П., 1944 р.	Східна околиця села, у центрі нового кладовища, ліворуч від алеї	Борис Павлович — лейтенант Червоної армії
		Овечацький винокурний завод, 1805–1907 рр.	Вул. Жовтнева	Пам'ятка виробництва
		Братська могила радянських воїнів та мирних громадян, 1944 р.	У центрі села, біля будинку культури	
10	с. Дружелюбівка, центр с/р	Пам'ятне місце страти мирних громадян		Могили не локалізовані. Встановлено пам'ятний знак, 2004
		Кладовище:	Східна частина села	

1	2	3	4	5
	с. Дружелюбівка, центр с/р	–Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. –Могила Мушенко М. І., 1992 р.	У центрі кладовища У південній частині кладовища	Марія Іларіонівна — Герой Соціалістичної Праці
11	с. Заливанщина, центр с/р	Кладовище: –Братська могила радянських воїнів та могила Звонкова Т. Н., 1944 р.; 1978 р. –Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Північно-західна околиця села У центрі кладовища На кладовищі, ліворуч від входу	Дзвонков (Звонков) Трохим Никифорович — Герой Радянського Союзу
12	с. Іванів, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942 р. Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	93-й км залізниці Козятин — Хмельницький, за 10 м від залізничного полотна, ліворуч 93-й км залізниці Козятин — Хмельницький, за 100 м від залізничного полотна	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села біля бібліотеки	
		Могила Свиная А. Г., 1979 р.	Північна частина кладовища	Афанасій Гнатович — Герой Радянського Союзу
		Кладовище: –Братська могила радянських воїнів, 1944 р. –Могила Макєєва Я. Н. та Мессароша В. М., 1941 р., 1943 р.	Північно-східна околиця села На кладовищі біля входу, праворуч	
13	с. Кіровка, центр с/р		У центрі кладовища; південно-західна частина кладовища	Яків Никанорович — червоноармієць; В'ячеслав Миколайович — перший командир партизанського загону ім. Леніна, один із організаторів підпілля

1	2	3	4	5
14	с. Комунярівка, центр с/р	Млин, 1883 р. Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1961 р.	У центрі села, біля греблі через р. По-столова Вул. Комунярівська, біля с/р	Пам'ятка виробництва Реконструкція 2003
15	с. Корделівка, центр с/р	Братські могили радянських воїнів та Бохонка С. Т., 1944–1945 рр. Братська могила радянських партизанів, 1943 р. Корделівський цукровий завод, 1845 р. Кладовище: –Братські могили радянських воїнів та Копкалюка А. Т., 1944 р. –Могила Столярського О. В., 1982 р.	Центральна частина села, західний сектор парку цукрозаводу Черепашинецький ліс, квартал № 39, Козятинське лісництво Вул. Київська Південна околиця села Південно-східна частина кладовища	2 могили; Степан Трохимович — партизан Партизани кавалерійського з'єднання Наумова М. І. Пам'ятка виробництва 2 братських могили Олег Всеволодович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
16	с. Котюжинці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна околиця села, на кладовищі біля входу	
17	с. Лемешівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шевченка, у сквері	
18	с. Лісова Лісцівка, центр с/р	Братські могили жертв фашизму, 1942 р.	За 2 км на південний-захід від села, в лісі	2 могил
19	с. Люлинці, центр с/р	Могила Йонки Карла та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1922 р., 1980 р.	У центрі села біля будинку культури	Йонк Карл — чекіст

1	2	3	4	5
20	с. Мізяків, центр с/р	Млин водяний, 1914 р. Братські могили підпільників, 1944 р.	У центрі села У північній околиці села, північно-західна частина кладовища	2 могили
21	с. Мончинська с/р	Братська та одиночна могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Зелена, на кладовищі, ліворуч від алеї	
22	с. Нова Гребля, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-східна частина села. На кладовищі біля входу	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села біля с/р	
23	с. Павленки, Мізяківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна околиця села (Соболівка), у садби	
		Новогребельський буряко-цукровий завод, 1899 р.	За 8 км на південь від села	2 могили
24	с. Пауліака, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	вул. Шкільна	Пам'ятка виробництва
		Братська могила жертв червоного терору, 1919 р.	За 2 км на південь від села	
		Братська та одиночна могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Мізяківська, 37, східна частина кладовища	
		Братська та одиночна могили радянських воїнів, 1944 р.	Східна околиця села, східна частина кладовища	

1	2	3	4	5
с. Павлівка, центр с/р		Будинок, в якому народився Кундзіч О. П., 1904–1921 рр.	Вул. Кундзіча, 22	Олексій Леонардович (1904–1964) — український прозаїк, перекладач
		Пам'ятне місце загибелі Волинця П. К. та Томчука І. П., 1943 р.	вул. Суворова, 15	Волинець П. К. — Герой Радянського Союзу; Томчук І. П. — підпільник. Встановлено пам'ятний знак, 1976
с. Піків, центр с/р		Центральне сільське кладовище:	Вул. Леніна	
		– Могила Бабія А. А., 1988 р.	На кладовищі, біля церкви	Анатолій Антонович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Гуменчука В. Р., 1980 р.	Західна частина кладовища	Василь Романович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Будинок міщанської управи, початок ХХ ст.	Вул. Леніна, біля костьолу	
		Кладовище:	вул. Тельмана (Новий Піків), західна околиця	
		– Могила Корби А. П., 1982 р.	Західна частина кладовища	Анатолій Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Олійника М. М., 1984 р.	Західна частина кладовища	Микола Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Кладовище:	Вул. Зелена та Медична (Старий Піків)	
		– Братська могила Ровнякова О. А. та Ровнякової Н. М., 1944 р.	На відстані 30 м у південному напрямку від церкви О. Невського	Андрій Олексійович, Ніна Миколаївна — підпільники
		– Могила Валігури В. А., 1983 р.	Південна частина кладовища, за межами садби по вул. Медична, 1	Володимир Анатолійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Пиків, центр с/р	Місце масових страт громадян та братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Черняхівського, у південній частині єврейського кладовища	Поховано 1080 жителів с. Пикова єврейської національності
26	с. Писарівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1968 р.	Вул. Щорса, біля школи	
27	с. Сальник, центр с/р	Могила Драбенюка В. П., 1981 р.	Вул. Вінницька	Віктор Пилипович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
28	с. Уладівське, центр с/р	Братська могила жертв фашизму та радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Варшавська, біля інженерного комплексу селекційної станції	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шкільна, у сквері біля школи	
29	с. Хомутинці, центр с/р	Могила Семполовського Л. Л., 1960 р.	Вул. Радянська, 15, біля лабораторного корпусу селекційної станції	Лев Людвігович — вчений-селекціонер
		Уладово - Люблинецька дослідно-селекційна станція, 1888 р.	Вул. Радянська, 15	
30	с. Черепашинці, центр с/р	Могили батьків С. Руданського, друга половина XIX ст.	Вул. Руданського, 1, біля школи	Теодора Порфирівна, Василь Іванович
		Могила Будякова А. М. та пам'ятний знак на честь загиблих партизанів, 1944 р., 1968 р.	с-ще Кар'єрне, на південний схід від села, кв. № 33, Козятинське лісництво	
		Кладовище:	За 500 м на південь від села	

1	2	3	4	5
		—Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На кладовищі, біля входу	
	с. Черепашинці, центр с/р	—Могила Бугера Є. М. та Віденка А. О., 1944 р.	Південно-західна частина кладовища	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Південна частина кладовища	
		Оборонні вали та рови, друга половина XVII ст.	У центрі села, біля с/р	
		Братські та одиночні могили радянських воїнів, 1944 р.	с. Великий Чернятин, вул. Пушкіна, в південно-західній частині кладовища	7 братських могил та 2 одиночних
31	с. Чернятин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1964 р.	У центрі с. Малий Чернятин, біля с/р	
		Могила Гетьмана О. І., 1995 р.	Західна околиця села, на кладовищі біля входу	Олександр Іванович — публіцист, правозахисник
32	с. Червоний степ, Голубівська с/р	Братська могила радянських військово-полонених, 1942 р.	Вул. Коцюбинського, у центрі кладовища	Поховано 8 воїнів

М. КОЗЯТИН

1	м. Козятин, центр міської та районної рад	Братська могила учасників громадянської війни та борців за встановлення радянської влади, 1919–1924 рр.	Вул. Привокзальна, 9	
		Братська могила Валдаєвих: Михайла, Василя, 1905 р.	Вул. Щорса, 6–8, старе міське кладовище, за каплицею	Машиністи паровозного депо, які були розстріляні під час Всеросійського страйку залізничників

1	2	3	4	5
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Київська, район Талимонівки, стрілебище військової частини	Укладена меморіальна гранітна плита
		Братська могила радянських воїнів, 1941–1943 рр.	Вул. Білоцерківська, 5, східна частина центрального міського кладовища	
		Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Вул. 8-а Гвардійська, 62	
		Братська могила підпільників, 1943 р.	Вул. Щорса, 6–8, західна частина старого міського кладовища	
	м. Козятин, центр міської та районної рад	Будинок пивоварні, 1884 р.	Вул. Матросова, 80	Пам'ятка виробництва
		Будинок військового шпиталю, 1914–1916 рр.	Вул. Васковського, 2	
		Будинок, в якому містився Козятинський волосний ревком, 1919 р.	Вул. Червоноармійська, 75	
		Будинок, в якому народився та жив Іванов В. М., 1909–1932 рр.	Вул. Винниченка, 7	Віктор Михайлович — письменник-кінорежисер
		Будинок єврейської школи, 1908 р.	Вул. Червоноармійська, 25	Талмуд-Тора
		Будинок земської пошти, 1901–1903 рр.	Вул. Грушевського, 15	Тепер музей історії міста Козятин
		Будинок приватної жіночої гімназії, 1908 р.	Вул. 8 Гвардійська, 1	
		Будинок товарної станції, 1870 р.	Вул. Винниченка, 16	Виконував функції вокзалу Київського напрямку, 1870–1889
		Залізничне училище, 1898 р.	Вул. Леніна, 2	У цьому будинку навчалися контр-адмірал флоту Колишев Леонід, маршал артилерії Бажанов Юрій Павлович, 1912–1918

1	2	3	4	5
		Ілюзіон «Ехо», 1915 р.	Вул. Леніна, 25	Тепер районний будинок культури, кіно-театр
	м. Козятин, центр міської та районної рад	Клуб «Аудиторія», 1909 р.	Вул. Привокзальна, 1, територія залізничного вокзалу	
		Паровоз Л–2309, 1954 р.	Вул. Привокзальна, 1, територія залізничного вокзалу	Пам'ятник трудової слави залізничників, 1987
		Паровозне депо з водонапірною баштою, 1871 р.	Вул. Дєповська, 1	Локомотивне депо

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Безіменне, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Західна околиця села, у центральній частині кладовища	
2	с. Білопіль, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Будьонного, північно-східна частина кладовища	
3	с. Блажівка, Дубовомахаринецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села, північна частина кладовища	
4	смт Бродецьке, центр сел/р	Будинок земської школи, 1912 р.	Вул. Перемоги, 38	
		Будинок заводу по переробці сої, 1898 р.	Вул. Робітничка, 108	Пам'ятка виробництва
		Дитячий садок, 1898 р.	Вул. Робітничка, 58	
		Цукроварня, 1898 р.	Вул. Робітничка, 44	Пам'ятка виробництва
5	с. Вовчинець, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Центр села, старе кладовище, зліва при вході	

1	2	3	4	5
	с. Вовчи- нець, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
6	с.мт Глухів- ці, центр сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Каоліновий комбінат, 1901 р. Пам'ятне місце розташування табору військовополонених німецьких та угор- ських солдатів, 1944–1947 рр.	Вул. Джерельна, біля церкви У центрі селища Вул. Леніна, біля пекарні	Пам'ятка виробництва
7	с. Гурівці, Непедів- ська с/р	Школа, в якій навчалися: Костюк А. В., 1928–1935 рр. та Бабій Б. М., 1924–1931 рр.	Вул. Шкільна	Андрій Васильович — Герой Радянського Союзу, Борис Мусяйович — академік
8	с. Дубові Махаринці, центр с/р	Школа, в якій навчався Шевчук В. К., 1931–1932 рр.	Вул. Центральна	Валентин Климентійович — Герой Радян- ського Союзу
9	с. Жезелів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Гранітний кар'єр, 1910 р.	Вул. Київська, у центрі села Вул. Леніна	
10	с. Збараж, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села, центральна частина кладовища	
11	с. Зозулин- ці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Кладовище :	У центрі села, біля клубу Вул. Леніна	12 могил
12	с. Йосипівка, центр с/р	– Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могили радянських воїнів, 1944 р.	Кладовище, західна частина Північно-західна частина кладовища	
13	с. Козятин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943 р. Земське початкове училище, 1913 р.	Південна частина старого кладовища Вул. Миру, 84	

1	2	3	4	5
14	с. Комсо- мольське, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Братська могила радянських воїнів, 1943 р. Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Вул. Шкільна При вході на кладовищі У центрі села, в парку	
15	с. Листопа- дівка, Юрлів- ська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Північна частина старомахнівського кладовища	
16	с. Мед- ведівка, Комсомоль- ська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Східна частина кладовища У центрі села, територія водокачки, біля лабораторії	
17	с. Микола- ївка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр. Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури Вул. Леніна, західна частина кладовища, у третьому ряді	
18	с. Михайлин, центр с/р	Будинок, в якому жив Василь Земляк, 1932–1943 рр. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Школа, в якій навчався Пліс І. П., 1928–1936 рр.	Вул. Леніна Вул. Кооперативна, у центральній частині кладовища Вул. Шкільна	Василь Сидорович (1923–1977) — український прозаїк, сценарист Іван Григорович — Герой Радянського Союзу
19	с. Піковоць, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр.	У центральній частині кладовища	

1	2	3	4	5
20	с. Полчинці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина кладовища	
21	с. Пузирки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр.	У центрі села	Ск. Скобликова, арх. Богданова, м. Київ
22	с. Самгородок, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	Тут поховано Героя Радянського Союзу — Івана Івана Олександровича
		Братська могила учасників громадянської війни, 1918–1920 рр.	У центрі села	
		Будинок аптеки (мур.), кінець XVIII ст.	Вул. Леніна	
23	с. Селище, Білопільська с/р	Трактир, кінець XVIII ст.	Вул. Леніна, 55	
		Школа, в якій навчався Гук Л. П., 1933–1940 рр.	Вул. Леніна	Леонтій Платонович — кавалер орденів Слави
		Школа, в якій навчався Дука М. І., 1917–1924 рр.	Вул. Леніна	Михайло Ілліч — Герой Радянського Союзу
24	с. Сестринівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Кладовище	
		Могила Захарія Опокова, кінець XIX ст.	У центрі села, біля церкви	Захарія Іоанович — дід (по матері) Грушевського Михайла Сергієвича. У 2006 на місці зруйнованої хати Захарія Опокова побудовано музей Грушевського М. С.
		Пам'ятний знак Грушевському М. С., 2001 р.	Центр села, біля школи	Михайло Сергієвич (17.11.1866 — 25.11.1934) — визначний український історик, засновник УНР
		Станція Планава, будинок в якому містився військовий шпиталь, кінець 1943 — початок 1944 р.	70 км від залізниці	Сьогодні — Козятинський тубдиспансер

1	2	3	4	5
25	с. Тернівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр.	Біля школи	
26	с. Широка Гребля, Михайлинська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр.	Територія цукрового заводу	

КРИЖОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Крижопіль, центр районної та селищної рад	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр.	Вул. Леніна, 1	Поховано 1341 чол., відомих 168
		Будинок, в якому розміщався ревком, 1918 р.	Вул. Чабанюка, 19	
		Селіщине кладовище:	Вул. Корольова	
2	с. Вербка, центр с/р	– Могила Гаврилюка С. В., 1985 р.	Центральна частина	Сергій Вікторович — учасник радянсько-афганської війни загинув в Афганістані
		– Могила Маслія М. М., 1984 р.	Центральна частина	Микола Михайлович — учасник радянсько-афганської війни загинув в Афганістані.
3	с. Вільшанка, центр с/р	– Могила Чабанюка О. Я., 1983 р.	Центральна частина	Олександр Якович — учасник радянсько-афганської війни загинув в Афганістані
		Трактор «Універсал-2», 1968 р.	Вул. Куйбишева, 74	Пам'ятка виробництва
4	с. Гарячківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	На розі вулиць Сонячної та Подільської	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Трубілаїні, центр села	
4	с. Гарячківка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Садова	
		Музей-садба (хата, музей) Трубілаїні М. П. (1907–1941 рр.)	Вул. Трубілаїні	Микола Петрович — український письменник
4	с. Гарячківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр., та пам'ятний знак загиблим воїнам-землякам, 1976 р.	Вул. Свердлова	

1	2	3	4	5
	с. Гарячківка, центр с/р	Знак «Доля роду Лимич», 2003 р. Братська могила червоноармійців, 1919 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1983 р. Сільське кладовище: – Могила Голотюка К. П., 1978 р. – Могила Діброви М. Я., 2005 р. – Могила Марцин Т. П., 1974 р. – Могила Мотель Ф. Д., 1994 р. – Могила Немиша А. І., 1982 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Єврейське кладовище: – Місце єврейського гетто, 1941–1943 рр. – Могила євреїв страчених денікінцями, 1920 р.	Вул. Карла Маркса Вул. Фалаштинських Вул. Карла Маркса Центральна частина Центральна частина Східна частина Центральна частина Центральна частина Вул. Трублаїні, центр села На розі вулиць Шевченка та Комсомольської	До 300-ліття переселення лемків з Карпат у Гарячківку Арсен, Леонтій — страчені в часи громадянської війни Карло Петрович — Герой Соціалістичної Праці Микита Якович — Герой Соціалістичної Праці Тетяна Пилипівна — дівчі Герой Соціалістичної Праці Фросина Денисівна — Герой Соціалістичної Праці Анатолій Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
6	с. Городківка, центр с/р	Могила Вишневого К. Ф., 1863 р. Могила Остапчука Д. Ф., 1976 р.	Вул. Трублаїні, склеп на польському кладовищі Північна частина села, східна частина сільського кладовища	Карл Флоріанович — професор медицини, фундатор вітчизняної ветеринарії Дем'ян Федорович — Герой Соціалістичної Праці

1	2	3	4	5
	с. Городківка, центр с/р	Приміщення фабрики художніх виробів «Вінничанка» (тепер ТОВ «Іскра») - Братські могили жертв фашизму, 1941 р. - Братські могили жертв фашизму, 1941 р. - Братські могили жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Леніна, 23 Вул. Пирогова Пров. Котовського Господарський двір сільгоспідприємства в центрі села Вул. Леніна, центр села Вул. Миру, 11 Вул. Заболотного Вул. Заболотного, 3	Вироби демонструвались на виставці «ЕХРО - 67» у Монреалі 2 могили 3 могили 2 могили Поховано 45 чол., відомих 25 Пам'ятка виробництва
7	с. Жабокрич, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.		
		Млин-гуральня, початок ХХ ст. Окопсько (єврейське кладовище, кінець ХVІІІ ст.) Музей-садиба Заболотного Д. К.: – Хата, середина ХІХ ст. – Музей, 1966 р.		
8	с. Заболотне, центр с/р	– Могила Заболотного Д. К. та його дружини Радецька-Заболотна Л. В. Могила Люби Горлатої, 1931 р.		Данило Кирилович — академік, президент АН України, видатний вчений-мікробіолог; Людмила Владиславівна Загинула під час насильницького розкуркулення
9	с. Іплівка, Крикливецька с/р	Могила Баденюка М. Г., 1971 р.	Сільський цвинтар, південно-східна частина кладовища	Мойсей Григорович (1889–1971) — кавалер 4-х Георгіївських Хрестів
10	с. Павлівка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1941–1943 рр.	На відстані 1 км від села по шляху на с. Торканівку	

1	2	3	4	5
11	с. Соколівка, центр с/р	Будинок школи, в якій працював Калабабін С. О., 1937–1939 рр. Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Цукрозавод, 1874 р.	Вул. Леніна, 2 Вул. Леніна, центр села Вул. Робітнича	Семен Олексійович — заслужений вчитель РРФСР, вихованець і послідовник А. С. Макаренка Пам'ятка розвитку виробництва
12	с. Шарпанівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Леніна, центр села	

ЛИПОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	м. Липовець, центр районної та міської рад	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі міста	
		Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Південна околиця міста, біля литовища	
		Братська могила словацьких воїнів, 1941 р.	При в'їзді в місто з півдня по дорозі Вінниця — Липовець	
		Будинок міської управи, початок XX ст.	Вул. Щорса, 23	
		Гармата, XVII ст.	Вул. Леніна, будинок районного відділу управління МВС	
1	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північно-західна частина міста, у центрі кладовища мікрорайону «Скакуна»	
		Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У північній частині міста, у центрі кладовища мікрорайону «Гайсин»	«СХБ-01» А. Воробей Завору Ігорюк, Мазурецька на вулиці

1	2	3	4	5
1	м. Липовець, центр районної та міської рад	Могили радянських активістів, 1920–1940 рр.	Вул. Леніна, біля школи № 1	
		Кладовище міське:	Вул. Макаренка	
		— Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі кладовища мікрорайону «Кам'янка»	
		— Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У центрі кладовища	
		— Могили жертв репресій 1920–1930 рр.	У районі урочища Хмелів Яр, за 1 км на північ від міста	
		— Могила Ковбасюка А. Д., 1960 р.	У центрі кладовища	Андрій Дмитрович — кавалер орденів Слави
		— Могила Козаченка В. В., 1978 р.	Південно-східна частина	Василь Власович — кавалер Георгіївських хрестів
		— Могили партизанів, 1943 р.	У центрі кладовища	3 могили
		Пам'ятне місце бою козаків з польсько-шляхетськими військами, 1651 р.	Вул. Кірова, західна частина мікрорайону «Замчисько»	Встановлено стелу, 2006
		Підземний хід, XV ст.	Вул. Леніна, 63	
2	с. Берестівка, Лукашівська с/р	Танк Т–34, 1944 р.	Вул. Леніна, між центральним парком та мостом до мікрорайону «Скакуна»	
		Трактор «Універсал», 1986 р.	Вул. 1 Травня, 5	
3	с. Біла, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північно-східна частина села, південна частина кладовища	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	

1	2	3	4	5
	с. Біла, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північно-західна частина села, у центрі кладовища	
4	с. Білозерівка, Щасливська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна околиця села, при вході, на кладовищі	
5	с. Богданівна, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Волинська, 11/а	
6	с. Брицьке, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	На розі вул. Леніна і Перемоги	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна частина села, у північній частині кладовища	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина села, у центрі кладовища	
7	с. Вахнівка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1943 р. Братські могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. 60-річчя Жовтня, біля школи	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна околиця села, на старому єврейському кладовищі	
8	с. Вербівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна околиця села, на «Голодному цвинтарі»	
9	с. Віїтвіці, центр с/р	Могили священиків, XVIII–XIX ст.	Вул. Леніна, 4	
		Городище литовського періоду, XIV ст.	Південно-східна околиця села на правому березі р. Сібок, вздовж вул. Жовтнева	
		Могили священиків, XVIII–XIX ст.	Вул. Гоголя, 23	Тут поховані предки Достоєвського Ф. М.

1	2	3	4	5
		Кладовище:	Західна частина села	
	с. Віїтвіці, центр с/р	– Могила Степанка В. В., 1982 р.	У центрі кладовища	Володимир Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
10	с. Вікентівка, Нападівська с/р	– Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Північно-східна частина кладовища	Встановлено хрест
		Братські могили жертв фашизму, 1942–1943 рр.	На 3 км дороги Липовець — Росоша, на полі	2 могили
11	с. Ганівка, Славнянська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північній-схід села, у північній частині кладовища	
12	с. Журава, Вахнівська с/р	Могили жертв фашизму, 1942 р.	У лісі, квартал № 4, Турбівське лісництво	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села	
13	с. Зозівка, центр с/р	Пам'ятне місце бою воїнів 100-ї танкової бригади, 1944 р.	На Танковому полі, за 0,1 км на захід від села	
		Пам'ятне місце бою партизанів, 1943 р.	Вул. Горького, 12	Партизанський загін ім. Кірова, Другої партизанської бригади
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села, біля шкільного стадіону	Тут поховано Героя Радянського Союзу — Яркіна Івана Петровича
14	с. Зозів, центр с/р	Оборонні вали та рови Зозівського замку, XVII ст. Будинко церковно-парафіальної школи, в якій навчався Клименко С. В., 1920–1924 рр.	На лівому березі р. Соб, у районі церкви	
			Вул. Леніна, 18	Сергій Васильович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
	с. Зозів, центр с/р	Козловський рів, кінець XVIII — початок XIX ст. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	На відстані 5 км, на південний захід від села Північний схід села, у західній частині кладовища	Межовий знак Тадеуша Платоновича Козловського, відомого історичного діяча, генерала, губерньського предводителя дворянства (помер 1816 р.)
		Споруда цеху художньої вишивки, 1885 р. Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Леніна, у центрі села За 1 км на схід від села, на глинищі	
15	с. Іваньки, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р. Поштовий шлях, 1833 р. Кладовище:	Північ села, у східній частині кладовища Дорога до с. Попівка Південний схід села	
16	с. Козинці, центр с/р	— Братські могили радянських воїнів, 1944 р. — Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У центрі кладовища Північно-західна частина кладовища	2 могили
17	с. Коношівка, Брицька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Кладовище:	У центрі села, біля клубу Південь села	
18	с. Королівка, Щасливська с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1944 р. — Могили Рафікова А. І. і Коротаява В. В. 1944 р. — Могила Малишева Д. Д., 1944 р.	У центрі кладовища У західній частині кладовища У центрі кладовища	Радянські воїни Радянський воїн

1	2	3	4	5
19	с. Костянтинівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Леніна, 31 На захід від села, у центрі кладовища	Встановлено обеліск
20	с. Коханівка, Козинецька с/р	Оборонні вали Коханградського замку, 1625 р.	Урочище Кемпа, за 2 км від села у південному напрямку	
21	с-ще Липовець, Росошанська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1943 р.	За 500 м на захід від села	
22	с. Лозувата, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 52	
23	с. Лукашівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Вул. Першотравнева, 1 Північна частина старого кладовища	
24	с. Нападівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.	Південна частина села, у центрі кладовища У центрі села Південь села, в північній частині кладовища	
25	с. Нова Прилука, центр с/р	Склепи з похованням сім'ї Ланге Т. Н., початок XIX ст. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братські могили жертв фашизму, 1941–1943 рр.	За 50 м на південь від будинку культури Вул. 1 Травня, біля будинку культури Вул. 1 Травня	Тор Нове — класик данської літератури 2 могили

1	2	3	4	5
26	с. Пісочин, Іванківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр. Оборонні вали, XIV ст.	Південний схід села, у центрі кладовища На південь від центру села, ур. «Салган»	
27	с-ще Пилипенкове, Війтовецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна околиця хутора, у східній частині кладовища	
28	с. Попілка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р. Пам'ятне місце боїв, 1944 р.	Вул. Леніна, в центрі села Східна частина села, у центрі кладовища За 2 км на південь від села, ур. «Комісарівка»	Тут поховано Героя Радянського Союзу — Ткаченка Григорія Тихоновича
29	с. Росоша, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Чумацький шлях, XVIII, XIX ст. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Вул. Пирогова, 46 На захід від села	
30	с. Свердловіка, Козинецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна частина села, у північно-східній частині кладовища	
31	с. Сиваківці, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 р.	Південна околиця села, у південно-західній частині кладовища Західна частина села, у центрі кладовища	

1	2	3	4	5
32	с. Сиваківці, центр с/р	Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1861 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятне місце бою УГА з армією Денікіна, 1919 р. Кладовище:	На розі провул. Шевченка та вул. 60-річчя Жовтня Східна частина села, у центрі кладовища На південний захід від села, на полі	Встановлено хрест Тут поховані Герої Радянського Союзу — Захаров Олексій Архипович та Шевченко Борис Демидович
33	с. Славна, центр с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1941 р. — Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Кладовище:	Південь села У центрі кладовища При вході на кладовище	
34	с. Соболівка, Сиваківська с/р	— Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південь села У центрі кладовища	
35	с. Стара Прилука, центр с/р	— Могила радянського воїна, 1941 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила жертв фашизму, 1943 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	У північній частині кладовища Вул. Гагаріна, у центрі села На полі, за 1 км на північ від села У південній частині старого кладовища за 50 м на схід від часовні	
36	с. Струтинка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, на кладовищі	
37	с. Теклинівська с/р	Могила радянських воїнів, 1941 р.	Південь села, у центрі кладовища	

1	2	3	4	5
38	с-ще Тельмана, Скитківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі бушевого селища	Поховані воїни 389 сд., які загинули під час виходу з оточення 28–29 січня
39	с. Троща, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили воїнів 1-ї світової війни, 1914–1916 рр. Школа, в якій навчався Васюта С. Т., 1929–1933 рр.	Вул. Суворова, у центрі села вул. Коцюбинського Вул. Маяковського, 13	2 могили Сергій Трохимович — Герой Радянського Союзу
40	смт Турбів, центр сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Місце розстрілу жертв фашизму, 1941–1942 рр.	вул. Миру, 18 На захід від селища у кар'єрах каолінового заводу	
41	с. Улянівка, Славнянська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Маяковського, 13	
42	с. Шендерівка, Білянська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південна частина села, у центрі кладовища	
43	с. Щаслива, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Маяковського, 47, у центрі села Вул. Будьонно го, 1, у центрі села Вул. Будьонного, у центрі старого кладовища	

1	2	3	4	5
44	с. Ясенки, Лукашівська с/р	Пам'ятне місце оборонних боїв, 1941 р. Поховання німецьких солдатів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 1 км на схід від села Вул. Ворошилова, 64 Південний захід села, у північній частині кладовищі	

ЛІТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Літин, центр районної та селищної рад	Братська могила радянських військово-полонених, 1943 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила воїнів 10-ї Чорноморської дивізії армії УНР, 1919 р. Могила селян — жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могила жертв фашизму, 1942 р. Могила жертв фашизму, 1941 р. Братська могила червоноармійців, 1919 р.	Вул. Л. Українки Вул. Радянська Вул. Леніна Вул. У. Кармалюка Південно-східна частина селища, старе кладовище, центральна алея Вул. Л. Українки Вул. Б. Варави У центрі села	
2	с. Барнівці, центр с/р	Будівля колишньої тюрми, в якій відбував ув'язнення Устим Кармалюк, XVIII ст.	Вул. У. Кармалюка	Устим Яковлевич (27.02.1787–10.10.1835) — український національний герой

1	2	3	4	5
3	с. Бірків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	
4	с. Бруслинів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, у центрі кла- довища	
5	с. Горбівці, центр с/р	Могила Короля М. М., 1987 р. Пам'ятний знак спаленому селу, 1944 р.	Південь села, східна частина кладовища	Микола Миколайович — учасник радянсь- ко-афганської війни, загинув в Афганістані
6	с. Городи- ще, Соснів- ська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Зарічна	
7	с. Дашківці, центр с/р	Кладовище: — Могила Ольховика П. М., 1997 р.	Вул. Кірова, у центрі села	
8	с. Дяківці, центр с/р	Кладовище: — Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південь села	
9	с. Журавне, центр с/р	— Могила Григоренка І. М., 1984 р. Будинок, в якому народився і жив Стель- мах М. П., 1912–1983 рр. Братська могила радянських воїнів та могила Касьяна А. П., 1944 р.	Центральна частина	Петро Маркович — Герой Соціалістичної Праці
			Центральна частина	Любов Петрівна — Герой Соціалістичної Праці
			Південь села, східна частина кладовища	Петро Іванович — учасник радянсько- афганської війни, загинув в Афганістані
			Північ села	
			Західна частина	
			Центральна частина	Іван Миколайович — учасник радянсько- афганської війни, загинув в Афганістані
			Вул. М. Стельмаха, 4	Михайло Панасович — письменник, Герой Соціалістичної Праці
			Вул. Касьяна	Андрій Пилипович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
10	с. Іванівці, Тесівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	
11	с. Івач, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Революційна	
12	с. Кам'ян- ка, Осолін- ська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. М. Островсь- кого	
13	с. Кожухів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шляхова	
14	с. Літинка, центр с/р	Братська могила червоноармійців, 1919 р.	Східна частина села, у центрі кладовища	
15	с. Майдан- Бобрик, Уладівська с/р	Могила жертв фашизму, 1942 р.	За 500 м на захід від села	
16	с. Медве- дівка, Шев- ченківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. М. Гастелло	
17	с. Микулін- ці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина кла- довища	
18	с. Олександрівка, Жу- равненська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села	
19	с. Осолінка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села	
			Вул. Садова	

1	2	3	4	5
20	с. Пеньківка, центр с/р	Партизанський табір та одиночні могили радянських партизанів, грудень 1943 — січень 1944 р.	Північ села, Чорний ліс, квартал 95	
		Братська могила червоноармійців, 1919 р.	Вул. Жовтнева	
		Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Східна частина села, кладовище, в центральній частині	
		Пам'ятний знак спаленому селу, 1944 р.	Вул. Жовтнева	
21	с. Трибухи, центр с/р	Могила Заливанського О. Г., 1980 р.	Західна частина села, південно-східна частина кладовища	Григорій Олександрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Ю. Поліщука	
22	с. Уладівка, центр с/р	Могила Поліщука Ю. В., 1989 р.	Південна частина села, у центральній частині кладовища	Юрій Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Горького, 44		
1	м. Могилів-Подільський, центр районної та міської рад	Будинок, в якому відбулося перше засідання повітової Ради робітничих, селянських та солдатських депутатів, 1917 р. Будинок, в якому містився повітовий комітет КП(б)У, 1920 р. Будинок, в якому працював Строкач Т. А., 1937–1940 рр.	Вул. Київська, 40/1 Вул. Київська, 41 Вул. Сагайдачного, 6	Тимофій Амвросійович — генерал-лейтенант НКВС

1	2	3	4	5
		ДОТ № 112, 1933 р. Кладовище:	Вул. Горького, 44 Вул. Тугушова	Ур № 12
		– Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна частина кладовища	
		– Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Південно-західна частина кладовища	
		– Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна частина кладовища	
		– Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Північна частина кладовища	
		– Могила Драгоморецького В. М., 1987 р.	Центральна частина кладовища	Віталій Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		– Могила Селезньова В. В., 1980 р. Меморіал:	Центральна частина кладовища	Віталій Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
1	м. Могилів-Подільський, центр районної та міської рад	– Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могила Чебана І. М., 1921 р. – Могила Селянина М. П., 1921 р.	Пл. Соборна, 6	Іван Максимович — голова повітового ви-конкому Микола Петрович — голова повітового комітету партії
		Пам'ятне місце гетто, 1941–1942 рр.	Вул. Пушкінська	На цьому місці знаходилось гетто. Встановлено меморіальну дошку на будинку автостанції
		Пам'ятне місце гетто, 1942 р.	Вул. Стависька, 38	Встановлено меморіальну дошку, 1991
		Пам'ятне місце форсування радянськими військами р. Дністер, 1944 р.	Пр. Незалежності, 136	Встановлено стелу у 1975. Викарбувано прізвища 10 Героїв Радянського Союзу
		Пам'ятний знак Т. Г. Шевченку, 1995 р.	Пл. Шевченка, 3	Встановлена бетонна скульптура на честь перебування Тараса Григоровича в місті у 1847. Автор місцевий

1	2	3	4	5
м. Могилів-Подільський, центр районної та міської рад	Пам'ятний знак на честь 1-го загально-російського повітового страйку залізничників, 1905 р.	Вул. Гагаріна, 5	Встановлено меморіальну дошку на будинку залізничної станції	
с. Бан-дишівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1930-ті рр., 2005 р.	Пр. Незалежності, 287	Встановлено на місці масового поховання	
с. Бер-нашівка, центр с/р	Пам'ятний знак «Чорнобиль 1986», 2005 р.	Вул. Сагайдачного, 2	Встановлено на честь воїнів 6-ї танкової армії, яка брала участь у визволенні міста	
с. Борщівці, Вердичанська сел/р	Танк-34, 1944 р.	Вул. Грецька, 20		
с. Бронниця, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Молодіжна, біля медпункту		
	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1999 р.	Кладовище, на південний захід від села	Встановлено дерев'яний хрест	
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Красногирська, біля с/р		
	ДОТи, 1939 р.	1,3-1,5 км на південний схід від села	УР № 12	
	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1999 р.	Вул. Гагаріна, біля церкви	Встановлено бетонну скульптуру	
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 1 км на південь від села, територія санаторію «Грський»		
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Біля сільського клубу		
	ДОТ, 1939 р.	0,5 км на захід від села	УР № 12	
	Могила Касячука В. М., 1985 р.	Південна частина села, кладовище	Володимир Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані	

1	2	3	4	5
с. Жеребівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодо мору, 1998 р.	Східна частина села, кладовище	Встановлено бетонну скульптуру	
с. Іракліївка, Жеребівська с/р	Могили жертв Голодомору, 1932-1933 рр.	Східна частина села, кладовище		
с. Карпівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак загиблим воїнам-землякам, 1982 р.	Вул. Леніна	Встановлено бетонну скульптуру	
	Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	0,8 км на південний схід від села		
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина села, старе кладовище		
	ДОТи, 1939 р.	0,3-3 км на захід та південний схід від села	УР № 12	
	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Леніна, біля клубу		
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна частина села, старе кладовище		
с-ще Кош-туля, Сказинська с/р	Братська могила партизанів, 1944 р.	Північна частина села, кладовище		
с. Кремінне, центр с/р	ДОТи, 1939 р.	0,4 км на схід від села	Дев'ять УР № 12	
с. Кричанівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, біля школи		

1	2	3	4	5
	с. Кричанівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1988 р.	Південна частина села, кладовище	Встановлено хрест
15	с. Кукавка, центр с/р	Братська могила учасників національно-визвольних змагань, 1926 р. Пам'ятний знак Б. Хмельницькому, 1954 р.	2 км на схід від села, урочище «Хрести» Вул. Леніна	Встановлено бетонну скульптуру, 1954
16	с. Липчани, Козлівська с/р	ДОТи, 1939 р.	0,5 км на північ, 0,5 км на захід, 1,5 км на південь від села	5 споруд, УР № 12
17	с. Лядова, Яришівська с/р	ДОТи та командний пункт, 1939 р.	1,7 км на південний схід від села	УР № 12
18	с. Нагоряни, Козлівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На схід від села, кладовище	
19	с. Немія, центр с/р	ДОТи, 1939 р.	0,5 км на захід, 0,3–2 км на північ, 2,5 км на північний захід від села	Сім споруд, УР № 12
20	с. Нижчий Ольчедаїв, Кукавська с/р	Могила С. Роздобудько, 1932 р.	Вул. Леніна, біля сільського клубу	Відомо тільки ім'я — Степан, секретар комсомольського осередку, загинув під час насильницької колективізації
21	с. Озаринці, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1941 р. Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури Вул. Леніна, будинок синагоги	Встановлено меморіальну дошку на місці розстрілу єврейського населення, 1996
22	с. Оленівка, Бронницька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 2005 р.	Південна частина села, біля право-славної церкви	

1	2	3	4	5
	с. Оленівка, Бронницька с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1998 р.	Східна частина села, кладовище	
23	с. Пилипи, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1981 р.	Південна частина села, біля с/р	
24	с. Садки, Грушанська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Братська могила радянських воїнів	Вул. 70-річчя Жовтня Східна частина села, кладовище	
25	с. Садківці, Суботівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1965 р.	Вул. Садова, біля школи	
26	с. Садова, Конівська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	1,5 км на захід від села	
27	с. Серебринці, центр с/р	Могила Мазура В. С., 1920 р. Кладовище: — Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. — Братська могила радянських воїнів, 1941 р. — Могила Будяка І. В., 1985 р.	Вул. Мазура Вул. Партизанська	Василь Самуїлович — організатор комуні «Прогрес» Встановлено пам'ятний знак, 1996
28	с. Серебрія, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури	Іван Володимирович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Серебрія, центр с/р	ДОТи та командний пункт, 1939 р.	1,3 км – 4,5 км на південний захід від села	Чотирнадцять споруд, УР № 12
		Трактор «Т-Універсал», 1976 р.	1 км на північний захід від села	
29	с. Сказинці, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1941–1943 рр.	0,4 км на схід від села	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1965 р.	Вул. Шевченка	
		Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Леніна, біля с/р	
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	3 км на південь від села	
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Шевченка, біля школи	
30	с. Сліди, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1965 р.	Вул. Учительська, біля школи	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, нове кладовище	
		Будинок земської школи, 1913 р.	Вул. Учительська	Нині ЗОШ I-II ст.
31	с. Слободя- Яришівська, центр с/р	Могила Руденко М. А., 2003 р.	Східна частина села, кладовище	Марія Авксентіївна — етнограф, фольклорист
32	с. Суботів- ка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, біля сільського клубу	

1	2	3	4	5
	с. Суботів- ка, центр с/р	ДОТи, 1939 р.	1,5 км – 2 км – 3 км на південний захід від села	Три споруди, УР № 12
33	с. Сугаки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, біля церкви	
		Братська могила жертв Голодомору, 1998 р.	Південна частина села, кладовище	
34	с. Хоньківці, центр с/р	Братська могила румунських воїнів, 1944 р.	Вул. Жовтнева, кладовище	Зі слів старожилів Володимира Максимовича Михайлика, 1939 р.н., Івана Олександровича Риги, 1927 р.н., с. Хоньківці
		ДОТи, 1939 р.	1,5–2 км на схід, південь, захід від села	
		Будинок земської школи, 1897 р.	Вул. Леніна, біля церкви	
35	с. Шлишківці, центр с/р	Братська могила німецьких солдатів, 1944 р.	0,5 км на схід від села	Зі слів Берест Марії Дем'янівни, 1918 р.н., поховано 5 воїнів, (кол. с. Балки)
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Біліньського, біля сільського кладовища	
36	с. Яришів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	Вул. Леніна, пл. Перемоги	Тут поховано Героя Радянського Союзу Овсяннікова Михайла Кузьмовича
		ДОТи, 1939 р.	0,5–2 км на схід від села	Три споруди, УР № 12
		Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	У західній частині села, єврейське кладовище	
37	с. Яруга, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У західній частині села, кладовище	

МУРОВАНОКУРИЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	сmt Муровані Курилівці, центр селищної та районної рад	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1944 р., 1972 р.	Вул. Леніна	
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	За 2 км на схід від селища	
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Урочище Ямкова, південний захід від селища	
		ДОТи, 1934 р.	Південно-західна околиця селища	4 споруди, УР № 12
		ДОТ, 1929–1938 рр.	За 2 км на південь від селища	
		ДОТ, 1929–1938 рр.	За 500 м на південь від селища	
		ДОТ, 1929–1938 рр.	За 300 м на південний схід від селища	
		Кладовище:	Вул. Жовтнева	
		– Могила Горенчука Ф. І., 1986 р.	Східна частина кладовища	Феодосій Іванович — Герой Радянського Союзу
		– Могила Касько М. С., 2000 р.	Південно-східна частина кладовища	Марія Степанівна — Герой Соціалістичної Праці
2	с. Бахтин, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Південно-західна околиця селища	Встановлено металевий хрест на штучному пагорбі
3	с. Бахтинок, Бахтинська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Північна частина села, в парку біля будинку культури	Встановлено дерев'яний хрест, без напису
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села, навпроти сільського клубу	

1	2	3	4	5
	с. Бахтинок, Бахтинська с/р	Трактор «Універсал», 1951 р.		
4	с. ВербоVECЬ, центр с/р	Братська могила червоноармійців, 1923 р.	Південно-західна околиця села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	У центрі кладовища	Дерев'яний хрест
5	с. Виноградне, ВербоVECЬ-ка с/р	Братська могила червоноармійців, 1923 р.		
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі римо-католицького кладовища	
6	с. Вицеольчедаїв, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1991 р.	У центрі православного кладовища	Встановлено металевий хрест та дві пам'яті
7	с. Володимирівка, ГалайкоVECЬКА с/р	ДОТ, 1929–1938 рр.	За 1,5 км на південний схід від села	
8	с. Галайківці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	На кладовищі біля входу	Металевий хрест висотою 2,7 м, навколо хреста курган. Висаджена «Алея смутку»
9	с. Дерешова, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села	
		Пам'ятний знак жертв Голодомору, 1993 р.	У центрі кладовища	Металевий хрест
10	с. Дружба, Роздолівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1995 р.	Старе кладовище, у центрі села	Встановлено металевий хрест
11	с. Долиняни, центр с/р.	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	На кладовищі біля входу, східна околиця села	Встановлено дерев'яний хрест

1	2	3	4	5
12	с. Жваан, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	У центрі села	Встановлено дубовий хрест
13	с. Житники, Петриманська с/р	Джерело мінеральної води «Регі-на», 1898 р.	Північно-західна частина села	
14	с. Знаменівка, Конищівська с/р	Братська могила червоноармійців, 1918 р.	Північно-східна околиця села	
15	с. Конищів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 2 км на північний захід від села	
16	с. Котюжани, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1996 р.	Східна частина римокатолицького кладовища	Встановлено металевий хрест
17	с. Кривохиженці, Долиннянська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	У центрі села	Встановлено дерев'яний хрест
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі села	
18	с. Курашівці, центр с/р	ДОТ, 1931–1939 рр.	За 2,5 км на північний захід від села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Західна частина кладовища	Встановлено металевий хрест
19	с. Лучинець, центр с/р	Трактор «Універсал», 1970 р.	У центрі села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	У центрі села	Дерев'яний хрест на мурованому постаменті
20	с. Лучинчик, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2006 р.	У центрі кладовища	Встановлено дерев'яний хрест, 2,5 м
21	с. Михайлівці, центр с/р	Православне кладовище: Братська могила червоноармійців, 1921 р.	Східна околиця села	
			Північна частина кладовища	

1	2	3	4	5
	с. Михайлівці, центр с/р	Могила Баськова А. М., 1980 р.	Південна частина кладовища	Анатолій Максимович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1995 р.	У центрі кладовища	Встановлено дубовий хрест
		Кладовище:		
	с. Морозівка, центр с/р	— Могила жертв фашизму, 1942 р.	Східна частина кладовища	
		— Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2000 р.	Північно-західна частина кладовища	Встановлено дубовий хрест
22	с. Наддніпрянське, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1944 р.	За 1 км на північ від села	
23	с. Наддніпрянське, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2000 р.	У центрі кладовища	Встановлено металевий хрест
24	с. Нишівці, Рівненська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Біля сільського клубу	
		Могила жертв фашизму, 1944 р.	У центрі кладовища	
25	с. Немерче, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	На околиці кладовища	Встановлено металевий хрест
26	с. Обухів, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1994 р.	У центрі села, парк «Слави»	Бетонна стела, 1,2 м.
	с. Петримани, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	У центрі кладовища	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	На старому кладовищі, біля входу	
28	с. Петрівка, Обухівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1994 р.	У південно-західній частині кладовища	Бетонна стела

1	2	3	4	5
29	с. Плоске, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2000 р.	У центрі села, біля церкви	Встановлено дубовий хрест
30	с. Попелюхи, центр с/р	Могила Казашвілі М. З., 1944 р. Кладовище: – Могила Нетребчука В. А., 1930 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	У центрі села Північ села У центрі кладовища На кладовищі біля входу	Михайло Зарабович — командир 163-ї стрілецької дивізії Учасник насильницької колективізації Дерев'яний хрест висотою 2,4 м
31	с. Привітне, Обухівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1994 р.	У північній частині кладовища	Бетонна стела, 1,2 м
32	с. Рівне, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1944 р.	У центрі кладовища	47 мирних жителів розстріляли фашисти 23 березня 1944 р.
33	с. Роздолівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2005 р.	Старе кладовище	Дерев'яний хрест
34	с. Снітків, центр с/р	Командирський пункт, 1929–1938 рр. Братська могила жертв фашизму, 1944 р.	Східна околиця села Західна околиця села	
35	с. Степанки, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	У центрі села У центрі кладовища	Встановлено дубовий хрест Встановлено металевий хрест

НЕМИРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	м. Немирів, центр районної і міської рад	Братська могила жертв різні у Немиріві, червень 1648 р.	Старий єврейський цвинтар на північній захід від центра міста, західна частина	Обеліск, напис єврейською мовою, встановлений у 2004

1	2	3	4	5
	м. Немирів, центр районної і міської рад	Братські могили жертв фашизму, 1941–1944 рр. Братські могили жертв фашизму, 1941–1943 рр. Братська могила підпільників, 1943 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Будинок, в якому жила М. Вовчок, 1855–1858 рр. Будинок, в якому народився Некрасов М. О., 1821 р. Меморіальний комплекс, 1941–1945 рр., 1986 р. Могила княгині Щербатової, її доньки Олександри і Гудал-Левкович М. О., 1920 р. Пам'ятне місце, де знаходилось єврейське гетто, 1941–1943 рр.	Єврейське кладовище, північна околиця міста (бувше глинище цегельного заводу) На «Виспі», зліва від вул. Горького при в'їзді у Немирів над ставком вул. Шевченка, 15, саторій «Авангард» На Лукашівці, північна околиця міста, північна частина кладовища. Вул. Горького Західна частина міста, присілок Штилівка, північна частина кладовища Вул. 25-річчя Жовтня, 63 Вул. Леніна, 119 Вул. 25-річчя Жовтня Вул. Леніна, 191, у жіночому монастирі Пров. Некрасова, 3, у дворі друкарні	5 могил, 6140 чол. Могили, обеліск і надписи Пам'ятна плита і напис Обеліск Обеліск і плита Обеліск, напис Марко — народна письменниця (Марія Олександрівна). Меморіальна дошка Микола Олексійович — російський поет Стела і написи, 1986 Пам'ятник, надпис; Марія Олексіївна

1	2	3	4	5
	м. Немирів, центр районної і міської рад	Приміщення гімназії, в якій працю- вали і навчались видатні постаті	Бул. Луначарського, 17	Дмитро Маркович 1855–1859; Іван Максимович Сошенко 1845–1848; Григорій Мацет 1861–1864; Микола Пе- трович Трублаїні та інші
	с. Боблів, центр с/р	Фрагмент танку Т-34 Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Бул. Шевченка, 25	Фрагмент
	с. Бондурівка, центр с/р	Пам'ятний знак на честь звільнення селян від кріпацтва, 1863 р. Сільське кладовище: – Братська могила жертв Голодомо- ру, 1932–1933 рр. – Могила Беваза В. В., 1921 р. – Могила Димнича Я. Л., 1933 р.	Центр села Центр села Північна околиця села	
	с.мт Брацлав, центр сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р. Замкова гора Єврейське кладовище:	Північна частина кла- довища Північна частина кла- довища Західна околиця села, північна частина кла- довища Центр селища На Південний схід міс- та, над р. Південний Буг Південно-східна части- на міста	Василь Васильович — радянський активіст Яків Лазарович — учасник встановлення радянської влади

1	2	3	4	5
	с.мт Брацлав, центр сел/р	– Камінь равнин, XIX ст. – Могила Лихваря О., 1930 р. – Могила Натана Штернгарца — мавзолей, 1944 р. – Могили Солігерманів та Авербуха І., 1919 р. – Могила Турчановича А. Ф., 1943 р.	Східна частина міста, на березі р. Південний Буг, 500 м від млина Західна околиця міста, південно-західна части- на кладовища При вході справа В центрі міського кла- довища Західна частина села, в центрі кладовища Південна частина села, південна частина кла- довища За 0,5 км на захід від села Південно-західна час- тина села, кладовище Кладовище у с. Палан- ка, західна частина За 1 км на північ від села, на березі р. Пів- денний Буг У центрі села	Кам'яна глиба Олександр — радянський активіст Жертви громадянської війни
	с. Бугаків, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.		Викопана солдатами армії Суворова
	с. Велика Бу- шинка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Суворівська криниця, кінець XVIII ст.		
	с. Вишківці, центр с/р	Братські могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могила Сапчука К. М. Наливайкова гора, XVI ст.		Карпо Михайлович — Герой Соціалістич- ної Праці
	с. Воловодівка, центр с/р	Турецький вал (залишки), XVI ст. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.		

1	2	3	4	5
	с. Воловодівка, центр с/р	Пам'ятний знак на честь звільнення селян від кріпацтва, 1864 р.	Південна частина села, східна частина кладовища	
9	с. Головеньки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На «Гушівці», східна частина села, південно-східна частина кладовища	
10	с. Грабовець, центр с/р	Пам'ятний знак на честь звільнення селян від кріпацтва, 1863 р.	У центрі села	
11	с. Гранітне, Грабовецька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 500 м на південний схід від села, 20 м від р. Південний Буг	
12	с. Зарудинці, центр с/р	Могили жертв фашизму, 1942 р.	Південна частина села, південна частина стого кладовища	Жертви геноциду, 2 могили
		Могили жертв фашизму, 1942 р.	За 500 м на південь від траси Немирів-Гайсин, під Йосипенським лісом	Жертви геноциду, 2 могили
13	с. Кірове, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932-1933 рр.	Західна околиця села, кладовище, праворуч від центрального входу	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна околиця села, присілок Блідки, південно-західна частина кладовища	
14	с. Ковалівка, центр с/р	Могила Джона Говарда, 1790 р.	Острів Кемпа, в центрі села	Англійський філантроп, пам'ятний знак.
		Сільське кладовище: - Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	«Дубинка», південно-західна околиця села Південна частина кладовища	

1	2	3	4	5
	с. Ковалівка, центр с/р	- Могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина кладовища	
15	с. Коржівка, центр с/р	Могила Рожука Л.Д. і Саложнікова А.Г., 1919 р.	Північна околиця села, північна частина	Леонід Дмитрович, Аркадій Григорович — жертви громадянської війни
16	с. Медвежа, центр с/р	Могила Козоріза П.В., 1984 р.	Південно-східна околиця села, східна частина кладовища	Петро Володимирович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
17	с. Монастирок, Кіровська с/р	Могила Борисюка Л., 1930 р.	Східна околиця села, східна частина кладовища	Леонід — радянський активіст
18	с. Мухівці, центр с/р	Братська могила жертв політичних репресій, 1937-1938 рр.	По трасі Немирів-Могилів-Подільський, ліворуч від села, урочище «Холодний Яр» у лісі	
		Козацька сторожова могила, XVII ст.	Південна околиця села, поле № 9	
19	с. Нова Миколаївка, Воробіївська с/р	Пам'ятне місце «Вигонів Сірки», «Шиманова левада», XIX ст.	Південно-західна околиця села	Колишні стоянки чумаків та російських військ
		Пам'ятний хрест на честь загиблого у російсько-японську війну Крикуна К., 1905 р.	По дорозі з Муховець на Штилівку, праворуч за селом	Костянтин — учасник російсько-японської війни
20	с. Новоселівка, центр с/р	Захоронення німецьких солдат та радянських воїнів, 1944 р.	Праворуч за селом, коло лісу	2 окремі могили
21	с. Нижча Кропивна, Райгородська с/р	Могила Маценка А.Ф., 1927 р.	Центр села	Анатолій Федорович — радянський активіст
		Могила Грабовського М.А., 1921 р.	Центр села	Микола Андрійович — радянський активіст

1	2	3	4	5
22	с. Никифорівці, центр с/р	Суворівська переправа, 1794 р. Могила Шапошнікова М. С., 1997 р.	За 1 км на захід від села, біля р. Південний Буг Кладовище, централь- на частина	Пам'ятний камінь Микола Степанович — повний кавалер орденів Слави
23	с. Озеро, Зару- динецька с/р	Козацька сторожова могила, XVII ст. Школа, в якій перебував табір радян- ських військовополонених, 1942 р.	За 1,5 км на північний схід від села Центр села	
24	с. Ометинці, центр с/р	Братські могили жертв Голодомору 1932–1933 рр. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили Демянишина Г. В., 1930 р., Касіяненка І. І., 1930 р., Яценка О. І., 1930 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Східна околиця села, східна частина кладо- вища При в'їзді в село У центрі села Центр села	3 могили Олександр Іванович; Іван Іванович; Гав- рило Васильович — радянські активісти
25	с. Райгород, центр с/р	Братська могила військовополоне- них, 1943 р. Братська могила жертв фашизму, 1943 р. Братська могила жертв фашизму, 1943 р. Братська могила радянських вої- нів, 1944 р.	Східна околиця села, в центрі старого кладо- вища За 4 км на північний- схід від села, Заваль- нюків ліс Південна частина села, в центрі кладовища Південно-східна околиця села, південно-східна частина кладовища	
26	с. Рубань, центр с/р			

1	2	3	4	5
27	с. Рубань, центр с/р с. Салинці, Се- менська с/р	Могила Лютого Г. В., 1988 р. «Гайдамацька хата», XVIII ст. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Козацька могила XVII ст. Сільське кладовище: – Братська могила жертв фашизму, 1944 р. – Братська могила партизан, 1943 р. – Могила Ковальчука Ф. С., 1981 р. – Могила Мандрольча П. П., 1982 р. – Могила Середи О. Я., 1986 р.	Південно-східна око- лиця села, південно- східна частина кладо- вища На захід за селом, на правому березі р. Пів- денний Буг Центр села, коло школи-інтернат, в парку Центр села, вул. Леніна За 1,5 км на захід від селища Вул. Леніна, північно- східна частина села Вул. Леніна, західна частина кладовища Північна околиця села, західна частина кладо- вища Центральна частина Могила Середи О. Я., 1986 р.	Гнат Васильович — повний кавалер орденів Слави Печера у скелях 27 чоловік заручників Федір Сергієвич — повний кавалер орденів Слави Петро Пилипович — учасник радянсько- афганської війни, загинув в Афганістані Олександра Яківна — Герой Соціалістич- ної Праці Жертви нападу татар, захоронено голови
28	с.мт Ситківці, центр сел/р			
29	с. Сокилець, центр с/р	Козацька могила, XVII ст. Могила сіпчан, XVII ст.	За 1,5 км, на захід від села Біля будинку культури	

1	2	3	4	5
	с. Сокилець, центр с/р	Пам'ятний знак на честь звільнення селян від кріпацтва, 1863 р.	Кладовище, на трасі Сокилець – Могилів-Подільський	
30	с. Слодахи, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могила Костенка М. П., 1989 р.	Північна околиця села, кладовище За 1,5 км на схід від села, у центрі кладовища	Микола Павлович — повний кавалер орденів Слави
31	с. Стрільчинці, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Західна околиця села, західна частина кладовища	
32	с. Чуків, центр с/р	Могила Колеснікова І., 1921 р. Могила Собідка Ф. В., 1999 р.	Центр села Кладовище, центральна алея	Іван — учасник громадянської війни Федір Васильович — Герой Соціалістичної Праці
33	с. Юркіаці, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Братська могила жертв політичних репресій, 1941 р. Могила Довбиша Т. В., 1918 р.	Західна околиця села, північна частина кладовища За 1,5 км на південний схід від села Центр села	Трохим Васильович — активіст встановлення радянської влади

ОРАТІВСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Оратів, центр селищної та районної рад	Братська могила жертв фашизму, 1943 р. Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	За 1 км на схід від селища, на узліссі На розі вулиць Леніна та Кірова Вул. Леніна, східна частина кладовища	Встановлено металевий хрест

1	2	3	4	5
2	с. Балабанівка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1943 р., радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1968 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Вул. Леніна, навпроти будинку культури Біла церкви	
3	с. Березівка, Угарівська с/р	Кладовище : – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могила радянського воїна	Північно-східна околиця села При вході на кладовище, праворуч Центральна частина кладовища	•
4	с. Бугайівка, Якимівська с/р	Братська могила радянських воїнів 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1974 р.	Вул. Космонавтів, біля будинку культури	
5	с. Велика Рос-тівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1986 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1951 р.	Навпроти входу на кладовище Вул. Садова, біля школи	Встановлена гранітна стела
6	с. Гоноратка, Зарудянська с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Південно-західна околиця села у старій частині кладовища, праворуч від алеї	Встановлено металевий хрест, 1988
7	с. Дібровинці, Кошланівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1959 р. Могила Бодрих К. М. 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1985 р.	Вул. Центральна У центрі села, навпроти школи	Радянський воїн

1	2	3	4	5
8	с. Дівочина, Сабарівська с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р.	Північно-східна частина села, у південному секторі кладовища	2 могили
9	с. Животівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р. Кладовище: – Могила Антонця М. С., 1965 р. – Могила Амдумфрота Хмарева, 1944 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Вул. Горького, північ села Праворуч від центральної алеї, десята у лівому ряду Північна частина кладовища Південна частина кладовища	Микита Степанович — Герой Радянського Союзу Радянський воїн Встановлено дерев'яний хрест
10	с. Заруддя, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р.	Вул. Центральна, біля будинку культури	
11	с. Закриниччя, Човновицька с/р	Братські могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могила Дриколчука С. Т., 1914 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1975 р.	Стара частина кладовища У центрі села, біля господарства	Сава Трохимович — кавалер Георгіївських хрестів
12	с. Кожанка, центр с/р	Кладовище: – Могила Бурлаки І. О., 1994 р. – Могила Мацюка В. О., 1985 р.	Вул. Щорса Північна частина кладовища, четверта у другому ряду Південна частина кладовища, у шостому ряду четверта	Іван Омелянович — Герой Радянського Союзу Володимир Олександрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Кожанка, центр с/р	– Могила Рабця Ю. В., 1983 р. – Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Західна частина кладовища у першому ряду сьомо	Юрій Володимирович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
13	с. Каленівка, Угарівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Баштанного В. Ю., 1984 р.	Південна частина кладовища Вул. Садова, північна околиця села	Встановлено залізний хрест з написом, 1991 Пам'ятний знак, 1953
14	с. Кошлани, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Садова, біля входу, на кладовищі Вул. Леніна, у центрі села	Василь Юхимович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
15	с. Лопатинка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1987 р. Кладовище:	Південна частина кладовища Вул. Жовтнева, біля школи	Встановлено дерев'яний хрест у 2007
16	с. Люлинці, Очитківська с/р	Братська могила та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Вул. Ватуліна	Встановлено бетонний хрест з написом
17	с. Медівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р. Гонтова хрениця, XVIII ст.	Вул. Шосейна	
18	с. Мервин, Чагівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1951 р. Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Шосейна Вул. Перемоги Стара частина кладовища	Встановлено металевий хрест у 2005

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р. Пам'ятне місце Живитівської фортеці (замку), друга половина XV — друга половина XVIII ст. Кладовище «Староживотівське»: – Могила радянського воїна, 1944 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 1993 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1954 р. Братська могила та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р. Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1951 р. Братська могила радянських воїнів, партизанів та підпільників, 1941–1944 рр. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Вул. Перемоги Вул. Перемоги, біля школи Північна частина старого кладовища Центр старого Животова Вул. Степова Північно-східна частина кладовища На кладовищі, навпроти входу Вул. Миру, біля залізничного вокзалу Вул. Миру, біля будинку культури Вул. Черняхівського, праворуч від входу на кладовищі Вул. Леніна, 20	Пам'ятний знак, 1958 Встановлено гранітну стелу Належала князям Збарзьким та Четвертинським
19	с. Новоживотів, центр с/р			
20	с. Оратів, центр с/р			Пам'ятний знак, 1958
21	с. Оратівка, Рожичнянська с/р			
22	с. Осична, центр с/р			Серед похованих Крючков Федір Антонович — Герой Радянського Союзу
				Встановлена гранітна стела

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1957 р. Братська могила та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р. Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1994 р.	Вул. Фрунзе, у центрі Південно-західна околиця села Західна частина кладовища Центральна частина кладовища, ліворуч від алеї Вул. Будьонного, у центрі села Східна околиця села Східна частина кладовища Центральна частина кладовища Вул. Софії Козлової, навпроти будинку культури Західна околиця села, північна частина старого кладовища Вул. Чехова, за сільрадою Ліворуч від входу на кладовищі	Встановлено бетонний хрест з написом
23	с. Очитків, центр с/р			
24	с. Підвисоке, центр с/р			
25	с. Рожична, центр с/р			Встановлено дерев'яний хрест
26	с. Сабарівка, центр с/р			Встановлено дерев'яний хрест

1	2	3	4	5
27	с. Скала, центр с/р	Кладовище: – Братські могили радянських воїнів, 1944 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2007 р.	Північна околиця села Зліва від входу на кладовищі	2 могили
28	с. Скибин, Яблуновицька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна околиця села, північно-західна частина старого кладовища	
29	с. Скоморошки, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На розі вулиць Дубова та Базарна, північно-західна частина кладовища	
30	с. Сологубівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1994 р.	Вул. Базарна, біля церкви	Насипаний курган увінчаний хрестом
31	с. Стрижаків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р.	Вул. Перемоги, біля школи	
32	с. Синарна, Стрижаківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	За 1,3 км на північ від села, на полі СТОВ «Нове життя»	
33	с. Стулки, Бабанівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південна околиця села, південно-східна частина кладовища	
34	с. Тарасівка, Підвисоцька с/р	Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1937–1938 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 2002 р.	Вул. Кірова, у центрі села	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1956 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Садова, південна околиця села	

1	2	3	4	5
35	с. Угарове, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1975 р.	Вул. Дзержинського, у центрі села	
36	с. Фронтівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1975 р. Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1993 р. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села Вул. Колгоспна, 9 Південно-західна околиця	Серед похованих Сордія Бонзі Авксентійович — Герой Радянського Союзу
37	с. Чагів, центр с/р	– Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1974 р. Кладовище: – Могила Заїки Г. К., 1960 р.	Праворуч від головної алеї, у центрі кладовища Праворуч від головної алеї, у центрі кладовища Вул. Заїки, у центрі села Вул. Заїки	Встановлено пам'ятний знак у 2007
38	с. Чернявка, центр с/р	– Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Кладовище: – Могила Снідевич М. К., 1997 р. – Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північно-східна частина кладовища У старій частині кладовища Західна околиця села У центрі кладовища У центральній частині старого кладовища	Григорій Андрійович — Герой Радянського Союзу Встановлено пам'ятний знак у 2007 Марія Карпівна — Герой Соціалістичної Праці Встановлено металевий хрест у 1995

1	2	3	4	5
39	с. Човновиця, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Південний-захід села, південно-західна частина кладовища	
40	с. Юшківці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братські могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1989 р.	Вул. Мільошина, південна частина села Південно-західна околиця села, центральна частина старого кладовища	7 братських могил. Встановлено гранітну стелу
41	с. Яблуновиця, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1974 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Вул. Карла Маркса, поруч із сільрадою Вул. Шкільна, західна частина старого кладовища	
42	с. Якимівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1976 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Вул. Київська, у центрі села, біля с/р Вул. Горького, східна частина кладовища, у першому ряді	Встановлено скульптурну групу, бронза; арх. Котко А. М.

ПІЩАНСЬКИЙ РАЙОН

1	с.мт Піщанка, центр районної і селищної рад	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. підпілників 1943 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р. Братська могила жертв фашизму, 1941 р. Будинок, в якому в 1919 р. розташовувався штаб кавалерійської бригади під командуванням Котовського Г. І.	Вул. Леніна, 48 Лісове урочище «Кукулівське», 1,5 км на захід від села Вул. Пушкіна, 4.	Григорій Іванович - герой громадянської війни. Меморіальна дошка

1	с.мт Піщанка, центр районної і селищної рад	Могила Підгасцького М. Ф., 1943 р. Кладовище: - Могила Косташенка В. А., 1981 р. - Могила Рябчинської Ю. П., 1973 р. - Могила Чайковського М., 1968 р. - Могила Чечельницького М. О., 1973 р. Урочище «Княгиня», залишки млинів Установа ІВ 301/59, в якій у 1965-1967 рр. відбував покарання В. Чорновіл	Вул. Леніна, 38, біля будинку культури Вул. Шевченка, в центрі нового кладовища Вул. Шевченка, нове кладовище, північна частина Вул. Фрунзе, в центрі кладовища Вул. Белінського, південно-східна частина кладовища За 3 км на північний захід від села Вул. Центральна, 12 Вул. Лисенка, старе кладовище, північна частина Вул. Лисенка, Північна частина кладовища Вул. Лисенка, південна частина нового кладовища Вул. Тельмана	5 Михайло Федорович — секретар підпільного райкому партії Василь Андрійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Юлія Петрівна — чемпіонка світу XX Олімпійських ігор Микита — учасник повстання 1905 року Михайло Омелянович — кавалер Георгіївських Хрестів В'ячеслав — засновник Народного Руху України Микола Карпович — Герой Соціалістичної Праці
2	с. Болган, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.		
3	с. Гонорівка, центр с/р	Кладовище: - Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища	

1	2	3	4	5
	с. Гонорівка, центр с/р	— Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр. Кладовище:	Південна частина кладовища	
4	с. Городище, центр с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1944 р. — Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр., 1993 р. — Могила радянських активістів, 1924–1930 рр.	Вул. Тельмана Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища Вул. Жовтнева, центр села	
5	с. Верхня Слобідка, Грабарівська с/р	Могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 50, при в'їзді в село	
6	с. Дмитрашківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр., 1993 р. Кладовище:	Вул. Садова, біля садка СВАН «Сад України» Вул. Шкільна, північна частина кладовища Південно-східна частина села	
7	с. Кукули, центр с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1944 р. — Могила Ревенка С. М., 1980 р. Кладовище:	Південна частина кладовища Західна частина кладовища Вул. Гагаріна	Сергій Месфордійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
8	с. Миролюбівка, центр с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1941 р. — Могила Гуменного І. М., 1998 р.	Центральна частина кладовища Північна частина кладовища	Іван Микитович — Герой Соціалістичної Праці
9	с. Рудницьке, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, при вході на кладовище	

1	2	3	4	5
10	с. Студена, центр с/р	Братська могила «Крило», 1957 р.	За 1,2 км на схід від села, поле СВК «Прогрес»	Радянські льотчики
11	с. Чорномин, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Пров. Лісовий, біля стадіону Вул. Шевченка, центральна частина кладовища	2 могили
12	с. Яворівка	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північно-східна околиця села, північно-східна частина кладовища	

ПОГРЕБИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

		Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Вул. Молодіжна, за 30 м на північний-захід від римо-католицького кладовища	
		Братська могила жертв фашизму, 1941 р.	Вул. М. Коцюбинського садиба № 54	
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Б. Хмельницького, на території АТП райспоживспілки	
		Братська могила жертв фашизму, 1943 р.	Вул. Б. Хмельницького, біля АТП–10537	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центральна площа міста — майдан Героїв	Тут поховано Мудрова Михайла Івановича — героя Російської Федерації
1	м. Погребище, центр районної та міської рад	Будинок школи, в якій навчався Терлецький В. М., 1926–1933 рр. Машинно-тракторна станція, 1930 р.	Вул. Київська, 10 Вул. Б. Хмельницького	Володимир Миколайович — Герой Радянського Союзу (1918–1943) Пам'ятка виробництва

1	2	3	4	5
		Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1995 р.	Вул. Б. Хмельницького, у північно-східній частині старого кладовища	Пам'ятний знак у вигляді стели
	м. Погребище, центр районної та міської рад	Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1995 р.	Вул. П. Тичини, західна частина старого римокатолицького кладовища	Пам'ятний знак у вигляді стели, 1995
		Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1995 р.	Вул. Чкалова, у центрі кладовища	Пам'ятний знак у вигляді хреста
		Пам'ятний знак воїнам-землякам, які загинули в Афганістані, 1993 р.	Вул. Шевченка, біля дитсадка № 1	Гранітна стела і 6 касок
		Танк ІС, 1986 р.	Вул. Київська, біля мосту через р. Рось	
		Кладовище:	Вул. Центральна, біля церкви	
2	с. Адамівка, центр с/р	– Братська могила радянських воїнів, 1941 р.		
		– Могили радянських воїнів, 1943 р.		4 могили
3	с. Андрушівка, центр с/р	Могила Барінова Г. В., 1941 р.	Вул. П. Українки, північна частина кладовища	
4	с. Бабинці, центр с/р	Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1991 р.	Південно-західна частина села, кладовище	Пам'ятний знак у вигляді скульптури жінки з дитиною
5	с. Борщаківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів 1943 р. та пам'ятний знак на честь загіблених воїнів-земляків, 1968 р.	Вул. Іскри та Кочубея, біля школи	
		Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1993 р.	Східна частина кладовища	
6	с. Булаї, Чаплавська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Спортивна, у центрі села	Пам'ятний знак встановлено 1955

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1941–1943 рр. та пам'ятний знак на честь загіблених воїнів-земляків, 1980 р.	Вул. Центральна, біля будинку культури	До поховання 1943 року підпоховано останки воїнів 1941 року
		Кар'єр з розробки червоного граніту, середина XIX ст.	За 2 км на південний-схід від села, на правому березі р. Рось	Пам'ятка виробництва
	с. Голчиця, центр с/р	Місце розстрілу жертв фашизму, 1943 р.	За 1 км від північно-східної околиці села, ур. «Тицьке»	Розстріляно 21 особу
		Могила Шевчука О. В., 1984 р.	Південний-схід села, кладовище, ліворуч від центральної алеї	Олександр Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1992 р.	За 4 км на схід від села, біля станції «Рось»	Пам'ятний знак у вигляді дерев'яного хреста
		Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Гагаріна, куток «Опаланка», біля підстанції	Поховано 30 дітей. Встановлено хрест. Могила огорожена металевою огорожею
		Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Комарова, кладовище біля лісу Грабовий	
	с. Дзюньків, центр с/р	Могила Івашука В. І., 1981 р.	Південно-східна околиця села, кладовище «Слобідка»	Василь Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могили радянських активістів Бондарця К. Р. та Перейми Т. М., 1921 р.	Біля сільського будинку культури	Пам'ятний знак встановлено 1959, замінено 1975
		Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1911 р.	Вул. Гагаріна	У вигляді зрізаної піраміди
9	с. Довгалівка, центр с/р	Могили Яворського В. І. та червоноармійця, 1920 р.	Вул. Сонячна, на «Степку», південно-східна околиця села	Яворський Василь Іванович (1870–1920) — голова КНС. Могила невідомого командира 1-ї кінної армії

1	2	3	4	5
	с. Довгалівка, центр с/р	Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 рр.; 1993 р.	Західна частина кладовища	
10	с. Довжок, Очеретнянська с/р	Танк ІС, 1987 р.	Вул. Центральна, поруч з клубом	
11	с. Іваньки, Старостинська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943–1944 рр.	Вул. Центральна	
12	с. Ліщинці, Старостинська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1943 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1977 р.	Вул. Набережна, у центрі села, біля будинку культури	Пам'ятний знак встановлено 1956, 1977
13	с. Мончин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1943 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р.	Вул. Центральна, у центрі села	Пам'ятний знак у вигляді скульптури воїна
14	с. Морозівка, центр с/р	Могила Кумчака І.А., 1980 р.	У центральній частині нового кладовища	Іван Андрійович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
15	с. Новофастів, центр с/р	Поштовий шлях, ХІХ ст.	Вул. Центральна	Шлях прокладений у 1828–1830 рр. від м. Сквири до м. Липовець
		Братська могила радянських партизанів, 1943 р.	Вул. Садова, біля сільського будинку культури	
		Будинок земської лікарні, 1912 р.	Вул. Садова	
		Єврейське кладовище, ХІХ — початок ХХ ст.	Східна околиця села	
		Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1991 р.	Вул. Морозівська, в західній частині старого кладовища	Пам'ятний знак у вигляді стели (граніт)
16	с. Озерна, Сніжнянська с/р	Пам'ятне місце прориву 1-ю кінною армією фронту польських військ, 1920 р.	За 2 км на захід від околиць села, по дорозі до с. Сніжна	Пам'ятний знак у вигляді мурованої стіни

1	2	3	4	5
17	с. Ординці, Левківська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1993 р.	Кладовище, східна околиця села	
18	с. Очеретня, центр с/р	Братська могила та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1991 р.	Вул. Центральна, на півдні кладовища	Пам'ятний знак у вигляді стели
		Пам'ятне місце, де проходила лінія фронту, 1944 р.	За 1 км на захід від села	
		Могили Верьовченка П.Д., Бондаровського Ю. Л., 1944 р.	Вул. Першотравнева, біля школи	Петро Данилович — полковник танкових військ, пам'ятний знак 1952; Юрій Львович — технік-лейтенант гвардії, пам'ятний знак, 1956
19	с. Павліака, центр с/р	Кладовище: – Могила Марченка О.М., 1983 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1995 р.	Вул. Першотравнева Північна частина нового кладовища Північно-східна частина нового кладовища	Олександр Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
20	с. Плисків, центр с/р	Братські могили жертв фашизму, 1941–1944 рр. Будинок лікарні, в якому містився військовий шпиталь, 1944 р. Меморіал Слави: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р.; 1956 р. – Могили Броніцького Ю. М., Соколова П.О., Ходака Д.О., 1941 р.	За 4 км на північ від села, ур. «Фундаїнів-ка» Вул. Пирогова, 2 Вул. Броніцького	3 могили-кагати. Обеліск з меморіальним текстом: «Гражданам сел Плисков и Спичинцев, погибшим от рук немецко-фашистских захватчиков 1941–1945». Пам'ятний знак встановлено у 1976 р. Плисківська лікарня Поховано 824 воїна Броніцький Юліан Мар'янович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
	с. Плисків, центр с/р	Могила Мельника Є. О., 1983 р.	Вул. Підлісна, у центрі кладовища	Євгеній Олександрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
21	с. Скибинці, Борщівська с/р	Кам'яні хрести, ХІХ ст.	Вул. Будьонного, у центрі села	
		Будинок земського банку, 1908 р.	Вул. Весела	Нині приміщення сільської амбулаторії
22	с. Сопин, Мончинська с/р	Могили радянських воїнів, 1942–1943 рр.	У центрі кладовища, що на захід від села	4 могили. Розстріляні військовополонені та загинбі воїни-визволителі
23	с. Сличинці, центр с/р	Поштовий шлях, ХІХ ст.	Вул. Весела	Поштова дорога від м. Бердичева до м. Липовець
24	с. Старостинці, центр с/р	Єврейське кладовище, ХІХ — початок ХХ ст.	Вул. Вишнева, ур. «Окіп»	
25	с. Ширмівка, центр с/р	Могила Іщука В. В., 1983 р.	Центральна частина кладовища, південно-східна частина села	Віктор Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Оборонний земляний вал, початок ХVІІ ст.	Вул. Кам'яна, південно-східна частина села	Замок князів Збарзських
		Могила Панчука Г. Г., 1922 р.	У центрі села, біля лікарської амбулаторії сімейної медицини	Григорій Григорович — голова революційного комітету

ТЕПЛИЦЬКИЙ РАЙОН

	с. мт Теплик, центр районної і селищної рад	Братські могили радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Незалежності	6 могил
1		Будинок колишнього технікуму, в якому навчався Воронцов М. О., 1938–1941 рр.	Вул. Незалежності	Микола Олексійович — Герой Радянського Союзу
		Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Незалежності	

1	2	3	4	5
	с. мт Теплик, центр районної і селищної рад	Могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. Базарна	Поховання мирних євреїв
		Могила Микитенка А. К., 1943 р.	Вул. Незалежності	Андрій Кирилович — секретар мікрайонного підпільного комітету
		Могила Поворознюка В. Л., 1991 р.	Кладовище	Василь Леонтійович — Герой Соціалістичної Праці
2	с. Бджільна, центр с/р	Могила Дем'янишина Я. І., 1985 р.	Вул. Шевченка, східна частина кладовища	Яків Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могила Жеребйова І. І., 1921 р.	Вул. Леніна	Червоноармієць
3	с. Брідок, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр. та пам'ятний знак	Вул. Шевченка, кладовище	
4	с. Заведівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Кладовище, на північ від села	
5	с. Залужжя, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Кладовище, на північний захід від села	9 могил
6	с. Іванів, Комарівська с/р	Могили жертв Голодомору 1932–1933 рр.	Кладовище, на північ від села	3 могили
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Донівська	
		Кладовище:		
		– Братська могила учасників громадянської війни, 1919 р.	Південно-східна частина села	Учасники громадянської війни
7	с. Кивачівка, центр с/р	– Братські могили жертв фашизму, 1943 р.	Північно-східна частина кладовища	2 могили
		– Могила Ткача О. І., 1986 р.	Північна частина кладовища	Олег Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
8	с. Комарівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Шкільна, центр села	

1	2	3	4	5
	с. Комарівка, центр с/р	Могила Семенюка В. І., 1986 р.	Західна частина села, в центрі кладовища	Василь Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
9	с. Костюківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1941—1945 рр. Могили жертв Голодомору 1932—1933 рр.	Вул. Шевченка, центр села Північна частина села, північно-східна частина кладовища	
10	с. Марківка, Степанівська с/р	Могила Леонтовича М. Д., 1921 р.	Східна частина кладо- вища	Микола Дмитрович — видатний україн-ський композитор
11	с. Мишарівка, Маломочуль- ська с/р	Могила Коробейника В. П., 1986 р.	Північна частина села, центр кладовища	Василь Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
12	с. Орлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Івана Діброви	
13	с. Погоріла, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932—1933 рр.	Північно-східна части- на села, північно-східна частина кладовища	
14	с. Пологи, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Щорса	
15	с. Росоша, центр с/р	Могила партизанів, 1943 р.	Північно-східна околи- ця села, західна части- на кладовища	
16	с. Соболівка, центр с/р	Могили жертв Голодомору, 1932—1933 рр. Братська могила учасників грома- дянської війни, 1921 р.	Північна частина села, західна частина кладо- вища Північно-східна околи- ця села, північна части- на кладовища	

1	2	3	4	5
		Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Північно-західна околи- ця села, ліс «Ближній Довжок»	
		Братська могила партизанів, 1943 р.	Кладовище	Брат і сестра Лебідь
		Братська могила радянських вої- нів, 1944 р.	Вул. Суворова	
	с. Соболівка, центр с/р	Кладовище: — Братські могили радянських вої- нів, 1944 р. — Могила Бабенко М. П., 1982 р. — Могила Гурського В. Б., 1983 р.	Південно-східна околи- ця села Північна околиця кла- довища Східна околиця кладо- вища	17 могил Марфа Пилипіана — Герой Соціалістич- ної Праці Володимир Борисович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
17	с. Степанівка, центр с/р	Трактор «Універсал-2», 1930 р.	Вул. Молодіжна	Пам'ятка техніки
		Братська могила радянських вої- нів, 1941 р.	Центр села	
		Кладовище: — Могила Короля П. С., 1981 р. — Могила партизанів, 1943 р.	Північно-східна части- на села Центральна частина кладовища Західна частина кла- довища	Петро Степанович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
18	с. Тополівка, центр с/р			
19	с. Удич, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942 р.	Вул. 9-го Травня	

1	2	3	4	5
20	с. Шевченка, Великомокульська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 0,5 км на північний захід від села	
21	с. Шиманівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Північно-західна частина села, західна частина кладовища	

ТИВРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Тиврів, центр районної і селищної рад	Братська могила воїнів червоноармійців Богунського і Таращанського полків 1918 р., 1920 р. та радянських воїнів 1941 р., 1944 р. Братська могила жертв фашизму 1941–1942 рр. Будинок, в якому народилась П. Радушна, 1921 р. Могила радянського воїна, 1944 р. та меморіал слави на честь загиблих воїнів-земляків, 1976 р. Палац Ярошинського, в якому працювали і створили Леонтович М. Д., 1901–1902 рр. та Стеценко К. Г., 1910–1911 рр.; навчались Свідзинський В. Ю., 1895–1898 рр.; Дорош В. В. 1912–1915 рр. Пам'ятний знак радянським воїнам-визволителям, 1995 р. Пам'ятний знак на честь 500-річчя смт Тиврова, 2005 р. Приміщення середньої школи, в якій навчався Маловський М. М., 1933–1940 рр.	Вул. Леніна, територія школи-інтернат Вул. Матросова, Чорний ліс Вул. Леніна, 38 Вул. Леніна, центр селища Вул. Леніна, 38 На скалі біля р. Південний Буг Вул. Леніна Вул. Леніна	Лариса Степанівна — Герой Радянського Союзу Микола Дмитрович, Кирило Григорович — українські композитори; Володимир Юхимович — український поет; Володимир Васильович — народний різьбяр Автор Очеретний В. Ф. Гранітний камінь Марія Мартинович — художник

1	2	3	4	5
1	смт Тиврів, центр районної і селищної рад	Старе кладовище: – Братська могила воїнів УГА, 1919 р. – Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. – Могила Андрійчука К. О., 1958 р.	Західна околиця селища Північна околиця кладовища Північно-східна околиця кладовища Південно-східна околиця кладовища	Дерев'яний хрест і меморіальна плита Дерев'яний хрест і меморіальна плита Кесар Омелянович — український поет Петро Єгорович — радянський воїн Василь Миколайович — загинув під час встановлення радянської влади
2	с. Борсків, Ворошилівська с/р	Могила Карасьова П. Є., 1943 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків	Вул. Шкільна	Мойсей Фролович — Герой Радянського Союзу; Володимир Федорович — український поет
3	с. Василівка, центр с/р	Могила Сідака В. М., 1918 р.	Вул. Шварцмана, 11	3 могили
4	с. Ворошилівка, центр с/р	Приміщення школи, в якій навчався Шварцман М. Ф., 1918–1925 рр. і Панченко В. Ф., 1930–1937 рр. Могили жертв фашизму, 1942–1943 рр. Могила Ніщинського П. І., 1896 р.	Західна околиця села, західна частина кладовища Вул. Чапаєва, західна околиця старого кладовища	Петро Іванович — український композитор 28 могил
5	м. Гнівань	Братські могили жертв фашизму, 1941–1942 рр. Братська могила радянських воїнів 1941 р., 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Баумана, кладовище Вул. Леніна, біля будинку культури Вул. Фрунзе, біля міліції	Скульптурна група

1	2	3	4	5
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р., і танк Т-34 Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків 1941–1945 рр. Будинок, в якому проживав Гречко Л. І., 1942–1943 рр. Сільське кладовище: – Могила Бушинського А. І., 1981 р. – Могили радянських воїнів, 1941–1944 рр. Сільське кладовище: – Могила радянських воїнів, 1944 рр. – Могила Телячука В. В., 1987 р. – Пам'ятне місце, де знаходився концтабір радянських військоволоненців, 1941–1942 рр., та місце їх страти Могила Мельника Г. І., 1919 р., та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1968 р. Братська могила жертв голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Леніна, біля адмінприміщення кар'єру Вул. Калініна, біля музею Біля залізничного вокзалу Вул. Калініна Центральна алея Північна частина Вул. Баумана Південно-східна околиця Вул. Фрунзе, біля автотраси Вінниця – Тиврів Центр села Західна частина села, кладовище, центральна алея	Леонтій Іванович — керівник підпільної групи Аполлінарій Іванович — Герой Соціалістичної Праці 5 могили 2 могили Василь Валер'янович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Григорій Іванович — учасник встановлення радянської влади
6	с. Грижинці, Гніванська міськ/р			
7	с. Гришівці, центр с/р			

1	2	3	4	5
8	с-ще Гута-Бушинська, Бушинська с/р	Могили радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	В західній частині села, біля залізничного полотна, за 1 км від села	2 могили
9	с. Дзвониха, центр с/р	Могила Патлатюка С. І., 1931 р.	Вул. Шкільна	Степан Іванович — радянський активіст
10	с. Довгополівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Першотравнева, за школою Північна частина села, північна частина кладовища	5 могили
11	с. Іванківці, центр с/р	Могила Попика В. П., 1985 р.	Північна частина села, центральна частина кладовища	Віктор Павлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
12	с. Красне, Новомиська с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р., та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1979 р. Пам'ятний знак на місці загибелі екіпажу радянського літака ПЕ-2, 1944 р.	Центр села На полі біля дороги на с. Пирогів, 1 км від села	3 могили
13	с. Круги, Краснянська с/р	Могила Борисова В. П., 1930 р.	Південна частина села, південно-східна частина кладовища	Василь Петрович — радянський активіст
14	с. Кліщів, Довгополівської с/р	Пам'ятний знак на честь Малиновського Р. Я., 1879–1954 рр.	Центр села	Радіон Якович — Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу
15	с. Лани, Яришівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили жертв фашизму, 1942–1944 рр.	Північна частина села, кладовище, центральна алея Північна частина села, південна частина кладовища	5 могили

1	2	3	4	5
		Могила Дзюбака І. Д., 1931 р.	Вул. Коцюбинського, біля магазину, центр села	Іван Дмитрович — загинув під час національницької колективізації
16	с. Нове Місто, центр с/р	Могили жертв фашизму, 1941 р.	Західна частина села, північно-західна частина кладовища	3 могили
		Могила червоноармійця, 1919 р.	Вул. Коцюбинського	
		Пам'ятне місце бою 18 мехкорпусу, 1941 р.	На полі, біля села, 2 км на схід	
		Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Шевченка, східна частина села, старе кладовище	
17	с. Пилява, центр с/р	Могила Горбачева А. Є., 1922 р.	Східна частина села, південно-східна частина старого кладовища	Антон Єгорович — командир загону Червоного козацтва
		Могила Джерелюка С. А., 1987 р.	Східна частина села, кладовище, центральна алея	Сергій Антонович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Могила Сташенка Б. П., 1983 р.	Східна частина села, кладовище, центральна алея	Борис Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
18	с. Потуш, Шендерівська с/р	Пам'ятне місце впробування літального апарату Можайським О. Ф., 1873–1876 рр.	Поле біля лісу «Можайщина»	Олександр Федорович — рідоначальник вітчизняної авіації
19	с. Рахин-Польові, центр с/р	Могили жертв фашизму, 1941 р.	Східна частина села, південно-східна частина кладовища	14 могил
20	с. Рогізна, Малулузька с/р	Пам'ятне місце, де знаходилось гетто єврейських дітей, 1941–1942 рр.	Центр села	
21	с. Селище, центр с/р	Братська могила партизан, 1943 р.	Західна частина села, північна частина кладовища	

1	2	3	4	5
1	с. Селище, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1975 р.	Центр села	Стела
22	с. Строїнци, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південна частина села	4 могили
		Могила жертв фашизму, 1941 р.	Південна частина села	Скульптурна група
		Братська могила учасників громадянської війни 1919 р. та радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Площа Перемоги, центр села	
		Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Леніна, західна частина старого кладовища	
23	смт Сутишки, центр сел/р	Могили жертв фашизму, 1944 р.	Вул. Леніна, старе кладовище	6 могил
		Могила Веселого І. А., 1975 р.	Вул. Леніна, кладовище, центральна алея	Іван Артемович — Герой Соціалістичної Праці
		Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, західна частина кладовища	15 могил
24	с. Тростянець, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р.	Кладовище с. Латанці, східна частина села, східна частина кладовища	2 могили
		Могили жертв фашизму, 1944 р.	Східна частина села, східна частина кладовища	45 могил
		Могила Кравчук К. О.	Східна частина села, кладовище, центральна алея	Катерина Олександрівна — Герой Соціалістичної Праці
25	с. Урожайне, Селищанська с/р	Могила Зимаковського А. Г., 1984 р.	Східна частина села, південно-східна частина кладовища	Анатолій Григорович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Урожайне, Селищанська с/р	Могили жертв фашизму, 1942 р.	Східна частина села, південна частина кладовища	4 могили
26	с. Черемошне, центр с/р	Могила Данила Нечая, 1651 р.	Поле, 1,5 км на захід від села	Герой визвольної боротьби
27	с. Шендерів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. Будинок, в якому провів дитячі роки Леонтович М. Д., 1879—1888 рр.	Східна частина села, західна частина кладовища	
28	с. Шершні, центр с/р	Могила Бондаря П. Ф., 1934 р.	Центр села	Микола Дмитрович — український композитор
29	с. Уяринці, центр с/р	Могили жертв фашизму, 1943 р. Могили жертв фашизму, 1944 р.	Західна частина села, південно-східна частина кладовища Західна частина села, західна частина кладовища Східна частина села, південна частина кладовища	Петро Федорович — радянський активіст 3 могили 5 могил

272

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	с.мт Томашпіль, центр районної та сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила бійців продазгону, 1920 р. Братські могили жертв фашизму, 1941 р. Томашпільський цукрозавод, 1877 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1871 р.	На розі вулиць Радянської та Урицького Вул. Інтернаціональна, 3, територія цукрового заводу Урочище «Яр», південно-західна околиця села Вул. Миру, в центрі села Вул. Радянська	3 могили
2	с. Антонівка, центр с/р			У вигляді дерев'яного хреста

1	2	3	4	5
3	с. Антонів, Марківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила німецьких воїнів, 1944 р. Братська могила червоноармійців, 1919—1920 рр. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північно-східна околиця села, південно-східна частина кладовища Вул. Леніна, 1/а, північно-західна околиця селища На полі, за станцією Валнярка Північно-західна околиця селища, розвилка доріг Тульчин—Томашпіль—Валнярка	
4	с.мт Валнярка, центр сел/р	Могила Кадука С. В., 1980 р. Пам'ятний знак Черняхівському І. Д., 1980 р. Могила Вознюка Ю. М., 1980 р.	Південно-західна околиця села, західна частина кладовища На будинку ЗОШ	Сергій Вікторович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
5	с. Валнярки, Паланська с/р	Пам'ятне місце подвигу Косарева В. О., 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Сільське кладовище:	Північна околиця села, північно-східна частина кладовища Залізнична станція Валнярка Вул. Леніна, центр села	Юрій Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Володимир Олексійович — Герой Радянського Союзу
6	с. Велика Русава, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932—1933 рр. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила червоноармійців, 1919 р.	Південно-західна частина кладовища Західна частина кладовища Східна частина кладовища	

273

1	2	3	4	5
7	с. Вербова, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила Галушки М. М., 1980 р.	Південно-східна частина села, південно-західна частина кладовища Південно-східна околиця села, північно-західна частина кладовища	Марія Максимівна — Герой Соціалістичної Праці
8	с. Вила, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1990 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, північна частина села	
9	с. Високе, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Леніна, в центрі села	
10	с. Гнатків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, в центрі села	
11	с. Горишківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села, південно-західна частина кладовища	
12	с. Комаргород, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, в центрі села	
13	с. Липівка, центр с/р	Винокурня, XIX ст. Млин, XIX ст.		
14	с. Марківка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, в центрі села	
15	с. Нетребівка, центр с/р	Братська могила радянських партизанів, 1944 р.	Центральна частина	
16	с. Паланка, центр с/р	Могила Бойко В. Д., 1999 р.	Північна околиця села, південно-східна частина кладовища	Віктор Дмитрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
17	с. Пеньківка, центр с/р	Могила Сауляка А. В., 1984 р.	Північно-західна околиця села, північно-західна частина кладовища	Анатолій Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
18	с. Пеньківка, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1941 р.	Південно-західна околиця села, урочище «Гоців яр»	
19	с. Пилипівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-східна околиця села, південно-західна частина кладовища	Микола Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
20	с. Рожнятівка, центр с/р	Могила Жоріна М. М., 1986 р.	Південно-східна околиця села, північно-східна частина кладовища	В'ячеслав Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
21	с. Стіна, центр с/р	Могила Беззубова В. М., 1985 р.	Південно-східна околиця села, південно-західна частина кладовища	
	с. Яланець, центр с/р	Могила Бештанар П. І., 1998 р.	Вул. Леніна, в центрі села	
		Могила Боднара П. І., 1923 р.	Північна частина села	
			Північно-західна частина кладовища	Любов Іванівна — Герой Соціалістичної Праці
			Північно-західна частина кладовища	Петро Іванович — голова колгоспу

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Яланець, центр районної та сел/р	Братська могила жертв єврейських погромів, 1919 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	За 2 км від автотраси Тростянець–Ладжжин, піворуч Вул. Леніна, у центрі села Ліворуч автотраси Тростянець–Ладжжин на відстані 0,5 км Південна частина, селіщне кладовище	

1	2	3	4	5
	смт Тростянець, центр районної та сел/р	Кінотеатр, в якому відбулося засідання виізної сесії військового трибуналу Київського військового округу, 1937 р. Аптека, 1903 р. Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Братська могила жертв фашизму, 1941 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Будинок, в якому містилися штаби 75-го севастопольського полку, 1875 р., бригади Котовського Г. І., 1920 р. Будинок технікуму сільського господарства, в якому навчалися Западінський О. С., Рудик М. М., 1931–1935 рр.; 1934–1938 рр. Електростанція, 1971 р. Лікарня, 1903 р. Меморіальний комплекс, 1967 р.: – Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр. – Могила Лук'янова М. І., 1922 р.	Вул. Леніна, 50 Вул. Поштова, 1 Вул. Докучаєва, південно-західна частина кладовища Вул. Косовського, південно-східна частина кладовища Вул. Набережна, південно-східна частина єврейського кладовища На розі вулиць Першо-травневої та Пирогова Вул. Карла Маркса, 53 Вул. Леніна, 114 Вул. Наконечного Вул. Леніна, 1 На розі вулиць А. Наконечного і К. Маркса	Слухалась справа про діяльність контр-революційної, шпигунської, шкідницької організації у ветеринарній системі Тростянецького району Земська
2	м. Ладжин, центр міської ради			
3	с. Лукашівка, Ладжинська міська рада			Олександр Семенович — Герой Радянського Союзу; Микола Мартинович — Герой Радянського Союзу Теплова Земська Михайло Іванович — секретар партбюро 6-го полку Червоного козацтва

1	2	3	4	5
	с. Лукашівка, Ладжинська міська рада	– Могила Просвіліна Є. Т., 1920 р. – Могила Туренка О. М., 1941 р. Могила Кравчика П. Я., 1997 р. Пошта, 1903 р. Шпиталь військовий, 1914 р. Могили жертв фашизму, 1941 р. Могили жертв фашизму, 1941–1944 рр. Школа, в якій навчався Гриб К. К., 1918–1922 рр. Кладовище: – Братська могила радянських партизанів, 1943 р. – Могили партизанів, 1943 р. Могила Довганя Л. С., 1922 р. Кладовище: – Могила Крещенського М. О., 1991 р. – Могила Сухини М. Д., 1993 р.	Вул. Хлібзаводська, північно-східна частина кладовища Вул. Поштова, 7 Вул. Леніна, 11 Західна околиця села Вул. Партизанська, часток вулиці Вул. Леніна Південно-східна околиця села Східна частина кладовища Південно-східна частина кладовища Північна околиця села, у північно-західній частині кладовища Західна околиця села. Східна частина кладовища У центрі кладовища	Святий Терентійович — командир дивізіону першої Бессарабської дивізії Косовського Г. І. Олександр Михайлович — батальйонний комісар 47-ої танкової дивізії Червоної Армії Петро Якович — член спілки художників України (1947–1997) Земська Кузьма Кіндратович (1910–1997) — український прозаїк Леонтій Степанович — голова комнезamu Микита Оверкович — Герой Соціалістичної Праці Мефодій Дементійович — Герой Соціалістичної Праці
4	с. Бережанка, Ободівська с/р			
5	с. Верхівка, центр с/р			
6	с. Глибочок, центр с/р			
7	с. Гордіївка, центр с/р			
8	с. Демирдівка, центр с/р			

1	2	3	4	5
9	с. Капустяни, центр с/р	Кладовище «російське»: – Могила Горобця В. А., 1952 р. – Могила Мурованого С. М., 1984 р.	Південно-східна околиця села У східній частині кладовища	Володимир Антонович — кавалер орденів Слави
10	с. Красногірка, Ілляшівська с/р	Могила Іваненка М. П., 1983 р.	На кладовищі при вході	Сергій Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
11	с. Митківка, Горділівська с/р	Могила Василюшина Ф. С., 2002 р. Братська могила радянських партизанів, 1944 р.	Сільське кладовище Вул. Набережна, східна частина кладовища Вул. Леніна, у центрі села	Михайло Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Фотій Сидорович — учасник параду Перемоги 24.06.1945
12	с. Нова Ободівка, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр. Гора Семениха, 1648 р. Могили жертв фашизму, 1941–1942 рр. Могили жертв єврейських погромів, 1918–1919 рр.	За 2 км на південь від села по дорозі на смт Чельник, праворуч Західна околиця села, ліворуч дороги на с. Дубина Вул. Суворова	Поховано близько 300 осіб Місце пов'язане з подіями національно-визвольної війни 1648-1654 На місці поховання встановлено пам'ятний знак, 1994. Могили не локалізовані Поховано близько 500
13	с. Олександрівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1990 р. Братська могила радянських воїнів, 1943 р.	Вул. Суворова, старе кладовище Вул. Леніна, у центрі села	Утримувались депортовані та місцеві євреї, близько 10 тисяч осіб
14	с. Оляниця, центр с/р	Могила радянського воїна, 1941 р.	Північна околиця села, у північній частині старого кладовища	

1	2	3	4	5
15	с. Савинці, центр с/р	Могила Грубого Т. О., 2005 р.	Північно-східна околиця села, у центрі кладовища	Тимофій Омелянович — кавалер орденів Слави
16	с. Скибинці, Глибочанська с/р	Будинок, в якому народився Смавлюк П. С. Братські могили жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Вул. Смавлюка, 131 Вул. Леніна, південна частина села	Леонтій Семенович — Герой Радянського Союзу Поховано 16 чоловік
17	с. Торканівка, центр с/р	Будинок земської школи, 1912 р. Кладовище: – Місце розстрілу жертв червоного терору, 1922 р. – Могила Лизака М. М., 1984 р.	Вул. Ювілейна Західна частина села У південній частині кладовища Західна частина кладовища	
18	с. Тростянички, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Гайдамацька криниця, XVIII ст. Гайдамацький яр, XVIII ст. Могили жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Вул. Леніна Ободівське лісомисливське господарство, квартал 43 Ободівське лісомисливське господарство, з 43 по 45 квартали За 2 км на захід від села, поле СТОВ агрофірми «Кряж»-1-а, 2-а бригади	Михайло Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані 4 братські могили Події пов'язані з часами Коліївщини, 1768
19	с. Цибулівка, центр с/р	Парубоцька криниця, XVI-XVII ст. Пам'ятне місце гетто та братська могила жертв фашизму, 1941–1942 рр.	Південь села, 3-я бригада «Зарубове» На південь від села, поле СТОВ агрофірми «Кряж»-1, бригада № 4	Події пов'язані з татарськими набігами на українські землі Встановлено пам'ятний знак у 2004
20	с. Четвертинівка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1995 р.	Поле СТОВ ім. Хмельницького, північ села	

1	2	3	4	5
	с. Четвертинівка, центр с/р	Пам'ятне місце переправи військ Б. Хмельницького через р. Південний Буг, 1652 р. Пам'ятне місце Батозької битви, 1652 р.	За 1 км на захід від села Північна околиця села, під горою Батіг	Встановлено пам'ятний знак Встановлено пам'ятний знак, 1954; Автор П. Осика

ТУЛЬЧИНСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
	Аптека земська, початок XX ст.	Вул. Суворова, 11	Перша аптека в місті	
	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 65, північна сторона міського кладовища		Захоронено 293 радянських воїна
	Братська могила червоноармійців, партизан-чекістів 1918–1921 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків 1941–1945 рр., 1979 р.	Вул. Леніна, 51		Місцеві майстри; 1979
	Братська могила червоноармійців, 1920 р.	Південна частина міста, кладовище		
	Будинок	Вул. Колонтай, 2		В 1917 р. розміщувався Тульчинський ревком
	Будинок, в якому проживав Леонтівич М. Д., 1908–1921 рр.	Вул. Леонтовича, 8		Микола Дмитрович — український композитор
	Будинок декабристів, XVIII ст.	Вул. Гагаріна, 1		«Офицерское собрание», в якому неодноразово бував О. С. Пушкін (1821–1822), М. Т. Рильський (1947)
	Будинок першої лікарні, 1889 р.	Вул. Леніна, 128		3 кінця 50-х по кінець 80-х років XX ст. розміщувався районний комітет КПУ
	Будинок Рад, початок XX ст.	Вул. Леніна, 51		В 20-х роках XX ст. працював вчителем співів Микола Дмитрович Леонтович — український композитор
1	Жіноче спархіяльне училище, XIX ст.	Вул. Леонтовича, 12		

1	2	3	4	5
	Могила Балабана О. М.	Територія центральної районної лікарні, вул. Леніна, 128		Олександр Михайлович — перший земський лікар
	Міське кладовище:	Вул. Леніна, 65		
	– Могила Андрієшина І. І., 1983 р.	Північна частина кладовища		Ігор Іванович — учасник радянсько-афганської війни
	– Могила Захарова П. І., 1996 р.	Північна частина кладовища		Петро Іванович — Герой Радянського Союзу
	– Могила Подоляна О. В., 1986 р.	Північна частина кладовища		Олександр Вікторович — учасник радянсько-афганської війни
	– Могила Степанюка О. К., 1981 р.	Північна частина кладовища		Олег Костянтинівич — учасник радянсько-афганської війни
	– Палац Потоцьких, 1757–1782 рр.	Вул. Незалежності, 9		Польський магнат
2	с. Білоусівка, центр с/р	Могила Широцького К. В., 1919 р.	На захід від села, південна частина сільсько-го кладовища	Костянтин Віталійович — відомий український історик, мистецтвознавець, етнограф
3	с. Богданівка, Калінінська с/р	Братська могила жертв фашизму, 1944 р.	Сільське кладовище, південна сторона	19 мирних жителів, місцеві майстри
4	с. Бортички, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села, біля загальноосвітньої школи	Захоронено 74 воїни
		Братська могила червоноармійців, 1919 р.	При в'їзді в село по трасі Тульчин–Кирнасівка	3 червоноармійці, місцеві майстри
5	с. Ганнопіль, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села, біля клубу	
		Будинок Комасюк Н. О., 1925–2003 рр.	Вул. Кавказька, 69	Ніна Олексіївна — Герой Соціалістичної Праці
6	с. Даньківка, Печерська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Біля будинку культури	Захоронено 16 воїнів
7	с. Дранка, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р.	Північна частина села	28 чоловік, 2 могили

1	2	3	4	5
8	с. Журавлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центр села біля сільськогосподарського будинку культури	2 могили, 5 воїнів, харківський художній фонд
9	с. Заозерне, центр с/р	Могила Срібняка М. Т., 1921 р.	Сільське кладовище, східна частина	Михайло Трохимович — учасник встановлення радянської влади
10	с. Кинашів, центр с/р	Пам'ятний знак на місці будинку, де у 1796 р. жив Суворов О. В. Суворовські криниці, 1796	Вул. Суворова, 27	Олександр Васильович — російський полководець
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На полі ПСП «Україна», 2 км на південь від села	Викопані солдатами армії О. В. Суворова
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, селищне кладовище, північна сторона	Захоронено 6 воїнів
11	смт Кирнасівка, центр сел/р	Братська могила червоноармійців, 1919 р. Будинок колишньої сторожки, 1823–1825 рр.	В парку біля залізничної станції	Захоронено 20 воїнів-червоноармійців. Пам'ятний знак, 1982
		Пам'ятний знак на місці заоронення проекту Конституції «Руська правда», 1825 р.	Вул. Леніна, 11	Збирались члени Південного товариства декабристів
12	с. Клебань, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 10, паркова зона загальноосвітньої школи I–III ступенів	Місцеві майстри
		Братська могила червоноармійців, 1920 р. та могила Вороніна С. М., 1944 р.	Вул. Першотравнева, біля будинку культури	Захоронено 7 радянських воїнів
13	с. Коліївка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Сільське кладовище, південна частина	Захоронено 20 воїнів. Степан Микитович — Герой Радянського Союзу
		Братська могила німецьких солдат, 1944 р.	Центр села, біля школи	Захоронено 11 воїнів
		Могила жертв Голодомору, 1933 р.	Вул. Вороніна, сільське кладовище, східна частина	
14	с. Крищинці, центр с/р	Могила Гончара І. Т., 1944 р.	Сільське кладовище, східна частина	Іван Тарасович — засновник тематичної скульптури малих форм в гончарстві

1	2	3	4	5
15	с. Левківці, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, сільське кладовище, північна частина	Захоронено 6 юних розвідників
16	с. Мазурівка, Кинашівська с/р	Могила учасників встановлення радянської влади, 1920 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна околиця села на кордоні з м. Тульчином	
17	с. Нестерварка, Кинашівська с/р	Пам'ятний знак на місці учбових кріпостей суворівська «Пракка», 1796–1797 рр.	Центр села	Кам'яна стела
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	На полі, 3 км на схід	Захоронено 27 воїнів
18	с. Печера, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила жертв фашизму, 1942 р. Братська могила жертв фашизму, 1944 р.	Біля сільського будинку культури	Захоронено 8 воїнів
		Будинок, в якому в 1796–1797 рр. жив Суворов О. В. Меморіальний комплекс: могили учасників громадянської війни, учасників підпілля та братська могила радянських воїнів, 1920 р., 1944 р.	За 2 км на схід від села	
19	с. Тиманівка, центр с/р	Могила Желюка П. О., 1976 р.	Північна частина села, на єврейському кладовищі на території лісгоспу	Олександр Васильович — російський полководець. Меморіальна дошка
		Суворівські криниці, 1797 р.	Вул. Леніна, 78	21 воїн Червоної Армії, перший голова Тиманівського волпрекосу Шестоपालко Й. С. (1882–1920), керівник партизанської групи Кочотко Я. С. (1917–1944), воїни, що загинули в роки Великої вітчизняної війни (18 осіб)
20	с. Торків, центр с/р	Братська могила червоноармійців, 1920 р.	Біля сільської ради	Пилип Олексійович — двічі Герой Соціалістичної Праці, неодноразовий депутат Верховної Ради УРСР, голова місцевого колгоспу понад 50 років
		Суворівські криниці, 1797 р.	Сільське кладовище	Викопані солдатами О. В. Суворова
		Братська могила червоноармійців, 1920 р.	За 3 км на захід від села	3 червоноармійці

1	2	3	4	5
	с. Торків, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 2 км на північ від села, при в'їзді в село з боку м. Тульчина	Захоронено 30 воїнів
21	с. Холодівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятник Грибу О. Ф., 1983 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1981 р.	Біля контори ПСП Біля сільського будинку культури	Захоронено 10 воїнів Олексій Федорович — Герой Радянського Союзу
22	сmt Шпиків, центр сел/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Школа, в якій в 1940–1941 рр. працював Жарчинський Ф. І.	Стоянське шосе навпроти автобусної зупинки Центр села	Захоронено 200 радянських воїнів Федір Іванович — Герой Радянського Союзу
23	с. Шура-Копізьська, центр с/р	Пам'ятник Клименку К. Г., 1963 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1976 р.	Біля сільського будинку культури	Кіндрат Гаврилович — Герой Радянського Союзу
24	с. Юрківка, центр с/р	Будинок Качури Я. Д., кінець XIX ст.	Вул. Качури, 23	Будинок пов'язаний з ранніми роками життя письменника

284

ХМІЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	м. Хмільник, центр районної та міської рад	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. О. Кошового, Привокзальна площа	
		Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила червоноармійців, 1920 р. Братські могили жертв фашизму, 1942–1944 рр.	Вул. Леніна, старе міське кладовище Вул. Червоних Козаків, міський парк Вул. Курортна, меморіальний парк пам'яті жертв фашизму 1941–1944	

1	2	3	4	5
	с. Березна, центр с/р	Будинок, в якому мешкав А. Стесель, 1908–1911 рр.	Вул. Таращанська, 3	
	с. Великий Митник, центр с/р	Будинок, в якому мешкала П. Литвинова-Бартош, 1833–1839 рр. Будинок, в якому було проголошено Радянську владу в 1918 р. Будинок земського лікаря Д. Донського, 1890 р. Командний пункт, 1931–1937 рр. Сховище, 1931–1937 рр. Фортця, XV–XVII ст.	Вул. Шевченка, 2 Вул. Леніна, 9 Вул. Шевченка, 25 Вул. Курортна Вул. Курортна Вул. Шевченка, 1	ДФС № 758, УР № 12 ДФС № 759, УР № 12
2	с. Березна, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
3	с. Великий Митник, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
4	с. Великий Остророж, центр с/р	Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Вул. Гагаріна, біля школи Вул. Жовтнева, східна околиця села Північна частина кладовища Північна частина кладовища	
5	с. Вишенька, центр с/р	Криниця, XIX ст. Кладовище: – Могили радянських воїнів, 1944 р. – Пам'ятний хрест	Вул. Колгоспна, у центрі села Східна околиця села При вході Північно-східна частина кладовища	2 могили «Цей пам'ятник побудований селянами с. Вишеньки прих. вс. Антоном Кмітовичем і церк. стар. Петром Куликом. 2 лютого 1914»

285

1	2	3	4	5
6	с. Голодьки, центр с/р	Оборонне бомбосховище, 1931–1934 рр. Кладовище: – Могила Бичка І.І., 2001 р. – Могила Бондарчука П.І., 1987 р. ДОТи, 1931–1934 рр.	За 0,5 км на південний схід від села Вул. Миру, центральна частина села Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища Околиці села	УР № 13 Іван Іванович — Герой Соціалістичної Праці Петро Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані 3 споруди Гранітна стела увінчана хрестом УР № 13 5 споруд, УР № 13
7	с. Гулі, Лозівська с/р	Військовий вузол зв'язку, 1931–1934 рр.	Вул. Калініна, при вході на кладовище	
8	с. Держанівка, Терешпільська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Вул. Данова, у центрі села	
9	с. Думенки, Лозівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
10	с. Жданівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Західна частина села, північна частина кладовища	2 могили
11	с. Качанівка, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Будьонного, центральна частина кладовища	
12	с. Курилівка, Пориська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Поштова, у центрі села	
13	с. Колибабинці, Кривошійська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Гагаріна, у центрі села	
14	с. Кривошії, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.		

1	2	3	4	5
15	с. Кривошії, центр с/р	Могила Голука М. П., 1984 р. Пам'ятний знак на честь Скавронської, 1849 р. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північна частина села, центральна частина кладовища Вул. Гагаріна, у центрі села Вул. Первомайська, східна околиця села Західна частина кладовища Західна частина кладовища	Микола Пилипович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані У вигляді кам'яного куба з написом
16	с. Купівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Гора Василюха, XVIII ст. Погріби, перша половина XIX ст.	Вул. Кошового, у центрі села 400 м на схід від села Східна околиця села Вул. Шкільна, північна частина кладовища	Названа на честь народного месника Василя Лиха 3 погріби
17	с. Кустії, центр с/р	Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Могила Красуцького В. Є., 1981 р.	Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища	Володимир Євдокимович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
18	с. Лозна, центр с/р	Кармелюкова гора та печера, перша половина XIX ст. Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	За 1 км на схід від села Вул. Острівського, південна частина села Північна частина кладовища	Місце тимчасового перебування загоду Кармелюка 2 могили

1	2	3	4	5
	с. Лозна, центр с/р	— Могила Грицика О. В., 1984 р. — Могила Сорочинської Т. І., 1978 р.	Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища	Олександр Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Тетяна Іванівна — Герой Соціалістичної Праці
19	с. Лозова, центр с/р	ДОТи, 1931–1934		2 споруди, УР № 13
20	с. Маркуші, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, східна околиця села, південна частина кладовища	2 могили
21	с. Митиці, Маркушівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Гоголя, південна частина села, центральна частина кладовища	
22	с. Осична, Крижанівська с/р	Могила Томчука О. М., 1981 р.	Східна околиця села, центральна частина кладовища	Олександр Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Кладовище:	Вул. Леніна, західна частина села	
23	с. Петриківці, центр с/р	— Могила червоноармійця, 1918–1920 рр. — Могили радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища Центральна частина кладовища	2 могили
		Кладовище:	Вул. Островського, західна частина села	
24	с. Подорожня, Петриківська с/р	— Братська могила радянських воїнів, 1941 р., 1944 р. — Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р.	Східна частина кладовища При вході на кладовище	2 могили

1	2	3	4	5
		Кладовище:	Пр. Леніна	
		— Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища	
25	с. Порик, центр с/р	— Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1992 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	При вході на кладовище Вул. Богуна, на церковному подвір'ї	Зв'язані перемичкою дві колони із хрестом між ними
		Пам'ятний знак на честь Порика В. В., 1969 р.	Вул. Леніна, біля будинку культури	Національний герой Франції, Герой Радянського Союзу. Гранітна колона з погруддям
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
26	с. Сальниця, центр с/р	Кам'яний хрест, 1917 р.	На розі вулиць Радянська та Плахотнюка, район «Шпиля»	«Сей пам'ятник воздвигнут гражданами общества «Шпиля» в октябре 1917 г.»
		Пам'ятний знак братам Павленкам, 1995 р.	Вул. Павленків, у центрі села, поряд з млином	Металева плита з вибитими фотографіями і прізвищами 5 братів, які загинули на різних фронтах другої світової війни
27	с. Сербанівка, Сьомаківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південна частина села, центральна частина кладовища	
28	с. Семки, Качанівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, південна околиця села, центральна частина кладовища	
		Кладовище:	Вул. Парсяка, східна околиця села	
29	с. Скаржинці, центр с/р	— Могила Парсяка В. П., 1980 р.	Центральна частина кладовища	Віктор Петрович — учасник радянсько-афганської війни, який загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Скаржинці, центр с/р	– Могили радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища	2 могили
30	с. Слобода-Кустовецька, Крижанівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Пам'ятне місце подвигу Симака М. П., 1944 р.	Східна околиця села, центральна частина кладовища	
31	с. Сміла, Петриківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північна околиця села	Микола Павлович — Герой Радянського Союзу
32	с. Софіївка, Терешпільська с/р	Могила Кубика С. М., 1983 р.	Вул. Леніна, у центрі села, центральна частина кладовища	
33	с. Ступник, Кропивнянська с/р	Кладовище: – Братська могила радянських воїнів, 1944 р. – Братські могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північна частина села, північна частина кладовища	Сергій Миколайович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
34	с. Стара Гута, Голодьківська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Щорса, південно-західна околиця села	
35	с. Сулківка, центр с/р	Могили радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища	
36	с. Сьомаки, центр с/р	Могила жертв фашизму, 1943 р.	Західна частина кладовища	
			Північно-східна околиця села	3 могили
			Південна околиця села, південна частина кладовища	
			Пл. Миру, північна частина села	
			За 0,3 км на схід від села	

1	2	3	4	5
		Сільське кладовище:	Вул. Радянська, північно-західна частина села	
	с. Сьомаки, центр с/р	– Могила Гуменюка Ю. Д. – Могили жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Центральна частина кладовища	Юрій Дмитрович — учасник радянсько-афганської війни, який загинув в Афганістані
37	с. Тараски, Уланівська с/р	Могили жертв Голодомору 1932–1933 рр.	Північна частина кладовища	
38	с. Терешпіль, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Колгоспна, північно-західна частина села, північна частина кладовища	
39	с. Томашпіль, Порицька с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
40	с. Уланів, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила жертв фашизму, 1942 р. Поховання німецьких солдатів, 1944 р. Самохідна артилерійська установка, 1985 р.	Вул. Коцюбинського, центральна частина кладовища Вул. Леніна, у центрі села На розі вулиць Миру та Леніна, у центрі села На розі вулиць Миру та Леніна, шкільний спортмайданчик	
41	с. Чепелі, Уланівська с/р	Могила Гнатюка В. М.	Вул. Миру, при вході в ПМК-39	Віктор Михайлович — учасник радянсько-афганської війни, який загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
42	с. Червона Володимирівка, Мар'янівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Східна частина села, центральна частина кладовища	
43	с. Чудинівці, Березнянська с/р	ДОТи, 1931–1934 рр.	Околиці села	3 споруди
44	с. Широка Гребля, центр с/р	Пам'ятне місце форсування радянськими військами р. Південний Буг, березень 1944 р.	За 0,5 км на захід від села, біля дороги Хмільник–Літин	Пам'ятний знак на честь 18-ї армії, 1981

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. СМТ Чернівці, центр селищної та районної рад	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 103/1	
		Кладовище:	Вул. Леніна, північно-східна околиця селища	
1		– Могила Василик Т. А., 1975 р.	У південно-західній частині кладовища	Тетяна Анатоліївна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Насіковського І. К., 1980 р.	Північна частина кладовища	Іван Казимирович — Герой Соціалістичної Праці
		Місце страти євреїв, 1941 р. та пам'ятний знак в пам'ять про загиблих, 1999 р.	Біля мосту через р. Мурафу	
		Пам'ятне місце дислокації 161 бомбардувального Чернівецького авіаполку ім. Богдана Хмельницького, 1944 р.	Ур. «Сташкові корчі» в районі бази відпочинку «Салют»	
2	с. Бабчинці, центр с/р	Пам'ятне місце селянських сходок, 1905 р.	Вул. Лісова, ур. «Черво-на долина»	
		Братська могила жертв фашизму та радянських воїнів, 1941 р., 1944 р.	Вул. Леніна, 36	
		Могила Продавця І. Д., 1947 р.	Кладовище, II частина	Іван Данилович — повний кавалер Георгієвських Хрестів

1				
3	с. Березівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Леніна, 22	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-західна частина села, при дорозі до м. Могилів-Подільський	
		Братські могили радянських та німецьких воїнів, 1944 р.	За 1 км на схід від центра села, при дорозі на с. Саїнки	2 могили
		Кладовище:	Вул. Шевченка	
		– Могила Боечко Г. Г., 1965 р.	Західна частина	Гафія Гордіяна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Бучацької М. І., 1988 р.	Північна частина	Марія Іванівна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Зворотної Г. А., 1978 р.	Західна частина	Гафія Аврамівна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Кундиповського А. Ф., 1967 р.	Західна частина	Андрій Федорович — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Малярчук Є. М., 1992 р.	Північна частина	Євдокія Матвіївна — Герой Соціалістичної Праці
		– Могила Цмокалюка І. М., 1986 р.	Північна частина	Ісаак Миколайович — Герой Соціалістичної Праці
4	с. Біляни, центр с/р	Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1911 р.	Вул. Леніна, 22	
		Поштовий тракт, кінець XVIII–XIX ст.	Вул. Леніна	Дільниця м. Немирів — м. Могилів-Подільський
		Будинок школи, в якому навчався Сосновський О. В., 1930–1935 рр.	Вул. Котовського	Олексій Васильович — Герой Радянського Союзу

1	2	3	4	5
15	с. Сокіл, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій 1930-х рр., 2003 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Північно-західна частина села при дорозі на смт Чернівці Вул. Перемоги	
16	с. Шендерівка, центр с/р	Братська могила німецьких солдатів, 1944 р. Могила Козончука М. М., 1975 р.	За 4 км на схід від центра села, при дорозі Могилів – Подільський – Вінниця Стара частина кладовища	Михайло Мойсейович — кавалер орденів Слави

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Чечельник, центр районної та сел/р	Братські могили воїнів громадянської війни, 1919 р. та радянських воїнів, 1944 р. Будинок, в якому народилась Кларісе Ліспектор, 20–ті рр. XIX ст. Могила Біднюка В. П., 1986 р. Могила Зеленовського М. Р., 1986 р.	Вул. Котовського парк Вул. Леніна, 36 Центральна частина кладовища, вул. Леніна, 99 Центральна частина кладовища, вул. Леніна, 99 Вул. Леніна, в центрі	Бразильська письменниця Володимир Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Микола Родіонович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
2	с. Берізки-Чечельницькі центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила жертв фашизму, 1942 р. Могила жертв фашизму, 1942 р.	Південна частина села, південно-східна частина на кладовища Кладовище за 3 км на північ від села	

1	2	3	4	5
3	с. Білий Камінь, центр с/р	Братська могила 3-х радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак воїнам односельчанам, 1979 р.	Вул. Першотравнева Вул. Леніна	
4	с. Бондурівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могила жертв фашизму, 1941 р. Могила жертв фашизму, 1941 р.	Урочище Слави, північно-східна частина села Станція Дохно, вул. Привокзальна Урочище «Шури», за 2 км на захід від села Вул. Леніна, біля церкви Вул. Шевченка, 1	
5	с. Бритавка, центр с/р	Братська могила жертв Голодомору, 1932–1933 рр.	Північно-східна околиця села, східна частина кладовища	
6	с. Вербка, центр с/р	Братські могили радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак воїнам односельчанам, 1981 р.	Центр села	2 могили
7	с. Василівка, Вербська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр.	Центр села	
8	с. Демівка, центр с/р	Братська могила 152-х радянських воїнів, 1944 р. Братські могили радянських воїнів 1944 р. та могила політрука Червоної Армії Рікса, 1920 р. Могила Шаралпанівського В. С., 1985 р.	Центр села біля школи Вул. Рікса Північна сторона села, кладовище, центральна алея	Скульптура воїна. Меморіал бетон, 1954 6 могил. Учасник громадянської війни Володимир Савович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

1	2	3	4	5
	с. Демівка, центр с/р	Пам'ятний знак воїнам 80-ї гвардійської дивізії, 1984 р.	Центр села	Граніт. Стела
		Могила жертв фашизму, 1942 р.	Північна сторона села, північно-західна частина старого кладовища	
9	с. Каташин, центр с/р	Пам'ятне місце страти євреїв Братська могила 5 партизанів, 1944 р.	Вул. Перемоги Центр села, біля с/р	Меморіальна плита, 1990
		Пам'ятний знак на місці старообрядських монастирів, XVIII ст.	вул. Першотравнева, Партизанська, урочище Монастирське, південний-захід села	
10	с. Луги, центр с/р	Могила Поворознюка О. І., 1921 р.	Вул. Леніна	Олександр Іванович — засновник колгоспу
		Могила 3 партизанів, 1944 р.	Стратіївське лісництво	
		Могила Шпортюка Т. С., 1921 р. та пам'ятний знак загиблим воїнам-землякам, 1983 р.	Центр села біля будинку культури	Терентій Степанович — голова комнезаму, загинув під час колективізації
		Могила радянського воїна Колбасіна, 1944 р.	Вул. Леніна, кінець села (в напрямку с. Демівки)	
11	с. Любомирка, центр с/р	Могили жертв фашизму, 1944 р. Могила княгині Романової М. С., 1921 р. Могили учасників громадянської війни, 1920 р.	Східна частина кладовища Вул. Першотравнева, 1	5 могил Марцеліна Северинівна — двоюрідна сестра Миколи II
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1976 р.	Вул. Першотравнева, парк в центрі села	

1	2	3	4	5
1	с. Любомирка, центр с/р	Братська могила жертв фашизму, 1942–1943 рр. Братська могила 15 червоноармійців, 1920 р. та комдива Рєви Могили жертв фашизму, 1944 р. Могила Пеллера В. І., 1978 р.	Єврейське кладовище, в центрі кладовища Вул. Першотравнева, біля школи Південна частина села, східна частина кладовища Західна частина села, в центрі кладовища Вул. Леніна	
12	с. Ольгопіль, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр. та політичних репресій, 1937–1938 рр. Пам'ятний знак в'язням гетто, 1947 р.	В центрі єврейського кладовища, на північ від села	Володимир Ізраїлович — повний кавалер Орденів Слави 1990
13	с. Рогізка, центр с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору 1932–1933 рр.	Північна частина села, кладовище, при вході	Встановлено в 1992 р.
		Братські могили жертв фашизму, 1944 р.	Південно-західна частина села, південна частина кладовища	2 могили
14	с. Стратіава, центр с/р	Будинок, в якому народився та проживав Люлько В. К., 1924–1941 рр., 1947–1955 рр. Могила Кловіна І., 1933 р.	Вул. Леніна, 197	Василь Касьянович — повний кавалер орденів Слави, учасник військового параду в Москві 1945 р.
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	1 км від центру села на південний захід, східна частина кладовища	Засновник колгоспу
15	с. Тартак, центр с/р	Пам'ятний знак на честь січових стрільців, XIX ст.	Кладовище, вул. Шевченка Зупинка автобуса «Ланок»	Обеліск Камінь. Хрест

1	2	3	4	5
16	с. Червона Гребля, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Братська могила радянських льотчиків, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1973 р. Братська могила жертв фашизму, 1944 р.	Вул. Чкалова, на території школи Вул. Чапаєва, біля будинку культури Хутір Новоукраїнка, в центрі села	Скульптурна група

ШАРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Шаргород, центр районної та міськ/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Могили А. Бельчанського, А. Юцьковського, XIX ст. Римо-католицьке кладовище, XVI–XVIII ст.	с-ще Соснівка, вул. Леніна Вул. Леніна, 207, при вході до Собору св. Миколая Вул. Леніна	Архимандрити
2	с. Андріївка, Носківська с/р	Могили та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1991 р. Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1861 р.	Вул. Садова, кладовище Вул. К. Маркса	
3	с. Гибалівка, центр с/р	Єврейське кладовище, XVII–XIX ст.	Ур. «Ковбасна», західна околиця села	
4	с. Голинчинці, центр с/р	Місце паломництва «Йосафатова долина», 1923 р.	Північна околиця села, ліворуч від дороги на с. Зведенівку	На Долині біля кринички встановлено близько тисячі дерев'яних хрестів, а також металевих і гранітних, висотою до 2-х м
5	с. Деречин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. 50-річчя ВЛКСМ	
6	с. Джурин, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Смавзюка	

1	с. Джурин, центр с/р	Могила Яковшина В. П., 1983 р. Могила Смавзюка Л. С., 1944 р. Могила Мандибури М. К., 1985 р.	Вул. К. Маркса, кладовище Вул. Смавзюка Вул. Леніна, у західній частині кладовища	Віктор Петрович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Леонтий Семенович — Герой Радянського Союзу Михайло Карлович — Герой Радянського Союзу
7	с. Довжок, Мурафська с/р	Кладовище: — Могила Гордійчук Т. О., 1975 р. — Могила Заболотної М. Т., 2000 р. — Могила Очеретнюк С. А., 1990 р. — Могила Тимошенко Я. Т., 1993 р. — Могила Федорчук М. Т., 1981 р. — Могила Шлак Н. А., 1999 р.	Вул. І. Франка У західній частині кладовища У центральній частині кладовища У західній частині кладовища У східній частині кладовища У західній частині кладовища У центральній частині кладовища	Текля Омелянівна — Герой Соціалістичної Праці Марфа Трохимівна — Герой Соціалістичної Праці Степанида Афонівна — Герой Соціалістичної Праці Явдоха Терентіївна — Герой Соціалістичної Праці Марія Тимофіївна — Герой Соціалістичної Праці Анастасія Антонівна — Герой Соціалістичної Праці
8	с. Івашківці, центр с/р			
9	с. Калинівка, Плебанівська с/р	Кам'яний хрест у пам'ять про голод та морову язву (чуму), 1772–1775 рр.	Південна околиця села	
10	с. Клекотина, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. Кладовище:	Вул. Л. Українки, у східній частині кладовища Вул. Леніна	
11	с. Лозова, центр с/р	— Могила Байди І. М., 1969 р.	У західній частині кладовища	Іван Мойсейович — Герой Соціалістичної Праці

1	2	3	4	5
с. Лозова, центр с/р		- Могила Вілінської Г.Г., 1998 р.	У центральній частині кладовища	Ганна Григорівна — Герой Соціалістичної Праці
		- Могила Гаврилюка І.К., 1981 р.	У східній частині кладовища	Іван Климович — кавалер орденів Слави
		- Могила Дудника А.Р., 1987 р.	У центральній частині кладовища	Андрій Романович — кавалер орденів Слави
		- Могила Матусяка А.О., 1988 р.	У західній частині кладовища	Андрій Онисимович — Герой Соціалістичної Праці
		- Могила Марценюка П.П., 1995 р.	У центральній частині кладовища	Пилип Петрович — Герой Соціалістичної Праці
с. Лопатинці, Стрільницька с/р		Пам'ятний знак на честь скасування кріпосного права, 1861 р.	Вул. Леніна, біля церкви	
		Школа, в якій жив і працював Коцюбинський М.М., 1891-1892 рр.	Вул. Коцюбинського, 86	Михайло Михайлович — український письменник. Установлено меморіальну дошку, 1964
с. Михайлівка, центр с/р		Кладовище:	Вул. Лісова	
		- Могила Гарматюк Г.П., 1993 р.	У західній частині кладовища	Ганна Павлівна — Герой Соціалістичної Праці
		- Могила Козяр Г.С., 2002 р.	У східній частині кладовища	Ганна Степанівна — Герой Соціалістичної Праці
		- Могила Наумчик О.І., 1982 р.	У західній частині кладовища	Ольга Іллівна — Герой Соціалістичної Праці
с. Мурафа, центр с/р		Могила Петрашевського М.І., 1928 р.	Ур. «Біла», за 3 км на схід від села	Михайло Іванович — Голова комнезamu, 1882-1928
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Вул. Жовтнева, кладовище, 1	
		Будинок ігумена, 1786 р.	Вул. Дружби, 72	
		Могила Матіяш Г.Д., 2000 р.	Вул. Заводська, римокатолицьке кладовище	Галина Домінівна — Герой Соціалістичної Праці

1	2	3	4	5
с. Мурафа, центр с/р		Могила Карла Потоцького, 1791 р.	Вул. Дружби, 72	Володар Мурафських земель, граф
		Кладовище:	Західна околиця села	
с. Носківка, центр с/р		- Могила Видиш Г.Ю., 1993 р.	Східна частина кладовища	Ганна Юхимівна — Герой Соціалістичної Праці
		- Могила Деркач М.І., 1996 р.	Східна частина кладовища	Марія Іванівна — українська народна художниця
		- Могила Репетій В.А., 1941 р.	Центральна частина кладовища	Віктор Антонович — радянський воїн
		- Стародуклів М.З., 1941 р.	Центральна частина кладовища	Михайло Захарович — радянський воїн
с. Пасинки, центр с/р		- Могила Ходарцева М.Т., 1941 р.	Центральна частина кладовища	Мухтар Тагілович — радянський воїн
		Братська могила радянських воїнів та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1941 р., 1968 р.	Вул. Леніна, у центрі села	
с. Перепільчинці, центр с/р		Могила Стаднійчук В.І., 1983 р.	Вул. Миру, нове кладовище, південна околиця села	Володимир Іванович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
с. Писарівка, центр с/р		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Центральна частина кладовища	
с. Плябанівка, центр с/р		Школа, в якій навчався Присяжнюк Ф.С., 1887-1891 рр.	Вул. Кірова	Федір Степанович (1869-1949) — поет, педагог
с. Покутине, Ка- литинська с/р		Могили жертв Голодомору, 1932-1933 рр.	Вул. Кірова, південна околиця села	
		Пам'ятник Володі Загурному, 1967 р.	Вул. Шкільна	Юний партизан-підпільник, 1927-1943 р.
с. Політанки, центр с/р		Братська могила радянських воїнів, 1944 р.	Південно-східна околиця села, центральна частина кладовища	

1	2	3	4	5
	с. Політанки, центр с/р	Пам'ятний хрест на честь скасування кріпосного права та 900-річчя хрещення Русі, 1888 р.	Вул. Чехова	
22	с. Рахни-Лісові, центр с/р	Могила Ніколайчука Г. В., 1988 р.	Вул. Ніколайчука, південна околиця села	Геннадій Володимирович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
		Пам'ятний знак на честь перемоги російських військ над Туреччиною, 1765 р.	Вул. Леніна	
23	с. Роля, Гибалівська с/р	Будинок Йосипа Ролле, 1830 р.	Вул. Чапаєва, 37	Антоній-Йосип (1830–1894) — історик, краєзнавець, лікар
24	с. Руданське, центр с/р	Могила Дякова В. Г., 1982 р.	Вул. Набережна, у центральній частині кладовища	Володимир Григорович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані
25	с. Саліжанка, центр с/р	Могила Свалюка П. У., 1999 р.	У лівій частині кладовища, біля входу	Павло Устинович (1938–1999) — поет
26	с. Слобода-Шаргородська, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р.	Вул. Куйбишева, південна околиця села, кладовище	
		Поховання німецьких солдатів, 1944 р.	Західна околиця села, праворуч дороги на с. Плебанівку	
27	с. Суругатка, Гибалівська с/р	Братська могила радянських партизанів, 1944 р.	Вул. Садова, у центральній частині кладовища	
28	с. Федорівка, центр с/р	Братська могила радянських військоволончерів, 1941 р.	Північна околиця села, у центрі кладовища	
		Могили селян та пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1932–1933 рр.; 1993 р.	Вул. 50 років Жовтня	
29	с. Хоменки, центр с/р	Могила Костока М. Б., 1984 р.	Кладовище «Калкаса», південна околиця села	Михайло Борисович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	м. Ямпіль, центр районної та міської рад	Братська могила червоноармійців 1927 р., радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1947 р. Кладовище: — Могила Кожухаря М. В., 1982 р. — Могила Шамури Д. Г., 1997 р.	Вул. Жовтнева, 94/2	Реконструкція, 1982
2	с. Біла, Гальжбівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 1993 р. Братська могила радянських воїнів 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1972 р. Кладовище: — Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1948 р. — Могила радянського воїна, 1944 р. Історико-культурний заповідник «Буша»:	Північно-східна околиця міста Північно-західна частина, перша у 6 ряді Західна частина, 2-й квартал, місце у 1 ряді Вул. Жовтнева, 90 Вул. Леніна, 146	Микола Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Данило Платович — Герой Радянського Союзу
3	с. Буша, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1946 р. — Могила Зависної М., 1654 р.	Північна околиця села	Учасниця оборони Буші

1	2	3	4	5
		– Могила козака Михайла, 1654 р. Могила Серпініна М. І., 1944 р.	На Замковій горі Вул. Шкільна, 28	Микола Іванович — радянський воїн
	с. Буша, центр с/р	Могила радянського воїна, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1991 р.	Центр села	
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Кладовище, західна околиця села	Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
		Кладовище «Ясинова»:	Північно-західна околиця села	
4	с. Велика Кісниця, центр с/р	– Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1990 р. – Могила Шиша І. Н., 1944 р. Могила Хафіза Нарисова, 1944 р.		Іван Наумович — радянський воїн
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	Вул. Леніна, 65а	Радянський воїн
5	с. Гальжбівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1972 р.	Вул. Леніна, 84	Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
		Могила Уросла Т. Я., 1920 р.	Вул. Уросла	
		Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1967 р.	Вул. Леніна, 63	
		Кладовище:	Північна околиця села	
6	с. Дзигівка, центр с/р	– Могила Дендоброї А. П., 1976 р. – Могила Домбровського Г. В., 1974 р.	У центральній частині	Антоніна Пилипівна — Герой Соціалістичної Праці Гаврило Васильович — Герой Соціалістичної Праці
		Могила Уросла Т. Я., 1920 р.	Вул. Уросла	Терентій Якимович — командир Червоної Армії

1	2	3	4	5
		Могила Савіна М. С., 1944 р.	Вул. Леніна, 63	Микола Семенович — Герой Радянського Союзу
	с. Дзигівка, центр с/р	Могила Дробишева П. В., 1944 р.	Вул. Леніна	Петро Васильович — Герой Радянського Союзу
		Могила Іщенко Х. В., 1944 р.	Вул. Леніна	Харитон Васильович — радянський воїн
		Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1993 р.	Вул. Горького, 23	Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р.; 2004 р.	Вул. Леніна, 46	
7	с. Добрянка, Порогівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору та політичних репресій, 1990 р.	Південно-західна околиця села, при вході на кладовищі	
		Братська могила радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1965 р.	Вул. Леніна, 87	
		Братська могила учасників громадянської війни, 1920 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 2004 р.	Вул. Леніна, 86	
		Кладовище:	Західна околиця села	
8	с. Довжок, центр с/р	– Могила Балабуха Й. І., 1974 р. – Могили радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1999 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1995 р.	У південно-східній частині кладовища У північно-західній частині	Йозеф Іванович — Герой Радянського Союзу 8 могил
		Кладовище:	При вході на кладовищі	
9	с. Дорошівка, Бушанська с/р		Південно-західна околиця села	

1	2	3	4	5
	с. Дорошівка, Бушанська с/р	- Могила Гнидюка І.С., 1976 р. - Могила Наконечного Г.Ф., 1941 р. Кладовище: - Могила Мухи П.О., 1944 р. - Могила Фролова А.Т., 1944 р. - Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	У західній частині У північно-західній частині Східна околиця села Центральна частина Центральна частина При вході Вул. Гагаріна, 1	Іван Софронович — Герой Соціалістичної Праці Григорій Федорович — радянський воїн Петро Олександрович — радянський воїн Анатолій Трохимович — радянський воїн Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
10	с. Іванків, Северинівська с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1986	Північно-східна околиця села	
11	с. Качківка, центр с/р	Кладовище: - Братська могила учасників громадянської війни, 1918 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1986 р. - Могила Пасарар Г.Г., 1990 р. - Могила Столяра Т.Ф., 1975 р. - Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 1998 р.	У південній частині У східній частині У західній частині При вході Вул. Леніна, 36	Ганна Григорівна — п'ятисотенниця. Нагороджена орденом Леніна Тимофій Федорович — Герой Соціалістичної Праці Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
12	с. Клембівка, центр с/р	Кладовище: - Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1980 р.	Західна околиця села	

1	2	3	4	5
	с. Клембівка, центр с/р	- Могила Домурована К.О., 1944 р. - Могила Шутила Г.М., 1944 р. - Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2007 р.		Кирило Олександрович — радянський воїн Григорій Мефодійович — радянський воїн Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
13	с. Михайлівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1975 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2008 р.	вул. Леніна, 46 Північно-східна околиця села, при вході на кладовищі	Тут похований Богдан Дмитро Пилипович — Герой Радянського Союзу Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
14	с. Оксанівка, Гальжбівська с/р	Братська могила радянських воїнів 1941–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1972 р. Могила Дудницької О.К., 1943 р.	Вул. О. Дудницької, 7	
15	с. Миронівка, Петрашівська с/р	Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2007 р.	Південна околиця села, на кладовищі Вул. Комсомольська	Оксана Калентіївна — радянський воїн Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
16	с. Петрашівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1968 р. Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1970 р.	Вул. Леніна, 13 У центрі села, біля сільської ради	
17	с. Писарівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1969 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2007 р.	Вул. Леніна, 30 Вул. Леніна, 27а	Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»
18	с. Підлісівка, Слободо-Підлісівська с/р	Братська могила радянських воїнів 1941–1944 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1970 р.	Вул. Щорса, 52	

1	2	3	4	5
	с. Підліска, Слободо-Під- лісівська с/р	Братська могила червоноармійців, 1920 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1960 р.	Вул. Щорса, 52	
19	с. Пороги, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1958 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомо- ру, 1932–1933 рр.; 2007 р. Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, 1990 р.	вул. Леніна, 54 Вул. Леніна, 11 Кладовище у центрі села, при вході	Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомо- ру» Олександр Дмитрович — Герой Соціаліс- тичної Праці Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомо- ру»
20	с. Придністря- ське, Слободо- Підлісівська с/р	Могила Ігнатова О. Д., 2001 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомо- ру, 2008 р. Кладовище: – Могила Вовк О. М., 1997 р. – Могила Гвоздівської Г. В., 2005 р. – Могила Гнатюк Л. О., 2008 р.	Західна околиця села, у центральній частині кладовища Вул. Леніна, 11 Північна околиця села Південний схід кладо- вища У центрі У центрі	
21	с. Радянське, Русавська с/р	– Могила Тимошенко Д. М., 1999 р. – Могила Ткач Т. К., 2003 р. – Могила Чорної Х. С., 1985 р. – Могила Шипук Н. І., 1996 р. Могила Фарафонов С. Н., 1941 р. Кладовище:	Південний схід кладо- вища Північ кладовища Південний схід кладо- вища Північ кладовища Вул. Леніна, 14	Поховані п'ятисотниці, які нагороджені орденом Леніна
22	с. Ратуш, центр с/р	Кладовище:	Північна околиця села	Сергій Никифорович — радянський воїн

1	2	3	4	5
	с. Ратуш, центр с/р	– Братська могила радянських воїнів 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1959 р. – Могила Новожен А. В., 1981 р. – Пам'ятний знак жертвам Голодо- мору, 2007 р.	У центральній частині У південній частині кла- довища При вході Пл. Перемоги, 3 Пл. Перемоги, 3 У центрі села	Анатолій Васильович — учасник радянсько-афганської війни, загинув в Афганістані Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомо- ру» Хрест, дуб Напис: «Жертвам голодомору»
23	с. Русава, центр с/р	Братська могила радянських воїнів 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1947 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомо- ру, 2007 р.	Пл. Перемоги, 3 Пл. Перемоги, 3 У центрі села	
24	с. Северинівна, центр с/р	Кладовище: – Могила Кудими О. Є., 1984 р. – Могила радянського воїна, 1944 р.	У центральній частині У центральній частині	Олег Євгенович — учасник радянсько- афганської війни, загинув в Афганістані
25	с. Слобода- Бушанська, Бу- шанська с/р	Могила Болденюка І. О., 1941 р. Кладовище:	Кладовище, північно- західна околиця села Південна околиця села	Іван Олександрович — радянський воїн
26	с. Слобода- Підлісівська, центр с/р	– Братська могила радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1960 р. – Могила Захарчук К. Н., 1999 р.	У західній частині У центральній частині	Катерина Назарівна — Герой Соціаліс- тичної Праці

1	2	3	4	5
	с. Слобода-Підлісівська, центр с/р	—Могила Савченка Ф.З., 1941 р.	У центрі	Федір Захарович — радянський воїн
27	с. Тростянець, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1941 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1961 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2003 р.	Вул. Центральна, 47 Вул. Центральна, 48	Хрест, пісковик
28	с. Цекинівка, центр с/р	Братська могила радянських воїнів, 1944 р. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків, 1998 р. Могила Семенчук Л. Г., 1999 р. Пам'ятний знак жертвам Голодомору, 2007 р.	Вул. Леніна, 69 Кладовище, східна околиця села Вул. 50-річчя Жовтня	Лариса Григорівна — Герой Соціалістичної Праці Хрест, дуб. Напис: «Жертвам голодомору»

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ І МІСТОВБУДУВАННЯ

м. ВІННИЦЯ

№ з/п	Адреса пам'ятки	Назва пам'ятки	Датування	Примітки
1	2	3	4	5
	м. Вінниця, центр міської, районної, обласної рад			
1	Архітектора Артинова вулиця, початок XX ст.:			
2	№ 39	Будинок князів Гедройц	1910-ті рр.	
3	№ 5	Будинок, у якому мешкав Брусилов О. О.	поч. XX ст.	Збудовано як дохідний особняк
4	№ 13	Будинок «військового представництва»	поч. XX ст.	
5	№ 37	Житловий будинок	поч. XX ст.	
6	№ 49	Житловий будинок	поч. XX ст.	
7	№ 21	Особняк	кін. XIX–поч. XX ст.	
8	№ 26	Особняк	поч. XX ст.	
9	№ 30	Особняк	поч. XX ст.	
10	№ 42–44	Особняки зблоковані	поч. XX ст.	№ 42, самовільно спотворений
11	№ 45	Особняк	1909	Архітектор Г. Г. Артинов
12	№ 75	Особняк	1909	Архітектор Г. Г. Артинов
13	Безаза І. вул., 6	Житловий будинок	кін. XIX–поч. XX ст.	
14	Безаза І. вул., 34	Лазня	1934–1936	
15	Блюхера вул., 2	Церква св. Іоанна Богослова	1903	Архітектор Г. Г. Артинов
16	Богуна вул., 123/1	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	поч. XX ст.	

1	2	3	4	5
17	Вишневецького 2-й пров., 16	Свято-Миколаївська церква з усипальницею, де зберігаються останки Пирогова М.І., та давніця	1881–1885	Архітектор В.І. Сичугов
18	Верещагіна пров.	Особняк лікаря М. Стаховського	1914	Архітектор В.Г. Кричевський (нині по-ліклініка МВС, будівля спотворена)
19	Вінницькі замки:		XIII, XIV–XVII ст.	
20	Кармелюка вул.	«Град Веніча» «Город Веніца»	пер. пол. XIII ст.; 1512 сер. XIV ст.	Замкова гора
21.	о. Кемпа	Кемпа, острівний «королівський» замок, історичний парк	1604 р.	
22	Визволення вул., 10	Житловий будинок	поч. XX ст.	
23	Володарського вул., 1	Адмінбудинок	1902	
24	Володарського вул., 47	Адмінбудинок	кін. XIX ст.	
25	Володарського вул., 23/14	Житловий будинок	кін. XVIII ст.	
26		Вінницькі мости	XX ст.	Архітектор Г.Г. Артинов (1902)
27	Героїв Сталінграду пл. Грушевського вул.:	Залізничний вокзал	1950	
28	№ 17/11	Будинок окружного суду	1909–1912	Архітектор Г.Г. Артинов, акад. В.А. Пруссаков
29	№ 15 № 6,10	Водонапірна башта та водогін Житловий комплекс:	1911–1912	Архітектор Г.Г. Артинов
30	№ 6	Житловий будинок	1899	
31	№ 10	Житловий будинок	1899	
32	№ 38	Житловий будинок	XIX ст.	

1	2	3	4	5
33	№ 2	Будинок медичного закладу (медична школа) 1921, 1933	1911; 1900-ті рр.	
34	№ 4	Особняк	1900	
35	№ 30	Особняк лікаря К. Вілінського	поч. XX ст.	
36	Інтернаціональна вул., 13	Житловий будинок	поч. XX ст.	
37	Інтернаціональна вул., 2 Козицького вул.:	Будинок на садибі Слівака	поч. XX ст.	Архітектор Г.Г. Артинов
38	№ 14	Адмінбудинок	1930-ті рр.	Встановлено дві меморіальні дошки: 1957, 1996
39	№ 16	Адмінбудинок	поч. XX ст.	
40	№ 36	Готель «Савой»	1907–1913 рр.	Архітектор Г.Г. Артинов
41	№ 6	Житловий будинок	1907	Архітектор Г.Г. Артинов
42	№ 12	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
43	№ 17	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
44	№ 18	Житловий будинок	1920-ті рр.	
45	№ 32	Житловий будинок з магазином	1900–1909 рр.	Архітектор Г.Г. Артинов
46	№ 35	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
47	№ 41	Житловий будинок	др. пол. XIX — поч. XX ст.	
48	№ 58	Житловий будинок	1950-ті рр.	
49	№ 57	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
50	№ 83	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
51	у районі № 1, 2	Комплекс «Кумбари» Насосна станція Перший міський водогін	поч. XX ст. 1911	
52	№ 1	Особняк-лікарня	кін. XIX — поч. XX ст.	

1	2	3	4	5
53	о. Спорт (заоплений)	Спортивний клуб Вінницького реального училища	1905–1907	
54	на початку вулиці, сходи до р. Південний Буг	Сходи	1908	Архітектор Г.Г. Артинов
55	Козницького/Грушевського	Меморіал Слави	1955–2000	
56	№ 87	Особняк	1903	Архітектор Г.Г. Артинов
57	№ 22	Прибутковий будинок	1912	Архітектор Г.Г. Артинов
58	№ 105	Службовий будинок	XX ст.	
59	№ 89, 91	Торгово-житловий комплекс:	кін. XIX ст.	
60	№ 91	Будинок	кін. XIX ст. — поч. XX ст.	
61	№ 91	Підпірна стіна з контрфорсом	поч. XX ст.	
62	№ 2	Школа № 3	1936	Реконструкція 1910 р.
63	Коцюбинського просп., 6/8	Будинок Вузлової клінічної лікарні станції Вінниця	1930–ті рр.	
64	Коцюбинського просп., 4	Адмінбудинок агрегатного заводу	1880–ті рр.	
65	Коцюбинського просп., 37/28	Житловий будинок (будинок вчителя)	1930–ті рр.; 1946–1947	
66	Кропивницького вул., 9	Житловий будинок	сер. XVIII ст.	43
67	Лебединського вул., 7	Завод цукрового насіння	1899–1900	Пам'ятка науки і техніки
68	Маяковського вул., 24	Адмінбудинок (дитячий притулок)	поч. XX ст.	
69	Михайличенка вул., 12	Житловий будинок	1912	Архітектор Г.Г. Артинов
70	Міліційна вул., 5	Житловий будинок	поч. XX ст.	
71	Міліційна вул., 9	Житловий будинок	поч. XX ст.	
72	Некрасова вул., 25	Клуб «Хімік»	1940	Реконструкція 1950 р.
73	Осіпенко П. вул., 4	Гімназія Драганової	поч. XX ст.	
74	Осіпенко вул., 7	Житловий будинок	1930–ті рр.	

1	2	3	4	5
75	Перемоги пл., 27/56	Житловий будинок залізничників	1946–1947	
76	Перемоги пл.	Будинок офіцерів	1930–ті рр.	1956 р. реставровано за проектом архітектора Ларіна
	Першотравнева вул.			
77	№ 2	Вінницька теплова електрична станція	1910, 1932	Архітектор Г.Г. Артинов (1910)
78	№ 27	Житловий будинок	поч. XX ст.	
79	№ 36	Житловий будинок	поч. XX ст.	
80	№ 64	Житловий будинок Оводова	XIX ст.	
81	№ 66	Особняк Л. Длуголенцького	поч. XX ст.	Встановлено меморіальну дошку 1967 р.
82	№ 30	Житловий будинок	поч. XX ст.	
		Земська школа на Старому місті:	поч. XX ст.	
		Будинок навчальний		
		Господарський будинок		
83	8 Березня вул., 1, / Наливайка Северина, 7/11 (Старе місто)	Будинок Староміського позичково-ощадного товариства	1910	
		Схвер (дуби)		
		Комплекс — Миколаївська церква:		
		Давіниця	сер. XVIII ст.	
84	Маяковського вул., 6	Миколаївська церква	1746	
		Комплекс психоневрологічної лікарні ім. акад. О. І. Ющенка:	кін. XIX — поч. XX ст.	
		Будівля-комплекс	1897	
85	Пирогова вул., 109	Господарчі будівлі	поч. XX ст.	3 будівлі
		Парк	1902	

1	2	3	4	5
		Національний музей-садиба Пирогова М. І.:	XIX ст., 1947	У держ. реєстрі з 2009 р. — пам'ятка національного значення
86	Пирогова вул., 155	Аптека Житловий будинок, в якому мешкав Пирогов М. І. з родиною 1866–1881 рр.	1866–1881	Встановлено меморіальну дошку 1947 р.
87	Пирогова вул., 54	Житлові будинки, в яких мешкали члени комуни ім. Джона Ріда	1930-і рр.	
		Вінницький медичний інститут ім. М. І. Пирогова (головний корпус)	1930-ті рр.; 1953–1956	Тепер Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова
88	50-річчя Перемоги вул., 18	Лікарня	поч. XX ст.	86
89	Свердлова вул., 44	Особняк	кін. XIX — поч. XX ст.	
90	Свердлова вул., 102	Особняк	кін. XIX ст.	
91	Селянський пров., 7	Житловий будинок	поч. XX ст.	
92	Свердлова вул., 46	Житловий будинок	поч. XX ст.	
93	Свердлова вул., 58	Житловий будинок	поч. XX ст.	
94	Свердлова вул., 96	Житловий будинок	поч. XX ст.	
95	Свердлова вул., 110	Особняк	кін. XIX — поч. XX ст.	
96	Стуса вул., 11	Лікарня	1938	
97	Театральна вул., 7	Житловий будинок	1930-ті рр.	
98	Театральна вул., 37	Особняк	1909	Архітектор Г.Г. Артинов
99	Театральна вул., 41	Особняк	1909	Архітектор Г.Г. Артинов
100	Театральна вул., 13	Музично-драматичний театр ім. М. Садовського	1910; 1946–1950 рр.	Архітектор Г.Г. Артинов (1910); Реконструйовано 1946–1950 рр.; Архітектор Д. Чорноволі; Встановлено меморіальні дошки: 2004, 2006
101	Тимошука вул., 60	Каплиця	1907	На кладовищі

1	2	3	4	5
102	Толстого Л. вул., 3	Особняк	кін. XIX ст.	
103	Толстого Л. вул., 4	Особняк	1909	Архітектор Г.Г. Артинов
104	Толстого Л. вул., 11	Особняк (Грохольських)	кін. XIX — поч. XX ст.	
105	Толстого Л. вул., 2	Будинок графа Гейдена Д. Ф (дворянська опіка)	1912	Архітектор Г.Г. Артинов
106	Толстого Л. вул., 12	Прибутковий будинок	поч. XX ст.	122
107	Хлібна вул., 2	Парк культури і відпочинку ім. Горького:	1907–1913, 1927–1930, 1934–1940, 1946–1949, 1965–1970	
108	з площі ім. Гагаріна Ю. О.	Арка головного входу	1965–1967	Архітектор Р. Мархель, В. Горбатий
109	з боку вулиці Грушевського	Вхідна композиція	1960-ті рр.	
110	з боку вулиці Хлібна	Вхідна композиція	1950-ті рр.	
111	напроти входу з вулиці Хлібної, 1	Літній театр	1947–1949	Архітектор К. А. Бірюков
	Пушкіна вул.:			
112	№ 5	Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
113	№ 22	Житловий будинок	поч. XX ст.	Архітектор Г.Г. Артинов
114	№ 25	Житловий будинок для інженерно-технічних працівників	1935–1937	Архітектор М. Б. Біндер
115	№ 11	Особняк	1901	
		Особняк капітана Четкова:	1910	Архітектор В. П. Листовничий
116	№ 38	Господарчі будівлі	1910-ті рр.	
		Огорожа	1910-ті рр.	
		Павільйон варті	поч. XX ст.	
		Садиба у П'ятничанах:	кін. XVIII — поч. XX ст.	Встановлено меморіальну дошку 2000 р.
117	Мічуріна вул., 32	Павільйон Палац		

1	2	3	4	5
	Мічуріна вул., 32	Парк П'ятничанський Флігель		
	Соборна вул.:			
118 № 52		Адміністративний будинок з магазином	1912	
119 № 67		Будинок міської Думи	1911	Архітектор Г. Г. Артинов; Встановлено меморіальні дошки: 1957, 2008, 2009
120 № 73		Будинок обласної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва	1904–1907; 1933–1936; 1946–1955 рр.	Встановлено меморіальну дошку І. М. Філіповському; барельєф на честь св. рівноапост. Кирила та Мефодія, 2005 (ск. Кликов В. М.)
121 № 89		Будинок казначейства	кін. XIX ст.	Реконструкція 1950-ті рр.
122 № 70/18		Будинок організації (обпрада)	1937–1941, 1946–1949	Архітектор С. І. Рабін за участю акад. П. Ф. Альошина; Встановлено меморіальну дошку 1985 р.
123 № 87/18		Будинок Реального училища	1891	Встановлено меморіальну дошку 1962 р.; Замінено 2008 р. на барельєф; ск. В. Смаровоз
124 № 52		Будинок товариства споживачів із магазином	1912	Архітектор Г. Г. Артинов
125 № 85		Адміністративний будинок Реального училища	поч. XX ст.	
126 № 69		Готель «Вінниця»	1950-ті рр.	
127 № 50		Готель «Франсуа»	1912	
128 № 34		Готель «Французький»	др. пол. XIX ст.	
129 № 37/2		Житловий будинок з еркером	1890	
130 № 38		Житловий будинок	1901	Початково — готель «Палас»; Архітектор Г. Г. Артинов

1	2	3	4	5
131 № 43		Житловий будинок	1950-ті рр.	Реконструкція
132 № 58		Житловий будинок	1910-ті рр.	
133 № 25		Житловий будинок	1950-ті рр.	
134 № 53		Житловий будинок	кін. XIX — поч. XX ст.	
135 № 56		Житловий будинок	1900–1912	Архітектор Г. Г. Артинов (1912)
136 № 66		Житловий будинок А. Поплавського	поч. XX ст.	
137 № 75		Житловий будинок («Дім Соні Рибаквої»)»	поч. XX ст.	
138 № 79		Житловий будинок (Григорія Артина)	1904–1909; 1950-ті рр.	Архітектор Г. Г. Артинов
139 № 80		Житловий будинок	кін. XIX–поч. XX ст.	
140 № 81		Житловий будинок із магазинами	1936	Реконструкція дореволюційного житлового будинку для працівників обліконному
141 № 94		Жіноча гімназія	1900–1901; 1947–1949 рр.	Архітектор Г. Г. Артинов (1900); Архітектор А. В. Крейчі (1947); Тепер ЗОШ № 2. Встановлено меморіальну дошку, 1971 р. Замінена, 1984 р.
142 № 68		Кінотеатр ім. Коцюбинського	1934, 1950-ті рр.	
143 № 35		Прибутковий будинок	кін. XIX ст., 1934	
144 № 74/16		Прибутковий будинок купця А. Фітмана	кін. XIX–поч. XX ст.; 1950-ті рр.	Реконструкція двох колишніх прибуткових будинків купця А. Фітмана, А. Хасіна
145 № 76		Прибутковий будинок	кін. XIX–поч. XX ст.; 1950-ті рр.	
146 № 95		Прибутковий будинок братів Гельблу	1914, 1950-ті рр.	Архітектор Г. Г. Артинов

1	2	3	4	5
	Комплексо «Мури»:			
147	Соборна вул., 17–23; П. Осипенко, 1; Володарського, 1; Шолом Алейхема	Башта та мури	XVII–XVIII ст., поч. XX ст. XVII–XVIII ст.	Найстаріший квартал міста на правому березі р. Південний Буг
148	Соборна вул., 23	Домініканський монастир	XVII–XVIII ст.	
149	Соборна, 23	Костьол Успіння св. Богородиці	1758; 1993–1996	Архітектор П. Фонтана (1758); Архітектор В. Ступнікова, В. Отчешко (1993); Тепер Спасо-Преображенський кафедральний собор Української Православної Церкви
150	Осипенко П. вул., 1	Келії	1765	
151	Соборна вул., 17	Єзуїтський монастир	XVII–XVIII ст.	
152	Соборна вул., 19	Келії	XVII–поч. XX ст.	
153	Соборна вул., 17	Костьол єзуїтів	1610–1617; XVIII ст.	
154	Соборна вул., 17	Колегіум	XVII ст.	
155	На території колишнього Єзуїтського монастиря	Будівля міських гімназій	1911–1912	Архітектор Г. Г. Артинов
156	Соборна вул., 12/14	Комплексо-монастир капудинів-францисканців:	1741–1761	
		Келії	XVIII ст.	
157	Хмельницьке шосе, 5	Костьол матері Божої Ангельської	1761	
158	Червоноармійська вул., 12	Церква Воскресіння Христового	1902–1910	Архітектор Г. Г. Артинов
	Червоноармійська вул., 19–29	Школа № 30	1930-ті рр.	
159	№ 21–23	Комплексо військових будівель:	1885–1890	
160	№ 19	Госпіталь		
161	№ 25–29	Житловий будинок		
		Казарми		

1	2	3	4	5
162	Червоних партизанів вул., 20	Житловий будинок	поч. XX ст.	
163	Червонохрестівська вул., 7	Житловий будинок	кін. XVIII — поч. XIX ст.	Спотворений перебудовами
164	Червонохрестівська вул., 9	Особняк	XIX ст.	
165	Червонохрестівська вул., 11	Будинок синагоги (Синагога Райхера)	1903	Архітектор Г. Г. Артинов
166	Черняхівського вул., р. Південний Буг (Сабарів)	Гідроелектростанція	1924	27
167	Чкалова вул., 24	Пошта	1910–1912	
168	Чкалова вул., 17	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
169	Чкалова вул., 15	Особняк Б. Львовича	кін. XIX — поч. XX ст.	

БАРСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Бар, центр міської та районної рад, вул. Соборна, 22/1	Будинок міського училища	1874	Нині монастир і церква Василян
2	вул. Пролетарська, 5/4	Будинок Реального училища	1904–1907	Нині школа № 4
3	пл. Пам'яті, 16	Житловий будинок	1913	
4	вул. св. Миколая, 15	Житловий будинок	XIX ст.	
5	пл. Пам'яті, 3	Житловий будинок	1911	
		Комплексо Кармелітського монастиря:	1531; XVI–XIX ст.	
6	вул. Монастирська, 55	Дзвіниця Кармелітського монастиря	1908	
		Другий корпус келій Кармелітського монастиря	1787	
		Покровська церква з келіями	1701	
7	вул. св. Миколая, 12	Костьол св. Миколая	1811, кін. XIX ст.	
8	вул. Володарського, 7	Особняк	1913	
9	вул. Володарського, 9	Особняк	поч. XIX ст.	

1	2	3	4	5
10	вул. Жовтневої революції, 8	Особняк	поч. XX ст.	
11	вул. св. Миколая, 10/22	Свято-Успенська церква	XVIII ст.	
12	вул. Буняковського, 7	Фортця	XVI ст., 1636	Інженер Г.Л. де Боллан
13	вул. Заводська, 15	Цукровий завод	1900	
14	с. Балки, центр с/р, вул. К. Маркса	Свято-Покровська церква (мур.)	1856	
15	вул. Кірова, 88	Храм Різдва Богородиці (дер.)	кін. XIX ст.	Старообрядницька
	с. Біличин, Ялтушівська с/р, вул. Колгоспна, 1	Садиба Рудзьких:	XIX ст.	
		Палац	сер. XIX ст.	
		Парк	сер. XIX ст.	
		Флігель	пер. пол. XIX ст.	
		Комплекс садиби Михальських-Бібікових:	поч. XIX ст.	
17	с. Верхівка, центр с/р	Господарча споруда	XIX ст.	
		Палац	поч. XIX ст.	
		Парк	XIX ст.	
18	с. Володівиці, центр с/р, у центрі села	Церква св. Іоанна Богослова (дер.)	1881	
19	с. Гармаки, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	1822	
20	с. Гулі, центр с/р, вул. Дружби	Панський парк	XIX ст.	
21	с. Іванівці, центр с/р, вул. 8-го Березня, 17	Церква Успіння Богородиці	1760 – 1771	
22	с-ще Копайгород, центр сел/р, вул. Леніна, 4	Костьол Зішестя	1798	
23	вул. Леніна, 36	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1883	
24	с. Кошаринці, Поповецька с/р, вул. Шкільна	Церква Свято-Троїцька (дер.)	1893–1895	
25	с. Кузьминці, центр с/р, вул. Леніна, 61а	Церква св. Іоанна Богослова (дер.)	1888	

1	2	3	4	5
26	с. Манківці, центр с/р, вул. Леніна, 61а	Костьол Пресвятої Трійці	1793	
27	вул. 9 січня, 8а	Церква Свято-Покровська	1882	
28	с. Матейків, центр с/р	Церква св. Михаїла (дер.)	1766	
29	с. Міжлісся, Войнашівська с/р, вул. Леніна	Церква св. Михаїла	1912–1914	
30	с. Мигалівці, центр с/р, вул. Руденка, 39	Свято-Преображенська церква (дер.)	XIX ст.	
31	с. Митки, центр с/р, вул. Привокзальна, 1а	Комплекс садиби адмірала Чичачова: Будинок Парк	1905 1905 поч. XX ст.	
32	с. Сеферівка, Журавлівська с/р, вул. Пролетарська, 83	Церква св. кн. Олександра Невського (дер.)	1894	
33	с. Семенки, Терешківська с/р, вул. Баліцького	Церква Хресто-Воздвиженська	1852–1862	
34	с. Слобода-Ялтушківська, Ялтушківська с/р, вул. Садова	Церква Пресвятої Богородиці (дер.)	XIX ст.	
35	с. Суліяка, центр с/р, вул. Л. Українки	Церква св. Іоанна Богослова	1760; 1892	
36	с. Терешки, центр с/р	Церква Свято-Покровська (дер.)	1871	
37	с. Українське, Копайгородська сел/р, вул. Шкільна, 21	Свято-Михайлівська церква (дер.)	кін. XIX ст.	
38	с. Червоне, Каришківська с/р	Церква Свято-Покровська (дер.)	XIX ст.	
39	с. Шевченкове, Копайгородська сел/р, пров. Жовтневий, 8	Церква св. Миколая (дер.)	XIX ст.	
40	с. Ялтушків, центр с/р, вул. Миру, 20	Будинок садибний	XIX ст.	

1	2	3	4	5
41	вул. Леніна	Свято-Троїцька церква (дер.)	XIX ст.	

БЕРШАДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Бершадь, центр міської та районної рад, вул. Радянська, 22	Будинок гімназії	1918	
2	вул. 1 Травня, 21	Житловий будинок	поч. XX ст.	
3	вул. Червоноармійська	Костьол св. Станіслава	1850	
4	вул. Леніна	Млин механічний	поч. XX ст.	
5	вул. Леонова, 50	Свято-Покровська церква (дер.)	сер. XVIII ст.	
6	вул. Народна, 32	Синагога «А Шилехл»	сер. XIX ст.	
7	вул. 50-річчя Жовтня	Цукрозавод	1873 — пер. пол. XX ст.	
8	урочище Зелений Гай, за 4 км на південний захід від с. Флорине	Софійська церква Преображенського монастиря	XVIII — XIX ст.	
9	с. Баланівка, центр с/р, вул. Леніна	Церква Свято-Вознесенська	1854	
10	вул. Котовського	Млин водяний	XVII ст.	
11	вул. Кірова	Свято-Михайлівська церква	1729	
12	с. Берізки-Бершадські, Джулинська с/р	Стражниця	XVII ст.	
13	с. Бірлівка, центр с/р, вул. Леніна	Будинок священика	XIX ст.	
14	с. Війтівка, центр с/р, вул. Леніна	Іоанно-Богословська церква	1808	
15	с. Велика Кирівка, центр с/р	Млин	XIX ст.	
16	с. Джулинка, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	др. пол. XIX ст.	
17		Церква св. Апостолів Петра і Павла	1826	
		Цукрозавод	1844	
		Свято-Покровська церква	кін. XIX ст.	

1	2	3	4	5
18	с. Красносілка, центр с/р	Садиба	XIX ст.	
19	вул. Шкільна	Будинок садибний	XIX ст.	
20	с. Лісничче, центр с/р	Парк		
21	с. М'якохід, центр с/р	Свято-Покровська церква	1817	
22	с. Ставки, центр с/р, вул. Шимка	Церква св. Іоанна Богослова (дер.)	1767	
23	с. Сумівка, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	XIX ст.	
24	с. Теофілівка, Шляхівська с/р	Будинок садибний	XIX ст.	
25	с. Тернівка, центр с/р, вул. Леніна	Парк (лісництво)	XIX ст.	
26	с. Тирлівка, центр с/р, вул. Кірова	Будинок садибний	XIX ст.	Будинок Розіна
27	с. Устя, центр с/р, вул. Комсомольська	Свято-Покровська церква з дзвіницею	1873–1895	
28	с. Флорине, центр с/р, вул. Кугузова	Свято-Михайлівська церква (дер.)	XIX ст.	
29	с. Шумилів, Манківська с/р, вул. Леніна	Свято-Георгіївська церква	1873	
30	вул. Гоголя	Церква Покрова Пресвятої Богородиці	1884	
31	вул. Леніна	Будинок садибний	XIX ст.	
32	вул. Леніна	Лук'янівська церква	1881	
33	с. Яланець, центр с/р, вул. Леніна	Млин водяний	XIX ст.	
34		Будинок священика	сер. XIX ст.	

ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Великі Крушлинці, центр с/р, вул. Українська	Церква Усікновення глави Іоанна Предтечі	поч. XX ст.	
2	с. Віницькі Хутори, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	1895	

1	2	3	4	5
3	смт Вороновиця, центр селищної ради, вул. Мічуріна, р.к. кладовище	Каплиця	XVIII ст.	
4	вул. Леніна	Костьол Архістратига Михаїла	1793	
		Садиба Грохольських:	XVIII ст.	
		Господарчий корпус	сер. XVIII ст.	
5	вул. Леніна, 26	Господарчий корпус	сер. XVIII ст.	
		Графський погріб	сер. XVIII ст.	
		Палац	1780	
		Парк	XVIII ст.	
6	вул. Леніна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (мур.)	1777; 1886; 1889	
7	вул. Бурти (Ганщина)	Чудо-Михайлівська церква (дер.)	1752	
8	с. Гавришівка, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	1878	
9	вул. Задворки	Костьол св. Іоанна Хрестителя	1748	
10	с. Жабелівка, центр с/р	Церква Казанської Ікони Божої Матері	1905	Кол. с. Телепеньки
11		Українська хата	XIX–XX ст.	
12	с. Лука-Мелешківська, центр с/р	Парк	XIX ст.	
13		Свято-Преображенська церква (дер.)	1896	
14	с. Малі Крушлинці, центр с/р	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1797	
15	с. Медвідка, Лаврівська с/р	Церква св. великомучениці Параскеви (дер.)	1765–1791	
16	с. Мізяківські Хутори, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (мур.)	1881	Нині сільський будинок культури
17	с. Писарівка, центр с/р	Дзвіниця церкви Покрови Пресвятої Богородиці	1802	

1	2	3	4	5
	с. Писарівка, центр с/р	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1770-ті рр.	
18	с. Прибузьке, Луко-Мелешківська с/р	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	1751–1855	
19	с. Сосонка, центр с/р, на р. Десенка у районі школи	Гідроелектростанція	1938	Не діюча
20	с. Стадниця, центр с/р	Свято-Димитрівська церква	1886	
		Комплекс церкви Успіння Пресвятої Богородиці:	поч. XX ст.	
21	с. Степанівка, центр с/р	Дзвіниця церкви Успіння Пресвятої Богородиці	поч. XX ст.	У руїнах
		Церква Успіння Пресвятої Богородиці	1905	
22	смт Стрижавка, центр сел/р	Костьол Скорботної Божої Матері	1872	
23		Церква Пресвятої Богородиці	1847	В аварійному стані
24		Церква Свято-Миколаївська	1850-ті рр.	
25	с. Хижинці, Парпуровецька с/р	Церква Різдва Божої Матері (дер.)	1869	
26	с. Якушинці, центр с/р	Каплиця	кін. XIX ст.	

ГАЙСІНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Гайсин, центр міської та районної рад, вул. і. Франка, 26	Адмінбудівля заводу	1899	
2	вул. Першотравнева, 48	Будинок гімназії	поч. XX ст.	
3	вул. Першотравнева, 52	Будинок гімназії	поч. XX ст.	
4	вул. Першотравнева, 1	Готель «Гранд-отель»	1905	
5	вул. Першотравнева, 69	Особняк	поч. XX ст.	

1	2	3	4	5
6	вул. Б. Хмельницького, 16	Особняк	поч. XX ст.	
7	с. Адамівка, Гунчанська с/р	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	поч. XX ст.	
8	с. Бубнівка, центр с/р	Будинок причту	кін. XIX ст.	
9		Будинок приходської школи	поч. XX ст.	
10		Свято-Троїцька церква	1891–1893	
11	с. Гранів, центр с/р, вул. 50-річчя Радянської влади, 2	Костьол Преображення Господня	1849	
12		Свято-Миколаївська церква	1845	
13	с. Грузьке, центр с/р	Свято-Вознесенська церква	1892	
14	с. Губник, центр с/р	Церква св. Михаїла	1859	
15	с. Гунча, центр с/р	Церква св. Косьми і Доміана	1848–1870	
16	с. Кисляк, Карбівська с/р	Церква Успіння Пресвятої Бого- родиці	1709	
17	с. Кіблич, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	1875	
18	с. Кузьминці, центр с/р	Свято-Димитрівська церква	1842	
19	с. Куна, центр с/р	Костьол св. Яна Непомучького	1771	
20	с. Ладжинські Хутори, центр с/р	Свято-Димитрівська церква	1876	
21	с. Мар'янівка, Кунянська с/р	Церква Успіння Пресвятої Бого- родиці	1871	
22	с. Мітлинці, центр с/р	Церква св. Михаїла	1881	
23	с. Митків, центр с/р	Церква св. Михаїла	1890	
24	с. Михайлівка, центр с/р	Свято-Покровська церква (дер.)	XIX ст.	
25	с. Носівці, центр с/р	Свято-Покровська церква (дер.)	1771	
26	с. Тимер, Жерденівська с/р	Церква св. Архангела Михаїла		

1	2	3	4	5
27	с. Тишківська Слобода, Митківська с/р	Архірейський будинок, акт 07.05.1996: втрачений	XIX ст.	
28		Гранівський монастир		
29		Свято-Успенська церква	1867	
30	с. Шура-Мітлинська, Мітли- нецька с/р	Свято-Димитрівська церква	1891	

ЖМЕРИНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Жмеринка, центр міської та районної рад, вул. Цент- ральна, 22, 24, 25, 26;	Будинки	поч. XX ст.	
2	вул. Б. Хмельницького, 36 (нотаріальна контора), 38 та 40 (лікарня)	Будинки		
3	вул. Одеська	Будинок готелю (казначейства)	XIX ст.	
4	вул. Короленка, 57	Будинок жіночої гімназії	поч. XX ст.	До 1914 р. працював М. Борецький, митрополит УАПЦ
5	вул. Образцова, 1а	Будинок залізничної електро- станції	поч. XX ст.	
6	вул. Добролюбова, 2	Будинок залізничної лікарні	1898	
7	вул. Київська, 288	Будинок земської лікарні	поч. XIX ст.	Збудовано за благодійної участі графині В. де Шуазель Гуффе та графа Д. Ф. Гейдена
8	вул. Київська, 3	Будинок 2-класного сільського училища	кін. XIX ст.	
9	вул. Вокзальна	Будинок приміських кас	1904	
10	вул. Горького, 21	Будинок синагоги	поч. XX ст.	
11	вул. Урицького, 23	Будинок хоральної синагоги	поч. XIX ст.	

1	2	3	4	5
12	вул. Коцюбинського, 39	Будинок чоловічої гімназії	1909	Навчався 1913–1917 рр. Ю. К. Смолич — український письменник, Герой Соціалістичної Праці
13	вул. Вокзальна (Б. Олійника, 1)	Залізничний вокзал	1904	
14	вул. Щекінська	Комплекс будівель військового містечка: казарма плац	XIX ст.	
15	вул. Одеська, 71/2 (Костюльна, 2)	Костьол св. Олексія	XIX ст.	
16	с/р Брайлів, центр селищної ради, вул. Леніна, 1	Церква св. Миколая	1910	
17	вул. Чайковського, 10	Свято-Троїцький Браїлівський жіночий монастир: ворота Троїцького монастиря	1883	
18	вул. Чайковського, 10	Костьол Санктуарум Господа Ісуса Христа	кін. XIX — поч. XX ст.	
19	вул. Леніна	Млини водянні	1853–1879	
20	вул. Чайковського, 13	Петропавлівська церква	XIX ст.	фрагменти
21	вул. Леніна	Садиба фон Мекк: Палац Парк	1886	
22	вул. Леніна	Палац Парк	XIX ст.	
23	вул. Леніна	Синагога	кін. 1860-х рр.	
24	вул. Демидівка, центр с/р, вул. Шкільна	Церква св. Іоанна Богослова («Червона церква») Садиба поміщицька: Господарчі будівлі Парк	XIX ст.	
24			1907	
			XIX–поч. XX ст.	

1	2	3	4	5
25	вул. Шкільна	Церква Свято-Покровська	1722, 1905	
26	с. Дубова, центр села	Церква св. Дмитрія	1870	
27	с. Жуківці, центр с/р	Церква Христо-Воздвиженська	1853	Старообрядницька
28	с. Кам'яногірка, центр с/р	Свято-Михайлівська церква	XIX ст.	
29	с. Кацмазів, центр с/р	Церква Свято-Покровська	1804	
30	с. Кудліці, Олександрівська с/р	Церква св. Параскеви	1752	
31	с. Курилівці, центр с/р	Церква св. Параскеви	1869	
32	с. Лопатинці, Біликівська с/р	Церква Свято-Михайлівська	1863	
33	с. Лука-Мовчанська, центр с/р, вул. Центральна	Церква Свято-Воздвиженська	1884	
34	с. Людавка, центр с/р	Церква св. Дмитрія Солунського	XIX ст.	
35		Костьол Пресвятої Діви Марії	др. пол. XVIII ст.	
36		Синагога, руїна	XIX ст.	
37	с. Межирів, Ріська с/р	Церква св. кн. Олександра Невського	1853–1869	
38		Цукрозавод	1845	
39		Фортця «Межирівське замчисько»	1440	
40	с. Мовчани, центр с/р	Костьол св. Войцеха	1797	
41	вул. Леніна	Свято-Покровська церква	1865	
42	с. Могилівка, Демидівська с/р, вул. Радянська	Церква Василя Великого	1741	
43		Церковно-приходська школа	1862	
44	с. Носківці, центр с/р	Палацово-парковий комплекс: Манеж Палац	XVIII–XX ст. поч. XIX ст. XIX ст.	

1	2	3	4	5
	с. Носківці, центр с/р	Парк	XVIII–XX ст.	
45	с. Олександрівка, центр с/р	Парк	XIX ст.	
46	с. Потоки, центр с/р вул. Шевченка	Маєток «Америпко»	1893	Маєток графа Стефана Потоцького
47	с. Почалинци, центр с/р, вул. Центральна	Маєток пані Почалії	поч. XIX ст.	Меценатка
48	с. Рожели, Стодулецька с/р	Панський господарський двір	XVIII ст.	
		Палацо-парковий ансамбль са- диби Орловських:	XIX–поч. XX ст.	
		Палац	поч. XIX ст.	
49	с. Северинівна, центр с/р	Парк	пер. пол. XIX ст.	
		Скотний двір (зміш.)	поч. XIX ст.	
50	вул. Центральна	Цегельний завод	1912	
		Цукрозавод	XIX ст.	
51	с. Сербинівці, центр с/р	Залізнична станція Сербинівці; військова рампа	1873	
52		Млин водяний	кін. XVIII ст.	
53	с. Слобода-Межирівська, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	1894	
54	с. Слобода-Носковецька, Коростівецька с/р	Церква Свято-Воздвиженська	1847	
55	с. Слобода-Чернятинська, Чернятинська с/р	Церква св. Миколая	XIX ст.	
56		Церква св. Пилипа	1778	Старообрядниця
57		Вознесенська церква	1816	Маєток Станіслава Потоцького
58	с. Станіславчик, центр с/р	Млин водяний	XVIII–XIX ст.	
59		Парк	поч. XIX ст.	
60	с. Стодульці, центр с/р, вул. Шкільна	Маєток генерала Данильчука:	XIX ст.	

1	2	3	4	5
	с. Стодульці, центр с/р, вул. Шкільна	Будинок	1861	
		Огорожа	1861	
		Платанова бесідка	1861	
61	с. Тарасівка, центр с/р, вул. Центральна	Каплиця Яна Мученика	XIX ст.	
62		Церква св. Іоанна Богослова	1903	
63	с. Телелинци, центр с/р, вул. Шкільна	Садиба А. Коронова	1739	
64		Церква св. Михаїла	1865	
65		Броварня	1840	
		Садиба Вітославських-Львових:	XIX ст.	
		Ворота	XIX ст.	
66	с. Чернятин, центр с/р вул. І. Богуна	Господарчий будинок	XIX ст.	
		Ландшафтний парк	кін. XVIII ст.	
		Палац	1830	

ІПЛІНЕЦЬКИЙ РАЙОН

	м. Іплінець, центр міської та районної рад, вул. Пестеля, 7	Комплекс синагоги:	XVIII–XIX ст.	
1		Синагога		
		Школа		
2	вул. К. Маркса, 9	Костьол Воздвиження Святого Хреста	1785	Нині житловий будинок; Первинна назва — костьол Пречистого Спаса
3	вул. Ратушна, 26	Млин «Мариман»	1890	
4	вул. Морозівська, 5	Свято-Троїцька церква (мур.)	1902	
5	вул. Леніна, 11	Собор Святого Вшестя (мур.)	1897	
6	вул. Кутузова, 2 (Джупинівка)	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	XIX ст.	
7	(Варварівка)	Цукрозавод	1875	
8	с. Бабин, центр с/р, вул. Ватутіна, 7	Садиба Ярошинських:	XIX ст.	

1	2	3	4	5
	с. Бабин, центр с/р, вул. Ватуліна, 7	Палац Парк		
9	с. Борисівка (районного підпорядкування) вул. Леніна, 63	Церква св. Миколая (дер.)	1751	
10	с.мт Дашів, центр сел/р, вул. Чапаєва, 1	Мукомельний завод	1881	
11	вул. Леніна, 1	Садиба Потоцьких: Будинок Палац Стайні Флігель	XIX ст. 1898 1887 1887	
12	вул. 40-річчя Жовтня			
13	вул. Кірова, 13	Свято-Михайлівська церква (дер.)	1763–1767	
14	вул. Фрунзе, 8	Синагога (мур.)	др. пол. XIX ст.	Приватна власність
15	с. Жадани, центр с/р, вул. Першотравнева, 16а	Церква св. кн. Олександра Невського	1894–1902	
16	с. Жорниці, центр с/р, вул. Торгова площа, 8	Синагога	XIX ст.	Тепер склад сільгосппродукції
17	вул. Гонти, 8	Церква Свято-Михайлівська (мур.)	кін. XVIII — поч. XIX ст. (ре-констр. 1844)	Буваха церква р.к. реформаторського монастиря до 1835 р.
18	с. Кам'яногірка, Китайгородська с/р	Цукрозавод	1875	
19	с. Китайгород, центр с/р	Млин	поч. XX ст.	
20	с. Копіївка, центр с/р, вул. Жовтнева, 24	Церква св. Параскеви (мур.)	1747 (1812)	
21	с. Кулчинці, центр с/р, вул. Черняхівського, 66	Церква Свято-Покровська	1910 (1748)	
22	с. Лиса Гора, Красненківська с/р, вул. Радянська, 65	Свято-Михайлівська церква (дер.)	1910 (1791)	

1	2	3	4	5
23	с. Слободище, центр с/р, пров. Шкільний, 2а	Свято-Троїцька церква (мур.)	1848–1895	
24		Церковно-приходська школа	1860	
25	с. Якубівка, центр с/р, вул. Щорса, 2а	Свято-Троїцька церква (мур.)	1811	
26		Церква р.к. (мур.)	сер. XIX ст.	Нині церква Різдва Богородиці; в аварійному стані

КАЛІНІВСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Калинівка, центр міської та районної рад, вул. Держинського, 1	Комплекс споруд Калинівського спиртзаводу: Будинок управляючого та головного технолога Виробничий цех Пограб Склад	1901 1901 1901 1901 1901	
2	вул. Колгоспна	Свято-Параскевинська церква (дер.)	1891	
3	с. Байківка, центр с/р	Церква Свято-Покровська (мур.)	1743–1867	
4	Залізнична станція Голєндри, Голубівська с/р	Комплекс залізничної станції: Будівля вокзалу	кін. XIX — поч. XX ст. кін. XIX ст.	
5	вул. Привокзальна, 1	Будинок пошти	кін. XIX ст.	
6	вул. Привокзальна, 2	Військова казарма Склад зернової	1887 поч. XX ст.	
7	с. Гушчинці, центр с/р, вул. Леніна, 10, вул. Радянська, 2	Комплекс садиби кн. Абамелі-кових: Будинок управляючого Комора	XIX ст. пер. пол. XIX ст. пер. пол. XIX ст.	

1	2	3	4	5
	вул. Леніна, 10	Палац Парк Стайня	пер. пол. XIX ст. поч. XX ст. пер. пол. XIX ст.	
8	вул. Леніна, 14	Церква Успіння Пресвятої Богородиці (мур.)	1764, 1871	
9	вул. Леніна, на р. Південний Буг	Млин водяний	1882	
10	с. Дружне, центр с/р, вул. Жовтнева	Комплекс споруд Овечацького винокурного заводу:	1850–1907	
		Будинок управляючого	1907	
		Водокачка	1850	
		Головний корпус	1850	
		Спиртосховище	XIX ст.	
11	с. Жигалівка, центр с/р (тер. СВК «Снивода»)	Будівля зерносховища	кін. XIX ст.	
12	Зах. частина села	Гребля з водоскидом	поч. XX ст.	
13	Центр села	Млин водяний	1912	
14	с. Заливанщина, центр с/р, центр села	Церква св. великомучениці Параскеви (мур.)	1913	
15	с. Іванів, центр с/р, вул. Свинаря	Свято-Троїцька церква	1852, 1869	
16	вул. Шкільна	Будинок управляючого	кін. XIX ст.	
17	вул. Гагаріна	Будинок міністерського двокласного училища	1902–1912	
18	вул. Шкільна	Замок	1596; XIX ст.	
19	вул. Шкільна	Барейське кладовище	XVIII — сер. XX ст.	

1	2	3	4	5
20	вул. Шкільна	Каплиця	др. пол. XVIII ст.	
21	за 200 м на північ від залізничного полотна	Комплекс споруд зал. станції Холоневська:	1900–1907	
		Будинок депо	1900–1907	
		Будинок зал. вокзалу	поч. XX ст.	
		Будинок зал. лікарні	поч. XX ст.	
		Водокачка	1900–1907	
22	вул. Гагаріна	Силове відділення	1900–1907	
23	вул. Гагаріна	Монастир бернардинів:	XVIII ст.	
		Будинок ксьондза	XVIII ст.	
		Келії	1780	
24	біля с/р	Костьол Діви Марії	1780	
25	с. Комунарівка, центр с/р	Школа єврейських дівчат	не встановлено	
26	с. Корделівка, центр с/р, північно-східна околиця села	Млин водяний	1883	
27	вул. Київська	Церква св. великомученика Дмитрія Солунського (дер.)	1944	
28	с. Котожинці, центр с/р, вул. Садова, 41а.	Цукрозавод	1845	
29	с. Лемешівка, центр с/р	Церковно-приходська школа	1914	
30	вул. Шкільна	Палацо-парковий комплекс:	XIX ст.	
		Палац	XIX ст.	
		Парк	XIX ст.	
31	вул. Шкільна	Церква св. Іоанна Богослова (мур.)	1800	
32	с. Мізаяків, центр с/р	Млин водяний	1914	
33	с. Нова Гребля, центр с/р, напроти с/р	Церква св. Феодосія Чернігівського (дер.)	1906	
34	вул. Шкільна	Церква архієпископа Михаїла (мур.)	1861	

1	2	3	4	5
		Комплекс споруд Заливанщинського цукрозаводу:	1883, 1903	
35	с-ще Первомайське, Заливанщинська с/р	Будинок заводської лікарні Складське приміщення («Паковня»)» Складські приміщення (2)		
36	с. Піків, центр с/р, на р.к. кладовищі	Каплиця (храм-усипальниця)	1888	
		Комплекс будівель панської економії: Будинок економа Будинок пана Будинок прислуги Господарчий корпус Складське приміщення	кін. XIX — поч. XX ст.	
37	вул. Комуністична, тепер рибгосп			
38	вул. Леніна	Костьол Пресвятої Трійці з ого-рожею	1777	
39	с. Сальник, центр с/р, у центрі села	Церква Хресто-Воздвиженська (дер.)	1747–1893	
40	с. Черепашинці, центр с/р, у центрі села біля с/р	Костьол-усипальниця (дворова усипальниця)	сер. XIX ст. (ре-констр. 1907–1913)	Нині сільський продуктовий мага-зин
41		Свято-Покровська церква (мур.)	1888	
42		Склад «Магазин» з погрібом	др. пол. XIX ст.	
43	с. Червона Трибунівка, Кіровська с/р, пієденна околиця села	Будинок залізничного вокзалу	1897	

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	м. Козятин, центр міської та районної рад, вул. Винниченка, 5	Будівля старого вокзалу залізничної станції Козятин	1871	Нині тут різні державні установи
		Комплекс залізничної станції Козятин: Будинок клубу «Аудиторія» Водонапірна башта Залізничний вокзал Паровозне депо з водонапірною баштою	кін. XIX ст. 1909 1888–1890 1888–1890 1871	Тепер «Будинок науки і техніки»
2	вул. Привокзальна та вул. Васюковського			
3	с. Блажівка, Дубовомаха-ри-нецька с/р	Церква Свято-Покровська (дер.)	1774	
4	смт Бродецьке, центр сел/р, вул. Робітнича	Будівля заводу з переробки сої	1893	У руїнах
5	вул. Перемоги	Будинок земської школи	1912	
6	вул. Робітнича	Дитячий садок	1898	
7	вул. Робітнича	Цукровий комбінат	1898	
8	с. Вовчинець, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богоро-диці (дер.)	XIX ст.	УПЦ КП
9	смт Глухівці, центр сел/р, вул. Джерельна	Церква св. Параскеви (мур.)	1851	
10	с. Гуріяці, Непедівська с/р	Церква Різдва Пресвятої Богоро-диці (дер.)	1735	
11	с. Іванківці, Козятинська с/р	Церква Свято-Димитрівська (дер.)	1843	
12	с. Козятин, центр с/р, вул. Миру	Будинок земської школи	1913	Нині ЗОШ I–III ст.
13	с. Комсомольське, центр с/р	Костьол св. Йоанна Непомудина	1794	

1	2	3	4	5
14	с. Листопадівка, Юрівська с/р	Костьол св. Йоанна Хрестителя	XIX ст.	
15	с. Махаринці, центр с/р	Церква Свято-Успенська (дер.)	1723	
16	вул. Леніна, 1	Цукровий завод	1873	
17	с. Михайлин, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1816	
18	с. Поличинці, центр с/р	Свято-Преображенська церква (мур.)	1780	
19	с. Самгородок, центр с/р, вул. Леніна	Будинок пана Ребіндера	кін. XIX ст.	
20	вул. Леніна	Костьол св. Анни	1882	
21	вул. Леніна, 55	Трактир	кін. XIX ст.	
22	с. Сошанське, Зозулинська с/р	Церква св. Миколая (дер.)	1797	
23	с. Широка Гребля, Михайлинська с/р	Цукровий завод	1897	

342

КРИЖОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Крижопіль, центр селищної та районної рад, вул. Мабанюка, 17	Комплексу будівель залізничної станції Крижопіль:	поч. XX ст.	
		Багажне відділення	1908	
		Залізничний вокзал	1908	
2		Лазня	поч. XX ст.	
3	с. Вербка, центр с/р	Парк	XIX ст.	
4	с. Вільшанка, центр с/р	Церква Свято-Успенська	1823	
5		Корчма	кін. XIX ст.	
6		Свято-Троїцька церква	кін. XVIII — поч. XIX ст.	
7	с. Гарячківка, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	XIX ст.	
8	с. Голубече, центр с/р	Масток: будинок і парк	кін. XIX ст.	
		Церква св. Миколая	1865	

1					
9	с. Городківка, центр с/р, вул. Трублаїні, 36	Заїжджий двір	XVII ст.		
10	вул. Комсомольська, 2	Костьол Пресвятої Діви Марії	1747		
11	вул. Леніна, 3	Ряди торговельні (довга крамниця)	XVIII ст.		
12	вул. Комсомольська, 26	Свято-Казанська церква	1616		
13		Церква Благовіщення Пресвятої Діви Марії	1616		
14	вул. Леніна, 5	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1847		
15	с. Джугастра, центр с/р	Будинок садиби	XIX — поч. XX ст.		
16		Церква св. Василя Великого	1848–1855		
17		Магазин	кін. XIX — поч. XX ст.		
18		Михайлівська церква	1862		
19	с. Жабокрич, центр с/р	Парк	XIX ст.		
20		Свято-Михайлівська церква			
21		Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1847		
22	с. Крикливець, центр с/р	Свято-Казанська Церква	1787		
23	с. Радянське, Голубецька с/р	Будинок маєтку	XIX ст.		
24		Церква Іоанна Богослова (дер.)	1747		
25	с-ще Рудник, Вільшанська с/р	Гуральня	XIX ст.		
26		Будівлі цукрозаводу	поч. XX ст.		
		Садиба Бжозовських:	XIX ст.		
		Господарський корпус	пер. пол. XIX ст.		
	с. Соколівка, центр с/р	Господарський корпус	пер. пол. XIX ст.		
27		Вежа в'їзна з огороженою та господарським корпусом	др. пол. XIX ст.		

343

1	2	3	4	5
		Огорожа кам'яна з воротами	пер. пол. XIX ст.	
		Палац	пер. пол. XIX ст.	
		Парк	пер. пол. XIX ст.	
	с. Соколівка, центр с/р	Ротонда	пер. пол. XIX ст.	
		Флігель	пер. пол. XIX ст.	
		Флігель	пер. пол. XIX ст.	
28		Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1873	
29	с. Сонячне, Голубецька с/р	Будівлі ринку	поч. XX ст.	
30	с. Тернівка, центр с/р	Церква св. Михаїла	1863	
31		Церква Христо-Воздвиженська	1795	

344

ЛИПОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	м. Липовець, центр міської та районної рад., вул. Леніна, 12.	Водонапірна башта	пер. пол. XX ст.	
2	вул. Пирогова, 1	Комплекс земської лікарні: Амбулаторія	1911–1916	
3		Інфекційний корпус		
4		Хірургічний корпус		
5	Біля мосту на р. Соб	Млин водяний	XIX–XX ст.	
6	вул. Некрасова, 6	Свято-Покровська церква (дер.)	1855	
7	вул. Зіндельса, 27	Торгові ряди	поч. XX ст.	
8	с. Берестівка, Лукашівська с/р	Будівля медпункту	1920–ті рр.	
9	с. Вахнівка, центр с/р, вул. 60-річчя Жовтня, 4	Костьол	XVIII ст.	
10	с. Зозів, центр с/р, вул. Леніна, 11	Будинок земського банку	1913	

345

1				
9	вул. Леніна, 39	Будинок земської лікарні	поч. XX ст.	5
10	північно-східна частина села (Топівка)	Церква св. Іоанна Богослова (мур.)	1865	
11		Палацо-парковий комплекс: Господарчі будівлі (2)	др. пол. XIX ст.	Нині сільська школа
	с. Козинці, центр с/р	Житлові будинки (2)		
		Палац		
		Парк		
12		Церква Воздвиження Христа Господнього (дер.)	1877	
13	с. Косаківка, Приборівська с/р, вул. Коцюбинського	Свято-Іоанна Богословська церква (дер.)	1913	Час побудови невідомий; реконструйована в 1828 р.
14	с. Костянтинівка, центр с/р, вул. Леніна, 50	Будинок земської школи	1913	
15	Схід села	Господарча споруда	поч. XX ст.	
16	с. Коханівка, Козинецька с/р, вул. 1-го Травня, 102	Церква Успіння Богоматері (дер.)	1867	
17	с-ще Ксаверівка, Вербівська с/р	Склад	поч. XX ст.	
		Палацо-парковий комплекс: Мур	кін. XVIII — поч. XX ст.	
		Палац (Ланге)	кін. XVIII ст.	
		Парк		
18	с. Нападівка, центр с/р, вул. Новоселів, 3	Родинні склепи	поч. XX ст.	За 50 м на південь від будинку культури
		Флігель		
19	с. Нова Прилука, центр с/р, вул. 1-го Травня, 4	Комплекс земської лікарні:	1912	
20	вул. 1-го Травня, 35	Церква Святої Трійці	1816	

1	2	3	4	5
21	с. Приборівка, центр с/р, вул. Шевченка	Церква Свято-Покровська (дер.).	1905	Горіла у 2006; проводиться реставрація
22	вул. І. Франка, 1	Будинок земської школи	1910	
23	с. Росоша, центр с/р, вул. Привокзальна, 3, (заліз. ст. Липовець)	Комплекс залізної станції Липовець.	кін. XIX ст.	
24	с. Сиваківці, центр с/р, на садибі Сулими В. І.	Будинок дистанції шляху	1890	
25	вул. 60-річчя Жовтня	Водонапірна башта	1865–1875	
26	с. Славна, центр с/р, західна околиця села.	Криниця	1877	Реконструйована у 1992 р.
27	с. Стара Прилука, центр с/р, вул. Інтернаціональна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	кін. XVIII ст.	
28	вул. Інтернаціональна	Млин водяний	поч. XX ст.	
29	с. Струтинка, центр с/р, вул. Гагаріна, 28	Палацо-парковий комплекс (садиба проф. Мерінга): Палац Парк	1910	
30	с. Троща, центр с/р, північно-східна околиця села, лівий берег р. Соб	Свято-Покровська церква (мур.)	XIX ст.	Деякі свідчення називають 1920 р. її побудови
31	сміт Турбів, центр селищної ради, вул. Маяковського, 84	Церква св. Луки	поч. XX ст.	
32	вул. Маяковського, 13	Міст	1912	
33	вул. Маяковського, 15	Свято-Димитрівська церква (дер.) Церковно-парафіальна школа	1800 1880	Реставрована у 2000-х рр.

1	2	3	4	5
34	вул. Маяковського, 15	Цукрозавод	1847	
35	с. Щаслива, центр с/р, півд. околиця села	Комплекс панської економії Будинок Комора № 2	поч. XX ст. поч. XX ст. поч. XX ст.	

ЛІТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	сміт Літин, центр селищної та районної рад, вул. Леніна, 49	Будинок повітової управи	1864	
2	вул. Урицького, 33	Будинок поліцейського управління	1864	
3	вул. Леніна, 3	Костьол Непорочного Зачаття Пресвятої Діви	1856	
4	вул. Кармелюка, 5	Тюрма-фортеця /гауптвахта/	поч. XIX ст.	Споруджено за зразковим проектом академіка архітектора А. Захарова
5	с. Багринівці, центр с/р, вул. Цимбалока, 40	Земська лікарня	1886	
6	с. Вішніківці, Горбовацька с/р, вул. Щорса	Свято-Михайлівська церква	1806	
7	с. Журавне, центр с/р, вул. Надії Курченко	Комплекс споруд церкви Різдва Богородиці: Дзвіниця Огорожа з брамою Церква Різдва Богородиці	XVIII ст. XVIII ст. XVIII ст. 1777	
8	с. Кам'янка, Осолінська с/р, півд. част. села	Палацо-парковий комплекс Ф. Трепова: Будинки садибні (2)	кін. XIX — поч. XX ст. 1884	

1	2	3	4	5
	с. Кам'янка, Осолинська с/р, півд. част. села	Криниця Трєлова	1896	Ф. Ф. Трєлов — генерал-губернатор
9	вул. Садова	Парк		
10	вул. М. Островського	Млин та електростанція, руїни	1896	
11	с. Літинка, центр с/р	Сільська школа	1902	Архітектор Артинов Г.Г.
12	с. Лука, Тєсівська с/р	Церква Прєсвятої Богородиці	1862	
13	с. Новоселиця, Бруслинівська с/р	Свято-Миколаївська церква	1910	
14	с. Тєси, центр с/р, вул. Першотравнева	Церква св. Іоанна Богослова	1801	
15	с. Уладівка, центр с/р, вул. Привокзальна	Свято-Вознесенська церква	XVIII ст.	
16	вул. Л. Українки	Будинок залізничного вокзалу	1867	
17	вул. Заводська, 1	Будинок Уладово-Люлинецької дослідної селекційної станції	1886	
18	вул. Некрасова	Будинок управителя	1860	
19	вул. Заводська	Гуральня	1865	
		Цукрозавод	1860	

348

МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	м. Могилів-Подільський, центр міської та районної рад, вул. Київська, 35/1	Банк	поч. XX ст.	
2	вул. Володимирська, 1	Будинок	кін. XIX ст.	
3	вул. Володимирська, 4	Будинок	1902	
4	вул. Володимирська, 5	Будинок	кін. XIX ст.	
5	вул. Володимирська, 7	Будинок	кін. XIX ст.	
6	вул. Грецька, 17	Будинок	1907	
7	вул. Грецька, 26/2	Будинок	поч. XX ст.	
8	вул. Київська, 4	Будинок	др. пол. XIX ст.	
9	вул. Київська, 14/5	Будинок	поч. XIX ст.	

1	2	3	4	5
10	вул. Київська, 27	Будинок	поч. XX ст.	
11	вул. Київська, 33	Будинок	поч. XX ст.	
12	вул. Київська, 40/1	Будинок реального училища	поч. XX ст.	
13	вул. Котовського, 6	Будинок	кін. XIX ст.	
14	пров. Котовського, 12	Будинок	кін. XIX ст.	
15	вул. Стависька, 1	Будинок	сер. XIX ст.	
16	вул. Стависька, 2	Будинок	кін. XIX ст.	
17	вул. Стависька, 12	Будинок	сер. XIX ст.	
18	вул. Стависька, 34	Будинок	кін. XIX ст.	
19	вул. Стависька, 47	Будинок	кін. XIX ст.	
20	вул. Стависька, 61	Будинок	кін. XIX ст.	
21	пл. Соборна, 2	Будинок	XVII–XVIII ст.	
22	пл. Соборна, 6	Будинок Потоцьких	XVIII ст.	
23	пл. Соборна, 8	Будинок причету	сер. XIX ст.	
24	вул. Володимирська, 9	Електростанція	поч. XX ст.	
25	вул. Котовського, 12	Житловий будинок	поч. XIX ст.	
26	вул. Покровська, 53	Житловий будинок	сер. XIX ст.	
27	вул. Ринкова, 42	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
28	вул. Ринкова, 58	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
29	пл. Соборна, 1/2	Житловий будинок	сер. XIX ст.	
30	вул. Столярна, 3	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
31	вул. Володимирська, 10	Житловий будинок	сер. XIX ст.	
32	вул. Володимирська, 13	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
33	вул. Володимирська, 14	Житловий будинок	сер. XIX ст.	
34	вул. Володимирська, 24	Житловий будинок	сер. XIX ст.	
35	вул. 3-я Гвардійська, 15/17	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
36	вул. 3-я Гвардійська, 18	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
37	вул. 3-я Гвардійська, 70	Житловий будинок	кін. XIX ст.	

349

1	2	3	4	5
38	вул. Київська, 3	Житловий будинок	кін. XIX ст.	
39	вул. Володимирська, 3	Заїжджий двір	поч. XIX ст.	Частина двору
40	вул. Гагаріна, 11	Залізничний вокзал	XIX ст.	
41	вул. Академіка Заболотного, 61, 63, 67	Комплекс будівель винокурного заводу:	1890	
42	вул. Академіка Заболотного, 61	Житловий будинок	1890	
43	вул. Академіка Заболотного, 63	Житловий будинок	1890	
44	вул. Академіка Заболотного, 67	Корпус виробничий	1890	
45	вул. Академіка Заболотного, 67	Корпус господарчий	1890	
		Комплекс будівель купця Гальперіна:		
46	вул. Володимирська, 6	Будинок головний	1909	
		Флігель боковий	1909	
		Флігель тильний	1909	
47	вул. Грецька, 8	Комплекс Свято-Георгіївської церкви:	1809–1819	
		Дзвіниця Георгіївської церкви	1809–1819	
48	пров. Столярний, 5/2	Свято-Георгіївська церква	1809–1819	
49	вул. Грецька, 9	Особняк	сер. XIX ст.	
50	вул. Київська, 41	Особняк	1908	
51	пл. Соборна, 14	Особняк поштмейстера	1903	
52	просп. Незалежності, 106	Торгово-купецький комплекс	сер. XIX ст.	
53	вул. Параскеївська, 14	Церква св. кн. Олександра Невського	кін. XIX ст.	
		Церква св. Параскеви з дзвіницею	1775	

1	2	3	4	5
54	с. Бандишівка, центр с/р, вул. Молодіжна, 8	Свято-Покровська церква	1724 (1878)	
55	с. Бернатишівка, центр с/р, вул. Красногоська	Церква Покрова Пресвятої Богородиці	1872	
		Садиба Вітгенштейнів:	XIX ст.	
		Палац	XIX ст.	
		Парк	XIX ст.	
		Сторожка	XIX ст.	
		Комплекс Вендичанського цукрового заводу:		
		Будинок заводчика	XIX ст.	
		Будинок лікарні	XIX ст.	
		Будинок управителя	XIX ст.	
		Склади	XIX ст.	
		Цукровий завод	XIX ст.	
58	вул. Леніна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1834–1874	
59	с. Воєводчинці, Сказинецька с/р	Церква на честь Вознесіння Господа (мур.)	1874	Тепер Чудо-Михайлівський храм
60	с. Грушка, центр с/р, вул. Базарна	Церква Свято-Димитрієвська	1902 (1914)	
61	с. Жеребилівка, центр с/р, вул. Котовського	Свято-Миколаївська церква	1807	Не діюча
62	с. Івонівка, Ярузька с/р	Свято-Покровська церква	1868	
63	с. Карпівка, центр с/р	Церква Свято-Димитрієвська	поч. XX ст.	
64	с. Кременіне, центр с/р, вул. Леніна	Церква Пресвятої Богородиці	XIX ст.	
65	с. Кричанівка, центр с/р	Свято-Михайлівська церква (дер.)	XIX ст. (1754)	

1	2	3	4	5
66	с. Кукавка, центр с/р	Церква св. великомученика Димитрія Солунського	1806	Архітектурний твір художника Тропіліна В. А.
67	с. Лядова, Яришівська с/р	Печерний монастир	XI–XIX ст.	Комплекс
68	с. Мервинці, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	поч. XX ст. (1903)	
69	с. Нагоряни, Козлівська с/р	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1868	
70	с. Немія, центр с/р	Комплекс Свято-Миколаївської церкви:		
71	с. Юності	Дзвіниця Свято-Миколаївської церкви	XVIII ст.	
72	с. Нижчий Ольчедатів, Кукавська с/р	Свято-Миколаївська церква	1875–1883	
73	с. Озаринці, центр с/р	Садибний дім Красовського	XVII ст.	
74	с. Зарічна	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	XIX ст.	
75	с. Щорса	Костьол на честь відвідування Пресвятої Богородиці	1741	
76	с. Леніна	Синагога	XVI ст.	
77	с. Щорса, 11а	Церква Різдва Пресвятої Богородиці з огорожею	1865–1868	
78	с. Оленівка, Бронницька с/р	Церква св. Сергія Радонезького	1892	
79	с. Садки, Грушанська с/р	Свято-Успенська церква (мур.)	1890–ті рр.	
80	с. Садківці, Суботівська с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1865–1876	
81	с. Садова, Конівська с/р, вул. Кошового	Церква св. Іоанна Богослова (мур.)	1865–1875	

1	2	3	4	5
82	с. Серебринці, центр с/р, вул. К. Маркса, 4	Палац (М. Чацького)	кін. XVIII ст.	
83	с. Сказинці, центр с/р	Свято-Михайлівська церква (мур.)	1865–1879	
84	с. Сліди, центр с/р, вул. Учительська	Будинок земської школи	1913	
85	с. Леніна, 20	Хресто-Воздвиженська церква (дер.)	1758 (реконстр. 1853, 1868)	Діюча
86	с. Слобода-Шлишковецька, Грушанська с/р, вул. Леніна	Хресто-Воздвиженська церква	поч. XX ст.	
87	с. Слобода Яришівська, центр с/р, вул. Леніна, 64	Комплекс церкви Покрови Пресвятої Богородиці (мур.): Дзвіниця церкви Покрови Пресвятої Богородиці	1854 1835–1854	
88	с. Суботівка, центр с/р	Церква Архангела Михаїла	1835–1854	
89	с. Сугаки, центр с/р	Свято-Симеонівська церква (дер.)	1913 1857	
90	с. Юрківці, центр с/р	Садиба Сулятицьких	XIX ст.	
91	с. Леніна	Будинок залізничного вокзалу станції «Сулятицька»	XIX ст.	
92	с. Леніна, біля церкви	Будинок земської школи	1897	
93	с. Леніна, спиртзавод	Будинок цукроварного заводу	1845	
94	с. Жовтнева	В'їзна брама	XIX ст.	
95	с. Леніна	Млин водяний	XIX ст.	
96	с. Леніна	Свято-Михайлівський храм	1900	
97	с. Яруга, центр с/р, вул. Дністровська	Свято-Вознесенська церква (мур.)	1861	

МУРОВАНОКУРИЛОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	
1	смт Муровані Курилівці, центр селищної та районної рад, вул. Спортивна, 1	Садібний комплекс Станіслава Комара: Арсенал Житлові будинки Замкові мури Міст Палац Парк Флігель	XVI–XIX ст. 1805 XIX–XX ст. XVI ст. XIX ст. 1805 XIX ст. 1805 1862–1865 1802 1821–1832 др. пол. XIX ст. XIX ст. 1854 1867 1886 XVIII ст.	Садиба Станіслава Комара
2	с. Бахтин, центр с/р, вул. 40-річчя Перемоги, 18	Свято-Миколаївська церква (дер.)	1862–1865	
3	с. Вербовець, центр с/р, вул. Зарічна, 4	Костьол св. Михаїла Архангела	1802	
4	вул. Кірова, 18	Церква Покрови Пресвятої Богородиці (мур.)	1821–1832	
5	с. Вещеольчедаїв, центр с/р, вул. Ковальського, 32	Особняк цукрозаводчика (Когана)	др. пол. XIX ст.	
6	с. Вінож, Немерченська с/р, вул. Пархоменка, 16	Будинок садібний	XIX ст.	
7	вул. Радянська, 7	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1854	
8	с. Долиняни, центр с/р, вул. Леніна, 74	Свято-Покровська церква (мур.)	1867	
9	с. Житники, Петриманська с/р, вул. Жовтнева, 43	Свято-Михайлівська церква (мур.)	1886	
10	с. Знаменівка, Кониціївська с/р, вул. Леніна, 39	Церква Свято-Михайлівська (дер.)	XVIII ст.	

1	2	3	4	5
11	с. Котожани, центр с/р, вул. Червонопрапорна, 2	Комплекс Свято-Миколаївської церкви: Дзвіниця Свято-Миколаївської церкви	XVIII–XIX ст. др. пол. XIX ст.	
12	вул. Червоноармійська, 12	Свято-Миколаївська церква: Палацо-парковий комплекс: Міст Палац Парк	1701 поч. XX ст. поч. XX ст. поч. XX ст.	Садиба поміщиці Ценіної М. Є.; з 1939 р. у палаці містився дитячий будинок репресованих батьків
13	с. Лучинець, центр с/р, вул. Чапаєва, 33/а	Костьол Святої Трійці	1743, 1860	Нині парафія Внебовзяття Пресвятої Діви Марії
14	с. Михайлівці, центр с/р, вул. Леніна, 9	Палацо-парковий комплекс садиби Собанських: Палац Парк Клуб Парк Тік селекційної станції	XIX ст. поч. XIX ст. кін. XIX ст. 1924 1866 1867	
15	с. Немерче, центр с/р, вул. Леніна	Церква св. Параскеви Сербської (дер.)	1883	
16	с. Обухів, центр с/р	Церква св. Миколая з дзвіницею	1864, 1888	
17	с. Перекоринці, Роздолівська с/р, вул. Леніна, 33/а	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (аміш.)	1767 (реконстр. 1833, 1882)	
18	с. Петрівка, Обухівська с/р, вул. Леніна, 39	Свято-Успенська церква (дер.)	1893 (1904)	
19	с. Плоске, центр с/р, вул. Шевченка, 2			

1	2	3	4	5
22	с. Привітне, Обухівська с/р, вул. Леніна, 47а	Свято-Миколаївська церква (мур.)	1820 (реконстр. 1870–1873)	
23	с. Рівне, центр с/р, пров. Постишева, 8	Будинок садибний	сер. XIX ст.	Садиба магната Карла Росцишевського

НЕМИРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Немирів, центр міської та районної рад, вул. Горького, 99	Аптека	кін. XIX ст.	Архітектор І. Стібрал
2	вул. Леніна, 33, Шевченка, 32, Луначарського, 28	Житлові будинки	XIX ст.	
3	вул. Горького, 26	Електростанція та млин (будова-комплекс)	1838–1840, 1909	
4	вул. Луначарського, 27	Комплекс Немирівської гімназії: Чоловічий корпус	XIX ст.	Архітектор Ф. І. Мехович
5	вул. Горького, 95	Жіночий корпус	1815	Архітектор Ф. І. Мехович
6	вул. Горького (т.з. Вороново-вицький млин)	Критий ринок	поч. XX ст.	
7	вул. Шевченка, 16 (санаторій «Авангард»)	Млин водяний	1838–1840	
8	вул. Леніна, 191	Садиба (Потоцьких-Щербатових): Водонапірна башта Палац княгині М. Щербатової Парк	кін. XVIII — поч. XX ст. сер. XIX ст. 1885 — поч. XX ст. XIX — поч. XX ст. XIX ст.	
9	с/мт Брацлав, центр селищної ради, вул. Щорса, 1	Свято-Миколаївський монастир: Келії Свято-Троїцька церква Аптека	1845 1876–1881 кін. XIX ст.	

1	вул. Комінтерна, 7	Будинок гімназії	1913	5
10	вул.1-го Травня, 26	Будинок клініки	кін. XIX ст.	
11	вул. Горького, 11, 13, 16	Комплекс млина (три будівлі)	1888	Архітектор І. Стібрал
12	вул. Енгельса, 30	Особняк	кін. XIX ст.	
13	вул. Гагаріна, 12	Особняк	поч. XX ст.	
14	вул. К. Маркса, 14	Особняк земського архітектора	кін. XIX — поч. XX ст.	
15	вул. Горького, 6	Пивоварний завод	кін. XIX ст.	
16	вул. К. Маркса, 33	Свято-Миколаївська церква	1890	
17	вул. Щорса, 19	Хата торговця	сер. XIX ст.	
18		Церква Успіння Пресвятої Богородиці	XIX ст.	Кол. с. Слобода
19		Церква св. Параскеви	XVIII ст.	
20	с. Вища Кропивна, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1897	
21	с. Воловодіа, центр с/р	Церква св. Миколая	1836	
22	с. Глинянець, Байраківська с/р	Парк	XVIII–XIX ст.	
23	с. Ковалівка, центр с/р	Церква Свято-Димитрівська	XVIII ст.	
24	с. Кудлаї, центр с/р	Церква св. Михаїла	1878	
25	с. Лука, Никифоровецька с/р	Церква Свято-Покровська	XVIII–XIX ст.	
26	с. Марсове, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1807	
27	с. Медвежа, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	1880	
28	с. Мухівці, центр с/р	Церква Свято-Димитрівська	1896	
29	с. Потоки, Ковалівська с/р	Церква Святого Успіння	1800	
30	с. Райгород, центр с/р	Костьол св. Марії Магдаліни	XIX ст.	
31	с. Самчинці, Новообиходівська с/р	Цукровий завод	1867	
32	с/мт Ситківці, центр селищної ради			

1	2	3	4	5
33	с. Соклінець, центр с/р, вул. Леніна, 130	Комплекс млина з електростанцією маєтку Костянтина Потоцького; Електростанція та млин (будова-комплекс) Крупурушка Парк Склад	кін. XIX — поч. XX ст. 1899 р.; 1927 1894 XVII–XIX ст. 1899	

ОРАТІВСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Оратів, центр селищної та районної рад, вул. Леніна, 80	Костьол св. єпископа Станіслава	1845	
2	вул. Кірова, 14	Палацо-парковий комплекс: Палац Вороновичів Парк Стайня	др. пол. XIX ст.	
3	с. Бартошівка, Кожанська с/р, вул. 3. Космодем'янської	Парк	XIX ст.	
4	с. Бугайівка, Якимівська с/р, у центрі села	Парк	1863	
5	с. Вербівка, Скоморошківська с/р, вул. Леніна	Палацо-парковий комплекс: Палац Парк	XIX ст.	
6	с. Гоноратка, Зарудянська с/р, у центрі села	Лазня	XIX ст.	
7	с. Дібрівинці, Кошланівська с/р, вул. Лермонтова	Будинок економа	поч. XX ст.	Нині сільська школа
8	с. Животівка, центр с/р, вул. Миру	Комора	кін. XIX ст.	Цегляна двоповерхова споруда (довжина 50 м, висота 15 м)

1	2	3	4	5
9	с. Заруддя, центр с/р вул. Космонавтів	Комплекс панської садиби: Будинок панський Будинок школи	1915	Нині дитячий садок
10	вул. Центральна, 3	Комори (2)	1914	
11	с. Кожанка, центр с/р, вул. Шкільна, 22	Садибний комплекс: Будинок садибний Парк	XIX ст. др. пол. XIX ст. XIX ст.	
12	вул. Щорса	Церква Чесного і Животворчого Хреста (мур.)	1860–1880-ті рр.	Діюча
13	с. Люлинці, Очитківська с/р, півд. околиця	Гідропарк	XVIII ст.	
14	вул. Перемоги	Церква св. Кузьми і Дем'яна (дер.)	XIX ст.	У аварійному стані, не діюча
15	с. Мала Ростівка, Чапівська с/р, вул. Щорса	Палацо-парковий комплекс садиби Заботіних: Палац Парк	поч. XX ст.	
16		Церква Свято-Покровська (дер.)	1776	
17	с. Новоживотів, центр с/р, вул. Набережна	Церква Свято-Покровська (дер.)	1901	
18	с. Оратів, центр с/р, вул. Миру, 25	Комплекс залізничної станції Оратів: Вокзал Водонапірна башта	др. пол. XIX ст.	
19	с. Сабарівка, центр с/р, вул. Партизанська	Млин водяний	1897	
20		Мукомельний завод	1869	
21	с. Синарна, Стрижаківська с/р, вул. Кірова	Церква св. Дмитрія (дер.)	1900-1903	

1	2	3	4	5
22	с. Скала, центр с/р, центр села	Млин водяний	1760	
23	У центрі села	Церква Свято-Михайлівська (мур.)	1860	
24	с. Скоморошки, центр с/р, вул. Заводська	Цукровий завод	1860	
25	вул. Базарна, 19	Церква Ікони Казанської Божої Матері (дер.)	1897–1900	
26	с. Стрижаків, центр с/р, півд. частина села	Комора	кін. XIX ст.	Належить СТОВ «Нове життя»
27		Льох	др. пол. XIX ст.	
		Садибний комплекс:		
28	с. Чагів, центр с/р, вул. Заїки	Будинок управителя		
		Будинок челяді	др. пол. XIX ст.	
		Парк		
29	с. Човновиця, центр с/р, вул. Зарічна	Млин водяний	поч. XX ст.	
30	с. Якимівка, центр с/р, вул. Заводська	Винокурний завод	1870	

ПІЩАНСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Болган, центр с/р	Млин	кін. XIX ст.	
2		Церква Різдва Богородиці	1877	
3	с. Гонорівка, центр с/р, вул. Фрунзе, 48	Садиба:	XIX ст.	
4	вул. Леніна, 45	Палац	1850	
5	с. Дмитрашківка, центр с/р	Парк	XIX ст.	
6	с. Кукули, центр с/р	Церква св. Трійці	кін. XIX — поч. XX ст.	
7	с. Миролобіва, центр с/р	Церква архістратига Михаїла	XIX ст.	
8	с-ще Попелюхи, Чорноминська с/р	Церква Успіння Божої Матері	1862–1874	
		Церква св. Миколая	поч. XX ст.	

1	2	3	4	5
9	с. Ставки, центр с/р	Церква Покрови Божої Матері	1799	
10	с. Трибусівка, центр с/р	Михайлівська церква (дер.)	1827	
		Комплекс будівель графів Чорномських:	пер. пол. XIX ст.	
		Господарська споруда	поч. XX ст.	
		Каплиця	пер. пол. XIX ст.	
11	с. Чорномин, центр с/р, вул. Шкільна та вул. Леніна	Палац графів Чорномських	пер. пол. XIX ст.	Архітектор К. Боффо
		Парк	др. пол. XIX ст.	
		Сторожка садиби	поч. XX ст.	
		Флігель садиби	поч. XX ст.	
12	вул. К. Маркса	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1859–1867	

ПОГРЕБИЦЕНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Погребище, центр міської та районної рад, вул. Шевченка	Палацо-парковий комплекс Жевуських:	1861	
	вул. Шевченка, 108/а	Палац	1758–1786	
	вул. Шевченка	Палац	1861	Фрагменти неоготичного палацу
		Парк	XVIII ст.	
2	вул. Кооперативна (парк відпочинку)	Костьол Непорочного Зачаття Діви Марії	1864	Діючий
3	с. Адамівка, центр с/р, вул. Центральна	Церква св. великомученика Димитрія Солунського (дер.)	1903	
4	с. Андрушівка, центр с/р, вул. Калініна	Палац (Тишкевичів)	кін. XVIII ст.	У руїнах
5	с. Бабинці, центр с/р, зах. околиця села, на правому березі р. Оріховатки	Млин водяний	кін. XIX ст.	

1	2	3	4	5
6	Західна частина села	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	пер. чв. XIX ст.	
7	с. Бистрик, Бабинецька с/р, центр села	Каплиця католицька	1821	Нині православний храм Іоанна Богослова
8	с. Борщівка, центр с/р, вул. Іскри та Кочубея	Костьол Непорочного Зачаття Діви Марії	1786, 1856	Нині сільський будинок культури
9	с. Васильківці, Спичинецька с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1757	Реставрована
10	с. Веселівка, Черемошненська с/р, вул. Центральна, 1	Палацо-парковий комплекс (граф Бліньського): Будинок садібний Будинок прислуги Льодник Парк	кін. XIX ст. 1898 кін. XIX ст. кін. XIX ст. кін. XIX ст.	
11	с. Круподеринці, Павлівська с/р	Комплекс споруд маєтку Ігнатєвих:	XIX — поч. XX ст.	
12	вул. Кам'яна	Будинок садібний	сер. XIX ст.	
13	вул. Піщана на р. Рось	Гідроспоруда	кін. XIX ст.	
14	вул. Піщана, у центрі села	Млин водяний	1896	
15	На подвір'ї церкви	Церква-мавзолей Різдва Богородиці	1910	
16	На подвір'ї садиби біля будинку	Пам'ятник морякам, загиблим при о. Цусіма	1914	
17	с. Левківка, центр с/р, вул. Центральна	Підземні ходи		
18	с. Ліщинці, Старостинецька с/р, вул. Польська, 1	Палац	1916	Нині школа
		Палацо-парковий комплекс Абрамовичів:	XVI–XIX ст.	

1	2	3	4	5
19	с. Морозівка, центр с/р	Палац	1822–1842	
20	с. Новофастів, центр с/р, вул. Садова	Парк	XVI–XIX ст.	
		Підземні ходи	XV–XVIII ст.	
		Хата челяді	XIX ст.	
21	вул. Центральна	Церква Святого Миколая (дер.)	1817 (1875)	
22		Млин	1896	
23	с. Павлівка, центр с/р, вул. Першотравнева, на березі місцевого струмка	Комплекс садиби Бобровських:	XIX ст.	
24	с. Плисків, центр с/р, біля лікарні	Будинок садібний	XIX ст.	
25		Парк	XIX ст.	
26	вул. Броніцького	Флігель	1831	
		Церква Свято-Михайлівська	1863	
27	с. Сніжна, центр с/р, вул. Центральна	Гуральня № 32	1863	
28	с. Сопин, Мончинська с/р, вул. Весела	Костьол (Погребищенської парафії)	XVIII ст.	У руїнах
29	с. Спичинці, центр с/р, вул. Центральна, 4	Синагога	XIX ст.	
		Церква св. великомучениці Параскеви	1858	
		Палацо-парковий комплекс:	XVIII–XIX ст.	У руїнах
		Будинок садібний	пер. пол. XIX ст.	
		Палац	XIX ст.	
		Парк	XVIII–XIX ст.	
		Будівля земельного банку	1908	Нині амбулаторія
		Палац Тишкевичів	кін. XIX ст.	Нині школа

1	2	3	4	5
30	вул. Заріччя	Садиба Собанських:	кін. XVIII ст.	
31	Півн. сторона садиби	Алея липова	кін. XVIII — поч. XIX ст.	Парк закладався Міклером
32	р. Рось	Вал земляний	XVIII ст.	
33	Уздовж лівого берега р. Рось	Гребля з місточком (мур.)		
34	вул. Колгоспна	Стіна (мур.) з двома погрібами	др. пол. XIX ст.	Довжина стіни понад 400 м
35	с. Талалаї, Станіславська с/р, центр села	Церква Покрови св. Богородиці	1902	Будівля Спичинецького цукрозаводу
36	с. Ширмівка, центр с/р, вул. Кооперативна	Комплекс церковних споруд: Кладовище Погріб Хвіртка	XVIII ст.	
37		Церква Різдва Пресвятої Богородиці (дер.)	1759	В аварійному стані

ТЕПЛИЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Теплик, центр селищної та районної рад, вул. Незалежності, 9	Костьол св. Станіслава і Катерини	1867	
2	с. Бджільна, центр с/р вул. Радянська	Спиртовий завод	1894	
3	с. Велика Мочулка, центр с/р	Церква св. Михайла	1807	
4	с. Заведівка, центр с/р, вул. Радянська, 1	Церква Хресто-Воздвиженська	1826	
5	с. Залужжя, центр с/р, вул. Шевченка	Церква св. Миколая	1894—1897	
6	с. Кивачівка, центр с/р, вул. Пролетарська	Церква Успіння Пресвятої Богородиці	1887	

1	2	3	4	5
7	с. Комарівка, центр с/р, вул. Шкільна	Парк	1900	
8	с. Мала Мочулка, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	1767	
9	с. Марківка, Степанівська с/р, вул. М. Леонтовича	Млин	1903	
10	с. Метанівка, центр с/р вул. Набережна	Млин	1923	
11	с. Петрашівка, центр с/р, вул. Жовтнева	Церква св. Миколая	1889	
12	вул. Крута	Церква св. Дмитрія	1893	
13	с. Побірка, центр с/р, вул. Садова	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1913	
14	с. Пологи, центр с/р, вул. Гагаріна	Млин	1850	
15	с. Соболівка, центр с/р, вул. Чапаєва	Свято-Різдва Богородичний Храм	1790	
16	вул. Жовтневої революції	Цукровий завод	1868	
17	с. Стражгород, центр с/р, вул. Шкільна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1903	
18	с. Тополівка, центр с/р, вул. Микитенка	Церква св. Михайла	1888	
19	вул. Шевченка	Млин	1890	
20	с. Удич, центр с/р, вул. 9-го Травня	Цукровий завод	1899	
21		Палац графа Потоцького	1899	
22	с. Цвіліхівка, Кивачівська с/р, вул. Чапаєва	Церква св. апостола Іоанна Богослова	1889	

1	2	3	4	5
23	с. Шиманівка, центр с/р, вул. Гагаріна	Садиба	XIX ст.	

ТИВРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Тиврів, центр селищної та районної рад, вул. Набережна	Гідроелектростанція, млин	1905	Приватна власність
2	вул. Леніна	Костьол св. Архангела Михаїла	1752	
3	вул. Леніна	Садиба Ярошинських:	XVII–XIX ст.	
4	вул. Леніна	Брама садиби	XIX ст.	
5	вул. Леніна	Палац	XVII–XIX ст.	
6	вул. Леніна	Парк	XIX ст.	
7	с. Борсків, Ворошилівська с/р	Торгові будинки	XIX ст.	
8	с. Бушинка, центр с/р, вул. Кооперативна	Церква	XIX ст.	Недіюча
9	с. Ворошилівка, центр с/р, вул. Леніна	Церква св. Іоанна Богослова	поч. XX ст.	
10	с. Терешкової	Заїзд	XIX ст.	
11	м. Гнівань, центр міськ/р, вул. Витавська, 7	Молитовний будинок	XIX ст.	
12	вул. Леніна	Будинок школи	1904	
13	вул. Леніна	Гранітний кар'єр	XIX ст.	
14	вул. Пролетарська	Костьол св. Йосипа	поч. XX ст.	
15	с. Дзвониха, центр с/р, вул. Гагаріна	Цукровий завод	1877	
16	с. Дзвониха, центр с/р, вул. Гагаріна	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1888	
17	с. Довгополівка, центр с/р	Будинок народної школи	1883	
18	с. Довгополівка, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	XIX ст.	

1	2	3	4	5
16	пров. Першотравневий	Церква Свято-Михайлівська	XIX ст.	
17	с. Жажнівка, центр с/р	Церква преподобного Онуфрія	1889	
18	с. Кліців, Довгополівська с/р, правий берег р. П'яд. Буг	Млин, руїни	XIX ст.	
19	с. Колюхів, центр с/р, вул. Першотравнева	Церква св. кн. Олександра Невського	1898	
20	с. Круги, Краснянська с/р, вул. Пушкіна	Церква старообрядницька	XIX ст.	
21	с. Курники, Василівська с/р, вул. Шварцмана	Церква Свято-Покровська	др. пол. XIX ст.	
22	с. Нове Місто, центр с/р, вул. Коцюбинського	Церква Свято-Успенська	1862	
23	с. Онитківці, Жажнівська с/р, вул. 50-річчя Жовтня	Будинок спиртзаводу	поч. XX ст.	
24	с. Пилява, центр с/р, вул. Першотравнева	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	1862	
25	с. Пирогів, Рахно-Полівська с/р, вул. Леніна	Млин	XIX ст.	У руїнах
26	с. Потуш, Шендерівська с/р, вул. Кармелюка	Млин, електростанція	др. пол. XIX ст.	
27	с. Рахни-Польові, центр с/р, вул. Радянська	Млин	XIX ст.	
28	с. Рогізна, Маловузька с/р, вул. Подільська	Млин	XIX ст.	
29	с. Селище, центр с/р, вул. Шевченка	Башта, каплиця	XIX ст.	
30	вул. Жовтнева	Млин (мур.)	XIX ст.	

1	2	3	4	5
31	вул. Кірова	Черленківський замок, башта (рядова)	XVIII ст.	
32	с. Строїнці, центр с/р, вул. Мічуріна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1763	
33	смт Сутиски, центр сел/р, вул. Леніна	Садиба Гейдена: Вежа в парку Парк Сторожка Флігель	XIX ст. др. пол. XIX ст. др. пол. XIX ст. др. пол. XIX ст. XIX ст.	
34	вул. Заводська	Млин	80-ті рр. XIX ст.	
35	с. Тростянець, центр с/р, вул. Комсомольська	Церква Михаїла Архангела	1836	
36	с. Федорівка, Марківська с/р	Млин	поч. XX ст.	
37	с. Черемошне, центр с/р, вул. Червоноармійська	Будинок садиби, руїна	XVIII ст.	
38	вул. Червоноармійська	Свято-Димитрівська церква	1893	
39	с. Шершні, центр с/р, вул. Шевченка	Хресто-Воздвиженська церква	др. пол. XIX ст.	
40	вул. Щорса	Будинок школи	950-ті рр. XIX ст.	
41	вул. Коцюбинського	Будинок консервного заводу	XIX ст.	

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	смт Томашпіль, центр селищної та районної рад, вул. Леніна, 3	Костьол Матері Божої з гори Кармель	1812	
2	вул. Володарського, 10	Свято-Троїцька церква	1806	
3	вул. Криворучка, 24	Церква Святого Успіння	1803	

1	2	3	4	5
4	вул. Інтернаціональна, 3	Цукровий завод	1873	
5	с. Антонівка, центр с/р, вул. Радянська	Млин	50-60-ті рр. XIX ст.	
6	с. Антопіль, Марківська с/р, вул. Жовтнева 46	Садиба: Брама Господарський будинок Палац Парк	кін. XVIII — др. пол. XIX ст. XIX ст. др. пол. XIX ст кін. XVIII ст. кін. XVIII ст.	
7	вул. Леніна, 50	Свято-Воздвиженська церква	1847	
8	с. Велика Русава, центр с/р, вул. Шевченка, 1	Свято-Покровська церква	1844	
9	с. Вила, центр с/р, вул. Леніна	Садибний будинок	кін. XIX ст.	Контора КСП
10	с. Жолоби, центр с/р, вул. Нагірняка, 3	Будинок школи	поч. XIX ст.	
11	вул. Нагірняка, 4	Церква св. Іоанна Богослова	1893	
12	с. Кислицьке, центр с/р, вул. Заозерна	Церква св. Параскеви	1876	
13	с. Колоденка, центр с/р, вул. Леніна	Свято-Покровська церква	1874	
14	с. Комаргород, центр с/р, вул. Леніна, 28	Палацово-парковий комплекс: Господарський будинок Палац Парк	XIX ст. XIX ст. 1770 XIX ст.	
15	вул. Леніна, 6	Костьол	1770	
16	вул. Л. Українки, 30	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1905	
17	с. Липівка, центр с/р, вул. Набережна	Свято-Димитрівська церква	1737	

1	2	3	4	5
		Комплекс Свято-Успенської церкви:	1767	
18	с. Марківка, центр с/р, вул. Шкільна, 81	Дзвіниця Свято-Успенської церкви (дер.)	1767	
19	с. Нетребівка, центр с/р, вул. Залізнична, 7	Свято-Успенська церква (дер.)	1767	
20	с. Олександрівка, центр с/р, урочище Благодатне	Церква св. Параскеви	1790	
21	вул. К. Стеценка	Олександрівський парк (графіні Беннет)	XIX ст.	
22	с. Пеньківка, центр с/р, вул. Комсомольська	Хресто-Воздвиженська церква	1821	
		Чудо-Михайлівська церква		
		Комплекс Свято-Миколаївської церкви:	XIX ст.	
23	с. Стіна, центр с/р, вул. Примакова, 37	Дзвіниця	XVII–XIX ст.	
		Замкове кладовище з пам'ятниками	XVIII ст.	
		Огорожа	XVII–XIX ст.	
24	с. Яланець, центр с/р	Свято-Миколаївська церква	1883	
		Млин	1912	

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Тростянець, центр селищної та районної рад, вул. Паризької Комуні, Інтернаціональна, 20-го партз'яду; Гоголя, Горького	Єврейське містечко та кладовище	XVIII–XX ст.	Встановлено пам'ятник загиблим євреям у таборі смерті «Мертва петля» с. Печера Тульчинського району 1941–1943 рр.
2	вул. Леніна, 55, на р. Нетека	Млин водяний	XIX ст.	Нині приватна власність

1	2	3	4	5
3	с. Велика Стратіївка, Гордіївська с/р, вул. Піонерська	Церква Пресвятої Богородиці	1873–1882	
	с. Верхівка, центр с/р вул. Технікумівська, 1	Комплекс садиби Собанських:	др. пол. XIX ст.	
4	вул. Комсомольська	Палац	1861–1894	
		Парк	1891	
		Стайня		
		Будинок комісара		
		Брама з будинком сторожі		
5	вул. Леніна	Церква св. Іоанна Богослова (мур.)	1884	
6	с. Глибочок, центр с/р, півд. част. села, лівий берег р. Південний Буг	Глибочанська ГЕС	1950-ті рр.	Діюча
7	вул. Лугова, на березі р. Південний Буг	Млин водяний	1903	
8	с. Гордіївка, центр с/р, вул. Леніна, 33	Церква Свято-Димитрівська	1832	
		Комплекс Капустянського цукро-заводу:	1853	
		Будинок паровозного депо		
		Будинок електростанції		
		Будинок садівника		
		Будинок технічного персоналу		
9	с. Капустяни, центр с/р, вул. Мурованого	Будинок челяді		
		Водопровідна система		
		Заводська лікарня	1898	
		Заводська школа		
		Контора		
		Клуб	1924	

1	2	3	4	5
	с. Капустяни, центр с/р, вул. Мурованого	Ливарня Майстерні (3)		
10	територія господарства «Колос»	Костьол	Не встановлено (прибл. 1880-х рр.)	В аварійному стані
11	м. Ладжин, центр міськ/р, вул. Леніна, 118	Гуральня	1876	Нині складське приміщення
12	вул. К. Маркса	Костьол Успіння Пресвятої Діви	1823	
13	вул. Наконечного, 173	Теплоелектростанція	1971	
14	вул. Дзаержинського, 1а	Церква Ікони Казанської Божої Матері	1909	
15	с. Нова Ободівка, центр с/р, вул. Суворова, 5/а	Храм архістратига Михаїла	1852 (1862)	
		Палацо-парковий ансамбль садиби Собанських:	XIX–XX ст.	У руїнах
		Будинок економа	др. пол. XIX ст.	
		Будинок управляючого	др. пол. XIX ст.	
		Господарчий корпус	пер. пол. XIX ст.	
		Лікарня	др. пол. XIX ст.	
16	с. Ободівка, центр с/р, вул. Котовського, 6	Малі паркові форми (Басейн з фонтаном, кам'яні лави, вхід)	поч. XIX–XX ст.	
		Палац	1840–1900	
		Парк	поч. XIX ст.	
		Флігель	др. пол. XIX ст.	
17		Костьол Архангела Михаїла	1882	
18	вул. Леніна, 8	Церква Успіння Божої Матері	1854	
19	вул. Призаводська	Цукровий завод	1884	
20	с. Олександрівка, центр с/р, вул. Жовтневої революції, 45	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1805	

1	2	3	4	5
21	с. Оляниця, центр с/р, вул. Леніна	Свято-Троїцька церква	1897	
22	с. Савинці, центр с/р	Церква св. Миколая Мирлікійського	1882	
23	с-ще Северинівка, Летківська с/р, вул. Леніна	Свято-Михайлівська церква	1897	
24	с. Торханівка, центр с/р, вул. Леніна, 110	Свято-Покровська церква (дер.)	1880	
25	с. Тростянчик, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова (мур.)	1853	
26	с. Цибулівка, центр с/р, вул. Перемоги	Церква св. кн. Олександра Невського (дер.)	1863	
27	вул. Надутого	Церква Архангела Михаїла (дер.)	1872	

ТУЛЬЧИНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Тульчин, центр міської та районної рад., вул. Гагаріна, 1	Будинок декабристів	кін. XIX ст.	
2	вул. Кірова, 1	Будинок ксьондза	1874	
3	вул. 30-річчя Перемоги, 1	Житловий будинок	др. пол. XVIII ст.	
4	вул. 30-річчя Перемоги, 3	Житловий будинок	др. пол. XVIII ст.	
5	вул. Леніна, 21	Житловий будинок	пер. пол. XIX ст.	
6	вул. Гагаріна, 13	Комплекс Свято-Успенської церкви:		
		Дзвіниця Успенської церкви	поч. XX ст.	
		Свято-Успенська церква	1789	
7	вул. Леніна, 41	Костьол Матері Божої св. Розарія	1780	
8	вул. Леніна, 78	Костьол св. Станіслава	1805–1874, XX ст.	
9	вул. Леніна, 63	Особняк	поч. XX ст.	
10	пров. Радянський, 3	Особняк	др. пол. XIX ст.	

1	2	3	4	5
11	вул. Незалежності, 5	Особняк	поч. XIX ст.	
12	вул. Леніна, 55, на території палацу Потоцьких	Особняк	др. пол. XIX ст.	
13	вул. Незалежності, 10	Палацо-парковий ансамбль сади- би Потоцьких: Палац (Великий палац С. По- тоцького)	др. пол. XVIII — поч. XIX ст.	Архітектор Лятур, Лакруа
14	вул. Леніна, 55	Парк «Хороше», залишки	кін. XVIII — поч. XIX ст.	Архітектор П. Ленро
15	с. Білоусівка, центр с/р, вул. Шевченка, 27	Палац Потоцьких (малий палац Потоцьких або Суворівські ка- зарми)	кін. XVIII — поч. XIX ст.	
16	с. Гути, Клебанська с/р, вул. Леніна, 39	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	XVIII ст.	
17	с. Заозерне, центр с/р, вул. Жовтнева, 36/а	Церква св. Архангела Михаїла	1873	
18	с. Кинашів, центр с/р	Церква св. Іоанна Богослова	кін. XIX ст.	
19		Церква св. Іоанна Богослова	1802	
20	с. Коплівка, центр с/р	Костьол Непорочного Зачаття	1802	
21		Церква Святого Архангела Ми- хаїла	1780	
22	с.мт Кирнасівка, центр сел/р	Церква Святого Успіння Божої Матері	1887	Кол. с. Орлівка
23	вул. Леніна, 48	Садиба: Будинок Парк Церква Святого Успіння	поч. XIX ст. поч. XIX ст. поч. XIX ст. 1868–1870	

1	2	3	4	5
24	с. Крицинци, центр с/р, вул. Шкільна, 1/а	Церква св. Дмитрія	1912	
25	с. Маньківка, Михайлівська с/р, вул. Берегова	Церква Успіння Божої Матері	1887	
26	с. Михайлівка, центр с/р, вул. Щорса, 8	Церква Святого Воздвиження Хреста	1830	
27	с. Нестерарка, Кинашів- ська с/р, вул. Леонтовича, 4	Церква Святої Покрови	1848	
28	с. Печера, центр с/р	Комплекс Церкви Різдва Пресвя- тої Богородиці: Дзвіниця церкви Різдва Пресвя- тої Богородиці	1865	
29		Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	1764	
30		Костьол-мавзолей Потоцьких	1904	
31	с. Тиманівка, центр с/р	Парк Садиба: Палац Парк Садибний будинок	кін. XVIII–XIX ст. XIX ст. XIX ст. кін. XVIII ст.	
32	с. Торків, центр с/р, вул. Мельника, 9	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	1728	
33	с. Холодівка, центр с/р, вул. Шкільна, 8/а	Церква Різдва Пресвятої Боро- родиці		
34	с.мт Шликів, центр сел/р, вул. Поштова	Будинок управителя	поч. XIX ст.	
35	вул. Леніна, 5	Замок-палац Швейковських	XVIII ст.	
36	вул. Леніна, 137	Церква св. Архангела Михаїла	поч. XX ст.	
37	с. Шура-Копіївська, центр с/р, вул. Північна, 41	Свято-Покровська церква	поч. XX ст.	

ХМІЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4	5
1	м. Хмільник, центр міської та районної рад, вул. Таращанська, 5	Будинок Стесселя	1908–1911	
2	вул. Шевченка, 35	Будинок земського лікаря	1890	
3	вул. Шевченка, 7	Костьол Пресвятої Трійці	1603, 1728	
4	вул. Шевченка	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	1970-ті рр.	Територія медичного центру реабілітації залізничників Південно-Західної залізниці
5	вул. 1-го Травня	Пам'ятка садово-паркового мистецтва	1970-ті рр.	Територія санаторія «Хмільник» Міністерства оборони України
6	вул. Столярчука, 8	Різдво-Богородичний храм	1807–1810	
7	вул. Шевченка, 1,2	Садибний комплекс графів Левашових-Ксідо: Башта замку Будинок прислуги Палац	1911–1915 1807–1810 1911–1915 1534 XIX ст.	
8	вул. Сиротюка	Міст арокний	1915	Архітектор І. О. Фомін
9	вул. Пушкіна, 111	Свято-Троїцький храм	1872	
10	вул. 1-го Травня, 7	Соборо-Богородичний храм	1831–1839	
11	с. Березна, центр с/р, вул. Леніна	Млин водяний	1900	
12	с. Білий Рукав, Сьомаківська с/р, вул. Радянська	Церква Свято-Димитрівська (дер.)	1767	
13	с. Великий Острожок, центр с/р, у центрі села	Садибний будинок Комплекс споруд панської економії: Гребля на р. Витхля Млин водяний	XIX ст. пер. пол. XIX ст. пер. пол. XIX ст.	

1	2	3	4	5
14	с. Вороніці, Уланівська с/р, вул. Набережна	Комплекс споруд панської економії: Гребля на р. Снівода Магазин-комора Млин водяний	1845	
15	с. Вугли, Лозівська с/р	Церква Святителя Феодосія Чернігівського (дер.)	1896	
16	с. Голодьки, центр с/р, вул. Миру	Церква Свято-Миколаївська (мур.)	1855	
17	с. Держанівка, Терешпільська с/р, вул. Калініна	Каплиця св. Станіслава	1827	
18		Церква Свято-Преображенська	1842	
19		Каплиця	1860	
20	с. Жданівка, центр с/р, вул. Жданова	Левашово-Війтівецький (Жданівський) цукрозавод	1852	
21		Складське приміщення	поч. XX ст.	
22	с. Качанівка, центр с/р	Дзвіниця	1856	
23	с. Колибабичі, Кривошівська с/р, вул. Соїнікова	Млин	пер. пол. XIX ст.	
24	с. Крижанівка, центр с/р	Блокгауз (дер.)	1905	
25	с. Кривошії, центр с/р, вул. Гагаріна	Млин	др. пол. XVIII ст.	
26	с. Куманівці, центр с/р, вул. Кошового	Будинок ксьондза	сер. XIX ст.	
27	с. Курилівка, Порницька с/р	Церква Свято-Преображенська	1859	
28	с. Маркуші, центр с/р	Церква Свято-Покровська	1882	
29	с. Митиці, Маркушівська с/р	Церква св. Михаїла (дер.)	1738, 1823	
30	с. Пустовійти, центр с/р	Млин	XIX ст.	

1	2	3	4	5
31	с. Рибичинці, центр с/р	Церква св. Миколая	1824	
32	с. Скаржинці, центр с/р	Костьол Матері Божої Розалії	XVIII ст.	
33		Млин	поч. XX ст.	
34	с. Тараски, Уланівська с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1859	
35	с. Торчин, Сулківська с/р	Церква св. Параскеви (дер.)	1796, реконст. 1860-1864	
36	с. Широка Гребля, центр с/р	Церква Свято-Вознесенська (мур.)	1844	Нині Різдва Богородиці

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Чернівці, центр селищної та районної рад, вул. Набережна, 12	Житловий будинок	1792	
2	вул. Леніна, 202	Костьол св. Миколая	др. чв. XVIII ст.; 1840	
3	Забудова від костьолу до мосту на р. Мурафі	Містечко єврейське	16 — поч. XX ст.	
4	вул. Леніна, р. Мурафа	Млин водяний	XIX ст.	
5		Ринок	1950-ті рр.	
6	вул. Чкалова	Синагога	XVIII–XIX ст.	
7		Турецький міст	др. пол. XVII ст.	
8	вул. Леніна, 170/1	Церква-ротонда	поч. XIX ст.	
9	с. Бабчинці, центр с/р, вул. Леніна, 36	Церква св. Миколая (мур.)	1818	
10	вул. 50-річчя Жовтня	Церква Покрови Богородиці (мур.)	бл. 1825	
		Комплекс цукрового заводу:	1866–1911	
11	с. Борівка, центр с/р, вул. Леніна	Прохідна	1911	
		Склад продукції	1911 р.	
		Стайня	сер. XIX ст.	Нині дитсадок
12	с. Вила-Ярузькі, центр с/р	Парк	XVIII–XIX ст.	

1	2	3	4	5
13	с. Володівці, центр с/р, вул. Братів Героїв	Гідроелектростанція	1951	Фрагменти будівель та греблі
14	вул. Жовтнева	Млин водяний	XIX ст.	
15	вул. Зелена	Пивоварня		
16	вул. Леніна, 10	Церква Різдва Богородиці		
17	с. Гонтівка, центр с/р	Млин водяний	XIX ст.	
18	с. Мазурівка, центр с/р, вул. Леніна, 1	Млин водяний	XIX ст.	
19	с. Моївка, центр с/р, вул. Леніна	Цукровий завод	1848	
20	с. Сайка, центр с/р, на р. Мурафа	Млин водяний та ГЕС	XIX ст.; 1950 р.	У руїнах
21	вул. Кірова	Млин водяний	XIX ст.	
22	вул. 3. Космодем'янської	Свято-Покровська церква	1825	
23	с. Скалопілля, Лозівська с/р	Гідроелектростанція	1953	Діюча

ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	смт Чечельник, центр селищної і районної рад, вул. Жовтнева, на католицькому кладовищі	Каплиця римо-католицька	XIX ст.	Родинний склеп Собанських
2	вул. Леніна	Костьол Оліки св. Йосипа	1751	
3	вул. Першотравнева, 41	Маслозавод	кін. XIX ст.	
		Палацо-парковий комплекс:		
4	вул. Свердлова, 34	Будинок	XIX — поч. XX ст.	
		Іподром		
		Парк		
5	вул. Заводська, 1	Цукрозавод	1876	У руїнах
6	с. Бритавка, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1865	

1	2	3	4	5
7	с. Вербка, центр с/р	Церква св. Миколая	1890	
8	с. Каташин, центр с/р	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1892	
9	с. Куренівка, центр с/р	Церква Покрови Богородиці (дер.) Комплекс Свято-Покровської церкви :	1776 XVIII–XIX ст.	
10	с. Луги, центр с/р, півд. частина села, на правому березі р. Савранки	Давніця Свято-Покровської церкви Свято-Покровська церква	1820 1778	
11	с. Ольгопіль, центр с/р	Свято-Покровська церква з галереєю (дер.) Будинок повітового фінансового відділу та казначейства Будинок садибний В'язниця повітова Гімназія	поч. XX ст. XVIII ст. 1860 1912	Нині ідальня Ольгопільської середньої школи Нині клуб СПТУ У руїнах

ШАРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Шаргород, центр міської та районної рад, вул. К. Маркса, 70	Житловий будинок	XVIII ст.	
2	вул. К. Маркса, 33	Заїжджий будинок	XVIII–XIX ст.	
3	на р. к. кладовищі, вул. Леніна	Каплиця	XVII ст.	
4	вул. Леніна, 207–211	Комплекс будівель Свято-Миколаївського православного чоловічого монастиря: Братський корпус з Михайлівською церквою	XVII–XVIII ст. XVIII ст.	

1	2	3	4	5
5	вул. Леніна, 216	Монастирські служби	XVI–XIX ст.	
6	вул. Леніна, 216	Прибрамний корпус з дзвіницею Миколаївський собор	XVIII ст. 1829	
7	вул. Держинського, 2	Костьол св. Флоріана Шарого Mur із брамою Синагога	1595 XVIII ст. 1589	
8	вул. Леніна, 178 вул. Щорса	Фортечний комплекс: Замкова кам'яниця Замойських Наріжна башта та мури Фортця	1595 XVI–XVIII ст. кін. XVI ст.	
9	с. Андріївка, Носківська с/р, вул. К. Маркса	Будинок Бабінських	XIX ст.	
10	с. Будне, Слободо-Шаргородська с/р, вул. Ульяновова	Палац Р. Головацького	1910	
11	с. Голинчинці, центр с/р, вул. Жовтнева, 18	Церква св. Дмитрія	1860–66	
12	с. Дербчин, центр с/р, вул. Леніна, 17	Садиба Потоцьких: Будинок садівника Кінний завод Парк	XVIII–XIX ст. XIX ст. XVIII–XIX ст.	
13	вул. Леніна, 52	Цукровий завод	1877	
14	с. Довжок, Мурафська с/р, вул. Леніна	Млин водяний	1896	
15	вул. Леніна, 27	Свято-Преображенська церква	1900	
16	с. Зведенівка, центр с/р, пд.-зх. частина села	Свято-Миколаївська церква (дер.)	1862 (реконструйована)	
17	с. Калинівка, Плебанівська с/р, вул. Київська, центр села	Храм на честь Преподобного Онуфрія	1830 (1863)	

1	2	3	4	5
18	с. Калитинка, центр с/р, вул. Шкільна	Церква св. Дмитрія з дзвіни- цею (дер.)	1772	
19	с. Клекотина, центр с/р, вул. Вишнева, 9	Церква Успіння Пресвятої Бого- родиці (мур.)	1878, (1890)	
20	с. Конатківці, центр с/р, вул. Леніна.	Хресто-Воздвиженська церква (дер.)	1775, (1777)	
21	с. Лозова, центр с/р, вул. Леніна, 164	Комплекс Покровської церкви: Церква Покрови Пресвятої Бо- городиці	1702 1702	
22	вул. Леніна	Дзвіниця	1702	
23		Комплекс Свято-Миколаївської церкви:	1752	
24	с. Лопатинці, Стрільницька с/р	Дзвіниця	1752	
25		Свято-Миколаївська церква	XIX ст.	
26	с. Мальовниче (Пацірова), Козлівська с/р	Млин водяний	XIX ст.	
27	с. Михайлівка, центр с/р, вул. 30-річчя Перемоги	Будинок управителя та школи	1881	
28	с. Мурафа, центр с/р, вул. Дружби, 72	Церква Покрови Пресвятої Бого- родиці (дер.)	поч. XX ст.	
		Каплиця «Ян»	1862 (реконстр. 1880)	
		Церква Чуда Архістратига Миха- їла (дер.)	XVII–XVIII ст.	
		Комплекс споруд Домінікансько- го монастиря:	1786	
		Будинок ігумена	1607, 1744	
		Костьол Непорочного Зачаття Діви Марії	1786	
		Фортенні башти з дзвіницею		

1	2	3	4	5
29	с. Мурафа, центр с/р, вул. Дружби, 72	Комплекс садиби Потоцьких: Будинок Корпус службовий Правий флігель	пер. пол. XIX ст.	
30	с. Носиківка, центр с/р, вул. Жовтнева	Палацо-парковий комплекс: Будинок Щеньовського Господарчі споруди Парк	XVIII ст. XVIII ст. XVIII–XIX ст. XVIII ст.	
31	вул. Гагаріна	Млин водяний	XIX ст.	
32	вул. Калініна	Храм св. Миколая Чудотворця	1884	
33	с. Пасинки, центр с/р, вул. Л. Українки	Церква Різдва Пресвятої Бого- родиці	1768, (1798)	
34	с. Пеньківка, центр с/р, вул. Миру, 1	Церква св. архістратига Михаїла	1872	
35	с. Писарівка, центр с/р, вул. Леніна, 27	Церква Покрови Святої Богоро- диці	1817	
36	вул. Зарічна, 10.	Млин водяний	XIX ст.	
37	с. Плебанівка, центр с/р, у центрі села	Каплиця	XVIII ст.	
38	вул. Кірова	Комплекс фільварковий: Погріб	XIX ст.	
39	Хутір Млинки	Складське приміщення	XIX ст.	
40	вул. Леніна, у центрі села	Млин водяний	XIX ст.	
41	с. Покутине, Калитинська с/р, вул. Леніна	Свято-Покровська церква	1871	
42	вул. Зарічна	Будинок корчми	XVIII ст.	
43	вул. Котляревського	Млин водяний Свято-Михайлівська церква (дер.)	XIX ст. 1894–1900	

1	2	3	4	5
44	с. Політанки, центр с/р, на р. Мурашці	Гідроелектростанція	1957	
45	вул. Набережна	Млин водяний	сер. XIX ст.	
46	Східна околиця села	Млин вітровий	1936	
47	с. Рахни-Лісові, центр с/р, вул. Леніна	Колонна-пам'ятник перемоги над Туреччиною	1765	
48	вул. Гагаріна, 30	Садиба Балашових: Будинок садибний Господарські споруди Парк Флігель	XVIII–XIX ст. XIX ст. XIX ст. XVIII–XIX ст. XIX ст.	
49	с. Руданське, центр с/р, вул. 50-річчя СРСР	Храм Успіння Пресвятої Богородиці (дер.)	1755 (1868 реконстр.)	
50	с. Садківці, центр с/р, вул. Шкільна, 40	Храм Успіння Пресвятої Богородиці (мур.)	1812	
51	с. Сапіжанка, центр с/р, вул. Леніна	Комплекс церкви св. Іоанна Богослова: Дзвіниця	XVII–XIX ст. 1860	
52	с. Семенівка, Деревчинська с/р, вул. Мічурина, 12	Церква св. Іоанна Богослова (дер.)	1785 (реконстр. 1860)	Збудована в пам'ять 900-річчя Хрещення Русі
53	с. Слобода-Шаргородська, центр с/р, вул. Леніна	Млин водяний	кін. XIX ст.	
54	вул. Космонавтів	Різдва-Богородицька церква	1750	
55	вул. Леніна, на садибі Мельника В. Ф.	Турецький стовп	XVII ст.	

1	2	3	4	5
56	с. Федорівка, центр с/р, вул. Радгоспна	Палацо-парковий комплекс (плана Добровольського): Палац Парк	XIX — поч. XX ст. 1905 XIX ст.	
57	вул. Леніна	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1860-ті рр.	
58	с. Хоменки, центр с/р, вул. 50 років Жовтня	Дендропарк та меморіал Слави	1967	
59	на р. Мурафі	Млин водяний	XIX ст.	
60	с. Юліямпіль, центр с/р	Церква св. кн. Олександра Невського	XIX ст.	
61	с. Юхимівка, центр с/р, вул. Казмирова, 37	Церква Різдва Пресвятої Богородиці	1865–1877	

ЯМПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Ямпіль, центр міської та районної рад, вул. Комінтерна	Будинок земської управи	XIX ст.	
2	вул. Дністрянська, 18	Свято-Миколаївська церква (мур.)	1770 (реконстр. 1862–1902)	
3	вул. Б. Хмельницького	Торговий склад	кін. XVI — поч. XVII ст.	Під приміщенням телерадіомовного комітету
4	вул. Жовтнева	Торговий склад	кін. XVI — поч. XVII ст.	Бар-склад
5	вул. Леніна	Торговий склад	кін. XVI — поч. XVII ст.	Під приміщенням стоматологічної поліклініки
6	с. Безводне, центр с/р	Свято-Вознесенська церква	XVIII ст.	
7	с. Буша, центр с/р	Історико-ландшафтний парк	XVI — поч. XX ст.	
8	вул. І. Богуна, 18/а	Давньослов'янський скельний храм із «Бушанським рельєфом»	VI–VII, IX ст.	

1	2	3	4	5
9	вул. І. Богуня, 12/а	Фортечний комплекс: Башта фортеці	XVI–XVII ст. XVII ст.	
10	с. Велика Кісниця, центр с/р, у центрі села	Церква св. Феодосія Чернігів- ського	1905	Підмурки
11	с. Велика Кісниця, центр с/р, у центрі села	Свято-Миколаївська церква (мур.)	1813	
12	с. Гальжбіва, центр с/р	Гідроелектростанція	1848–1849	
13	с. Дзигівка, центр с/р, вул. Леніна, 67	Костьол на честь Зішестя Свя- того Духа	1803 (1805)	
14	У центрі села	Церква св. Михаїла (мур.)	1773	
15	с. Оксанівка, Гальжбіївська с/р, півн.-сх. околиця села	Печерна церква	XVII ст.	
16	с. Петрашівка, центр с/р	Церква св. великомучениці Параскеви	1863 (реконстр. 1898)	
17	с. Писарівка, на р. Русава	Млин водяний	XIX ст.	
18	У центрі села	Церква св. великомучениці Па- раскеви (мур.)		
19	с. Слобода-Бушанська, Бушанська с/р	Гідроелектростанція	1954–1955	
20	с. Слобода-Підлісівська, центр с/р	Млин водяний	XIX ст.	
		Печерна церква	XVII ст.	

ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

м. ВІННИЦЯ

№ з/п	Адреса пам'ятки	Назва пам'ятки	Примітка
1	2	3	4
1	Пр. Коцюбинського, біля меморіального музею письменника	Пам'ятник М. М. Коцюбинському, 1989	Михайло Михайлович (1864–1913) — український письменник; ск. Вронський М. К., Гнезділов В. С.
2	Вул. 50-річчя Перемоги, 5	Пам'ятник П. К. Запорожцю, 1983	Петро Кузьмович (1873–1905) — революціонер; ск. І. Довженко
3	Вул. Київська, 170; праворуч на вийзді з міста	Пам'ятник М. П. Тарногородському, 1979	Микола Павлович — голова Вінницької організації РСДРП(б); ск. А. Непорожній; арх. І. Линько
4	Вул. Соборна, 2	Пам'ятник І. В. Бевзу, 1980	Іван Васильович (1903–1943) — Герой Радянського Союзу; ск. П. Левецький; арх. Є. Устинов
5	Вул. Хмельницьке шосе, 58	Пам'ятник П. С. Ратушній, 1979	Лариса Степанівна (1921–1944) — Герой Радянського Союзу; ск. В. Смаровоз; арх. Є. Устинов
6	Пр. Коцюбинського, 53	Пам'ятник-стела на честь Жовтневих подій 1917 р., 1968	ск. А. Непорожній
7	Вул. Пирогова, початок скверу	Пам'ятник М. І. Пирогову, 1971	Микола Іванович (1810–1881) — російський хірург; ск. Н. Деревус, Л. Сабанєєва; арх. А. Корнєєв
8	Вул. Соборна, 59	Пам'ятник «Пісня» на честь маранчевої революції, 2005	ск. В. Смаровоз
9	Хмельницьке шосе, 5, біля «Книжки»	Пам'ятник В. Стусу, 2002	Василь Семенович (1938–1985) — український поет; ск. А. Бурдейний
10	Вул. К. Острозького, 32, територія педуніверситету	Пам'ятник М. М. Коцюбинському, 2007	Михайло Михайлович (1864–1913) — український письменник
11	Вул. Некрасова, 66, на території ЗОШ № 30	Погруддя Т. Г. Шевченка, 1973	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет, художник

	2	3	4
1			
12	Хмельницьке шосе, 5, біля церкви Воскресіння Христового	Пам'ятник жертвам сталінських репресій, 2004	ск. Козерацький Ю. Е., арх. Козерацька О. Ю.
13	Вул. Бевза, 15, територія музею-садиби	Погруддя Ю. М. Коцюбинського	Юрій Михайлович (1896–1938) — син Коцюбинського М. М., більшовицький державний партійний і військовий діяч
14	Вул. Козицького, 52	Пам'ятник М. Г. Козицькому, 1980	Микола Григорович — голова підпільного губревкому; ск. Я. Куленко
15	Хмельницьке шосе, кладовище «Підлісне», біля центрального входу	Пам'ятник знакам жертвам політичних репресій комуністичного режиму 1930–1940-х рр., 1991	ск. Козерацький Ю. Е., арх. Рожкова Т. В.
16	Хмельницьке шосе, 5	Пам'ятний знак на честь загиблих та померлих січових стрільців, 1918–1920-х рр., 1998	
17	Хмельницьке шосе, 7, сквер, біля адмінбудинку	Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр., 2008	ск. Оврах В. В.
18	На території лікарні ім. М. І. Пирогова	Погруддя М. І. Пирогова, 1911	Микола Іванович (1810–1881) — російський хірург; ск. Крестовський
19	На території медуніверситету	Погруддя М. І. Пирогова, 1968	Микола Іванович (1810–1881) — російський хірург; ск. Гудима
20	Вул. Пирогова, 155, територія музею, перед будинком музею	Погруддя М. І. Пирогова, 1947	Микола Іванович (1810–1881) — російський хірург; ск. І. Крестовський; арх. А. Крейчі
21	Вул. Київська, навпроти автовокзалу	Пам'ятник з нагоди 10-річчя Чорнобильської катастрофи, 1996	ск. Козерацький Ю. Е.; арх. Єзерський І. О.
22	ЦПКІВ ім. М. Горького, ліворуч від центрального входу	Алея видатних земляків: погруддя В. С. Земляка, 1987 погруддя Я. Івашкевича, 1987 погруддя М. М. Коцюбинського, 1987	Вінницькі художні майстерні Василь Сидорович (1923–1977) — український письменник, кінорежисер; ск. І. Довженко Ярослав (1894–1980) — польський поет; ск. Я. Куленко Михайло Михайлович (1864–1913) — український письменник; ск. В. Смаровоз

	2	3	4
1			
		погруддя М. Д. Леонтовича, 1987	Микола Дмитрович (1877–1921) — український композитор; ск. В. Смаровоз
		погруддя М. О. Некрасова, 1987	Микола Олексійович (1821–1878) — російський поет; ск. Я. Куленко
		погруддя П. І. Ніщинського, 1987	Петро Іванович (1832–1896) — український композитор; ск. О. Кривий
	ЦПКІВ ім. М. Горького, ліворуч від центрального входу	погруддя С. В. Руданського, 1987	Степан Васильович (1833–1873) — український письменник; ск. П. Левицький
		погруддя М. П. Стельмаха, 1987	Михайло Панасович (1912–1983) — український письменник; ск. П. Левицький
		погруддя М. П. Трублаїні, 1987	Микола Петрович Трублявський (1907–1941) — український письменник; ск. Л. Зінець
		погруддя Я. Г. Шпорти, 1987	Ярослав Гнатович (1922–1956) — український поет, перекладач; ск. І. Довженко
23	Біля входу до ЦПКІВ ім. М. Горького з вул. Хлібної, ліворуч	Пам'ятник загиблим працівникам МВС	ск. В. Смаровоз
24	Центральний вхід до ЦПКІВ ім. М. Горького	Пам'ятник О. М. Горькому, 1967	Олексій Максимович (1868–1936) — російський письменник; ск. А. В. Нікогосян і А. А. Мурадян
25	Північно-західна частина ЦПКІВ ім. М. Горького	Пам'ятник на честь загиблих воїнів збройних сил СРСР, які загинули в Афганістані	Вінницький художній фонд; ск. Козерацький Ю. Е.; арх. Крулупенко О. А.
26	Південно-західна частина ЦПКІВ ім. М. Горького	Пам'ятник жертвам сталінських репресій, 2004	ск. Козерацький Ю. Е.; арх. Козерацька О. Ю.
27	Вул. Грушевського, біля башти	Пам'ятник Г. Г. Артинову, 2010	Григорій Григорович (1860–1919) — перший головний архітектор міста 1900–1919 рр., цивільний інженер
28	Вул. Артинова, 38	Меморіальна дошка О. Сидорова, 2002	Текст: «У цьому будинку проживав заслужений художник України Олексій Сидоров, 1924–2001»; ск. В. Оврах
29	Вул. Бевза, 15	Меморіальна дошка на честь штабу діяльності підпільної організації	Текст: «В этом доме в 1941–1942 гг. находился штаб Винницкой подпольной коммунистической организации, которой руководил Герой Советского Союза И. В. Бевза»; ск. В. Смаровоз

1	2	3	4
30	Вул. Винниченка, 26, ЗОСШ № 8	Меморіальна дошка І. Войцеховському	Текст: «В этом доме учился руководитель Винницкой подпольной комсомольской группы Игорь Войцеховский (1922–1943), расстрелян гестапо»; ск. Я. Куленко Текст: «В этой школе училась отважная участница Винницкого подполья в годы Великой Отечественной войны Герой Советского Союза Ратушная Лариса Степановна (1921–1944)»; ск. В. Смаровоз
31	Вул. Володарського, 4, технічний лицей	Меморіальна дошка	Текст: «В этой школе в годы Великой Отечественной войны действовал центр подпольной работы с молодежью Винницы под руководством Ивана Будаева (Бугенко) 1921–1943 гг. Расстрелян гестапо»
32	Вул. Козицького, 36, готель «Савой»	Меморіальна дошка	Текст: «В цьому будинку 1919 р. містився штаб Першої радянської дивізії, якою командував Микола Щорс»; ск. В. Смаровоз
33	Вул. 30-річчя Перемоги, 6	Меморіальна дошка В. Припипку, 2008	Текст: «Володимир Припипко, поет, археолог. Наш земляк жив і творив у цьому будинку»; ск. Ю. Козерацький
34	Вул. Пирогова, 27, вул. Малиновського, 1	Меморіальна дошка Л. І. Малиновському, 2007	Текст: «Вулиця від 1917 року носить ім'я Людвіга Івановича Малиновського (1875–1917) видатного лікаря, талановитого хірурга, активного засновника Вінницької Пироговської лікарні»; ск. В. Смаровоз
35	Вул. Соборна, 67, будинок міської думи	Меморіальна дошка, 1967	Текст: «У цьому будинку 17 січня 1918 р. Вінницька Рада робітничих і селянських депутатів проголосила встановлення радянської влади в м. Вінниці»; ск. В. Смаровоз
36	Вул. Соборна, 67	Меморіальна дошка, 2008	Текст: «... Без незалежної України не може бути незалежної Польщі...» В залі цього будинку 17 травня 1920 року виступив з промовою голова відродженої Польської держави Юзеф Пілсудський, який перебував у Вінниці на запрошення Уряду Української Народної Республіки. Фундатором дошки є місто Кельце, 2008» (напис українською та польською мовами)
37	Вул. Соборна, 70, будинок об'єдраної міської ради	Меморіальна дошка	Текст: «В годы Великой Отечественной войны, в период временной оккупации немецко-фашистскими захватчиками на территории Винницкой области действовали 2 подпольных обкома, 4 межрайкома, 16 райкомов партии, 3 партийных центра, которые возглавляли народную борьбу в тылу врага»; ск. В. Смаровоз

БАРСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4
1	м. Бар, центр міськ/р, площа Пам'яті	Пам'ятник М. С. Грушевському, 2001	Михайло Сергієвич (1866–1934) — перший президент України
2	Вул. Пролетарська, біля міської ради	Погруддя М. Є. Врублевського, 1989	Микола Євтихійович — Перший голова Барського військово-революційного комітету, член уряду України

БЕРШАДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Бершадь, площа В. І. Леніна	Пам'ятник В. І. Леніну, 1976	Володимир Іллів Ульянов (Ленін) (1870–1924) — революціонер і політичний діяч, засновник радянської держави; ск. П. Камінецький; арх. А. Крейчі, скульптура і постамент із граніту
2	с. М'якохід, біля с/р, центр села	Пам'ятник М. О. Воронцову, 1970	Микола Олексійович (1921–1944), Герой Радянського Союзу, уродженець села М'якохід; Київський художній фонд

ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Вороновиця, вул. Леніна, 68, центр сел/р	Пам'ятник О. Ф. Можайському, 1971	Олександр Федорович (1825–1890) — російський винахідник
2	с. Слобода-Дашковецька, Майданська с/р, вул. С. Гуменюка, в центрі села	Погруддя С. О. Гуменюка	Семен Олександрович (1914–1944) — Герой Радянського Союзу; Вінницький художній фонд
3	с. Сосонка, центр с/р; вул. Леніна, біля буд. культури	Погруддя П. К. Романенка, 1963	Прокоп Каленикович — двічі Герой Соціалістичної Праці
4	с. Стрижавка, центр селищної ради	Пам'ятник на братській могилі радянських військоволончерів, розстріляних нацистами у 1942 р., 1958	ск. А. Вітрик, В. Сухенко
5	с. Некрасове	Пам'ятник М. Некрасову, 1981	Микола Олексійович (1821–1878) — російський поет

ГАЙСИНЬСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Зятківці, центр с/р	Пам'ятник-стела «Народній пісні — жити», 2001	Відкрито до сторіччя від дня народження видатного українського фольклориста Г. Т. Танцюри (1901–1962)
2	с. Кіблич, центр села	Пам'ятник А. П. Касьяну, 1973	Андрій Пилипович (1918–1944) — Герой Радянського Союзу; ск. З. Ломікіна; арх. Г. Новицька

1	2	3	4
с. Шурівці, Кузьминецька с/р, центр села	Пам'ятник О.Г. Чорноморцю, 1979	Олександр Григорович (1909–1975) — Герой Радянського Союзу	
с. Степашки, центр с/р, біля буд. культури	Пам'ятник М.М. Рудичу, 1959	Микола Мартинович (1918–1943) — Герой Радянського Союзу	

ЖМЕРИНСЬКИЙ РАЙОН

с. Кармалюкове, центр с/р	Пам'ятник У. Кармелюку, 1965	Устим Якимович (1787–1835) — народний герой, керівник повстанського руху на Поділлі у 1813–1835 рр.; ск. Я. Красножон

ІЛЛІНЕЦЬКИЙ РАЙОН

м. Іллінци, центр районної та міської ради, вул. Леніна, 156	Пам'ятник Т.Г. Шевченку, 1970	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет і художник; Львівська кераміко-культурна фабрика
м. Іллінци, центр	Пам'ятник І. Богуну	Іван (1618–1664) — сподвижник Б. Хмельницького, полковник кальницький (вінницький)
с. Кальник, центр с/р, біля школи	Пам'ятник Я. Івашкевичу, 1989	Ярослав (1894–1980) — польський письменник і громадський діяч

392

КАЛІНІВСЬКИЙ РАЙОН

с. Хомутинці, біля школи	Погруддя С.В. Руданського, 1969	Степан Васильович (1833–1873) — український поет, лікар, перекладач, фольклорист; автор Гончар І.М.
с. Гушинці, поблизу церкви	Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр., 2008	Гранітний пам'ятник у вигляді кам'яної глиби з викарбуваним хрестом і голубом та гранітною плитою з надписом «Вічна пам'ять»
м. Калинівка, на території церкви	Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр., 2008	Пам'ятник у вигляді кам'яної, гранітної брили з встановленим в центрі гранітною меморіальною дошки, на якій напис «Пам'яті жертв Голодомору». Над кам'яною брилою вирізаний з каміня православний хрест
с. Уладіаське, біля музею Уладіасько-Поліницької дослідно-селекційної станції	Погруддя Л. Семполовського, 1970	Людвіг (1868–1960) — селекціонер

КОЗЯТИНСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4
м. Козятин, вул. Катюкова, 44, територія ТУ-5	Пам'ятник І.Н. Бойку, 1977	Іван Никифорович (1910–1975) — дівчі Герой Радянського Союзу; ск. Подрез І.Н.	
Парк, вул. Грушевського	Пам'ятник О.С. Пушкіну, 1980	Олександр Сергійович (1700–1837) — російський поет	
Вул. Леніна, біля лікарні	Пам'ятник М. Грушевському, 2004	Михайло Сергійович (1866–1934) — перший президент Української республіки; ск. В. Зноба	

393

КРИЖОПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

смт Крижопіль, вул. К. Маркса, 86	Пам'ятник О.А. Бичковському, 1965	Олег Анатолійович (1923–1944) — Герой Радянського Союзу; Московський художній фонд
Вул. К. Маркса, 53	Пам'ятник Р.С. Сміщук, 1974	Роман Семенович — Герой Радянського Союзу; Київський художній фонд
с. Вільшанка, вул. Трубаїні	Пам'ятник М.П. Трубаїні, 1977	Микола Петрович — український письменник; ск. І. Гончар; матеріал — бронза, граніт
с. Голубече, вул. Т. Марцин, біля приміщення с/р	Пам'ятник Т.П. Марцин, 1947, 1958	Тетяна Пилипівна — дівчі Герой Соціалістичної Праці; погруддя — бронза
с. Жабокріч, центр с/р, вул. Пирогова, 3	Скульптури біля Свято-Михайлівської церкви, 1860	ск. Е. Фрідман; постамент — граніт
с. Заболотне, центр с/р, центр села	Пам'ятник Д.К. Заболотному, 1966	Данило Кирилович (1866–1929) — академік, президент ВУАН; ск. Г. Хусид

ЛИПОВЕЦЬКИЙ РАЙОН

м. Липовець, вул. Леніна, 90	Скульптурна група, кінець ХХ ст.	

МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

м. Могилів-Подільський, вул. Київська, 1	Барельєф Яреми Могилы, 1998	Молдавський феодал, засновник м. Могилева-Подільського
пл. Гоголя	Погруддя М.В. Гоголя, 1872	Микола Васильович — російський і український письменник; автор невідомий

1	2	3	4
3	Вул. Стуса, 58	Пам'ятник М. Г. Бугянову, 1994	Микола Гурилович — учасник антифашистського підпілля, народний герой Італії
4	с/мт Вендичани, центр сел/р, вул. Леніна	Пам'ятник С. Г. Поплавському, 1973	Станіслав Гілярович (1902–1973) — генерал-лейтенант Радянської армії, Герой Радянського Союзу, уродженець с. Вендичани
5	с. Кукавка, центр с/р, вул. Леніна	Пам'ятник В. А. Тропіліну, 1988	Василь Андрійович (1776–1857) — художник і архітектор, кріпосний граф Моркова до 1823 р.; ск. М. Крижанівський

НЕМИРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Немирів, центр міськ/р, вул. Леніна, 191	Пам'ятник М. О. Некрасову, 1974	Микола Олексійович (1821–1878) — російський поет; ск. — Скобліков О.; арх. Жигулін В., Крейч А.
2	Пер. Некрасова, 2	Пам'ятник М. Вовчок, 1975	Марія Олександрівна Вілінська (1833–1907) — українська народна письменниця; ск. Мовчун П., арх. Гайдученя О.
3	Головний корпус санаторію «Авангард»	Скульптура «Ангел з ягням», XVIII ст.	Італійський мармур; ск. невідомий
4		Скульптури (дві), «Лев, що спить», XVIII ст.	Італійський мармур; ск. невідомий
5		Скульптура «Прикамінний годинник» XVIII ст.	Італійський мармур; ск. невідомий
6	Вул. Леонтовича	Пам'ятник М. Д. Леонтовичу, 2004	Микола Дмитрович (1877–1921) — український композитор і диригент; ск. Куленко Я. М., арх. Нечипорук М. І.
7	центр міськ/р	Пам'ятник В. Городецькому	Владислав (1863–1930) — відомий український і польський архітектор
8	с/мт Брацлав центр села, біля музичної школи	Пам'ятник Д. Нечаю	Данило (1612–1651) — сподвижник Б. Хмельницького, брацлавський полковник; ск. М. Крижанівський
9	с. Ометинці, центр села	Пам'ятник П. М. Кошці, 1955	Петро Маркович (1828–1882) — герой оборони Севастополя, 1854–1855 — брати Кайдуки, м. Севастополь
10	с. Чувів, центр с/р, біля школи	Пам'ятник М. Д. Леонтовичу, 2005	Микола Дмитрович (1877–1921) — український композитор і диригент; ск. Куленко Я. М.

ОРАТІВСЬКИЙ РАЙОН

1	с/мт Оратів, вул. Польова, на території районної лікарні	Погруддя М. І. Пирогова, 1987	Микола Іванович (1810–1881) — видатний російський хірург; граніт; автор невідомий

1	2	3	4
2	Вул. Леніна, на ставковій греблі	Пам'ятник в пам'ять Чорнобильської трагедії, 2006	
3	с. Якимівка, центр с/р	Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр., 1993	

ПОГРЕБИЩЕНСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Борцагівка, вул. Іскри та В. Кочубея, в центрі села	Пам'ятник В. Кочубею та І. Іскри, 1908	Іскра Іван Іванович — (?–1708) — полтавський полковник, Василь Леонтійович Кочубей (бл. 1640–1708) — визначні діячі мазепинської доби
2	с. Круподеринці, Павлівська с/р, вул. Піщана, на подвір'ї церкви	Пам'ятник морякам, які загинули в Цусімському бою 1905 р., 1914	ск. невідомий
3	с. Очеретня, центр с/р, вул. Центральна, біля будинку культури	Погруддя М. А. Москальчука, 1990	Микита Андрійович (1902–1943) — Герой Радянського Союзу
4	с. Черемошне, центр с/р, вул. Жовтнева, 2, біля школи	Погруддя А. І. Пономарчука, 1996	Андрій Іванович (1915–1944) — Герой Радянського Союзу

ТЕПЛИЦЬКИЙ РАЙОН

1	с/мт Теплик, вул. Незалежності	Пам'ятник А. Микитенку, 1977	Анатолій — командир партизанського загону (період Великої Вітчизняної війни); Київський художній фонд
2	с. Марківка, Степанівська с/р	Пам'ятник М. Д. Леонтовичу, 1977	Микола Дмитрович (1877–1921) — український композитор; Львівський художній фонд

ТИВРІВСЬКИЙ РАЙОН

1	с. Василівка, центр с/р, центр села	Пам'ятник М. Ф. Шварцману, 1998	Мойсей Фроїмович (1911–1944) — Герой Радянського Союзу
2	с. Кліщів, Двогосолівська с/р	Пам'ятник Р. Я. Малиновському, 1985	Родіон Якович (1898–1967) — двічі Герой Радянського Союзу; ск. Очеретний В.
3	с. Красне, Новоміська с/р	Пам'ятник Д. Нечаю, 1951	Данило Нечай (1612–1651) — сподвижник Б. Хмельницького, брацлавський полковник

ТОМАШПІЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	2	3	4
1	смт Томашпіль, центр районної та сел/р	Пам'ятник бійцям продзагону, 1968, центральний парк	ск. П. Левицький
2	смт Вапнярка, центр сел/р, вул. Привокзальна	Пам'ятник І. Д. Черняховському, 2003	Іван Данилович (1906–1945) — двічі Герой Радянського Союзу; Київський художній фонд
3	вул. Гагаріна	Пам'ятник Т. Г. Шевченку, 1970	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет і художник
4	с. Вербова, центр с/р, біля музею	Пам'ятник І. Д. Черняховському, 1966	Іван Данилович (1906–1945) — двічі Герой Радянського Союзу
5	с. Високе, центр с/р, вул. Леніна	Пам'ятник О. А. Миронюку, 2001	Олексій Анатолійович — староста села періоду Великої Вітчизняної війни
6	с. Жолоби, центр с/р, територія школи	Погруддя Д. В. Нагірняка, 1968	Дмитро Васильович (1920–1944) — Герой Радянського Союзу; Київський художній фонд

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Демківка, Александрівська с/р, центр села	Погруддя П. Т. Сокури, 1995	Петро Трохимович (1911–1944) — Герой Радянського Союзу
2	с. Нова Ободівка, центр с/р, праворуч шляху Тростянець – Бершадь	Погруддя О. Х. Новаківського, 2003	Олекса Харлампійович (1872–1935) — український художник
3	с. Цибулівка, центр с/р, вул. Волошук	Погруддя М. І. Надутого, 1990	Михайло Іванович (1925–1944) — Герой Радянського Союзу

ТУЛЬЧИНСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Тульчин, центр міськ/р, вул. Леніна, 62	Пам'ятник М. Д. Леонтовичу, 1969	Микола Дмитрович (1877–1921) — український композитор; ск. Г. Кальченко, арх. А. Ігнатенко
2	вул. Пестеля, 2/а	Пам'ятник П. І. Пестелю, 1980	Павло Іванович (1793–1826) — голова Південного товариства декабристів; ск. П. Ф. Кальницький (Київ)
3	вул. Леніна, 53	Пам'ятник О. С. Пушкіну 1927, 1986	Олександр Сергійович (1799–1837) — російський поет, ск. П. Ф. Кальницький

1	2	3	4
4	вул. Леніна, 41	Пам'ятник О. В. Суворову, 1954	Олександр Васильович (1730–1800) — російський полководець; ск. Б. В. Едуардс (Одеса)
5	вул. Леніна, 133	Пам'ятник Т. Г. Шевченку, 1991	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет, художник; ск. В. Руденко, М. Костянтінова
6	с. Зарічне, центр с/р, вул. Бондарчука, біля БК	Пам'ятник П. Я. Бондарчуку, 1966	Петро Якович (1906–1944) — Герой Радянського Союзу; ск. Дяченко І. О. (Київ)
7	вул. Леніна, 10	Пам'ятник П. І. Пестелю, 1988	Павло Іванович (1793–1826), — голова Південного товариства декабристів; Київський художній фонд
8	с. Мазаурівка, Кинашівська с/р, вул. Кучерявого	Пам'ятник М. Д. Кучерявому, 1966	Микола Дмитрович (1924–1944) — Герой Радянського Союзу; ск. А. Чук (Київ)
9	с. Маньківка, Михайлівська с/р, вул. Щорса	Пам'ятник А. П. Свидницькому, 1987	Анатолій Патрійович (1834–1871) — український поет; Київський художній фонд
10	с. Тиманівка, центр с/р, вул. Леніна	Пам'ятник О. В. Суворову, 1947	Олександр Васильович (1730–1800) — російський полководець; Київський художній фонд
11	вул. Радянська	Пам'ятник П. О. Желюку, 1978	Пилип Олексійович (1904–1976) — двічі Герой Соціалістичної Праці; Київський художній фонд; ск. Мороз С. П., арх. Сніцарьов А. О.
12	с. Холодівка, центр с/р, вул. Жовтнева	Пам'ятник О. Ф. Грибу, 1966	Олексій Федорович (1921–1943) — Герой Радянського Союзу; ск. І. Г. Андрійчук (Київ)
13	с. Шура-Копіська, центр с/р, вул. Леніна	Пам'ятник К. Г. Клименку, 1981	Кіндрат Платович (1913–1944) — Герой Радянського Союзу; ск. М. Ковтун
14	с. Юрківка, центр с/р	Пам'ятник Я. Д. Качурі, 1978	Яків Дем'янович (1897–1943) — український письменник; ск. М. Ковтун
15	смт Кирнасівка, центр сел/р, біля школи	Пам'ятник Т. Г. Шевченку	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет і художник

ХМІЛЬНИЦЬКИЙ РАЙОН

1	м. Хмельник, площа Перемоги	Пам'ятник воїнам-афганцям Збройних Сил СРСР, 1998	Автор: місцеві майстри
2	вул. Леніна	Пам'ятник Т. Г. Шевченку, 1991	Тарас Григорович (1814–1861) — український поет і художник; автор В. Стукан (м. Хмельник)

3	вул. Леніна	Пам'ятник В. І. Леніну, 1980	Володимир Ілліч Ульянов (Ленін) (1870–1924) — революціонер і політичний діяч, засновник радянської держави; ск. Косткевич О. Б., арх. Тренцов В. Ф.
4	с. Порик, центр с/р, центр села	Пам'ятник В. В. Порику, 1969	Василь Васильович (1920–1944) — Герой Радянського Союзу, національний герой Франції, учасник Руху Опору 1942–1944 рр.; ск. В. Смаровоз
5	с. Чеснівка, Липятинська с/р	Пам'ятник Л. Україніці, 1994	Лариса Петрівна Косач (1871–1913) — українська поетеса; ск. Козлик І. В.

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ РАЙОН

1	с. Гонтівка, центр с/р, вул. Леніна, на подвір'ї школи	Погруддя І. Гонти, 1968	Іван (1705–1768) — керівник народного повстання Коліївщини; 1768 р.; ск. І. М. Гончар

ШАРГОРОДСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Шаргород, центр міськ/р	Стела з барельєфом М. М. Коцюбинського, 1974	Михайло Михайлович (1864–1913) — український письменник; авт. Непорожній А. К.
2		Пам'ятник В. І. Леніну, 1980	Володимир Ілліч Ульянов (Ленін) (1870–1924) — революціонер і політичний діяч, засновник радянської держави; авт. І. Руденко
3	с. Будне, Слободо-Шаргородська с/р, вул. Ульянова, центр села	Погруддя І. М. Греля, 1975	Ілля Михайлович (1902–1945) — Герой Радянського Союзу; ск. А. Корнев

ЯМПИЛЬСЬКИЙ РАЙОН

1	м. Ямпіль, перед входом в краєзнавчий музей	Дві скульптури левів, XVIII ст.	Подарунок Папи Римського Ямпільському католицькому приходу, білий італійський мармур
2	с. Качківка, центр с/р, центр села	Погруддя Ф. Ю. Криворучка, 1984	Федір Юліанович (1882–1920) — командир партизанського загону; бронзове погруддя на гранітному постаменті; ск. І. Довженко
3	с. Оксанівка, Гальжбівська с/р, центр села	Пам'ятник-погруддя О. І. Дудницькій, 1975	Оксана Іванівна — місцева комуністка, закатована фашистами в 1941 р.; ск. В. Смаровоз

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

акад.	— академік	р.	— рік, річка
арх.	— архітектор	рр.	— роки
БК	— будинок культури	РРФСР	— Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
ВУАН	— Всеукраїнська Академія наук	РСДРП	— Російська соціал-демократична робітничка партія
вул.	— вулиця	с.	— село, сторінка
ГЕС	— гідроелектростанція	с/р	— сільська рада
дер.	— дерев'яна	св.	— святий
ДОТ	— довготривала вогняна точка	сел/р	— селищна рада
зал.	— залізнична	сер.	— середина
зах.	— західний	ск.	— скульптор
ЗОШ	— загальноосвітня школа	СПТУ	— спеціальне професійно-технічне училище
ім.	— імені	сmt	— селище міського типу
іст.	— історичний	СРСР	— Союз Радянських Соціалістичних Республік
канд.	— кандидат	ст.	— станція, століття
кін.	— кінець	сх.	— східний
кн.	— князь	с-ще	— селище
м.	— місто	тис.	— тисяч, тисячоліття
MBC	— міністерство внутрішніх справ	УНР	— Українська Народна Республіка
міськ/р	— міська рада	УР	— укріплений район
MTC	— машинно-тракторна станція	УРСР	— Українська Радянська Соціалістична Республіка
мур.	— мурована	част.	— частина
н. е.	— нашої ери		
півд.	— південний		
півн.	— північний		
пл.	— площа		
пол.	— половина		
поч.	— початок		
р. к.	— римо-католицький		

Довідкове видання

Пам'ятки історії та культури Вінницької області словникова частина

Відповідальні за випуск: *Ю. А. Зінько, А. О. Калінчук*

Редактор *В. Любченко*
Обкладинка *Р. Рибаченка*
Технічний редактор *Г. Купренюк*
Комп'ютерна верстка *Т. Лавріненко*
Коректори: *О. Михальчук, Н. Кришталь*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 23,3.
Тираж 1000 прим. Зам. 11397.

Підготовлено до друку та віддруковано
на ДП «Державна картографічна фабрика»
21100, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 19
Тел.: 51-33-77, 51-32-96.
E-mail: dkf@vn.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 869 від 26.03.2002 р.

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

Стоянка пізньопалеолітична, 40–10 тис. років тому,
с. Нагоряни, Могилів-Подільський р-н

Поселення, IV–III тис. до н. е., с. Білий Камінь, Чечельницький р-н

Городище, VII–IV ст. до н. е., м. Немирів, Немирівський р-н

Курган, VI–IV ст. до н. е., с. Сорока, Іллінецький р-н

Городище, VII–IV ст. до н. е., м. Немирів, Немирівський р-н

Скельний храм, II–XVII ст., с. Буша, Ямпільський р-н

ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ

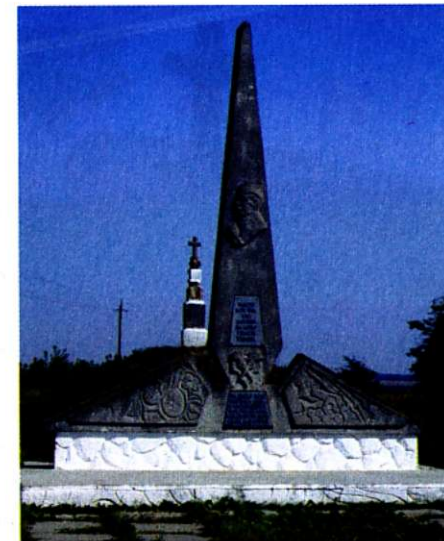
Городище, X–XI ст., с. Пархомівка, Іллінецький р-н

Фортеця XVI ст., 1636 р., інженер Г. Л. де Боплан, м. Бар

Городище, XIV–XV ст., смт Брацлав, Немирівський р-н

Пам'ятне місце Батозької битви 1652 р., 1954 р., автор П. Осика, с. Четвертинівка, Тростянецький р-н

Історико-культурний заповідник «Буша», XVII–XIX ст., с. Буша, Ямпільський р-н

Хата Д. К. Заболотного, середина XIX ст., с. Заболотне, Крижопільський р-н

Замкове кладовище з пам'ятниками, XVII–XIX ст., с. Стіна, Томашпільський р-н

Хата, садиба-музей братів Герасименків, с. Бубнівка, Гайсинський р-н

Будинок, в якому в 1796–1797 рр. жив О. В. Суворов,
с. Тиманівка, Тульчинський р-н

Млин, 80-ті рр. XIX ст., с. Сутиски, Тиврівський р-н

Електростанція і млин (будова-комплекс), 1838–1840 рр., 1909 р.,
арх. Ф. І. Мехович, м. Немирів

Комплекс млина (три будівлі), 1888 р., арх. І. Стібрал,
смт Брацлав, Немирівський р-н

Мукомельний завод, 1881 р., смт Дашів, Іллінецький р-н

Свято-Миколаївська церква з усипальницею,
де зберігаються останки М. І. Пирогова, 1882 р., 1885 р., м. Вінниця

Комплекс млина з електростанцією маєтку Костянтина Потоцького,
кін. XIX — поч. XX ст., с. Сокілець, Немирівський р-н

Житловий будинок, в якому мешкав М. І. Пирогов з родиною
1866–1881 рр., меморіальна дошка, 1947 р.,
Національний музей-садиба М. І. Пирогова, м. Вінниця

Пам'ятний знак жертвам політичних репресій, м. Вінниця

ДОТ, 1931–1934 рр., с. Ялтушків, Барський р-н

Паровоз Л-2309, 1954 р. Пам'ятник трудової слави залізничників, 1987 р., м. Козятин

Меморіал визволення, 1941–1945 рр., м. Вінниця

Меморіал Слави, 1941–1945 рр., с. Капустяни, Тростянецький р-н

Братська могила червоноармійців, партизан-чекістів 1918–1921 рр. та пам'ятний знак на честь загиблих воїнів-земляків у 1941–1945 рр., 1979 р., м. Тульчин

ПАМ'ЯТКИ АРХІТЕКТУРИ

Синагога, 1589 р., м. Шаргород

Костьол св. Флоріана Шарого, 1595 р., м. Шаргород

Домініканський монастир, 1758 р.,
арх. П. Фонтана, м. Вінниця

Комплекс монастиря капуцинів-францисканців,
1741–1761 рр., м. Вінниця

Палац Грохольських, 1780 р., смт Вороновиця, Вінницький р-н

Великий палац С. Потоцького, 1757–1782 рр., арх. Лятура, Лакруа, м. Тульчин

Костьол Непорочно́го Зачаття Діви Марії, 1744 р., с. Мурафа, Шаргородський р-н

Свято-Миколаївська церква із дзвіницею, 1746 р., м. Вінниця

Комплекс «Мури», Єзуїтський монастир, XVII–XVIII ст., м. Вінниця

Чудо-Михайлівська церква, 1752 р., смт Вороновиця, Вінницький р-н

Садиба Грохольських у П'ятничанах, кін. XVIII — поч. XX ст., м. Вінниця

Костьол св. Миколая, 1811 р., м. Бар

Палац, кін. XVIII — др. пол. XIX ст., с. Антопіль, Томашпільський р-н

Свято-Троїцький Браїлівський жіночий монастир, кін. XIX — поч. XX ст., смт Браїлів, Жмеринський р-н

Свято-Георгіївська церква, 1809–1819 рр., м. Могилів-Подільський

Свято-Успенська церква, 1867 р., с. Тишківська Слобода, Гайсинський р-н

Палац Собанських, 1861–1894 рр., с. Верхівка, Тростянецький р-н

Залізничний вокзал, 1888–1890 рр., м. Козятин

Особняк капітана Четкова, 1910 р., арх. В. П. Листовничий, м. Вінниця

Особняк Глікліха, 1910 р., м. Тульчин

Палац графів Чорномських, пер. пол. XIX ст., арх. К. Боффо,
с. Чорномин, Піщанський р-н

Церква-мавзолей Різдва
Богородиці, 1910 р.,
с. Круподеринці,
Погребищенський р-н

Костьол-мавзолей Потоцьких, 1904 р., арх. В. Городецький,
с. Печера, Тульчинський р-н

Реальне училище, 1888 р., м. Вінниця

Палац у садибі професора Мерінга, поч. XX ст.,
с. Стара Прилука, Липовецький р-н

Готель «Савой», 1907–1913 рр., арх. Г. Г. Артинов, м. Вінниця

ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Погруддя М. В. Гоголя, 1872 р.,
м. Могилів-Подільський

Пам'ятник Данилу Нечаю,
скульп. М. Крижанівський,
смт Брацлав,
Немирівський р-н

Пам'ятник морякам, які загинули в Цусімському бою 1905 р., 1914 р.,
с. Круподеринці, Погребищенський р-н

Погруддя Івана Гонти, 1968 р.,
скульп. І. М. Гончар,
с. Гонтівка,
Чернівецький р-н

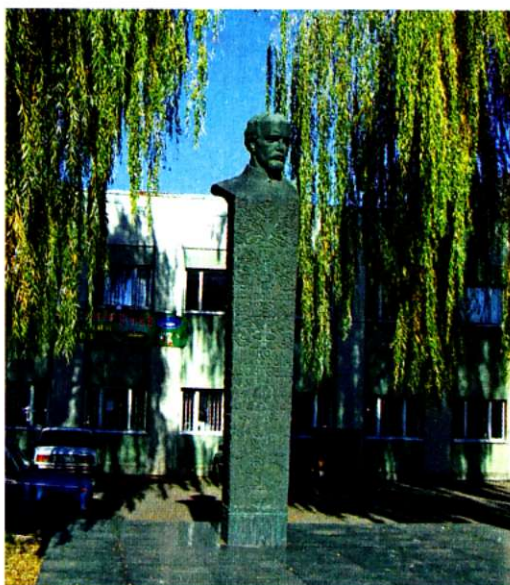

Пам'ятник У. Кармелюку, 1965 р.,
скульп. Я. Красножон,
с. Кармалюкове,
Жмеринський р-н

Пам'ятник М. М. Коцюбинському, 1989 р.,
скульп. М. К. Вронський, В. С. Гнезділов, м. Вінниця

Пам'ятник М. Д. Леонтовичу,
1969 р., скульп. Г. Кальченко,
арх. А. Ігнатенко, м. Тульчин

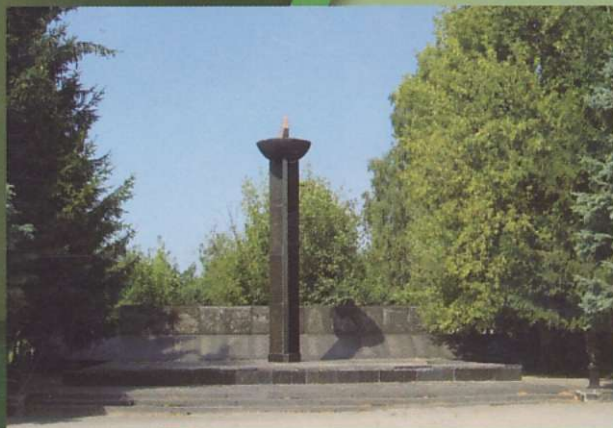
Пам'ятник М. І. Пирогову, 1971 р., скульп. Н. Дерегус, м. Вінниця

Пам'ятник з нагоди 10-річчя Чорнобильської катастрофи, 1996 р., скульп. Ю. Е. Козерацький, арх. І. О. Єзерський, м. Вінниця

Меморіал Слави, 1905 р., 1917–1920 рр., 1939 р., 1941–1945 рр., м. Вінниця

ISBN 978-617-533-042-5

